

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XII. évfolyam 1. szám 2013. szeptember–október

**FELDERÍTŐ
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2002

BUDAPEST

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Kovács József altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Béres János dandártábornok

Tagok: Dr. Kobilka István ezredes
a Tudományos Tanács titkára
Dr. Magyar István nyá. dandártábornok
Dr. Tömösváry Zsigmond nyá. dandártábornok
Dr. Bagi József ezredes
Dr. Resperger István ezredes
Dr. Fürjes János alezredes
Dr. Magyar Sándor alezredes
Dr. Tóth Sándor alezredes
Dr. Vida Csaba alezredes

A kézirat lezárva: 2013. szeptember 15.

Olvasószerkesztő: Gál Csaba nyá. ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina zászlós

A kiadásban közreműködött az MH Geoinformációs Szolgálat
Szabályzatszerkesztő és Kiadó Osztálya

Nyomdai munkák:

HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú
Nonprofit Kft.

Felelős vezető:

Dr. Bozsonyi Károly ügyvezető igazgató

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

KOVÁCS ZOLTÁN ALEZREDES

**A VOLT JUGOSZLÁVIA TAGÁLLAMAI BIZTONSÁGÁNAK
ÉRTÉKELÉSE A REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUM
ELMÉLET ALAPJÁN 5**

TORMA BÉLA NYÁ. EZREDES

**AZ IRAKI-IRÁNI HÁBORÚ (1980-1988) – 3. RÉSZ.
SZADDAM HUSSZEIN PSZICHOLÓGIAI HADVISELÉSE..... 18**

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

DR. VIDA CSABA ALEZREDES

**LÉTEZIK-E MÉG A HÍRSZERZÉSI CIKLUS?
(MIRŐL SZÓL A HÍRSZERZÉS?)..... 43**

BALOGH PÉTER EZREDES

**AZ ELEKTRONIKAI TÁMOGATÁS ÉS A SIGINT HELYZETE
A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN 58**

DR. NYESTE PÉTER R. ÖRNAGY

**A NEMZETBIZTONSÁGI CÉLÚ STRATÉGIAI FELDERÍTÉS/
ELHÁRÍTÁS ÉS A BŰNÜGYI CÉLÚ STRATÉGIAI
HÍRSZERZÉS ÖSSZEHASONLÍTÁSA, KIEMELTEN
A SZERVEZETT BŰNÖZÉS ELLENI FELLÉPÉS TERÜLETÉN.. 100**

ORSZÁGISMERTETŐ

BÖRCSÖK ANDRÁS

**UKRAJNA KÜLPOLITIKÁJA
A 2010-ES ELNÖKVÁLASZTÁS UTÁN 120**

DEÁK ANITA ŐRNAGY

**AZ OROSZORSZÁGI FŐDERÁCIÓ HADERŐREFORMJA –
AZ ÁTFEGYVERZÉS: CÉLOK, TERVEK, EREDMÉNYEK 152**

SZAKMATÖRTÉNET

BINDER TAMÁS ŐRNAGY

**KRIPTOGRÁFIA ÉS KRIPTOANALÍZIS
AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN 174**

FÓRUM

BÉRES-DEÁK DÉNES ŐRNAGY

**FELKELÉSELLENES MŰVELETEK
ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI..... 182**

DR. RESPERGER ISTVÁN EZREDES

**KIS HÁBORÚK NAGY HATÁSSAL. A XXI. SZÁZAD
FEGYVERES KONFLIKTUSAI, A TERRORIZMUS ÉS
AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS JELLEMZŐI..... 200**

AZ OLVASÓHOZ

DR. BESENYŐ JÁNOS ALEZREDES

**A KÖZÉPKOR NAGY CSATÁI 1000–1500
(HASTINGSTÓL KONSTANTINÁPOLYIG) 230**

E SZÁMUNK TARTALMA 234

**A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ
PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI..... 247**

KOVÁCS ZOLTÁN ALEZREDES

**A VOLT JUGOSZLÁVIA TAGÁLLAMAI
BIZTONSÁGÁNAK ÉRTÉKELÉSE
A REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUM
ELMÉLET ALAPJÁN**

A hidegháború és a kétpólusú világrendszer kialakulása nagymértékben leegyszerűsítette a nemzetközi biztonság felfogását a második világháborút követően. A két szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió hegemóniája, valamint a nukleáris fegyverek szörnyű pusztító ereje következtében létrejött Kölcsönös Garantált Megsemmisítés¹ képessége a biztonsági elméletek kidolgozóit gyakorlatilag a két szuperhatalom által képviselt katonai erő alapján meghatározott biztonságra szűkítette. A hidegháború vége felé azonban megfogalmazódott az igény a biztonság tágabb értelmezésére.

Az új elmélet megalkotása Barry Buzan nevéhez fűződik, aki az 1983-ban megjelent „*Emberek, államok és félelem*” című tanulmányában kibővítette a biztonság fogalmát és megteremtette a regionális biztonsági komplexum (RSC²) elmélete alapjait.³

Buzan a biztonságot öt (katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti) szektorra osztotta fel. Az öt szektor szoros kapcsolatban van egymással. Mindegyik a biztonság egyik jelentős elemét képviseli, ami fontos szerepet tölt be a prioritások meghatározásában, ugyanakkor egymástól elválaszthatatlan, szoros hálózatot is alkotnak. Az RSC-t Buzan olyan államok csoportjának tekinti, amelyeknek a biztonsággal összefüggő problémáik annyira szorosan kötődnek egymáshoz, hogy azokat nem lehet egymástól függetlenül értelmezni.⁴

Buzan két úttörő gondolata a mai napig meghatározó helyet foglal el a biztonsági elméletek kialakításában. A biztonság buzani felosztása mára klasszikussá vált, az RSC elméletét pedig a világ minden területén alkalmazzák a kutatók és a szakértők.

Jelen tanulmány a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságra (JSZSZK), illetve annak utódállamaira alkalmazza az RSC elméletét Balkáni Regionális Biztonsági Komplexum (BRBK) néven. A komplexum fejlődése időben három szakaszra osztható. Az első szakasz a „rejtett” BRBK időszaka, ami a JSZSZK megalakulásától annak felbomlásáig tartott. A második szakaszban a függetlenné váló tagállamok önálló komplexumot alkotnak. A harmadik szakaszban az euro-atlanti integrációs folyamat részeként a komplexum államai fokozatosan az Európai Biztonsági Komplexum szubkomplexumává válnak.⁵

¹ Mutual Assured Destruction – MAD.

² Regional Security Complex.

³ VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. p. 31.

⁴ Barry BUZAN – Ole WAEVER: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. pp. 45–50.

⁵ VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára pp. 36–37.

Tito Jugoszláviája, a „szláv népek olvasztótégelye” évtizedeken át a térség meghatározó állama volt. Semleges hatalomként összekötő kapocs volt Kelet és Nyugat, a két világrendszer között, és meghatározó szerepet töltött be az el nem kötelezett országok mozgalmában.

A JSZSZK felbomlása megrázta Európát és máig ható biztonsági következményekkel jár. Egyes tagköztársaságok kiválása a második világháború óta nem tapasztalt erőszakhullámot generált Európában. A folyamat következtében elszabadult etnikai ellentéteket máig sem sikerült megnyugtatóan rendezni.

Első szakasz – A rejtett regionális biztonsági komplexum

Az első világháborút követően megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság már kezdetben sem volt mentes a feszültségektől. Mindegyik területnek más volt a földrajzi és a gazdasági arculata, kultúrája, vallása, történelmi múltja; sőt, bizonyos mértékben még a nyelvi, nyelvjárási eltérések is zavarták az egységes állam kialakulását. A nemzetiségi, politikai és gazdasági ellentétek következtében az ország a második világháború alatt szétesett és súlyos harcok színterévé vált.

A háborút követően az ország Joszip Broz Tito és a Jugoszláv Kommunista Szövetsége vezetésével szövetségi rendszerben szerveződött újjá Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság néven. Jugoszlávia ekkor területileg is gyarapodott Rijeka-val, az Isztriai-félszigettel, néhány szigettel és a Gorica környéki, szlovének lakta területekkel. Az ország elnevezése az 1963-as alkotmány életbe lépésével változott Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársasággá.⁶

A JSZSZK hat tagköztársaságból állt, amelyek jelképes határait etnikai, földrajzi, történelmi és gazdasági szempontok alapján jelölték ki, nem minden esetben az érintett nemzet óhaja szerint.

A fasizmus elleni harcban egységes nemzetek azonban egyre erőteljesebben tiltakoztak a titói „Testvériség és Egység” (Bratsvo i Jedinstvo) jelszó alatti jugoszlávizálódás ellen, amely a nemzeti sajátosságok háttérbe szorításával az egységes új nemzetet, a jugoszlávot kívánta létrehozni. Tito haláláig a tagköztársaságok közötti nemzetiségi, gazdasági, politikai ellentétek és sérelmek lappangó állapotban voltak, s azokat a szocializmus sajátos formája (önigazgató szocializmus), a viszonylagos jólét, a politikai semlegesség és Tito tekintélye nem is engedte felszínre törni.

Annak ellenére, hogy a JSZSZK kifelé egy egységes ország képét mutatta, belül erőteljesen decentralizált volt, ebből adódóan a föderatív berendezkedés, illetve a kohéziót gátló ellentétek következtében fel lehet fedezni egy RSC jellegzetességeit. Ezt nem csak az a tény támasztja alá, hogy a tagköztársaságok rendelkeztek a kiválás jogával, hanem az is, hogy politikai, gazdasági, szociális, környezeti, sőt részben katonai területen is nagymértékű önállósággal rendelkeztek. Ezekről a kérdésekről a JSZSZK 1974-es alkotmánya⁷ rendelkezett.

⁶ JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. p. 118.

⁷ [http://hr.wikisource.org/wiki/Ustav_Socialisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_\(1974.\)#Glava_VI_N.D0.90RODN.D0.90_OBR.D0.90N.D0.90](http://hr.wikisource.org/wiki/Ustav_Socialisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_(1974.)#Glava_VI_N.D0.90RODN.D0.90_OBR.D0.90N.D0.90); letöltés: 2013. 08. 01.

A biztonság katonai eleme tekintetében tapasztalható a legmagasabb szintű központosítás. A Jugoszláv Haderő a Jugoszláv Néphadseregből (JNA⁸), valamint a tagköztársaságok által szervezett és azok felügyelete alatt működő területvédelmi csapatokból állt. Bár a területvédelmi csapatok sem létszámuk, sem felszerelésük, sem szervezettségük tekintetében nem közelítették meg a JNA szintjét, mégis a köztársasági szintű katonai erő alapját jelentették. Jól demonstrálja ezt, hogy Szlovénia kiválásakor a területvédelmi csapatok jelentették az önálló szlovén haderő alapját. A jórészt szerbek által vezetett JNA ezt olyan szintű fenyegetésnek értékelte, hogy a szlovéniai konfliktust követően megelőző célzattal lefoglalta a horvát területvédelmi csapatok raktárait, így megakadályozva, hogy az ott tárolt fegyvereket és felszerelést a horvátok a függetlenségi törekvésük támogatására felhasználják.

A szövetségi állam részben úgy igyekezett megelőzni a tagállamai, illetve a nemzetiségei között fennálló különbségek kiéleződését, hogy a kiválás joga mellett rendkívül széles körű politikai, gazdasági és társadalmi jogokkal ruházta fel a tagköztársaságokat, illetve az állampolgárokat. Mindegyik tagköztársaság önálló törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalommal bírt, önállóan tervezte a költségvetést, a bevételei többségével önállóan rendelkezett. Az önkormányzatiság a történelmi hagyományokra alapozva nem csupán a köztársaságok szintjén, de a tartományok, járások és települések, illetve az egyéb polgári szerveződések szintjén is széles jogokat biztosított.

A nacionalizmus 1990-es évek eleji győzelmében fontos szerepet játszott a nemzeti érzések reneszánsza, a kelet-európai rendszerváltások, a világgazdasági korszakváltás és az egyes köztársaságokat különbözően érintető adósságválság, a régi titói rendszer rosszízű hagyatéka, továbbá az 1980-as évek végének milosevicsi⁹ recentralizációs politikája. Ez utóbbi különösen azért fontos, mert a jugoszláv történelemben ciklikusan fellépő nagyszerb centralista törekvések újabb hullámaként arról győzte meg a nem szerb nemzeteket, hogy nem lehet megtalálni a közös államiság kölcsönösen előnyös formáját. Később Milosevics győzelme a szerb választásokon 1990 decemberében ideológiai színezetet is adott az eseményeknek, mivel előzőleg Szlovéniában és Horvátországban a nacionalista pártok nyertek.

Mindazonáltal a délszláv nemzetek közötti kiegyezés nem volt lehetetlen, hiszen mindegyik nemzetnek voltak a jugoszláv nemzetközösség fenntartásához fűződő érdekei. Helyzetük és céljaik különbözősége folytán azonban eltérő státusigényekkel léptek fel, s eltérő jugoszláv államkoncepciókat fogalmaztak meg: a föderációt vagy a konföderációt. Szerbia a föderációt javasolta, Szlovénia és Horvátország a konföderációt, Macedónia és Bosznia-Hercegovina pedig hosszas bizonytalankodás után szintén konföderatív álláspontra helyezkedett. 1989–1991-ben számos tárgyalás volt az 1980-as években válságba került Jugoszlávia újjászervezése tárgyában, de a recentralizációs jellegű szerb és a konföderatív elvű szlovén–horvát javaslatokat nem sikerült egyeztetni, és ez vezetett végül a szétváláshoz. A tárgyalások kudarca azért következett be, mert a megegyezéshez – főleg a szerb fél részéről – hiányzott a politikai akarat. A szerbség nacionalizálódott a legkorábban

⁸ Jugoslovenska Narodna Armija.

⁹ Szlobodan Milosevics szerb vezető, 1989–1997 szerb elnök, 1997–2001 jugoszláv elnök. 2001-ben Szerbia emberiség elleni bűnök elkövetése miatt kiadta a volt Jugoszláviával foglalkozó hágai Nemzetközi Bíróságnak (ICTY). 2006-ban Hágában hunyt el.

és a leggyorsabban, a milosevicsi politikával a szerb fél adott elsőként nacionalista választ Jugoszlávia válságára.

Jugoszlávia középső vidékein teljesen összekeveredve, többszörösen egymásba nyúló településszerkezetben, sőt vegyes házasságokban éltek a szerbek, a horvátok és a muzulmánok¹⁰. A területi keveredés miatt e nemzetek egyszerre és békés úton sohasem teljesíthették ki nemzetállami törekvéseiket. Könnyen belátható, hogy a szerb–horvát–muzulmán etnikai konglomerátumra csak két alapmegoldás lehetséges: vagy a multietnikus együttélés, vagy a háborús szétválás.

1990 első hónapjaiban felgyorsult Jugoszlávia szétesésének folyamata. A Jugoszláv Kommunista Szövetsége januári kongresszusának csődjével szövetségi szinten szétesett az állampárt, a következő hónapokban pedig az is kiderült, hogy a köztársaságok a többpárti szövetségi választások menetrendjét és szabályait illetően sem tudnak megegyezni, azaz csak köztársasági szinten választanak majd. A politikai huzavona aláásta Ante Markovics szövetségi kormányfő reformprogramját¹¹ is, így az összjugoszláv kibontakozás esélyei politikai, gazdasági és társadalomlélektani szempontból egyaránt minimálissá váltak, a politikai élet súlypontja végleg átkerült a közvetlen köztársaságközi kapcsolatok és vetélkedések területére.

Mindez természetesen azt jelentette, hogy Jugoszlávia recentralizálásának esélyei is radikálisan csökkentek, ezért módosult Milosevics politikája: eredeti céljainak második részét – azaz hogy Szerbia állami egységének 1988–89-ben végrehajtott megerősítése után recentralizálja Jugoszlávia egészét – fokozatosan felváltotta Nagy-Szerbia létrehozásának terve. S ekkor gyorsult fel a szövetségi adminisztráció és a tisztikar szerb rétegeinek Milosevics felé fordulása is, mert bár előbb is hajlottak „új Titót” látni benne, a régi rend erodálódásával túlélésük egyetlen esélye a nacionalista fordulat lett.

A milosevicsi politika problémája nem is önmagában a szerb önrendelkezési jog követelésében volt, hanem abban, hogy kettős mércével mért. A vegyes területek szerbségének önrendelkezése nevében valójában elutasította az érintett többi nemzet önrendelkezési jogát, tudatosan figyelmen kívül hagyva azt, hogy a nemzetközi közösség a délszláv válságban a nemzeti önrendelkezési jog gyakorlatilag érvényesíthető formájaként a köztársaságok mint államok önrendelkezését ismerte el – azaz a külföld a boszniai horvátok vagy a szerbiai kisebbségek elszakadási „jogát” is elutasította, nemcsak a horvátországi és boszniai szerb kisebbségüket.

A szerb vezetés különféle gazdasági, közlekedési és történelmi érveléssel olyan területeket is igényelt, amelyek nem voltak szerb többségűek (például a szerbek által csak kisebbségként lakott, ám termékeny, olajtermelő és a dunai vízi út ellenőrzésében is fontos Kelet-Szlavóniát, Nyugat-Szerémséget és Baranyát). A nem igényelt területeken élő szerbekre viszont legfeljebb csak áttelepítésük abszurd ötletének formájában gondolt. (A horvátországi szerbség ügyét gyakorlatilag azonosították a krajainai kérdéssel, holott 1991-ig az egykori Határövidéken és környékén élők csak a horvátországi szerbek bő 1/3-át alkották.)¹²

¹⁰ A volt Jugoszláviában a szerbhorvát nyelvet beszélő muzulmán lakosság különleges státust élvezett és az állam önálló nemzetiségként ismerte el.

¹¹ A program elsősorban az ország pénzügyi stabilitásának megteremtését célozta.

¹² JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. p. 247.

Második szakasz –

A polgárháború és a Balkáni Regionális Biztonsági Komplexum

A belső feszültségek elmérgesedésének következtében a jugoszláv tagköztársaságok, illetve Koszovó fokozatosan a kiválás mellett döntöttek, így kialakult a Balkáni Regionális Biztonsági Komplexum, ami a volt jugoszláv tagköztársaságok mellett Albániát is magában foglalta. Ezen túlmenően a komplexum jelentős hatást gyakorolt a szomszédos Bulgáriára, Görögországra, Magyarországra és Romániára is. A folyamat időben jelentősen elhúzódott, 1991-től 2008-ig tartó 17 éves időszakot ölelt fel.

A komplexum elemei nem egyszerre, hanem fokozatosan jöttek létre, az egyes tagállamok, illetve Koszovó függetlenségi törekvései megjelenésével. Emellett a korábban kivált tagállamok a fegyveres konfliktus lezárását követően fokozatosan nyitottak az euro-atlanti integráció felé, miáltal a komplexum fokozatosan átalakult az európai komplexum szubkomplexumává.¹³

Szlovénia

A Jugoszlávia jövőjéről 1990–91-ben folytatott két- és többoldalú köztársaságközi tárgyalások sikertelensége után, 1991. június 26-án Szlovénia a köztársasági parlament előző napi döntései értelmében kihirdette függetlenségét, demonstratívan átvette a szövetségi hatóságoktól a határok ellenőrzését és a légi irányítást, leállította a vámilletékek befizetését a szövetségi büdzsébe, továbbá hozzájárított a szlovén–horvát határ felállításához. Ezeknek a lépéseknek az adott pillanatban elsősorban demonstratív céljuk volt, vagyis „az új nemzetközi status quo” reprezentálására szolgáltak.¹⁴

Június 27-én a JNA az államelnökség, azaz a formális főparancsnokság működésképtelensége miatt – a szövetségi kormány és az alkotmány rendelkezéseire hivatkozva – támadást indított a határellenőrzés visszavételére. A fegyveres harcok ezt követően váltakozó intenzitással 10 napon át folytak. Az összecsapások a határállomások, a ljubljanai repülőtér és a hadsereg blokád alá vont intézményei (laktanyák, raktárak) körül zajlottak, illetve olyan helyeken, ahol a szlovén erők és a lakosság barikádokkal kívánta megakadályozni a katonai konvojok mozgását.

A harcoknak az Európai Közösség (EK) közvetítésével július 7–8-án megtartott brioni konferencia vetett véget. A Brioni Egyezmény kimondta, hogy Jugoszláviában új helyzet alakult ki, tárgyalásokat kell kezdeni az ország jövőjéről, továbbá mindegyik félnek tartózkodnia kell az erőszak alkalmazásától. Jugoszlávia jövőjének tisztázása érdekében három hónappal elhalasztották a szlovén és a horvát függetlenség érvénybe léptetését. A határ- és vámvitákat illetően az egyezmény rendelkezése értelmében a határon visszaállt a június 26. előtti állapot, és a vám is szövetségi bevétel maradt, de a határellenőrzést és a vámbeszedést a szlovén hatóságok végezték. Július 18-án a szövetségi államelnökség arról hozott döntést, hogy a JNA három hónap alatt kivonul Szlovéniából.

¹³ VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára p. 37.

¹⁴ SZILÁGYI Imre: Az önálló és demokratikus Szlovénia létrejötte. pp. 150–170.

Szlovénia október 7-én újra életbe léptette a függetlenségi nyilatkozatot, majd 1992. január 15-én megkezdődött a nemzetközi elismerés folyamata.¹⁵

Horvátország

Horvátországban 1990 augusztusában robbantak ki az etnikai feszültségek, amikor a knini „rönkforradalom” keretében a helyi szerb lakosság az „usztasa hatalom” elleni védekezés jegyében kivonta magát a horvát fennhatóság alól és úttorlaszokat emelve elvágta a Dalmácia, valamint a központi horvát területek közötti vasúti és csaknem teljesen a közúti összeköttetést. Ezt követően a horvátországi szerbek népszavazást tartottak az autonómiáról, amelynek alapján október 1-jén kikiáltották a szerb autonómiát, december 21-én pedig a Krajinai Szerb Autonóm Körzetet.

A harcok 1991-ben eszkalálódtak, amelyekben a JNA hivatalosan békefenntartóként, valójában a nagyszerb érdekek képviselőjeként vett részt. A JNA kezdetben fontolgatta Horvátország teljes lerohanásának és egy új zágrábi kormány felállításának a gondolatát, ám a szlovéniai háború és az augusztusi moszkvai puccs bukása – amelynek szervezőivel Veljko Kadijevics, a JNA akkori vezérkari főnöke kapcsolatot tartott – lehetetlenné tette a jugoszláv állam fenntartásának bármiféle lehetőségét. Ezért a JNA egyetlen valóságos céljává az vált, hogy a horvátországi szerbek védelmére és önrendelkezési jogára hivatkozva leválassza Zágrábról a nagyszerb szempontok alapján szerbnek mondott területeket. Ilyenformán teljesen nyíltan Milosevics és a szerbek mellé állt. A katonai helyzet stabilizálódását követően december 19-én kikiáltották a Krajinai Szerb Köztársaságot.

Zágráb a támadásra egyrészt azzal reagált, hogy megpróbálta a jugoszláv válságot nemzetközivé tenni, másrészt össznépi ellenállást szervezett. Mivel Németország már július elejétől mind határozottabban kiállt a horvát és a szlovén függetlenség mellett, ezért a „morális fölényben lévő áldozat” státusával taktikáztak. Céljuk az volt, hogy Horvátország szuverenitását a régi belső határokkal együtt nemzetközileg elismertessék, majd egy agressziót szenvedő szuverén államként nemzetközi segítséget kapjon. Ennek hatására 1992 januárjában az Európai Közösség elismerte Horvátország függetlenségét. Az ország megosztottsága továbbra is fennállt, és a harcok is folytatódtak. Horvátország az 1995-ös offenzívákkal visszanyerte szuverenitását a knini és a kelet-szlavóniai térség felett, majd 1998-ban a baranyai és a szerémségi térség felett is.

Erre az időre Franjo Tudjman elnök vezetésével erős nacionalista irányvonal határozta meg a politikát Horvátországban, ami egészen 2000 elejéig tartott. Horvátország csak ezt követően kezdhette meg kapcsolatai rendezését a többi volt jugoszláv tagköztársasággal és az euro-atlanti integrációs folyamatot.¹⁶

¹⁵ JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. pp. 231–237.

¹⁶ JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. pp. 237–249.

Bosznia-Hercegovina

A politikai nézeteltérések 1991 őszén vezettek végső szakításhoz a bosznia-hercegovinai pártok között. A szlovéniai, majd a horvátországi történések után a muzulmánok és a horvátok semmiképp sem akartak „Szerboszláviában” rekedni, s miután többséget alkottak a parlamentben, október 15-én kimondták Bosznia-Hercegovina függetlenségét. A szerb képviselők már a szavazást is bojkottálták, majd végleg elhagyva a parlamentet külön szerb parlamentté nyilvánították magukat, majd november elején népszavazást rendeztek Bosznia-Hercegovina Jugoszláviában maradásáért, amelyen gyakorlatilag csak szerbek vettek részt.

Ezzel párhuzamosan a horvátországi minta alapján több helyütt „szerb autonóm körzeteket” hoztak létre, majd azok összevonásával 1992. január 9-én Radovan Karadzics vezetésével kikiáltották a boszniai Szerb Köztársaságot, amely azonnal kinyilvánította, hogy Jugoszláviában kíván maradni.

A szarajevói kormányzat közben erőfeszítéseket tett a függetlenség elérésére: megpróbált éleket lehelni a területvédelem maradványaiba és december 23-án kérte a nemzetközi elismerést az EGK-tól. Azt azonban egyelőre megtagadták tőle, arra hivatkozva, hogy még nem tartották meg a függetlenségi népszavazást és bizonytalanok a köztársaság belső viszonyai. 1992. február 29-én és március 1-jén Bosznia-Hercegovinában is megrendezték a népszavazást, amelyen 64%-os részvétel mellett (a szerbek bojkottálták) a szavazók 99%-a a függetlenségre voksolt. Továbbá szerb–horvát–muzulmán háromoldalú tárgyalások kezdődtek Bosznia-Hercegovina leendő belső berendezkedéséről, amelyeken március 18-án előzetes elvi egyetértés született Bosznia-Hercegovina kantonizálásáról. Ezek után az EK-államok április 6-án (az USA másnap, Oroszország pedig április 28-án) elismerték Bosznia-Hercegovina függetlenségét.

Az ezt követő három évben a második világháborút követő legvéresebb konfliktus alakult ki Bosznia-Hercegovinában. Volt olyan időszak, amikor a muzulmánok két frakciója, valamint a helyi szerbek és horvátok csoportjai „mindenki mindenki ellen” jelleggel küzdöttek egymással. A harcoknak a NATO 1995-ös beavatkozása, és az ezt követő Dayton-i Megállapodás vetett véget.

Bosznia-Hercegovina azóta is folyamatos nemzetközi felügyelet alatt áll, és a nemzetiségi feszültségeket a mai napig nem sikerült rendezni. Bár Bosznia-Hercegovina elkötelezte magát a NATO- és az EU-integráció irányában, annak megvalósulása a belső viszonyok rendezetlensége miatt kétséges.¹⁷

Macedónia

Macedónia az 1991. szeptember 8-i népszavazás eredményeként november 20-án kinyilvánította függetlenségét. A köztársaságból 1992. április 1-jére harcok nélkül kivonult a JNA, mivel Belgrád nem akart Macedónia miatt többfrontos háborúba keveredni. A döntésben az is közrejátszhatott, hogy a konfliktus terjedésének megakadályozása céljából az ENSZ BT már 1992-ben nemzetközi

¹⁷ JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. pp. 249–261.

békefenntartó erőket (UNPROFOR¹⁸) telepített Macedóniába. Ezzel a korábbi tagköztársaság gyorsan és fájdalommentesen kiszabadult Jugoszláviából.

Macedónia szerepe a koszovói válság kapcsán értékelődött fel ismét. Az országban élő nagyszámú, mintegy 30%-nyi albánság és a koszovói albánokkal meglévő jó kapcsolatok miatt a válság alatt Macedónia háttérbázisként szolgált, majd 2001-ben a koszovói albánok megpróbálták exportálni az általuk sikeresen használt módszert Macedóniába, hogy fegyveres felkelésüket követően az albánok által lakott területek nemzetközi felügyelet alá kerüljenek. A próbálkozás a nemzetközi támogatás hiánya miatt elbukott.

Macedóniának külpolitikai szempontból Görögország jelenti a legnagyobb problémát, amely az ország neve miatt területi követelésektől tartott, ezért késleltette az új állam elismerését. A két ország közötti viszony csak 1995-ben rendeződött, bár a név vita továbbra is folytatódik, és erre való hivatkozással Görögország hátráltatja Macedónia euro-atlanti integrációját.¹⁹

Koszovó

Az 1980-as évek végén Szerbiában tapasztalható recentralizációs tendencia Koszovóban volt a legerősebben érezhető. A szerb vezetés kiemelt veszélynek értékelte a Koszovó lakosságának többségét kitevő albánok függetlenségi törekvéseit, és a hatalom a helyzet kezelése érdekében drasztikus elnyomó intézkedéseket vezetett be Koszovóban. Első lépésként Milosevics szerb elnök 1989-ben új alkotmányt léptetett életbe, amely gyakorlatilag megszüntette a tartomány autonómiáját. Az erővel életbe léptetett szerb alkotmány teljes rendőri és hatósági ellenőrzést jelentett Koszovó felett.

A koszovói albánok Ibrahim Rugova vezetésével békés ellenállási mozgalmat szerveztek. Először kivonultak a tartományi intézményrendszerből, majd 1992-ben általános választásokat rendeztek és kikiáltották a független Koszovói Köztársaságot. Az aktusnak csupán minimális gyakorlati következményei lettek. A szerb fennhatóság változatlan maradt Koszovó fölött, a szerb hatóságok elfogtak és hazaárulás miatt börtönbüntetésre ítélték néhány koszovói albán vezetőt.

Rugova mozgalma nem hozta meg a várt eredményt, ezért 1996-ban koszovói albán fiatalok létrehozták a Koszovói Felszabadítási Hadsereget (UÇK²⁰), amely fegyveres harcot kezdett a tartomány függetlenségének kivívására. Nagymértékben megkönnyítette a szervezet felfegyverzését, hogy egy piramisjáték összeomlása nyomán Albániában 1997-ben zavargások törtek ki, eközben sok fegyver került magánkézbe, és jelentős részük Koszovóban került alkalmazásra. 1998-ban már nyílt összecsapások voltak az UÇK és a szerb biztonsági erők között, ami oda vezetett, hogy 1999-ben a kialakult humanitárius katasztrófa kezelése érdekében a NATO beavatkozott a konfliktusba. A 78 napos szövetségi légi hadművelet alatt a szerb

¹⁸ United Nations Protection Force. Az UNPROFOR-t az ENSZ először Horvátországba telepítette a fegyveres összecsapások megszüntetésének elősegítése és megfigyelői feladatok végrehajtása érdekében. A szervezet mandátumát később kiterjesztették Bosznia-Hercegovinára és Macedóniára is.

¹⁹ JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. pp. 281–283.

²⁰ Ushtria Çlirimtare e Kosoves.

reguláris és félkatonai erők nem elsősorban a NATO repülőgépei, hanem az albán lakosság ellen küzdöttek. A szerb állam nem csupán szemet hunyt, de vélhetően maga is támogatta azokat a kegyetlenkedéseket, amelyeket a koszovói albánok sérelmére követtek el.²¹ A nemzetiségi alapon elkövetett gyilkosságok és egyéb erőszakos cselekmények a korábbiaknál is élesebben vetették fel azt a nemzetközi jogi kérdést, hogy egy állam megteheti-e bármit saját polgáraival szemben.²²

Koszovó a hadműveleteket követően az ENSZ Koszovói Missziója (UNMIK²³) felügyelete alá került, a biztonsági feltételeket a NATO által vezetett KFOR garantálta. A nemzetközi missziók tevékenységéhez az ENSZ BT 1244-es határozata²⁴ adta a jogi alapot. Ezzel Jugoszlávia gyakorlatilag elveszítette Koszovó fölötti fennhatóságát és a tartomány elindult a függetlenedés felé vezető úton. A koszovói parlament végül hosszas előkészítés után 2008. február 17-én mondta ki a terület függetlenségét, amivel kezdetét vette a nemzetközi (államok és szervezetek általi) elismeréséért folytatott diplomáciai küzdelem.

Montenegró

Montenegró Szerbia legtovább kitarító szövetségese volt a délszláv válság folyamán. Ebben nagy szerepet játszott, hogy Milosevic szerb elnök montenegrói származású volt, így kiemelten jó kapcsolatot ápolt a montenegróiakkal. Az elnök legközelebbi szövetségese Momir Bulatovic montenegrói politikus volt, aki 1997-ig töltött be különböző vezető beosztásokat a köztársaságban. A hatalom ekkor átkerült a Belgráddal szemben függetlenségi politikát folytató Milo Djukanovic kezébe, aki azóta is felváltva tölti be az elnöki és a miniszterelnöki pozíciót. Djukanovic politikáját az generálta, hogy el akart szakadni az akkorra az EU-tól elszigetelődött Szerbiától, hogy így vonja ki országát a nemzetközi szankciók alól.

A függetlenségi törekvések következtében 2003. február 4-én megszűnt a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság és jogutódként megalakult Szerbia és Montenegró Államközössége. A két tagköztársaság viszonyát szabályozó Alkotmányos Alapokmány három év után jogot biztosított mindkét tagállamnak a közös államból történő kilépésre, amire Montenegró részéről 2006-ban sor is került. A kiválás nem okozott jelentős konfliktust a két ország között, nem maradtak megoldhatatlan nyitott kérdések.²⁵

A JSZSZK szétesésének folyamata az utódállamok szemszögéből a fentiek szerint zajlott le. A sok esetben intenzív fegyveres konfliktusok kíséretében végbement függetlenedés hosszú időre megnehezíti az egyes volt tagállamok egymás közötti viszonyának a rendezését, ami azonban elengedhetetlen feltétele a régió minden országa elé kitűzött euro-atlanti integráció megvalósításának.

²¹ ICTY Case Information Sheet.

http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf;
letöltés: 2013. 03. 18.

²² JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. pp. 286–289.

²³ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo.

²⁴ 1999. június 10.

²⁵ <http://www.e3.hu/~klio/klio084/klio005.html>; letöltés: 2013. 08. 03.

Harmadik szakasz – Átalakulás az Európai Biztonsági Komplexum szubkomplexumává

A volt jugoszláv tagállamok egymással, a környező országokkal és az EU-val is igen összetett biztonsági rendszert alkotnak, amelyben az erőszak következményeinek felszámolása, illetve a nyitott kérdések megoldása hosszan tartó folyamat eredménye lehet. Ez a folyamat eltérő sebességgel zajlik a különböző tagköztársaságokban. Minél hevesebb volt a fegyveres konfliktus a polgárháború során, illetve minél nagyobb a nemzetiségi ellentét az adott országban, annál nehezebb rendezni a kapcsolatokat, ami minden esetben feltétele az euro-atlanti integrációnak.

Az euro-atlanti (NATO- és EU-) integráció minden volt jugoszláv tagállam deklarált célja. Ez alól Szerbia jelenti az egyetlen kivételt, mert a NATO 1999-ben végrehajtott légi hadművelete miatt katonailag semlegesnek nyilvánította magát, és nem kíván továbblépni a Szövetség békepartnerségi programjában történő részvételnél. Az integrációs folyamat mélyülésével és egyes országok csatlakozásával átrendeződött a BRBK és fokozatosan átalakul az Európai Regionális Biztonsági Komplexum szubkomplexumává.

A JSZSZK felbomlását követően több szempontból is Szlovénia volt a legkedvezőbb helyzetben. Gazdaságilag és politikailag is a legfejlettebb tagállamként Szlovénia viszonylag gyorsan képes volt az önálló állami lét megteremtésére. Mivel Szlovénia volt a leghomogénebb tagköztársaság a volt Jugoszláviában, a kiválást követő konfliktus kifejezetten enyhe volt a horvátországi és a bosznia-hercegovinaihoz képest, és a kétoldalú kérdéseket sikerült gyorsan és viszonylag fájdalommentesen megoldani. Ennek eredményeként Szlovénia 2004-ben NATO- és EU-taggá, és ezzel együtt az Európai Regionális Biztonsági Komplexum részévé vált.

A hosszú és erőszakos horvátországi háborút követően Zágráb csak 1998-ban tudta kiterjeszteni szuverenitását maradéktalanul az ország teljes területére. A polgárháborút követő években nacionalista kormányok kerültek hatalomra Horvátországban, amelyek elsődleges célja az önálló állam intézményeinek és identitásának kiépítése volt. Ez az időszak nem kedvezett az integrációs törekvéseknek. A három legérzékenyebb terület a boszniai horvátok kérdése, a szerb–horvát kétoldalú kapcsolatok, valamint a hágai Nemzetközi Bírósággal történő együttműködés volt. Az integrációs folyamat 2000-ben kapott lendületet, és Ante Gotovina tábornok 2005-ös kiadatásával, illetve a szerb és a bosnyák reláció rendezésével adottá váltak a feltételek Horvátország integrációjához, amire a NATO esetében 2009-ben, az EU esetében pedig 2013-ban került sor, ezzel Horvátország is csatlakozott az Európai Regionális Biztonsági Komplexumhoz.

Sok biztonságpolitikai szakértő egyetért azzal, hogy a volt jugoszláv tagköztársaságok közül Bosznia-Hercegovina helyzetének rendezése jelenti a legnagyobb kihívást. A délszláv háborúk során Bosznia-Hercegovinában volt a leghosszabb és a legkegyetlenebb konfliktus, amelynek a következményeit az ország a mai napig viseli. Az államot alkotó két entitás és három nemzetiség között olyannyira nagymértékű a bizalmatlanság, esetenként a gyűlölet, ami megnehezíti,

sok esetben lehetetlenné teszi az együttműködést. Bosznia-Hercegovina esetében még az ország belső kohéziójának megteremtése sem történt meg, a kétoldalú kapcsolatok rendezése pedig csak ezt követően kerülhetne sorra. Jól jellemzi a helyzetet, hogy az ország még mindig nemzetközi felügyelet alatt áll és az EU 600 fős harccsoportja is segít a rend fenntartásában. Fontos lépésként Bosznia-Hercegovina 2008-ban aláírta a Stabilitási és Társulási Megállapodást (SAA²⁶) az EU-val, majd 2010-ben csatlakozott a NATO Tagsági Akcióterv (MAP²⁷) programjához. Ezen eredmények ellenére egyelőre nem látható, hogy Bosznia-Hercegovina mikor válhat a NATO vagy az EU teljes jogú tagjává. Így az ország belátható időn belül továbbra is a BRBK része marad.

A JSZSZK felbomlása során Szerbiának nem voltak kiemelt érdekei Macedóniában, így a köztársaság függetlenedése 1992-ben nagyobb konfliktusok nélkül megvalósulhatott. Macedónia esetében az országban élő mintegy 30%-ot kitevő albán kisebbség, illetve annak függetlenségi törekvései jelentik a legnagyobb biztonsági kihívást. A 2001-ben lejátszódott albán elszakadási kísérlet kudarcot vallott és a két nemzetiségi csoport arra kényszerült, hogy együttműködjenek a mindkettőjük által elérendő integrációs folyamat érdekében. Az együttműködés kisebb-nagyobb döccenőkkel, de folyamatosan halad, aminek eredményeként Macedónia közel került a NATO- és az EU-tagsághoz is. A tagság azonban egyik esetben sem valósult meg, mert Görögország történelmi okokra hivatkozva nem fogadja el Macedónia alkotmányos elnevezését (Macedón Köztársaság). A macedón vezetés és a lakosság azonban ragaszkodik az elnevezéshez, ezért a csatlakozás megvalósulása egyelőre kétséges, és Macedónia továbbra is a BRBK része marad.

Koszovó esetében az integrációs folyamat az ország 2008-as függetlenedésével kezdődött. Ezt követően Koszovó nagy ütemben hozzálátott a nemzetközi elismerés kiszélesítéséhez, valamint az integrációhoz szükséges jog- és intézményrendszer kiépítéséhez. Az integrációs folyamat haladása azonban jelentősen függ a szomszédos Szerbiával, illetve néhány más európai országgal fennálló nézetkülönbségek rendezésétől. Bár Koszovó függetlenségét a vezető NATO- és EU-tagállamok támogatják, vannak olyan európai országok²⁸, amelyek nem ismerték el Koszovót önálló államként. Mindkét probléma megoldásához a szerb–koszovói kétoldalú kapcsolatok rendezése jelenti a megoldást, ami azonban a folyamatos tárgyalások ellenére egyelőre kétséges. A helyzet rendezéséig Koszovó a BRBK része marad.

A montenegrói vezetés 1997 óta folytat függetlenedési politikát, amely 2006-ban vezetett eredményre. A Szerbiától való elszakadás nem okozott sem katonai, sem politikai, sem gazdasági konfliktust, így Montenegrónak elsősorban a jogharmonizáció területén voltak megoldandó feladatai. Montenegró 2009-ben kapott meghívást a NATO MAP-programjába és 2010-ben lépett életbe az SAA az EU-val. Az integráció folytatásának sem belső, sem külső akadályi nincsenek, így arra a NATO és az EU esetében is belátható időn belül sor kerülhet, és akkor Montenegró a BRBK-ból a Balkáni Szubkomplexumba kerülhet át.

²⁶ Stabilisation and Association Process.

²⁷ Membership Action Plan.

²⁸ Ciprus, Görögország, Románia, Spanyolország és Szlovákia.

Szerbia a JSZSZK jogutóda és egyben annak utolsó megmaradt tagköztársasága. A folyamat sok esetben katonai konfliktussal ment végbe, ami jelentős problémákkal terhelte a térséget. A problémák megoldása Szerbiában a 2000-ben lezajlott demokratikus hatalomváltással kezdődött, amikor a Szlobodan Milosevic által fémjelzett elvakult szerb nacionalista politika némileg lazult. A következő jelentős lépés Vojislav Kostunica 2008-as bukásával kezdődött, amelyet követően Szerbia realistább nemzetközi politikai irányt kezdett követni. Jól látható jele volt ennek az irányváltásnak a két legkeresettebb hágai vádlott, Radovan Karadzics (2008) és Ratko Mladics (2011) kiadatása. A szerb együttműködési hajlandóság növekedésével jöttek az eredmények, és az ország 2011-ben tagja lett az SAA-nak. Szerbia a NATO 1999-es légi hadművelete miatt 2006-ban katonailag függetlennek nyilvánította magát, és nem kíván túllépni a jelenleg fennálló békepartnerségi tagságon a Szövetséggel történő együttműködés során. Az igazi erőpróba azonban továbbra is Koszovó státusa. A szerb politikai vezetés csaknem egyöntetűen elzárkózik Koszovó függetlenségének elismerésétől, ami a szerb integráció leküzdhetetlen akadálya. A helyzet rendezéséig nem várható további jelentős lépés az ország EU-tagsága felé, így Szerbia továbbra is a BRBK része marad.

Összegzés

A délszláv térség biztonsági helyzete és a térség államainak kapcsolata rendkívül dinamikusán változott az elmúlt húsz évben, és nagy változatosságot mutatott a kiélezett fegyveres konfliktustól a harmonikus együttműködésig. Bár a volt jugoszláv tagállamok közül egyesek sikeresen integrálódtak a nemzetközi szervezetekbe, másokat továbbra is akadályoznak ebben a belső és a külső nézetkülönbségek. A biztonsági helyzet jelenleg a régió minden országában stabilnak mondható, mégsem lehet kizárni az etnikai konfliktus újraéledését. Különösen veszélyeztetett ebből a szempontból Bosznia-Hercegovina és Macedónia. Ezekben az országokban a kevert nemzetiségű lakosság továbbra is nagymértékű bizalmatlansággal van egymás iránt. Az egymás iránti együttműködési készséget szinte kizárólag az Európai Regionális Biztonsági Komplexumhoz történő csatlakozás vágya motiválja. A megoldatlan kérdések azonban már hosszú ideje akadályozzák a csatlakozási folyamat kiteljesedését ezekben az országokban. Így újra előtérbe kerülhet a különböző nemzetiségi csoportok közötti érdekellentét, ami politikai, szélsőséges esetben fegyveres konfliktus kialakulását okozhatja.

A volt jugoszláv utódállamok az Európai Unió felé történő közeledéssel, illetve egyes országok esetében a csatlakozással az Európai Regionális Biztonsági Komplexum részévé válnak. A sokrétű történelmi, kulturális, gazdasági és politikai kapcsolatok, valamint a polgárháborús konfliktus következtében kialakult, még meglévő bizalmatlanság miatt a térség országai egymással jelentősebb kapcsolati rendszert tartanak fenn, mint a kontinens más, akár vezető országaival. A belátható jövőben nem várható, hogy az egymás között meglévő kapcsolatrendszer jelentősen megváltozna, ezért indokolt, hogy a területet az európai komplexum részeként, de annak elkülönült szubkomplexumaként definiáljuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barry BUZAN – Ole WAEVER:
Regions and Powers: The Structure of International Security.
Cambridge University Press, Cambridge, 2003. 564 p.
ISBN 0521891116
- Barry BUZAN – Ole WAEVER – Jaap de WILDE:
Security: A New Framework for Analysis.
Lynne Rienner Publishers, London, 1998. 239 p.
ISBN 1555877842
- David A. LAKE – Patrick M. MORGAN:
Regional Orders: Building Security in a New World.
Pennsylvania State University Press, 1997. 406 p.
ISBN 027101704X
- JUHÁSZ József – MAGYAR István – TÁLAS Péter – VALKI László:
Koszovó: Egy válság anatómiája.
Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 392 p.
ISBN 9633798493
- JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: A délszláv állam története.
Aula Kiadó, Budapest, 1999. 376 p.
ISBN 9639215511
- MATUS János: A jövő árnyéka.
Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre.
Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005. 244 p.
ISBN 9632199715
- Ole WEAVER: Scenarios for the European Supercomplex.
2004. április 21–23. között az V. Koli Border Forumon elhangzott előadás.
- SZILÁGYI Imre: Az önálló és demokratikus Szlovénia létrejötte.
Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998. 229 p.
ISBN 9630493667
- VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára.
In: Hadtudomány, XVII. évfolyam 1. szám, 2007. március. pp. 30-40.
ISSN 1215-4121

AZ IRAKI–IRÁNI HÁBORÚ (1980–1988) – 3. rész.
SZADDAM HUSSZEIN PSZICHOLÓGIAI HADVISELÉSE

Az alábbiakban arról írok, ahogyan az iraki rezsim látta, illetve láttatni akarta Irak helyzetét 1992-ben. Szaddam Husszein számára – a rendelkezésére álló nagyon kevés eszköz közül, amelyet felhasználhatott a világszervezet és a szövetségesek ellen – az írott és az elektronikus média töltötte be a legfontosabb szerepet. A korlátok nélkül felhasználható írott propagandát az iraki kormánylapok képviselték. Az Al-Thawrah-ot, az arab nyelven legnagyobb példányszámban kiadott napilapot az uralkodó Ba'ath párt terjesztette, a szintén arabul megjelenő Al-Jumhuriyah és az angolul írt The Baghdad Observer napilapokat az Iraki Kulturális és Információs Minisztérium adta ki. A Védelmi Minisztérium önálló sajtókiadvánnyal rendelkezett, amely Al-Qadisiyah néven jelent meg.

Az elnök pszichológiai hadviselésének legfontosabb belpolitikai gondolatát, Irak egységét, folyamatosan közvetítette az ország lakossága és a nemzetközi közvélemény felé. Ezek közül kiemelten fontosnak tartom az 1992. augusztus 30-án Irak népéhez címzett nyílt levélét.¹ Stratégiai léptékű eszmefuttatásának néhány gondolatát hasznosnak tartom ismertetni.

Levelének bevezető részében az elnök – többek között – kijelentette, hogy az iraki vezetés képes kezelni az általa elfogadott döntések következményeit (az ENSZ-szankciókat), akár a fegyverzetet érintő kérdésekben, akár más területeket illetően. Figyelmeztette viszont a térség országait az agresszor irányába tett engedékenyséjükre, mondván, hogy ezeknek az országoknak előbb vagy utóbb fel kell vállalni az ilyen megbocsájthatatlan cselekedetek felelősségét és következményeit. Kijelentette, hogy az ellenség csalódott lesz, mikor látja, hogy terve nem működik Észak-Irakban. A gyakorlati tények és a mindennapi részletek bizonyítják majd be nekik, hogy az ország déli felének lakói igaz arab emberek. Felszólított minden irakit a hadseregben és a civil életben, hogy használjanak ki minden napot, órát és percet *a nép egységének* a megerősítésére.

A levél további részében megállapította, hogy a jelenlegi körülmények között és az adott nemzetközi helyzetben a néppel meg kell ismertetni a valós tényeket. Kijelentette: elnökként hivatali kötelessége, hogy leleplezzen néhány hazugságot és föltárja a valóságot. Ezek sorában első helyen említette, hogy *Irak ellenségei felnagyítják az iraki nép vallási és etnikai különbözőségét*, és ezzel éket akarnak verni a népcsoportok közé. Kifejtette, hogy ezek a különbségek évezredek óta léteznek, éppen úgy, mint a világ más népeinél. Ebben *az aknamunkában Irán szerepe meghatározó*, írta az elnök. Szerinte Irak – szellemében és testében – egy nép.

¹ A The Baghdad Observer augusztus 31-i és szeptember 1-jei számában angol fordításban közölte. President asserts rejection of Allies aggressive plan.

A továbbiakban az ellenséges propaganda másik kedvenc témájával foglalkozott, miszerint Szaddam Husszein Tikritből származik. Ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy minden iraki bennszülött az ország valamelyik tartományában született és nőtt fel, és ők nem csak ahhoz a családhoz tartoznak, ahol születtek, ahonnan származnak, hanem az egész iraki néphez. Majd azzal folytatta a gondolatmenetét, hogy az ország kormánytisztviselői között, vallási és etnikai megkülönböztetés nélkül, helyet foglalnak a szunniták, a síiták, a keresztények, az arabok, a kurdok stb. *A síiták és a szunniták mind muszlimok* – jelentette ki. A levél további részeiben is nagy figyelmet fordított az iraki nép egységére.

Ezt követően áttekintette Irak utolsó 12 évének főbb eseményeit, az iraki–iráni és az Öböl-háborúra koncentrálva, és kiemelve Irán ellenséges magatartását 1979–1980-tól kezdve. Ecsetelte, hogy napjaikban miként harcolnak az iráni beszivárgók ellen, és hogy az iraki–iráni háború során a Baszra elleni öt csatában egységesen lépett fel a város lakossága, férfiak és nők, bátorítva a hadsereg harcosait. Bebizonyították, hogy ők mind hős hazafiak és igazi arabok. Az Öböl-háborút elemezve kibékíthetetlen ellenséges képet festett az Egyesült Államoknak Irakban és az egész világban betöltött agresszori szerepéről. Az Amerikai Egyesült Államok Irak elleni politikáját George Bush elnökkel személyesítette meg. Az USA vezette szövetségesekről írta:

„Ők hazudtak, mikor azt mondták, hogy a fegyveres erőiket csak arra használják, hogy kiűzzék az iraki hadsereget Kuvaitból. A mai napig kitartóan fenyegetnek haderőik bevetésével és bizony néhányszor alkalmazzák is azokat, mint például harci repülőgépeiket az észak-iraki gabonaföldek fölégetésére. Ők ugyanazok az emberek, akik 1991-ben meggyilkolták Irak hű fiait az Irak elleni, USA által vezetett agressziót követő hazaáruló összeesküvések során.

Ők ugyanazok, akik halálra éheztetik Irakot és északról délig megfosztják az orvosi ellátástól, a gyógyszerektől, ezért a férfiak, a nők és a gyermekek nagy számban halnak meg élelmiszer- és gyógyszerhiány miatt. Ők ugyanazok az emberek, akik ráerőszakolnak Irakra annyi rosszat, amennyit tudnak. Ők ugyanazok az emberek, akik nem mások, mint az USA, Nagy-Britannia és Franciaország gyilkos vezetői.”

Az elnök mondandójából kiérződik az Irak és Irán közötti háborúhoz vezető okok megoldatlansága és Irán vádolása a háború kitöréséért, valamint a két ország között fennálló feszültség fennmaradásáért.

A kivételesen drámai hangvételű levelében az elnök minden Irakot sújtó szankcióért az Amerikai Egyesült Államokat és szövetségeseit vádolja, feledtetve saját felelősségét. A levél azonban nagy hatással volt rám. Ez lenne a valóság (igazság?) másik arca, amelyet az ország lakossága él át? – merült föl bennem a kérdés a levél többszöri elolvasása után.

Az ENSZ sajtószemléiből a további fontos hírek között könyveltem el, hogy:

- Szeptember elején az amerikai Védelmi Minisztérium az Iraki hadsereget vádolja a dél-iraki síita falvak felgyújtásával, hogy kifüstöljék a mocsárvidéken megbúvó síita ellenzéket.

- A két legnagyobb kurd politikai párt a hónap közepén megegyezett, hogy a kurd kormány parancsnoksága alatt egyesítik gerilla erőiket. Ez egy fontos lépés volt a kurdok által ellenőrzött Észak-Irak befolyásának erősítésére.

- A bagdadi TV bejelentette, hogy a kormányzó (vezető) Forradalmi Parancsnoki Tanács dekrétumot bocsátott ki, amelyben amnesztiát hirdetett azoknak a Dél-Irakban menedéket kereső, a hadseregből dezertált katonáknak, akik jelentkeznek a Baszra-i, Missan-i és Dhiqar-i hatóságoknál.

- Ellenzéki vezetők, félretéve nézeteltéréseiket, a hónap végén felhívást adtak közre az iraki hadsereg, a kormányzó Ba'ath Párt és minden lakos felé, hogy lázadjanak fel Szaddam Husszein ellen. A fölhívás azonban csupán pusztába kiáltott szó maradt.

Dióhéjban ezek szerepeltek legfontosabb információkként, amelyek feladatunk végrehajtását befolyásolták.

Hogy a bagdadi sajtó által képviselt másik oldal ugyanebben az időben miről adott hírt, arról naplóm sorvezetőjét követve, szeptember–október hónapra kiterjedő visszatekintéssel az alábbiakban számolok be. Azért is érdemes ezt az időszakot külön összefoglalni, mert töményen jellemzi Szaddam Husszein jól szervezett médiaháborúját és ellenszegülését az ENSZ BT határozataival szemben.

Szaddam Husszein médiaháborúja

A bagdadi médiában a szeptember hónapban megrendezésre kerülő Babiloni Fesztivál híre eltörpült a 32. szélességi foktól délre létrehozott újabb repüléstilalmi zóna igazságtalanságának egyre erőteljesebb sajtóvisszhangja, valamint az iraki gyermekek szenvedéséről és kiszolgáltatottságáról szóló hírek mellett. A sajtóban szinte naponta jelentek meg az Irak elleni embargó egyre szélesedő nemzetközi elítélésének hírei.

A hónap folyamán Irak továbbra is folyamatosan jelezte az ENSZ-főtitkárnak az ország légtérében végrehajtott „amerikai légtérsértéseket”. Figyelemre méltó a légtérsértés megnevezés, mert ez arra utalt, hogy Irak nem ismerte el a repüléstilalmi zónák törvényességét, következésképpen a repüléstilalmi zónákba berepülő amerikai harci gépek megsértik Irak légtérét („airspace violations by American planes”), amely ellen az ENSZ-től kér orvoslást.

Tehát tovább folyt a lélektani hadviselés. Szemléletes példa a propaganda-hadjáratra a korábban már említett „Szaddam Folyó terv” (az ún. Harmadik Folyó terv), melyet a média a mezőgazdaság termelésének hatékonyságát növelő csatornázási és öntözési projektként adott el. Megvalósítása azonban a Mocsárvidék nagy részének a kiszáradását eredményezte.

Az írott sajtóban egyre nagyobb nyilvánosságot kapott az iraki gyermekek kiszolgáltatottsága az embargónak. Szeptemberben a bagdadi média több esetben foglalkozott a gyermekek tragikus helyzetével. Iraki értékelés szerint az országban közel egymillió iraki gyermek szenvedett alultápláltságban. Az öt év alatti gyermekhalandóság 1990-hez viszonyítva megháromszorozódott. Az 1000 csecsemőre

számított csecsemőhalandóság pedig a háború előtti 32,5-ről 1991 augusztusára 92,7-re emelkedett.²

Az a Douglas Lummis professzor, aki 1991. július 21–31. között látogatott Irakba egy japán tényfeltáró civil delegáció tagjaként, többek között megállapította, hogy a lakók sokasága kényszerül eladni háztartási eszközeit. Mindenekelőtt föltűnő volt ez a jelenség a bagdadi bolhapiacon.³

1. kép. Bagdadi bolhapiac 1992 szeptemberében

A The Baghdad Observer szeptemberben hírt adott a csecsemőtej-előállító üzem (gyár) újjáépítéséről. Az Abu Ghraib-i üzem újjáépítése – adta hírül az újság – utolsó fázisába ért. A 32,5 millió dollárért épült létesítményt 1991-ben kétszer érte bombatámadás. Először 1991. január 21-én, majd másnap.⁴

Az Egészségügyi Minisztérium közleménye szerint a gyógyszer, az oltóanyag és az antibiotikumok hiánya miatt a gyermekek között egyre jobban terjednek a kanyaró, a súlyos hasmenéses és a tüdőgyulladásos megbetegedések. A betegek halálzási aránya 20%-kal nőtt.⁵

² The Baghdad Observer, 1992. 09. 03. Nearly 1 m Iraqi children suffer from malnutrition.

Iraki források ebben az időben 18 millióra becsülték az ország népességét. A lakosság mintegy 97%-a az iszlámot vallotta, ezen belül 65–70% a síita, 30–35% pedig a szunnita irányzatot követte.

³ The Baghdad Observer, 1992. 09. 12. American figure reveals impact of sanctions on Iraqi people.

A háború után a szabadpiaci árak a háború előtti 550-szeresére emelkedtek. Például egy tejporkonzerv vagy egy tálca tojás 1000 iraki dinárba került, ami egy iraki egyetemi professzor fizetésének a fele. Az élelmiszereket sújtó infláció nagymértékű munkanélküliséggel párosult.

Review of Iraq Sanctions and Washington's Iraq Policies (Effects of the UN Sanctions on Iraq). <http://iraqwar.org/impossible.htm>; letöltés: 2013. 01. 18.

⁴ The Baghdad Observer, 1992. 09. 29. 85 per cent of work on Milk Plant completed.

Az Abu Ghraib-i csecsemőtej-üzemről a szövetséges hírszerzés azt állította, hogy egy biológiai fegyver-előállító létesítmény. A 2003. évi iraki invázió előtt Colin Powell amerikai külügyminiszter újra fegyvergyáráként említette. Mindezen vádakra az Iraq Survey Group nem talált bizonyítékokat.

⁵ The Baghdad Observer, 1992. 10. 11. Ministry reports rise in diseases among children.

De nem csak a bagdadi média, hanem a nemzetközi közvélemény is egyre gyakrabban hallatta hangját az iraki gyermekeket sújtó ENSZ-szankciók hatásáról. Szeptemberben közzétették az amerikai Harvard Egyetem Népegészségügyi Iskolájának értékelését, miszerint 1991. január–augusztus között 47 ezer gyermek életét követelte az embargó.⁶

A The Baghdad Observer 1992. szeptember 30-i számában terjedelmes cikkben foglalkozott az „USA által vezetett Irak elleni katonai agresszió” és „az ENSZ által hozott gazdasági szankciók” Irakot érintő hatásaival, aminek következtében „számtalan szervezet és bizottság alakult abból a célból, hogy élelmiszer- és orvosságsegélyeket küldjenek, és hogy kampányoljanak az ENSZ gazdasági szankcióinak feloldásáért”. Közülük a Mentsd meg a Gyermekeket Bizottság Irakban (Committee to Save the Children in Iraq) szervezet állásfoglalását idézte egy 1991. október 30-án megtartott tömeggyűléséről, melynek az volt a célja, hogy a világ közvéleménye elé tárja, hogy az Irakkal szemben érvényesített „blokádt” elsősorban a gyermekeket, a nőket és az időseket sújtja. Ajánlatait fejezik ki, idézem: „... ha nem teszünk sürgős lépéseket, egy **apokaliptikus méretű tragédia bontakozik ki Irakban, amelynek következtében egy nemzedék megsemmisülése veszi kezdetét, elsősorban az iraki gyermekek kapcsán, akik az ország jövőjét képviselnék...**”

A bizottság az UNICEF hivatalos adataira hivatkozva ismertette, hogy a térségben mintegy ötmillió gyereket az éhhalál, a megfelelő ivóvíz hiánya és különböző betegségek fenyegetnek. 1992. februári adatok szerint az iraki felnőttek a szükséges 2500 kalória helyett napi átlagban csak 750–1000 kalóriához jutnak, ami egy ötéves gyerek szükségleténél is kevesebb.⁷

A WHO Kelet-Mediterrán Bizottságának (The Eastern Mediterranean Regional Committee of the World Health Organisation (WHO) 39. ülése felszólította a világ közösségét, hogy segítsék elő Irak hozzájutását gyógyszerhez és élelmiszerhez.⁸

Az amerikai The New England Journal of Medicine szerint a legtöbb járványos megbetegedésért Irakban az áramellátástól függő ivóvíz- és csatornahálózat a felelős. Az öt év alatti gyermekek közötti halálozási arány az ezer élve született csecsemőre számolva 43,2%-ra emelkedett.⁹ A cikk annak az orvoscsoportnak a tanulmányán alapszik, amely 1991-ben Irakba látogatott. Tapasztalataik azt mutatták, hogy az öt év alatti gyermekhalandóság alapvető okai az Irak elleni háború és az ENSZ gazdasági szankciói.

Mindezen szenvedés ellenére a propaganda jól ismert, figyelemelterelő manőverét alkalmazva Szaddam Husszein ünnepélyes keretek között zajló elismerések sorozatával és széleskörű médiatálalással a közös ellenség ellen fellépő ország egységtudatának erősítését igyekezett előtérbe helyezni. Szeptember 8-án, egy kitüntetési ceremónián az elnök köszöntőbeszédében hangsúlyozta, hogy „*Irak ellenségei tévednek, ha azt gondolják, hogy képesek megosztani Irakot, és maga az*

⁶ The Baghdad Observer, 1992. 09. 26. Embargo claims of 47 thousand Iraqi children.

⁷ A Bizottság 1991. júliusi tapasztalatai alapján Irakban a munkanélküliség aránya 70–80% volt.

⁸ The Baghdad Observer, 1992. 10. 13. WHO meeting calls for food supplies to Iraq.

⁹ The Baghdad Observer, 1992. 10. 18. US magazine reports increasing deaths among Iraqis caused by war.

ország bizonyítja be nekik azt a történelmi tényt, hogy csak egy Irak van.” Az elnök azokat a katonákat, rendőröket, a Ba’ath párt tagjait és törzsi vezetőket tüntette ki, akik „hősiesen harcoltak és vertek vissza egy iráni diverzáns csapatot, amely a hadsereg objektumait és civil létesítményeket támadta a déli Meisan tartomány Al-Adil kerületében.”¹⁰

Ugyanezen a napon Szaddam Husszein az iraki–iráni háborúban és a szövetséges támadás alatt, valamint az embargó idején helytálló nőket is kitüntetett.

Mindezzel párhuzamosan az embargó és gazdasági szankciók sújtotta Irak nyitott volt a világ felé, de – érthetően – elsősorban az arab világ irányába. A sajtó terjedelmes visszhangot adott minden olyan állásfoglalásnak, amely elítélte a gazdasági szankciókat és az ország légtérében kijelölt repüléstilalmi zónákat.

Ezek között különös hangsúllyal esett latba az Arab Liga Miniszteri Tanácsának állásfoglalása, amely megerősítette elkötelezettségét Irak függetlensége és népe egysége mellett¹¹, valamint a Biztonsági Tanács egy tagjának, Kínának a nyilatkozata, miszerint Irak légtérének déli részén létrehozott újabb repüléstilalmi zóna az ország területi szuverenitásának a megsértése.¹²

A nemzetközi kapcsolatok erősítését szolgálta, amikor Szaddam Husszein Marokkóból, Algériából, Mauritániából, Jemenből, Tunéziából, Egyiptomból, Jordániából és Szudánból nők küldöttségét fogadta szeptember végén egy háromnapos rendezvényen, amelynek egyik programjában ellátogathattak a Mocsárvilágba¹³ is.

A média folyamatosan hangot adott „*az Irak elleni összeesküvés világméretű elítélésének*”. Szeptember közepén a sajtó arról tudósított, hogy a Nemzetközi Haladás Szervezet (International Progress Organisation)¹⁴ vezetője, Dr. Hans Kochler elítélte az amerikai–brit–francia döntést, amelynek értelmében Dél-Irak fölött repüléstilalmi zónát hoztak létre. A Szervezet nyilatkozatában kijelentette, hogy az Irak elleni lépéseknek nincs törvényes alapjuk és ellentmondanak a BT határozatainak.

A *The Sunday Telegraph* a szeptember 30-i számában – hivatalos amerikai forrásokra hivatkozva – cikket közölt, miszerint Bush Irak elleni megosztó politikája az elnök azon szándékából fakad, hogy Szaddam Husszein elnököt lecserélje egy alkalmazkodó, a térségben az amerikai érdekeket jobban figyelembe vevő alternatívára.¹⁵

¹⁰ The Baghdad Observer, 1992. 09. 09. President stresses Iraqi people’s unity.

¹¹ The Baghdad Observer, 1992. 09. 14. Arab League Council confirms keenness on Iraq’s unity.

¹² The Baghdad Observer, 1992. 08. 30. China expresses concern over ban on Iraqi flights.

¹³ A Mocsárvilág hatalmas, mintegy 30 000 km²-nyi vízzel borított terület Irak déli részén. Zömmel Basra, Al Amara és Nassiriyah között terül el, de északnyugati irányban a Tigris partján Ali al Gharbiig húzódik. Keleten az Al-Adhaim mocsárvidék egészen az iráni határig terjeszkedik.

¹⁴ International Progress Organisation – IPO: bécsi székhelyű világszervezet, amely a világ fontos eseményeivel foglalkozik. Tanácskozási státussal részt vesz az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanács munkájában. Az IPO-nak 70 tagja van, minden kontinens képviselteti magát.

¹⁵ The Baghdad Observer, 1992. 09. 26. Bush a threat to national sovereignty, says paper. A hír forrásához csatolt dátum (09. 30.) feltehetően 1991-re értendő.

Saját tapasztalásokból is átélhettem a valóságot. Augusztus közepére Irak kifogyott a lisztből és nem lehetett kenyeret kapni. Amikor megrendeltem egy hazai telefonhívást reggel, a helyi központos a vonalat csak dél környékére tudta behozni, vagy aznapra egyáltalán nem. Ez jelezte, hogy a háborúban az elsődleges katonai célpontok közé tartozó, lebombázott távközlési infrastruktúra még korántsem működött eredeti kapacitásával.

De tapasztalható volt a polgári infrastruktúra működési nehézsége Bagdadban is. A tömegközlekedés még mindig járműhiányban szenvedett. Az amúgy is ritka járatokat korszerűnek nem mondható autóbusszokkal bonyolították le. A tömegközlekedést tulajdonképpen a taxik hatalmas tömege biztosította, már azok számára, akik meg tudták fizetni.

A „kettős mérce” és a fennálló feszültségek

A rezsim igazságérzetéhez tartozik még az *egyenlő mérce* iraki elvárása. A rezsim folyamatosan hangot adott az Irán által az Arab-öbölben elfoglalt három sziget történetének. A britek kivonulását követően, 1971-ben Irán megszállta az Abu Musa¹⁶, a Greater Tunb és a Lesser Tunb¹⁷ szigeteket a Perzsa-öbölben, és katonai bázisokat létesített rajtuk. Ezzel kedvező pozícióba került a stratégiai jelentőségű Hormuzi-szoros ellenőrzéséhez, ezért Irak megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Iránnal.

1. ábra. Az Arab-öböl szigetei

¹⁶ Abu Musa 12 km²-es szigetcseke, egyike a kilenc szigetből álló szigetcsoportnak a Perzsa-öböl keleti térségében, a Hormuzi-szoros bejárata közelében. A sziget iráni fennhatóság alatt áll Hormozgan tartomány részeként, de igényt tart rá az Egyesült Arab Emírátságok is. Hormozgan egyike a 30 iráni tartománynak, az ország déli részén, szemben Ománnal található, területe 70 697 km², fővárosa Bandar Abbas. A tartományhoz tartozik a Perzsa-öböl 14 szigete is.

¹⁷ Greater Tunb és Lesser Tunb egymástól 12 kilométerre fekvő két szigetcseke a Perzsa-öböl keleti térségében, közel a Hormuzi-szoroshoz. Ezek a szigetek is iráni fennhatóság alatt állnak, mint Hormozgan részei.

Az INA teheráni forrásokra hivatkozva megszéllőztette, hogy nemzetközi bíróságnak kellene a szigetek sorsáról dönteni.¹⁸ Irán ezt a felvetést azonnal, egyértelműen és határozottan elutasította. Mohammed Bisharati iráni külügyi államtitkár kijelentette, hogy a Nemzetközi Bírósághoz intézett semmilyen folyamodvány nem változtatja meg Teherán véleményét a kérdésben.

Az egyenlő mérce elvárásához gyakran hozták fel példaként a Kuvaitban és Iránban működő ellenzéki mozgalmak elnyomását, illetve ennek a nemzetközi szervezetek általi, kritika nélküli tudomásulvételét.

Az egyenlő mérce elvárását kéri számon a rezsim a Nyugattól, mikor fölvetik, hogy miért nem esik szó a kurdok helyzetéről Iránban és Törökországban, ahol soha nem kaptak autonómiát, amelyet az iraki kurdok megkaptak. Az autonómiát pedig Irak megszállása előtt hatalmas pénzekkel támogatta a kormány, hogy biztosítsák az iraki kurdok magasabb életszínvonalát.

Az alábbiakban ezekre idézek néhány konkrét példát.

Az agresszióval kapcsolatban a bagdadi média szerint az a veszély fenyeget, hogy Irán megsemmisíti az Arab-öböl államait, ha kitartanak amellett, hogy visszautasítják azt, amit ők „iráni történelmi szuverenitásnak” tekintenek, nevezetesen a stratégiaiul fontos Greater Tumb, Lesser Tumb és Abu Musa szigetek tekintetében.

Az Iráni Legfelsőbb Nemzetbiztonsági Tanács szakértője (tanácsadója) (Iran's Supreme National Security Council), Mohammed Jawad Larijani a teheráni egyetemen tartott beszédében támadta az Öböl-államokat és kijelentette, hogy Irán csupán szuverenitását gyakorolja a terület felett. Egy másik kijelentése szerint az Egyesült Arab Emírátságok igénye a három szigetre, és kitartása amellett, hogy Irán hagyjon fel azok megszállásával, arra kényszeríti Iránt, hogy hozza nyilvánosságra a „Bahrain-aktát”, amely szerint 1970-ben az iráni kormányt történelmi okok arra kényszerítették, hogy megtagadja Bahrain igényét.¹⁹

A cikk hozzáteszi, hogy Iránnak nincs közös határa az EAE-vel és más Öböl-béli sejksséggel sem. A három vitatott sziget az EAE fennhatósága alatt állt, mielőtt Irán birtokolta azokat. A történet levezetése kísértetiesen hasonlít Kuvait iraki megszállásának indokolásához.

Szeptember 30-án a The Baghdad Observer arról írt, hogy az Egyesült Arab Emírátságok (EAE) és Irán Abu Dhabiban folyó megbeszélései az elfoglalt szigetekről váratlanul megszakadtak. Az EAE azzal vádolta Teheránt, hogy miután elfoglalta a szigetet, az iráni hatóságok nem engedik oda belépni az EAE állampolgárokat, és az iráni annexió az 1971-ben aláírt egyezmény megsértése.

A tárgyalások akkor szakadtak félbe, amikor az EAE azt javasolta, hogy vegyék napirendre az Irán által elfoglalt két másik sziget, a Greater és a Lesser Tumb sorsát is. A két sziget annektálását illetően korábban az Arab Liga úgy foglalt állást,

¹⁸ The Baghdad Observer, 1992, 10. 12.

¹⁹ The Baghdad Observer, 1992. 10. 03. Iran threatens to wipe out Arab Gulf states. Teheran, 10. 02. INA.

hogy ez a lépés a térség biztonságát fenyegeti. Az EAE soha nem ismerte el az iráni igény jogosságát a Greater- és a Lesser Tunb szigetekre. Az iráni delegáció vezetője a tárgyalásokon kijelentette, hogy Irán soha nem fog lemondani a három sziget birtoklásáról. Az EAE azt követelte Irántól, hogy vessen véget a két kisebb sziget megszállásának és tartsa be Abu Musa kapcsán 1971-ben aláírt egyetértési memorandumot.²⁰

Az iraki média napokon keresztül cikkezett egy katari-szaúd-arábiai határkonfliktus kapcsán. Az történt, hogy egy katari határőrőrs (Khafus) ellen szeptember 30-án végrehajtott szaúdi támadásban két katari katona életét veszítette, egyet pedig foglyul ejtettek. A katari kormány rendkívüli ülésén Szaúd-Arábiát szerződészegéssel vádolta, amelyet 1965-ben kötöttek, de nem került ratifikálásra. A katari kormány ezért új tárgyalásokat javasolt Szaúd-Arábiával a demarkációs határ kérdésében. A katari közlemény azzal vádolta Szaúd-Arábiát, hogy a rendelkezés ellenére kísérletet tett a határ „átszabására”, és nem válaszol a Katar által javasolt tárgyalások felvételére.²¹

A fejleményekben meglepetést okozott, mikor Irán azzal a javaslattal állt elő, hogy védelmet kínálnak Katarnak a szaúdi agresszió ellen. Az ajánlatot az iráni elnökhöz közel álló, angol nyelven megjelenő Tehran Times hozta nyilvánosságra.²² Az újság szombati számában Irán kijelenti, hogy megvédi Katart és a többi Öböl-országot a szaúdi rezsím ambíciói ellen. Az iráni elnök, Rafsanjani már pénteken levelet küldött a Katari Sejk emírnének, Khalifa Bin Hamad al-Thani-nak az incidenssel kapcsolatban.

Katar a tárgyalások előfeltételéül szabta a szaúdi erők Khafusból történő kivonását. A tárgyalások előtt vissza kell állítani az eredeti helyzetet, a katari csapatoknak lehetővé kell tenni visszatérésüket a határőrörsre.²³

A vitába beleszólt Szaddam Husszein is. Az iraki elnök üzenetet küldött a katari koronahercegnek, Sheikh Hamad bin Khalifa al-Thani-nak. A levelet az iraki katari nagykövet adta át, amelyben az elmúlt időszak térségbeli fejleményeit és a két ország kapcsolatát ecsetelte.²⁴

Az egyenlő mérce alkalmazásának másik témájában, az emberi jogok biztosítása kapcsán több példával is éltek. Többek között arról tájékoztatták a közvéleményt, hogy a brit parlament képviselőinek egy csoportja sürgette a kormányt, ítélje el az iráni rezsímet, mivel az tömegesen megsérti az emberi jogokat. A brit külügyminiszternek, Douglas Hurdnek küldött levelükben brit parlamenti képviselők arról tájékoztattak, hogy Iránban egy példátlan elnyomó hullám bontakozott ki a nők ellen. Az elmúlt évben 113 ezer személyt tartóztattak le „erkölcsi korrupció” terjesztésének vádjával. A nőket különböző ürüggyekkel

²⁰ The Baghdad Observer, 1992. 09. 30. UAE, Iran talks on occupied islands collapse abruptly.

²¹ The Baghdad Observer, 1992. 10. 03. Qatar annuls border treaty with Saudis following military attack.

²² The Baghdad Observer, 1992. 10. 04. Qatar protests to Saudi Arabia over border attack.

²³ The Baghdad Observer, 1992. 10. 05. Qatar states terms to settle border dispute with Riyadh.

²⁴ The Baghdad Observer, 1992. 10. 06. Message from president to qatar Crown Prince conveyed.

kövezték halálra. Egy ENSZ-jelentésre hivatkozva arról is beszámoltak a levélben, hogy 1992 májusában 150 politikai foglyot végeztek ki Iránban.²⁵ A cikk még hírül adja, hogy a Mujahedin Khalq ellenzéki szervezet rádiója, a Radio Mujahed szerint október 9-én Teherán déli részén tüzharc alakult ki mujahedin gerillák és az Iráni Forradalmi Gárda között.

A rádió egyébként gyakran példálódzott az emberi jogok biztosításának kérdéseit feszegetve Iránban.²⁶ A hírek szerint Hashemi Rafsanjani iráni elnök az emberi jogok nemzetközi szervezeteit támadta, beleértve az ENSZ Emberi Jogok Bizottságát (UN Human Rights Commission) és az Amnesty Internationalt²⁷, amely szervezetek az iráni rezsim által végrehajtott kivégzésekről tudósítottak. Az áldozatok politikai foglyok voltak, akiket kábítószer-terjesztéssel vádoltak.

Az újság egy másik cikkében arról számol be²⁸, hogy az Arab Ba'ath Szocialista Párt felhívást intézett az arab és a külföldi politikai erők felé, a Vörös kereszt Bizottságához is, valamint nemzetközi humanitárius szervezetek felé is, hogy vessék latba tekintélyüket az Iránban még fogságban tartott hadifoglyok elengedése érdekében. Iránban még több ezer hadifogoly van, akik 12 éve várják hazatérésüket. Irán nem veszi figyelembe az ENSZ BT 598. sz. határozatát, valamint az 1949. évi Genfi Konvenciót.

Az egyenlő mérce témában természetesen Kuvait is állandó téma volt. Kuvaiti kételyek az új tanács „megválasztása” körül címmel jelent meg cikk a The Baghdad Observer-ben. A szerző az INA hírügynökségre hivatkozva közli, hogy a kuvaitiak szkeptikusak az októberben megválasztott ún. „Uma Tanács” szerepét illetően. Számtalan, nevét elhallgató politikus, közgazdász és megfigyelő nyilatkozott az AFP-nek (Agence France Presse – Francia Hírügynökség), kifejezve kételkedésüket a választások tisztaságát illetően, amelyet törvényes felügyelet hiányában bonyolítottak le, és amely a kormányhivatalokban meglévő korrupciót segítette elő. Az AFP hangsúlyozza a kuvaiti gazdaság válságos időszakát, ami a kormányzás elégtelen működésével és népi ellenőrzés hiányával magyarázható.²⁹

Szavazási színjáték jellemzi a kuvaiti választásokat címmel tudósított a bagdadi média. A cikk szerint a kuvaitiak a parlamentáris rendszer újjáalakításának céljából járulnak a szavazófülkébe. De nem mind! A szavazati joggal rendelkezők száma erősen korlátozott. Csupán 80 ezer személy, a lakosságnak csak 30%-a adhatja le voksát. A nők egyáltalán nem rendelkeznek szavazati joggal. Ráadásul a BBC közel-keleti tudósítója széleskörű szavazatvásárlásról tudósított.³⁰

²⁵ The Baghdad Observer, 1992. 10. 10. Hurd urged to condemn Iran human rights record. Irakban a nők egyenjogúságot élveztek. Tanulhattak, dolgozhattak, politizálhattak, európai módra öltözhetek, de a hagyományos csadort is viselheték, autót vezethettek.

²⁶ The Baghdad Observer, 1992. 11. 02. Rafsanjani attacks human rights bodies.

²⁷ Az Amnesty International karitatív nemzetközi szervezet, amely az emberi jogok elismertetéséért küzd. A szervezet az emberi jogok megsértése ellen folytatott kutatómunkájához és kampányaihoz kormányoktól nem kér és nem fogad el pénzt.

²⁸ The Baghdad Observer, 1992. 11. 02. Party calls for release of Iraqi POWs in Iran.

²⁹ The Baghdad Observer, 1992. 10. 03. Kuwaitis doubtful about „election” of new council.

³⁰ The Baghdad Observer, 1992. 10. 07. Vote rigging marks Kuwait „elections”.

A bagdadi írott média – hivatkozva az Amerikai Emberi Jogok Szervezetének (American Human Rights Organisation) a Middle East Watch-ban megjelent jelentésére – szeptemberben arról számolt be, hogy a Szaúd-Arábiában újonnan bevezetett reformok (új alaptörvény) nem hoztak semmi újat az alapvető emberi jogok védelme tekintetében. A szervezet értékelése szerint Szaúd-Arábia visszautasított minden, emberi jogokra vonatkozó nemzetközi szerződést, és folytatja az emberek politikai és polgári jogainak megsértését. Az országban nem működik alkotmánybíróság. A szervezet jelentése továbbá kitér arra, hogy a letartóztatottakat kínvallatásnak vetik alá. Az új reformok korlátozzák a gyülekezési jogot, tiltják a szakszervezetek működését bármilyen formában.

Az új törvény nem vet véget a nemek és a vallások alapján történő megkülönböztetésnek. Nem veszi figyelembe a férfiak és a nők azonos jogát a munkához, a tanuláshoz és a szabad mozgáshoz. A riport kifejti, hogy Szaúd-Arábiában a népesség egyharmada külföldi, és számukra a törvények nem tartalmazznak semmiféle védelmet kitoloncolásukat illetően. Szaúd-Arábia soha nem írt alá semmilyen nemzetközi menekültügyi egyezményt. A cikk írója levonja a végkövetkeztetést, hogy az 50 éve tartó szaúdi-amerikai kapcsolatok ellenére az Amerikai Egyesült Államok egész idő alatt tartózkodott attól, hogy kritizálja az emberi jogokon Szaúd-Arábiában esett sérelmet.³¹

Szaddam Husszeín emlékművei

Szaddam Husszeín azonban nem csak a médiát használta föl tekintélyének erősítésére és népszerűségének növelésére. Az elnök 1970–1980 között művészeti alkotásokban örököltette meg regnálásának emlékeit és történeteit. Új emlékműveket építtetett Bagdadban. Ezek közül – méreteiket tekintve – két komplexum méltó említésre. Mindkettő Irak nagyságát és a nép egységét szimbolizálja.

Az egyik komplexum a Tigris folyótól nyugatra létesült és a Zawra Park délkeleti felében magában foglalja az *Ismeretlen Katona Emlékművét*, valamint tőle nyugat-délnyugatra közvetlenül csatlakozó *Felvonulási teret* (Disztér), a két végén egy-egy diadalívvel. A nagy parkkomplexum építési munkái 1986-ban kezdődtek a Zawra Parkban, amely a főváros központjában fekvő elnöki rezidencia közelében terül el. Területén még egy játszótér és színház várta a látogatókat.

A másik komplexum a Tigristől keletre a Hadsereg Csatorna (Army Canal) nyugati partján (a Canal Hotellel, azaz a bagdadi ENSZ-központtal átellenben) épült fel. A Kiránduló Parkot, a *Mártírok Emlékművét* és egy mesterséges tavat foglal magában.

Az Ismeretlen Katona Emlékművének monumentális építményét kívülről már többször láttam. Fő motívuma egy 250 m átmérőjű csonka kúpot formázó mesterséges dombból kiemelkedő kupola, amely egy haldokló iraki harcos kezéből kihulló pajzsot szimbolizál, és az iraki–iráni háborúban elesett katonák emlékét

³¹ The Baghdad Observer, 1992. 09. 30. The newly introduced „reforms” in Saudi Arabia have come up with nothing new to provide protection for basic human rights in the Arabian Peninsula, said a report by the American human rights organisation Middle East Watch, By Sabah J. Abdul-Ahad.

örökíti meg. A pajzs lényegében egy 42 m átmérőjű kupola, amely 12 fokos dőlésszöveget zár be a csonka kúp tetejével. Mellette balra egy zászlórúd magaslik a kúp fölé, amelynek acélból készült tartószerkezetét muránói üvegcsempékkel kirakott iraki nemzeti zászló öleli át.

2. kép. Feljárat az Ismeretlen Katona Emlékművéhez

A felszín alatt egy hatalmas, kör alakú teremben múzeumot rendeztek be. Közepén a középkori lovasságtól napjainkig használt iraki egyenruhákat és fegyvereket állítottak ki. Körben a fal mellett üvegezett vitrines szekrényekben különböző országok katonai delegációitól kapott emlékeket őriznek. Rátaláltam az MNK³² honvédelmi küldöttségének ajándékára, egy távcsöves mesterlövészpuskára.

A Felvonulási Tér (Hivatalos nevén a Nagy Ünnepségek Tere) magában foglalja a Díszteret és annak két végén a Győzelem Karjai diadalíveket, amelyek hivatalos neve a Qadisiyyah Kardjai, utalva az al- Qadisiyyah-i csatára.³³

A Győzelem Karjai Diadalívek tulajdonképpen Szaddam Husszeinnak az iraki–iráni háborúban Irán felett aratott győzelmét hirdetik. Mindegyik diadalív két kar által fölemelt és a végükkel egymásba öllelkező kardokból áll, és átível a széles út, az ún. Díszter fölött. A két diadalív jelzi a belépést a Díszterre. A teret 1989 augusztusában nyitották meg és adták át a lakosságnak.

³² MNK – Magyar Népköztársaság.

³³ Az al-Qadisiyyah-i csata (636. november 16.) döntő ütközet volt az arab muszlim és a sasanida perzsa hadsereg között a muszlim hit elterjedésének első időszakában, amelynek eredményeként az iszlám meghódította Perzsiát és Irakot. Qadisiyyah (fonetikusán Kuadisijah) egy kisváros volt az Eufrátesz alsó folyásának jobb parti, Ateeq nevű mellékfolyójának bal partján. A hajdani város az iraki Kufa (Bagdad dél 170 km) városától délnyugatra terült el.

A diadalívek megtervezésére és kivitelezésére az ötletet Szaddam Husszeín körvonalazta. A mű alapja a földből kiemelkedő két hatalmas kar, amelyek mindegyike egy-egy 43 méter hosszú kardot tart. A kardok találkozásánál egy zászlórúd emelkedik ki mintegy 40 méter magasan a felszín fölött. Az alkotó³⁴ Szaddam alkarjának fényképeit és plasztikáit használta modellként.

3. kép. *A Győzelem Karjai diadalív*

A diadalívek kardjainak anyagát az elesett iraki katonák fegyvereiből öntötték ki. A rozsdamentes acélból készült kardpengék súlya egyenként 24 tonna. Az emlékmű kézfejeit bronzból formázták. A karok beton oszloptalpakon nyugszanak. Mindegyik oszloptalpat 2500 elesett iráni katona sisakja borítja.

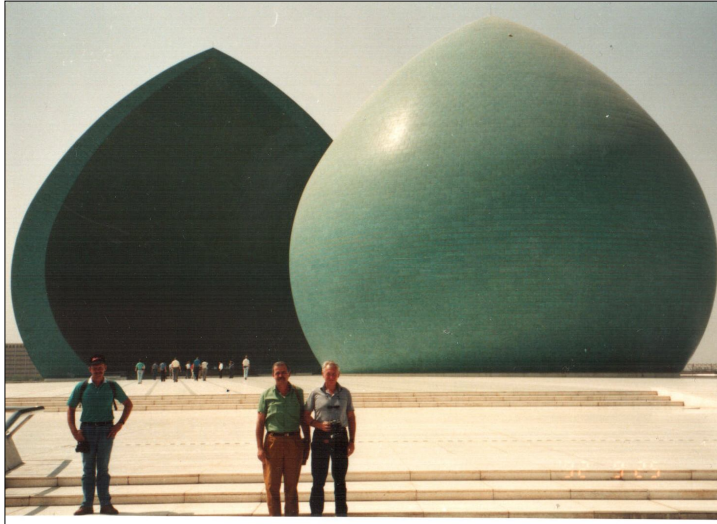
Amikor Szaddam Husszeín felavatta az emlékművet, egy fehér lovon lovagolt át alattuk. Ez célzás volt a síita muszlim, Husszeín 680-ban bekövetkezett mártírhalálára Kerbela közelében.³⁵ 1991-ben, a második Öböl-háború kezdete előtt egy nappal az iraki TV egy díszszemlét közvetített. A képen masírozó iraki katonák meneteltek át a Diadalív kardjai alatt, miközben a Csillagok háborúja film zenéje szólt.

A Mártírok Emlékmű (Al-Shaheed Emlékmű)³⁶ az iraki–iráni háborúban elesett katonáknak állít emléket. Az emlékmű egy mesterséges tó közepéből kiemelkedő, 190 m átmérőjű, körkörös szilárd alapzaton nyugszik.

³⁴ Irak neves szobrásza, Adil Kamil kapott megbízást a diadalívek megtervezésére és kivitelezésére.

³⁵ A mártír Husszeín halálát a síita és a szunnita muszlimok közötti szétszakadás okozta.

³⁶ Tervezte Muhammed At-Turki.

4. kép. *Mártírok Emlékmű*

A felszín fölé ívelő, közepén kettőbe vágott, 50 m magas, türkiz csempével fedett és felülnézetben egy fordított „S” alakba elcsúsztatott kontúrú két fél kupola, közepén közrefogva óvja az örök lángot szimbolizáló és a nemzeti zászló színeivel burkolt oszlopot.

5. kép. *A Mártírok Emlékmű öröklángot szimbolizáló oszlopa*

Az egyik fél kupola alatt egy vízzel teli medence található, amely tartalmát cirkuláltatva vízesésszerű zuhataggal hűti az alatta kiképzett hatalmas termet, ahol fogadóhelyiséget, presszót, báltermet, az iraki–iráni háborút földolgozó könyvekből álló könyvtárat (zömmel Szaddam Husszeim műveivel) és színháztermet alakítottak ki. Egy külön csarnok Szaddam Husszeim élettörténetét eleveníti fel, gyerekkorától felnőttkoráig. A terem mintegy 100 m átmérőjű, ellipszis alakú, és *20–30 m magas falának márványtábláiba arany betűkkel vésik a háborúban hősi halált halt katonák neveit. Amikor ott voltunk, még mindig vésték és nagy területet foglalt el a vésetlen falfelület.*

Az emlékművek monumentalitása az erőt és a győzelmet sugározza a látogató felé.

Szaddam Husszeim ebben a parkban emelt mauzóleumot barátjának, Adnan Khairallahnak. Adnan Khairallah tábornok Szaddam Husszeim sógora és unokatestvére, egyúttal jó barátja volt, jelentős állami és pártfunkciókat töltött be. Közvetlenül halála előtt a nemzetvédelmi miniszteri posztot töltötte be. Hivatalos közlemény szerint 1989-ben helikopterszerencsétlenségben vesztette életét Mosul közelében, de olyan hírek is szárnyra kaptak, hogy merénylet áldozata lett. Haláláért az elnök vejét, Hussein Al Kamelt és első unokatestvérét, Ali Hasan Al Majidot vádolták. Tapasztalt katonaként szerzett kimagasló elismeréseket az iraki–iráni háborúban és Irak egyik legnépszerűbb politikusaként tartották számon.

Nem tudom, hogy 2003 után mi lett a sorsa ezeknek a emlékműveknek. De úgy érzem, hogy politikai indíttatásukon túl jelentős alkotói értékkel bírtak és történeti mementóik megkérdőjelezhetetlenek.

Számomra más miatt is emlékezetes marad szeptember közepe. Szerdán maláj kollégámmal, Kamallal nyomozáson voltunk. Nem messze, csupán 140 km-re Bagdadtól délre. Odafelé én vezettem, a visszaúton Kamal. Hamar végeztünk és délután már a Tigrisen átívelő Jumhurriyah hídon jártunk, amikor mögöttünk hirtelen mentő- vagy rendőrautó szirénája harsant fel. Kamal rögtön lehúzódott a járda mellé, bőven helyet adva a szirénázó kocsinak. De a következő pillanatban óriási lökést éreztünk terepjárónk bal hátsó része irányából, amely azonnal föllökött bennünket a járdára, és a korlát előtt éppen csak megálltunk. Elsápadva tekintettünk ki a kocsiból. Akkor húzott el mellettünk egy állami gépkocsikonvoj, amelynek a fölvezető autója így „szorított” helyet a száguldó delegáció számára. Igaz, a terepjárónk mindkét oldalán nagy betűkkel ott virított az UN-jelzés.

Gazdasági stratégiaváltás

Szaddam Husszeim augusztus 12-én fontos hírrel lepte meg Irak lakosságát: gazdasági stratégiaváltást jelentett be. Értékelte az ország gazdasági helyzetét és felszólította a minisztériumokat és a kormányhivatalokat az ország rendelkezésére álló tartalék erőforrások hatékony kihasználására. Lényegében meghirdette az önellátó gazdálkodásra történő áttérés politikáját. *„Az olaj Irak gazdaságának része, de nem minden”*, jelentette ki. Ezt követően a médiában sorozatban jelentek meg ennek a gazdasági stratégiának a végrehajtására törekvő minisztériumi tervek és az elért eredmények.³⁷

³⁷ The Baghdad Oserver, 1992. 09. 01. Measures adopted to improve performance of state organs.

A lakosság az önellátó iraki gazdaság koncepcióját – a közvélemény felé optimizmust sugallóan tálalva, többek között – Ahmed Hussein, a kormány pénzügyminiszterének tollából ismerhette meg. A miniszter úgy fogalmazott, hogy az USA által Irak ellen foganatosított embargó hatására létrejött gazdálkodás körülményei az önellátó gazdálkodás föl vállalását kényszerítik az országra. Emlékeztetett, hogy korábban, az ENSZ-szankciók bevezetése előtti gazdasági stratégiában Irak kizárólagosan olajbevételeire támaszkodott. A szankciók okozta körülmények azonban korlátozzák a nemzeti erőforrások teljes körű kiaknázását. Ennek ellenére – fejtette ki – a fejlődés kézzel fogható és vitathatatlan, ami azt üzeni az ellenségnek, hogy maga az embargó az a tényező, amely Irakot a belső erőforrásainak hatékonyabb kihasználására serkenti. A mezőgazdaságot hozta fel példának, hogy az embargó körülményei között ez az ágazat jó úton halad ahhoz, hogy elérje az önellátás képességét az alapvető mezőgazdasági termények területén.

Hasonlóan kiemelkedő teljesítményekről adhatott számot „a nemzeti ipari és technológiai potenciál”. Itt az építőipart hozta fel példának, amely olyan eredményeket könyvelhet el, amilyenekről két évvel ezelőtt még álmodni sem mertek. Kijelentette, hogy Irak hatalmas ásványi kincsekkel rendelkezik, amelyek exportjával az embargó megszűnése után Irak gazdag országgá válik. Irak rendelkezik a világ második legnagyobb kőolajtartalmával, tette hozzá. Jelenleg a kormány intézkedéseket foganatosít annak érdekében, hogy az ország túlélje az embargó fizikai és lelki hatását. Ezek az intézkedések erősíteni fogják az iraki dinárt, még a jelenlegi körülmények között is, jelentette ki.³⁸

Az új gazdasági stratégia megvalósításához csatlakozott a többi minisztérium is. A kereskedelmi tárca konkrét intézkedéseket hozott. Elsőrendű feladatának tekintette az élelmiszer-ellátás javítását és az infláció megállítását, az árak stabilizálását. Kidolgozták a legfontosabb árucikkekre vonatkozó fejadagrendszert, amelytől a helyi piacok legfontosabb termékeinél az elszabadult árak csökkenését várták. A minisztérium az árak folyamatos ellenőrzése mellett ösztönözte a kereskedőket, hogy az alapvető élelmiszerek hazai szükségletének kielégítésére importáljanak élelmiszer-nyersanyagokat, pl. lisztet, rizst és cukrot. Azt tervezték, hogy átszervezik a nagy- és a kiskereskedelmet, valamint korlátozzák a feketepiaci kereskedelmet. Bizottságot hoztak létre, amely meghatározta az importált árucikkek árát és a tisztas haszonkulcsot, miszerint a kiskereskedők 5%, a nagykereskedők pedig 10% haszonkulccsal dolgozhatnak.

Nagyon konkrét és kiemelkedő eredményekről adhatott számot a Közlekedési és Távközlési Minisztérium, amely alapvető feladatának az ország erősen sérült közlekedési és távközlési infrastruktúrájának helyreállítását tűzte ki célul.

A rezsimnek a háborús károk újjáépítése érdekében tett letagadhatatlan erőfeszítéseinek látványos eredményeit a média naponta a közvélemény elé tárta. Hidak, országutak, elektromos- és ivóvízhálózatok épültek újjá megfeszített munkával.

³⁸ The Baghdad Observer, 1992. 09. 21. Embargo motivated economy of Iraq, asserts Minister.

A Tigris folyón lefektették a főváros legnagyobb hídjának első pillérét. Bagdadban járva már alig-alig láttunk az Öböl-háborúra utaló nyomokat. Szeptemberben befejezéséhez közeledett Bagdad távközlési központjának, a 150 m magas Al-Ma'mun távközlési toronynak a felépítése. Újjáépítették a háborúban súlyosan sérült, a szövetségesek elsőrendű célpontjaként szétrombolt mikrohullámú távközlési hálózatot, amely nyugati területek felé biztosította a távközlést, valamint a TV- és rádióadásokat. A munkálatok legfontosabb részét az 550 km hosszú gerinchálózat 19 mikrohullámú állomásának újjáépítése képezte. És ez csak néhány példa az Irak normális életét biztosító infrastruktúra rekonstrukciójából. Az újjáépítés eredményei a napilapokban és a TV-ben állandó témaként szerepeltek. Méltán lehetett Irak büszke ezekre az eredményekre, hiszen mindezt a gazdasági szankciók miatti importtilalom következtében előállt nyersanyag- és alkatrészhiányban szenvedő ország saját erőből pótolta és termelte ki.

Mit is jelentett a gyakorlatban az importtilalom? Az ENSZ BT 661. és 687. sz. határozatai értelmében létezett a tiltott termékek listája, amely termékeket Irak nem vásárolhatta meg. Néhány példa a tilalmi listán (red list – piros lista) szereplő árucikkekre. Állítólag – írom, mert a megbízható forrás ellenére sem akarom elhinni – a piros listán szerepeltek többek között az elektromos izzók (villanykörték), zoknik, karórák, tűzhelyek, gépkocsi-alkatrészek, varrógépek, tükrök, mágneslemezek, szegek, textíliák, hűtőgépek stb.³⁹ Azt még megértettem, hogy ivóvíz fertőtlenítésére Irak nem importálhatott klórt, mert ebből előállítható a klórgáz. De mikor már nem rendelkezett ilyen berendezésekkel, akkor miért nem vásárolhatott? A piros listán nem szereplő árucikkek beszerzését a BT Szankció Bizottsága engedélyezhette. 1992. április 3-i ülésén a Bizottság azt az iraki kérvényt vizsgálta, amely szerint grafitceruzákat akartak importálni az általános iskolák tanulói számára. A bizottság négy tagja az engedély megadása ellen érvelt azzal, hogy a ceruzák ólmot tartalmaznak, és az a ceruzából kinyerhető és az iparban felhasználható.⁴⁰

A gazdasági embargó ellenére véghezvitt alkotó teljesítményben benne van a mérnökök, technikusok és munkások áldozatkész odaadással, éjt-nappallá téve végzett önfeláldozó munkája. Természetes, hogy ezek a sikerek erősítették a nép egységét az ENSZ és a szövetségesek elleni szembenállásban, és növelték a nemzeti öntudatot.

A szeptemberi események is azt igazolták vissza, hogy Irak nem kapott a nemzetközi közösségtől megfelelő támogatást, és továbbra is magára utalva dolgozott súlyosan sérült infrastruktúrájának helyreállításán. Az ENSZ-szankciókra, pontosabban a BT 687. sz. határozatára való hivatkozással elzárták Irakot minden olyan anyag vagy alkatrész beszerzésétől, amely elősegítette volna az ipari-termelői, a távközlési, a mezőgazdasági és az egészségügyi infrastruktúra, valamint az elektromos- és a víz/csatornahálózat helyreállítását.

³⁹ Review of Iraq Sanctions and Washington's Iraq Policies. Effects of the UN Sanctions on Iraq. <http://iraqwar.org/impossible.htm>; letöltés: 2013. 01. 18.

⁴⁰ The Baghdad Observer, 1992. 07. 22. Text of President's address on July Revolution anniversary.

Szorongatott helyzetében Irak a Nemzetközi Atomenergiai Ügynökségtől is támogatást kért egyes mezőgazdasági és egészségügyi technikai termékek beszerzésére. Többek között közbenjárását kérte az egészségügyben diagnosztikára és gyógyításra használt radioaktív izotópok beszerzésére, amire olyan bonyolult eljárást írtak elő, hogy a 10 hónappal korábbi kérvényükre még választ sem kaptak. Mindezt Irak az Ügynökség szeptemberi, bécsi konferenciáján ismertette.⁴¹

Az infrastruktúra építésében elismerésre méltó erőfeszítések azonban nem hoztak megoldást az élelmiszer- és gyógyszerhiánnyal sújtott lakosság életkörülményeinek javítására. Ebben a válságos helyzetben Irak felhasznált minden nemzetközi szervezetet, amelynek tagja volt, hogy elítélje az embargót és nyilvánosság elé tárja annak hatásait. Ezt tette Taha Yassin Ramadhan miniszterelnök-helyettes az el nem kötelezett országok 10. csúcstalálkozóján, ahol sürgette az embargó feloldását és az élelmiszerre, gyógyszerre és alapvető emberi szükségletek kielégítésére vonatkozó minden korlátozás megszüntetését.⁴²

Amíg az építőipar teljesítményei szemmel láthatók voltak, a mezőgazdaság célja az önellátás elérésére kételyeket ébresztett bennem. Felrémlt előttem egy bagdadi TV-műsor, melyben mezőgazdasági munkákat mutattak be. Mivel nem érttem a kísérő szöveget, a képek alapján elkönyveltem, hogy archív felvételeken a „régmúlt idők” gabonatermelési technológiáit mutatták be. Ugyanis mindenhol a kézi munka volt az uralkodó, mint nálunk az 50-es években. A termelők kötényből terítették szét a vetésre szánt magokat, kézzel szedték a kalászt, majd cséphadaróval verték ki a gabonaszemeket és a széllel fűvatták ki a pelyvát. A nagyüzemi gazdaságnak, a gépekkel végzett munkának a nyomával sem találkoztam. (Akkor még nem tudtam, hogy az aránylag jól gépesített iraki mezőgazdaság gépparkjának zöme áldozatul esett a szövetséges bombatámadásoknak.⁴³) Kételyeimet azonban eloszlatta a The Baghdad Observernek az Élelmezési Világnap alkalmából október 20-án megjelent cikke, amelyben felszólítják az iraki „farmereket”, hogy az önellátás érdekében nagyobb területeket vonjanak művelés alá. A cikket egy kép kísérte az alábbi képaláírással: „Az iraki farmerek minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy növeljék a mezőgazdaság termelését.” A képen két iraki hölgy látható, amint hosszúnyelű ásóval a kezükben föltörlik az ugart.

Ez a valóság? Nyilallt belém hirtelen a kétely a cikk olvasása után. Ebből hogyan lesz önellátás? Mi van, ha a többi eredmény mögött is hasonló teljesítések rejtőznek? Talán szemfényvesztés az egész? Lehetséges egy szükségmegoldásokkal életre lehelt távközlési vagy energetikai infrastruktúrát működtetni az elhasználódó alkatrészek és berendezések cseréje nélkül, melyek beszerzését embargó korlátozza?

Sajnos ennek a „hősies barkácsolásnak” 1995-re már elkopott minden eredménye. Erről a következő részben részletesen beszámolok.

⁴¹ The Baghdad Observer, 1992. 09. 26. Iraq asks IAEA to lift embargo on technical aid.

⁴² The Baghdad Observer, 1992. 09. 01. Iraq wants embargo impact discussed at Non-aligned Summit.

⁴³ Review of Iraq Sanctions and Washington's Iraq Policies. Effects of the UN Sanctions on Iraq. <http://iraqwar.org/impossible.htm>; letöltés: 2013. 01. 18. 1993-ban az iraki MGM jelentette, hogy az ágazat 1992. évi produktuma csak 25–30%-át tette ki az előző évinek. A termelésesökkenés alapvető oka a mezőgazdasági gépek, a tartalék alkatrészek, a műtrágyák, a növényvédő szerek és a magvak hiánya.

Naplómban feljegyeztem, hogy vidéken zömmel nőket láttam dolgozni a földeken és gyerekek őrizték az állatokat. A vidéki élet teljesen különbözött a fővárositól. Bagdadban érzékelhető volt a modernizálódás, a változás, a szabadabb életvitel, illetve annak fővállalhatósága. Vidéken a hagyományok jobban konzerválódtak.

Szaddam külpolitikája

A Szaddam-rezsim külpolitikáját a partner- és a szimpatizánskeresés jellemezte. Nyitott volt a külvilág felé, ami elsősorban az Öböl arab és a világ muszlim országai felé nyilvánult meg. De október–novemberben nyitott Európa irányába, és propagandájában erősen támaszkodott a nyugati világ szimpatizánsaira. Összefoglalva úgy fogalmazhatok, hogy külpolitikája a széleskörű partnerkeresésben érhető tetten, mindenkit Irak „barátjának” tekintett, aki elítélte az ország lakosságát sújtó ENSZ-embargót és -szankciókat. Indokai között első helyen szerepelt a szankciók embertelen hatása a lakosságra, kiemelten a gyermekekre. Az elnök külpolitikájának másik arcát a kíméletlen szembenállás a szövetségesekkel, illetve az ENSZ-szel szembeni erőfitogtatás jellemezte.

Következtetéseimet az alábbi példák támasztják alá.

A kapcsolatok ápolására az arab világgal kiváló példa Al-Sahaf iraki külügyminiszter találkozója az ENSZ-főtitkárral az ENSZ 47. közgyűlése előtt. Mohammed Sa'eed al-Sahaf meghívást kapott New Yorkba a világszervezet közgyűlésére és találkozott Boutros Boutros-Gali főtitkárral, hogy a közös érdekeltségű témákat megvitassák.⁴⁴ A találkozó előtt egy nappal Al-Sahaf külön megbeszélést tartott Tunézia és Szudán külügyminisztereivel, megbeszéltek kétoldalú kapcsolataikat és a közgyűlés napirendjére kialakították (koordinálták) delegációik állásfoglalását, egyúttal megbeszéltek az iraki javaslatot a kőolaj exportjának újramegzindására.

A külügyminiszter hétfőn hasonló jellegű megbeszélést folytatott a palesztin és a jordániai külügyminiszterrel és még aznap kétoldalú eszmecsere folytatott Amru Musa egyiptomi és Abdul-Aziz al-Dali jemeni külügyminiszterrel. Hétfőn még az Arab Külügyminiszterek Tanácsa is összeült, hogy kialakítsák állásfoglalásukat a közgyűlésre. Többek között megegyeztek abban, hogy ***nem csatlakoznak a vegyi fegyverek alkalmazását tiltó nemzetközi egyezményekhez.***

A közgyűlésen elmondott hozzászólásában Algéria külügyminisztere, Lakhdar Brahimi felhívta a figyelmet arra, hogy az Irak-ellenes akciók súlyos problémákhoz vezethetnek a térség országaiban. Egyúttal állást foglalt Irak egysége és területi integritása mellett.

November 1-jén a The Baghdad Observer vezércikkében vastag betűs címmel közölt újságcikket: ***„Irak arra törekszik, hogy felújítsa a párbeszédet Európával”.***

⁴⁴ The Baghdad Observer, 1992. 09. 30. Al-Sahaf meets with UN Secretary General.

Az iraki miniszterelnök, Mohammed Hamza al-Zubaidi megerősítette országa szándékát, hogy új lapot nyit és egy gyümölcsöző és feltétel nélküli párbeszédet kezdeményez az európai országokkal. Ennek első lépéseként a miniszterelnök fogadta az Irakba látogató olasz parlamenti küldöttséget. A találkozón kijelentette, hogy Irak minden segítséget megad az olasz kereskedőknek és üzletembereknek, akik részt kívánnak venni Irak újjáépítésének jelenleg folyó stratégiai projektjében. Hangsúlyozta a gazdasági szankciók megszüntetésének szükségességét, mivel – szerinte – Irak teljesítette a BT-határozatokban rá szabott kötelezettségeket.

Novemberben több cikk jelent meg az írott médiában a rezsim állásfoglalásáról, miszerint Irak jó kapcsolatokra törekszik Törökországgal (korábbi ellenségével!) és erőfeszítéseket tesz a bagdadi török nagykövetség újranyitása érdekében. Az Arab Ba'ath Szocialista Párt vezető képviselője, Abdul Ghani Ghafour törökországi látogatása során kijelentette, hogy minden lehetséges kapcsolatot – pl. kereskedelmi, párt- és államközi – megerősítenek a szomszédos Törökországgal.⁴⁵

Magyarország sem maradt ki a példálódzás sorából. Szinte provokatívnak tűnt az ország területi egységéért aggódó iraki rezsim hivatalos lapjában megjelent, hazánk trianoni békeszerződését felidéző újságcikk.⁴⁶ Érdemes a cikk írójának együtt érző bevezető mondatainak hangulatát megfigyelni. „Az első világháború végén a történelmi Magyarország elveszítette területének kétharmadát, amelyet a szomszédos országokhoz csatoltak. A határok megváltoztatását az 1920-ban aláírt »Trianoni Szerződés« határozta meg... A magyarok milliói találták magukat hazájukon kívül Ausztriában, Romániában, az újonnan létrejött Csehszlovákiában és Jugoszláviában.” A következőkben a cikk a szomszédos országokban élő magyar kisebbséghez tartozókkal készült riportokat közöl, az emberi jogok megsértését boncolgatva, például a magyar anyanyelv használatának elfogadását illetően.

Alkalmazkodási szándék a nyugati elvárásokhoz

Érdekes arcát mutatta meg a rezsim Tarik Aziz Irak akkori miniszterelnök-helyettesnek (egyébként keresztény gyökerű államférfi) a CBS televízióban adott interjújában. 1992. november 29-én a CBS amerikai televíziós társaság és részben az iraki TV sugározta a miniszterelnök-helyettes összefoglaló értékelését Irak pillanatnyi helyzetéről. A riport aktualitását a választásra készülődő Amerikai Egyesült Államok adta.⁴⁷ Az alábbiakban Tarik Aziz mondanivalójának fontosabb tartalmi részeit interpretálom, amelyekből kiérezhető az iraki valóságnak egy másik, előttünk nem ismert vonulata.

Bevezetőben a miniszterelnök-helyettes kifejezte reményét, hogy az USA tárgyilagosan fogja kezelni Irakot a jövőben, eltekintve a személyi megfontolásoktól.⁴⁸

A továbbiakban T. Aziz kifejtette, hogy tekintet nélkül az elnök személyére, az USA adminisztrációjának egy kiegyensúlyozott, elfogulatlan politikát kellene folytatnia Irak és a térség irányában, miután a Bush-adminisztrációt a személyi

⁴⁵ The Baghdad Observer, 1992. 11. 24. Iraq seeks good ties with Turkey says Ba'ath aide.

⁴⁶ The Baghdad Observer, 1992. 09. 13. Hungarians in East Europe seek to protect civil rights.

⁴⁷ The Baghdad Observer, 1992. 11. 29. Iraq hopes US will pursue objective policy, says Aziz.

⁴⁸ Az Amerikai Egyesült Államokban már az 1993. évi választásokra készültek.

viszonylatok determinálták, amelyben szétválasztotta Irakot és annak vezetését, és ez utóbbit vádolta.

Hangsúlyozta, hogy Irak bármilyen objektív magatartás előfeltételeként az ország ellen hozott gazdasági szankció megszüntetését fogadja el. Véget kell vetni Irak további gyengítésére irányuló erőfeszítéseknek, mivel Irak gyengítése nem szolgálja sem az iraki nép, sem a térség érdekeit. Hiszen Irak sem sérti az amerikai népet, sem az amerikai érdekeket.

Az ENSZ-embargóval kapcsolatosan kijelentette, nem gondolja, hogy a világszervezet feloldja azt. Erre abból következett, hogy az amerikaiak, a britek és a franciák politikai és gazdasági megfontolásokból eddig sem döntöttek így. Az amerikai, a brit és részben a francia kormány megpróbálja akaratát ráerőltetni Irakra, *hogy visszaszerezzék az ország nyersanyagforrásai fölötti ellenőrzést, amelyet az iraki olaj államosításakor elveszítettek.* Irak ellent fog állni ennek a nyomásnak. ...

Egy gyenge Irak gyenge arab régiót eredményez, egy ingatag biztonságot és stabilitást a térségben, amely az egyensúly hiányától fog szenvedni – jósolta előrelátóan, majd azzal folytatta, hogy Irán már kihasználta ezt az állapotot és korszerű fegyverekre és katonai technológiára tett szert. Irán több milliárd dollárt költ arra, hogy a térség meghatározó katonai hatalmává váljék.

A hangos gondolkodás már nem elég – vonta meg a következtetést a miniszterelnök-helyettes –, cselekedni kell, amely úgy fordítható le, hogy véget kell vetni az Irak elleni embargónak, hogy *Irak fővállalhassa igazi szerepét azzal, hogy ellensúlyozza Irán regionális hatalmi törekvéseit.* ...

Tarik Aziz hangsúlyozta: jelenleg Irak kormányának a legfontosabb feladata, hogy könnyítsen népe szenvedésén, amikor pedig az embargót feloldják, *kormányuk azon serénykedik majd, hogy növelje az iraki nép életszínvonalát.*

És ezután következett Tarik Aziznak egy olyan kijelentése, amelyet nem idézett, nem elemzett a nemzetközi sajtó. Pedig elgondolkodtató. Idézem:

„A kormány arra törekszik, hogy a forradalom legitimitációjából átvigye az országot az alkotmányosság legitimitációjába.”

Végigolvasva a riportnak az észak-iraki helyzetről adott elemzését – amikor lefejtettem arról a rezsim által kötelezően elvárt, Amerika és szövetségesei elleni kirohanásokat – érdekes, addig még nem ismert információk birtokába jutottam.

A miniszterelnök-helyettes elismerte, hogy Észak-Irakban létrejött a *„lázdók egy állama”*, amelyet néhány olyan pártfőnök vezet, akik az USA-adminisztráció parancsára cselekszenek. A kurd pártokkal folytatott négy hónapig tartó párbeszéd, amelyet Jalal Talabani kezdeményezett és Masoud Barzani vezetett, egy 20 pontból álló, *az iraki-kurdisztáni helyzet normalizálását szolgáló, új autonómia törvény-tervezetet eredményezett.*

A 20 pont fontosabbjait ismertette Aziz elmondta, a kormány megegyezett a Kurd Fronttal, hogy bevonja vezetőit a Forradalmi Parancsnoki Tanácsba és a kabinet munkájába. Hozzájárul, hogy nyolc párt saját újsággal rendelkezzen.

Az egyezség magában foglalja a *parlamenti választásokat* az ország valamennyi pártjának a részvételével és *képviselőket a Nemzetgyűlésben...*

A törvénytervezet előre vetíti egy *új alkotmány megalkotását* és a politikai élet alapjait, ami magában foglalja a pluralizmust, valamint a törvényhozói és végrehajtói tanácsokat az Iraki Kurdistanban.

Ismertette, hogy a találkozókön a tanácskozásokról a kurd pártok lemásoltak minden följegyzést és dokumentumot (tehát az általa elmondottak ellenőrizhetők). A törvénytervezet azonban nem került aláírásra, mert „*az USA nem engedte meg nekik, hogy aláírják*”. Barzani személyesen ismertette a kormánnyal Bagdadban, hogy amikor Talabani 1992. januárban Washingtonba látogatott, a külügyi államtitkár-helyettes azt tanácsolta neki, hogy ne írják alá a törvénytervezetet, mert az állítólag az iraki kormányt erősítené. Hát ez nem egy őszinte állami viselkedés – tette hozzá a miniszterelnök-helyettes – sem Irak felé, sem pedig a kurdok irányába.

T. Aziz az iraki ellenzék kérdése kapcsán kifejtette, hogy az országban nem létezik olyan ellenzék, amely önálló nemzeti érdeket, függetlenséget, területi integritást és szabad választásokat képvisel.

Léteznek viszont személyiségek, akik jogot formálnak arra, hogy ellenzék legyenek. Vajon – teszi fel a kérdést Tarik Aziz – ők ellenzéknek tekinthetők azért, mert Washingtonba, Londonba, Teheránba és Rijadba utaznak pénzt kérni azért, hogy hazájuk ellen dolgozzanak? Ez nem ellenzék! – jelentette ki.

Irak kész meghallgatni a másik oldal véleményét – folytatta Aziz –, hiszen a Ba'ath párt is ellenzékben volt az 50-es és a 60-as években, de nem ment a szomszédokhoz segítségért, hogy hatalomra jusson. Nekik megvan a joguk, hogy a kormánytól eltérő véleménnyel rendelkezzenek, de nincs joguk külföldi államoktól támogatást kérni az embargó folytatása melletti állásfoglalásukkal az iraki kormány, az egész iraki nép ellen, mert az Irak lakosságát sújtja.

A miniszterelnök-helyettes többek között Irak és az arab világ kapcsolatait is értékelte. Kijelentette, hogy az arab államok túlnyomó többségével Irak jó kapcsolatokat ápol. Erre példaként Jordániát említette.

Aziz nyilatkozata egyértelmű, de a jövőt illető politikai elkötelezettségét – a rákövetkező évek eseményei következtében – nem lehet megítélni.

Külföldi vélemények az iraki ellenzékéről

Ha már Tarik Aziz az iraki ellenzékem említette, figyeljük meg, hogyan látta Irán és Kuvait az iraki ellenzék helyzetét! Augusztus 3-án a Tehran Times írta: „*Amíg rendetlenség létezik az ellenzéki erők soraiban, addig egyetlen ország sem vállalná fel a jelenlegi rezsím megdöntését Bagdadban. Ebben a helyzetben a Ba'ath Párt megdöntése után kaotikus körülmények következnenek be.*”

Az iráni elnökhöz, Akbar Hashemi Rafsanjani-hoz közel álló újság arra a héten lezajlott washingtoni találkozóra utalt, amelyen az amerikai külügyminiszter, James Baker és hat iraki ellenzéki vezető vett részt, köztük síiták és kurdok. A két prominens kurd vezető, Massoud Barzani és Kalal Talabani megjelenése Washingtonban sejteti a közelítő közös irányvonalukat a jelenlegi iraki eseményekkel kapcsolatban, írta az iráni IRNA hírügynökség.

Más iráni lapok azt fejtegették, hogy az iraki ellenzéki csoportok csak akkor tudnának egyesülni, ha a Nyugat együttműködne Szaddam megdöntésében.

Kuvaiti értékelések is hasonlóan látták az iraki ellenzék helyzetét. A kuvaiti Al-Watan napilap szeptember 13-i szerkesztőségi állásfoglalása szerint: „*az iraki ellenzék tehetetlen, megosztott és hiányzik belőle a politikai és a szervezeti egység.⁴⁹ Nem léteznek politikai célkitűzések, nincs egyetértés az ellenzéki irányzatok között, kivéve Szaddam Husszein rezsimjének megdöntését illetően. Az ellenzéknek Irakban nincs bázisa és nincs befolyása. Az iraki ellenzék nem épített ki nemzetközi kapcsolatokat, el van zárva a külvilágtól. Nem győzte meg a világot befolyásáról és erejéről.*”

A szomszédok értékelése szerint tehát az iraki ellenzék ekkor nem volt elég erős és szervezett ahhoz, hogy megdöntse Szaddam Husszein hatalmát. Véleményem szerint az ellenzék legösszefogottabb és a Szaddam-rezsimnek fegyveresen is ellenálló szervezeteit a kurd ellenállási mozgalmak adták, tárgyalásztalhoz kényszerítve az iráni elnököt.

Folytatódik a szembeszegülés az ENSZ-szel

1992-ben a második repüléstilalmi zóna elleni tiltakozás mellett a legnagyobb ellenállást az ENSZ BT 778. sz. (1992) határozata⁵⁰ váltotta ki Irakban.

Az iraki állásfoglalás október 4-én jelent meg a The Baghdad Observerben.⁵¹ A cikk szerint az ENSZ BT legújabb határozata értelmében lefoglalják a külföldi bankokban zárolt iraki pénzalapokat, hogy ebből fedezzék az ENSZ iraki működésének költségeit. Azt is közölték, hogy a határozat feljogosít minden országot az olajembargó előtt eladott iraki olaj bevételeinek befagyasztására, 200 millió dolláros plafonig. Ezeket az összegeket az ENSZ iraki humanitárius programja költségeire és „*az augusztus 8-i események eredményeként károsult emberek kompenzálásának*” fedezetére fordítanak.

Bagdad nem fogadta el a határozatot és egyúttal nem adta beleegyezését az ENSZ által előírt feltételek melletti, 1,6 milliárd dollár értékű olajkitermeléshez, amelyet részben a humanitárius szükségletek kielégítésére fordíthatnának Irakban.

Az újságcikk mindezt az ország szuverenitása és függetlensége elvei megsértésének és az iraki emberek meglopásának titulálta. A 778. sz. határozatot kalózkodásnak és az ENSZ Alapokmánya durva megsértésének minősítette, az ENSZ BT-t pedig az USA játékszerének nevezte.

⁴⁹ INA/The Baghdad Observer, 1992. 10. 12.

⁵⁰ A 778. sz. (1992) határozatot október 2-án fogadta el a BT.

⁵¹ The Baghdad Observer, 1992. 10. 04. Seizure of funds an act of bank theft, says Iraq.

A teljes igazság azonban az előzményekből olvasható ki. A 778 sz. határozat azért született meg, mert Szaddam Husszein nem fogadta el a 688. (1991), a 706. (1991) és a 712. (1991) sz. BT-határozatokat, illetve különböző kifogásokkal késleltette azok teljesítését.

Kezdjük a történetet az elején. A humanitárius témában megszavazott első BT-határozat, a 706. (1991)⁵² egy tervet tartalmazott, amely szerint a BT hozzájárul, hogy Irak hat hónap alatt eladhasson maximum 1,6 milliárd dollár értékű olajat és olajterméket, amelynek teljes bevételét az ENSZ által nyitott és felügyelt letéti számlára (escrow account) kell befizetni. A befolyt összeg egy részén Irak élelmiszert, gyógyszert és egyéb civil felhasználású alapvető árucikkeket vásárolhat, egy másik hányadot a háborús jóvátétel céljából az ENSZ Kompenzációs Alapjába (UN Compensation Fund) kell átutalni.⁵³ A letéti számláról kellett fizetni az ENSZ iraki (humanitárius és fegyverzetleszerelési stb.) tevékenységének költségeit is.

Irak nem fogadta el a határozatot, visszautasította azt, mondván, hogy az ilyen feltételek melletti olajexport sérti Irak szuverenitását.

Egy hónap múlva megszületett a BT újabb, 712. sz. határozata⁵⁴ is e tárgyban. A határozat bevezetőjében a BT kifejezte mélységes aggodalmát az iraki civil lakosság alultápláltsága és egészségügyi helyzete miatt, és hogy fennáll a lehetősége, hogy ez még súlyosbodni fog. Sürgette a valós helyzet naprakész megítéléséhez szükséges információk beszerzését Irak minden területéről, hogy a segélyek a szükségletnek megfelelően egyenlően jussanak el az ország civil lakosságához. Ennek érdekében felhatalmazta a 661. sz. BT-határozat által létrehozott Biztonsági Tanács Bizottságot (Security Council Committee), hogy szabadítsa fel az ENSZ letéti számlájának egyharmadát⁵⁵, hogy finanszírozni lehessen Irak számára élelmiszer, gyógyszer és más civil felhasználású alapvető árucikkek vásárlását, egyúttal megbízta a főtítkárt, Javier Pérez de Cuéllart és a Bizottságot, hogy működjenek együtt az iraki kormánnyal ennek a határozatnak a hatékony végrehajtásában.

A határozat végül felhívta minden tagállam figyelmét, hogy teljes mértékben működjenek együtt a 706. és a 712. sz. határozatok végrehajtásában, különös tekintettel a 687. sz. BT-határozat 20. paragrafusának megfelelő olaj és olajtermékek importjára, valamint az élelmiszer, a gyógyszer és a civil felhasználású alapvető árucikkek exportjára vonatkozóan. A határozat azt is megerősítette, hogy a letéti számlára más forrásokból (nem az olajexportból) elhelyezett pénzalapok az iraki humanitárius igények figyelembe vételével azonnal rendelkezésre állhatnak.

⁵² A 706. sz. határozatot a BT 1991. augusztus 15-én fogadta el.

⁵³ A 706. sz. határozattal egy időben elfogadott 705. sz. határozat ezt az összeget Irak évi olajexportja bevételének 30%-ában határozta meg. A kompenzációs alap kezelésére a BT mellett létrehozott ENSZ Kompenzációs Bizottságot (UN Compensation Commission) bízták meg. Ezek a határozatok az 1991. augusztus 2-től érvénybe lépett olajembargót oldották fel a meghatározott keretek között.

⁵⁴ A 712. sz. határozatot a BT 1991. szeptember 19-én fogadta el.

⁵⁵ A 706. sz. határozat (1991) 1. paragrafusából logikusan következő lehetőség, amely felhatalmazza az országokat az iraki olaj és olajtermékek importjára, a vett olaj ellenértékét az ENSZ letéti számlájára kell átutalniuk.

Ezek a határozatok fémjelzik, hogy az ENSZ nagy felelősséggel kezelte Irak humanitárius problémáit, a 706. és a 712 sz. határozatokkal pedig egy átmeneti, de sürgős megoldást kínáltak. Az iraki rezsím nem így látta, a határozatokat nem fogadta el. Kitartott amellett, hogy az 1,6 milliárd dollár értékű olaj eladása messzemenőig nem elegendő a humanitárius helyzet problémáinak megoldására (ez igaz is volt!⁵⁶). Úgy értékelte, hogy ez az eljárás szuverenitásának megsértése.

Ezzel szemben Irak ellenjavaslatot tett az ENSZ BT felé, miszerint vállalja, hogy hat hónapos periódusokban négymilliárd dollár értékben exportál olajat és olajterméket az ENSZ által Irakot sújtó embargó érvényben maradása mellett is. Az így nyert olajjövedelmét befizeti az ENSZ letéti számlájára, amelyen élelmiszert, orvosságot és más, civil szükségletű alapvető cikkekét vásárol.⁵⁷ Az iraki kezdeményezés nem tartalmazta a háborús jóvátétel fölvállalását. Javaslatát a BT nem fogadta el.

Az iraki reakciókból látható, hogy a rezsím vezetése valójában lebecsülte népe szenvedését, amelyet viszont a médiában, minden alkalmat felhasználva, az igazságnak megfelelően, rendkívül tragikusan mutatott be. A rezsím tettei és kommunikációja közötti ellentmondás itt nagyon világosan tetten érhető volt. Míg augusztus/szeptembertől kezdve egyre nagyobb sajtóvisszhangot adott az iraki gyermekek szenvedésének, addig képtelen volt kompromisszumra az érdekükben.

Az ENSZ és az iraki rezsím egyre feszültebbé váló szembenállása a BT-határozatok teljesítésével kapcsolatosan hamarosan fegyveres konfliktusokhoz vezetett a szövetségesek és Irak között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A The Baghdad Observer 1992. 07. 22. és 1992. 11. 29. közötti számai
- <http://iraqwar.org/impossible.htm>;
letöltés: 2013. 01. 18.
- <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/iran-iraq.htm>;
letöltés: 2013. 01. 18.

⁵⁶ S/22661, 1991. május 31. Javier Pérez de Cuéllar 1991. május 30-án kelt és a BT elnökéhez címzett levele. A főtitkár körültekintő számvetése szerint békeállapotban Irak 8 milliárd dollárt költ a civil szféra szükségleteinek kielégítésére.

⁵⁷ The Baghdad Observer, 1992. 10. 03. Iraq proposes to UN new plan to resume oil exports.

LÉTEZIK-E MÉG A HÍRSZERZÉSI CIKLUS? (MIRŐL SZÓL A HÍRSZERZÉS?)

A magyar társadalomban és a hazai tudományos életben a nemzetbiztonsági rendszer funkciójával kapcsolatban nagyon sok a félreértés, amelynek okát alapvetően két oldalról kell megvizsgálni. Az egyik, hogy a társadalom a nemzetbiztonsági rendszert az elmúlt évtizedek botrányaival és visszaéléseivel, valamint az 1989 előtti rezsim belső állambiztonsági szolgálatainak tevékenységével azonosítja, mert a nemzetbiztonsági szolgálatokat körülvevő titokzatosság miatt a média csak ezt tudja sulykolni a társadalom számára. A másik, hogy a mindenki számára elérhető, hazai szakirodalom nagyon hiányos. Ez vonatkozik a nemzetbiztonsági hírszerző és elhárító tevékenység elméleti alapjaira is. A hírszerző, azon belül az elemző-értékelő munka elméletére vonatkozóan a Felderítő Szemle 2012/3–4. számában „Művészet vagy tudomány: Gondolatok a hírszerző elemzés-értékelésről” című tanulmányomban¹ már rámutattam erre a hiányosságra. A cikk megjelenését követően a nemzetbiztonsági hírszerzés elméletére vonatkozó kutatásom alapján meg kellett állapítanom, hogy nem csak a nemzetbiztonsági hírszerző elemzés-értékelés, hanem maga a nemzetbiztonsági hírszerzés elmélete esetében is hasonlóságok vannak. Ezt támasztja alá, hogy az egyik legismertebb internetes kereső² a „hírszerzési ciklusra” mint a hírszerzés folyamatának leírására összesen kilenc magyar nyelvű találatot hozott, míg angol nyelven ugyanerre a kifejezésre³ 427 000 találatot sorolt fel.⁴ A magyar nyelvű találatok közül összesen csak egynek volt fő témája a hírszerzési ciklus, amelyet Dr. Fenyves Péter⁵ jelentetett meg „A hírszerző ciklus” címmel.⁶ A tanulmányban a szerző a különböző külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok esetében vizsgálta meg a hírszerzési ciklus elemeit, majd a cikk végén a hírszerzési ciklusra vonatkozó saját változatát mutatta be. A szerző cikkében a ciklus rövid bemutatására vállalkozott, és nem elemezte annak részleteit, esetleges problémáit. A többi találat csak érintőlegesen foglalkozott a fogalommal, de nem bontotta ki, hogy mit is jelent valójában a hírszerzési ciklus. A szűkös szakirodalom ellenére számos felsőoktatási intézményben oktatják a hírszerzési ciklust.⁷

* A szerző a tanulmányát az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készítette.

¹ Dr. VIDA Csaba: Művészet vagy tudomány: Gondolatok a hírszerző elemzés-értékelésről. pp. 140–141.

² Google internetes keresőmotor (www.google.hu).

³ Keresett kifejezés: „intelligence cycle”.

⁴ A lekérdezés időpontja: 2013. 08. 01.

⁵ Dr. Fenyves Péter nyá. ezredes, a hadtudomány CSc fokozatos, a Magyar Hadtudományi Társaság szakértője, az MK Katonai Felderítő Hivatal egykori munkatársa, egykori ankarai véderő-, katonai és légügyi attasé.

⁶ Dr. FENYVES Péter alezredes: A hírszerző ciklus. pp. 66–75.

⁷ Dr. VIDA Csaba: Művészet vagy tudomány: Gondolatok a hírszerző elemzés-értékelésről. p. 147.

A tudományos igényű szaklapok és folyóiratok⁸ alapján megállapítható, hogy a nyílt forrásokban a nemzetbiztonsági hírszerzés elméletével foglalkozók többsége a hadtudomány képviselője. Magyarországon a hírszerzés elméletének nem csak a nyílt forrásokban megtalálható szakirodalma létezik, mert a nemzetbiztonsági szolgálatok rendelkeznek a tevékenységi rendszerük megfelelő terjedelmű tudományos igényű leírásával. Ezeket az anyagokat azonban még mindig védett (minősített) információnak tekintik, annak ellenére, hogy a nemzetközi irodalomban az elméleti kérdések teljes mértékben megtalálhatók.

A hazai szakirodalommal ellentétben a nemzetközi, kiemelten az angol nyelvű szakirodalom rendkívül széles, és az elmúlt tíz évben nemzetbiztonsági tevékenységgel kapcsolatban jelentős számú tanulmánykötet jelent meg. Ezek rendkívüli alaposággal dolgozzák fel a nemzetbiztonságot érintő elméleteket, így a hírszerzési ciklussal kapcsolatos tényezőket is. Ezek alapján nyomon lehet követni a nemzetbiztonsági hírszerzéssel foglalkozó tudományos szintű vitákat, így a hírszerzési ciklussal kapcsolatosakat is.

A hírszerzési ciklus kialakulása

A hírszerzési ciklus a nemzetbiztonsági hírszerzés folyamatát írja le, amely minden olyan szervezetnél (kormányzati intézménynél és magáncégnél) jelen van, ahol információszerezéssel foglalkoznak. Ennek ellenére a hírszerzési ciklus rendszere csak a XX. század közepére alakult ki. A katonai hírszerzés elemeinek definíciója már az első világháborús amerikai szabályzatokban megjelent⁹, amelyek meghatározták az adatszerzés, az összevetés és a tájékoztatás tartalmát. Az első világháborút követően már a hírszerzés négy elemét azonosították: az információigényeket, az adatszerzést, a hasznosítást (elemzést) és a tájékoztatást. A hírszerzés rendszere a második világháborúban alakult ki, amelyet jól bizonyít, hogy a háborút követően fogalmazódott meg a „hírszerzési ciklus” elmélete, amelyet 1948-ban Robert Rigby Glass és Phillip B. Davidson jelentettek meg a „*Hírszerzés a parancsnokok számára*” című könyvükben.¹⁰ A hírszerzési ciklust egy körfolyamatként rajzolták le, amelyben a misszióknak (ciklusnak) négy eleme van: az adatszerzési törekvések irányítása, az információk megszerzése, az információk feldolgozása és a hírszerzés termékeinek felhasználása. Michael Warner¹¹ a hírszerzési ciklus eredetét vizsgálva megállapította, hogy a koncepció kialakulását alapvetően a hadtudományok és a pszichológia kapcsolódási pontjánál kell keresni,

⁸ Az MTA különböző bizottságai által tudományos igényű szaklapnak tekintett kiadványok. A hadtudomány részéről többek között: a Hadtudomány, az Új Honvédségi Szemle, a Felderítő Szemle, a Szakmai Szemle, a Hadtudományi Szemle, a Belügyi Szemle stb.

⁹ Kristan J. WHEATON: Let's Kill The Intelligence Cycle.
<http://sourcesandmethods.blogspot.hu/2011/05/lets-kill-intelligence-cycle-original.html>,
letöltés: 2013. 07. 14.

¹⁰ Robert R. GLASS – Phillip B. DAVIDSON: Intelligence is for commanders.

¹¹ Michael Warner az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség (Central Intelligence Agency – CIA) egykori munkatársa, aki korábban a CIA hírszerző elemző-értékelő szervezeténél szolgált, majd később a CIA történelmével foglalkozott.

de mindenképpen a társadalomtudományokból ered. A ciklus a leírását és a meghatározását követően gyorsan elterjedt a nemzetközi hírszerző közösségben, miáltal a hírszerzési munka általánosan elfogadott modelljévé vált. Ezt támasztja alá, hogy a neves hírszerző szolgálatoknál¹² is ez képezi a hírszerzés alapját.¹³ A hírszerzési ciklus 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején megszilárdult rendszerét napjainkban a klasszikus változatnak tekintik.

A ciklus az elmúlt évtizedekben az információtechnológia és az információs társadalom kialakulása következtében kisebb változáson ment keresztül, amely inkább a munkafolyamatok feldarabolásában nyilvánult meg. A XXI. század elején a nemzetbiztonsági elmélet egyes képviselői a hírszerzési ciklust már „Küklopsznak”¹⁴ tekintik, mert szerintük napjainkban már teljesen hibásan írja le a hírszerzés folyamatát. A nemzetbiztonsági elméletek amerikai iskolájának képviselői körében 2006–2007-ben¹⁵ alakult ki egy tudományos vita a hírszerzési ciklussal kapcsolatban. Ebben a vitában Arthur S. Hulnick¹⁶ az élenjáró, aki szerint „nem jó a leírása annak az eljárásnak, amely alapján a hírszerzési folyamat működik”.¹⁷ Robert M. Clark¹⁸ 2010-es tanulmányában¹⁹ az amerikai hírszerzők véleményét bemutatóva kifejti, hogy „... a hírszerzési ciklus elméleti koncepcióvá alakult... ... amikor számos hírszerző tiszt nyilatkozatában beismeri, hogy a hírszerzési folyamat valójában nem úgy működik, mint a ciklus. Más szavakkal, a hatékony hírszerzési erőfeszítések nem a ciklusban valósulnak meg.”²⁰ Mark M. Lowenthal²¹ a „Hírszerzés: a titkoltól a politikáig” című művének²² negyedik fejezetében elemzi a hírszerzési ciklus rendszerét, amely során rávilágít arra, hogy a hírszerzés folyamata szerinte nem ciklus, hanem egy visszacsatolások következtében különböző szinteken megvalósuló egyenes folyamat. A tudományos vitában megszólaló szakértők²³ is több vádat fogalmaztak meg a hírszerzési ciklus ellen, hogy az nem fedi le a hírszerzés folyamatát.

¹² Amerikai, brit, német és francia.

¹³ Dr. FENYVES Péter alezredes: A hírszerző ciklus pp. 66–75.

¹⁴ Kristan J. WHEATON: Let's Kill The Intelligence Cycle.
<http://sourcesandmethods.blogspot.hu/2011/05/lets-kill-intelligence-cycle-original.html>,
letöltés: 2013. 07. 14.

¹⁵ A vitaindító tanulmányt 2006-ban Arthur S. Hulnick jelentette meg „What's wrong with the intelligence cycle? („Mi a probléma a hírszerzési ciklussal?”) címmel.

¹⁶ Arthur S. Hulnick 35 évet szolgált az amerikai nemzetbiztonsági szolgálatoknál, többek között a légierő hírszerző szervezeténél és a Központi Hírszerző Ügynökségnél. 1989-től a Bostoni Egyetemen tanít. Fő kutatási területe a stratégiai hírszerzés kérdésköre.

¹⁷ Julian RICHARDS: The Art and Science of Intelligence Analysis. p. 9.

¹⁸ Robert M. Clark az amerikai légierőnél szolgált, majd hírszerző szolgálatoknál dolgozott 42 évig. Jelenleg a Marylandi Egyetem és a Hírszerző és Biztonsági Akadémia professzora.

¹⁹ Robert M. CLARK: Intelligence Analysis: A target-centric approach.

²⁰ Robert M. CLARK: Intelligence Analysis: A target-centric approach. p. 11.

²¹ Mark M. Lowenthal a John Hopkins University és a Columbia Egyetem professzora volt, korábban 36 évet szolgált a hírszerző szolgálatoknál, valamint a kongresszusban szakértőként dolgozott.

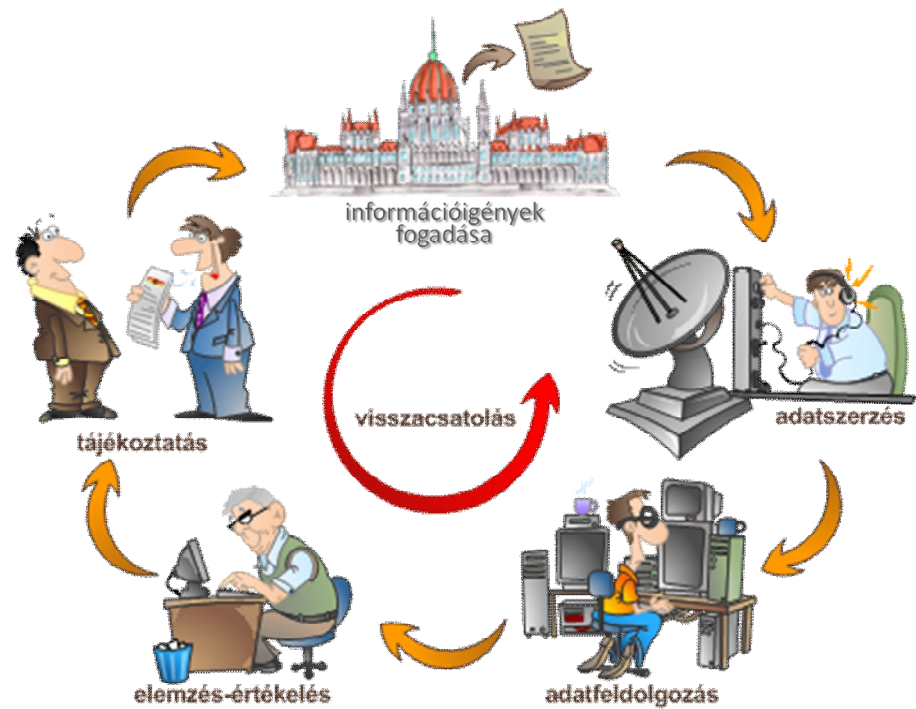
²² Mark M. LOWENTHAL: Intelligence: From Secret to Policy. pp. 57–70.

²³ A fent említett személyeken kívül többek között Geraint Evans (a brit haderő hírszerző tisztje), Lisa M. Palmieri (az amerikai belbiztonsági minisztérium hírszerző munkatársa), Julian Richards (a Buckingham Egyetem professzora).

A hírszerzési ciklus leírása

A hírszerzési ciklus hibáinak elemzését követően szükséges áttekinteni, hogy mi is valójában maga a ciklus. A ciklus a hírszerzési tevékenység komplex leírása, amely során magában foglalja az információszerezés folyamatát és rendszerét, amelynek fő célja a politikai döntéshozók (felhasználók²⁴) információkkal történő támogatása, továbbá riasztó és előrejelző feladatai vannak a döntéshozók által meghatározott biztonsági kérdésekben.

A hírszerzési ciklusnak jelenleg sok változatát különböztetik meg, amelyek általában a ciklus szakaszainak számában vagy megnevezésében térnek el egymástól. A szakirodalom az öt elemből álló rendszert tekinti a klasszikus változatnak, amelynek elemei: az információigények fogadása (1), az adatszerzés (2), az adatfeldolgozás (3), az elemzés-értékelés (4) és a tájékoztatás (5).

1. ábra. A hírszerző ciklus elemei
(Szerk.: Richnovszkyné Dobos Ágnes, Dr. Vida Csaba)

²⁴ Kormányzati szinten a hírszerzés felhasználói a kormány tagjai, a törvényhozás vezetői, a központi kormányzati hivatalok vezetői, valamint a katonai és a rendvédelmi szervezetek parancsnokai. Nem kormányzati szinten, az üzleti hírszerzés szférájában a megrendelők, akik többnyire a cégek vezetői.

Az **információigények fogadása** szakasz sokkal összetettebb folyamat, mint ami a megnevezéséből adódik, mert ez a folyamat már a felhasználóknál²⁵ megkezdődik, amikor meghatározzák információigényeiket és megküldik az illetékes hírszerző szervezet számára. A hírszerzésnél először ezeket az információigényeket értelmezik, valamint ebben a szakaszban történik meg a hírszerzés megtervezése és megszervezése, valamint az adatszerző szervezetek irányítása is. A felhasználói információigényeket – azok fogadását követően – először hírszerzési szempontból kell értelmezni, mert a felhasználók – zömmel politikusok (akik nem hírszerző szakemberek) – a kérdéseiket nem a hírszerzés nyelvén fogalmazzák meg. Ennek következtében azokat le kell fordítani, hogy az adatszerzők, az adatfeldolgozók és esetenként az elemző-értékelők is át tudják azokat konvertálni feladatrendszerükbe. A kérdések beazonosítását követően kezdődik meg az információigény teljesítésének (a válaszok kidolgozásának) megtervezése és megszervezése, amelynek során megvizsgálják, hogy a hírszerző szolgálat rendelkezésére állnak-e a szükséges információk, vagy azokat össze kell gyűjteni az adatszerzőkkel. Amennyiben új adatokra van szükség, akkor megtörténik azoknak az adatszerzőknek a kiválasztása, amelyek a képességeik és jellemzőik alapján képesek lehetnek a szükséges adatok beszerzésére. A hírszerzési munka megszervezésénél azonban figyelembe kell venni, hogy a legnagyobb szolgálatok²⁶ is csak korlátozott képességekkel rendelkeznek, ezért az információigények között minden esetben prioritásokat kell felállítani. Ennek során figyelembe kell venni az azokat kiadó felhasználó tisztségét (kormányzati szolgálatok esetében a kormányzatban betöltött vezetői beosztását), a megszerzendő információ fontosságát, valamint a teljesítés valószínűségét. Természetesen a szolgálatok minden információigényt meg akarnak válaszolni, de lehetőségeik korlátot szabnak ennek a törekvésnek.

A szükséges információk összegyűjtése érdekében a hírszerzés megtervezése és megszervezése során kijelölésre kerül az az adatszerző szervezet, amelynek feladata az adatok beszerzése. Erre a hírszerzés hatékonyságának növelése érdekében van szükség, mert minden adatszerző szervezet más és más információforrásokkal rendelkezik, így más és más jellegű információkat tud beszerezni. Az adatszerző szervezet kiválasztása után kezdődik meg az **adatszerzés** folyamata. Az adatszerzésnek számos fajtája van, amelyek abban különböznek, hogy milyen eszközzel vagy módszerrel/eljárással történik az adatok összegyűjtése. Ezek alapján különböztetjük meg a hírszerzési ágakat, amelyek más-más képességekkel és sajátosságokkal rendelkeznek. A hírszerzés folyamatában Lowenthal szerint az adatszerzők állítják elő a nyers adatokat és információkat²⁷, így azok még nem tekinthetők hírszerzési termékeknek²⁸, mert – az esetek többségében – nem értelmezhetőek a felhasználók számára. A nyers információk mennyisége meghatározza

²⁵ A nemzetbiztonsági szolgálatok felhasználói közé tartoznak az állami politikai és katonai vezetők, valamint a központi kormányzati szervezetek vezetői.

²⁶ A több ezer, esetenként tízezer munkatárssal rendelkező szolgálatok, amelyek közé sorolható pl. az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség és az orosz Külföldi Hírszerző Szolgálat.

²⁷ Itt az adat és az információ között azt a különbséget lehet megállapítani, hogy az adat közvetlenül nem értelmezhető az elemző-értékelők számára, mert szükséges azok átalakítása információkká. Ez alapján például adatnak tekinthetőek a technikai felderítés során megszerzett jelek, számadatok és mérési eredmények.

²⁸ Mark M. LOWENTHAL: Intelligence from secrets to policy. p. 57.

a hírszerzés sikerét. Ez nem jelenti teljes mértékben azt, hogy ha az adatszerzők minél több információt gyűjtenek össze, akkor annál nagyobb a valószínűsége az információigény sikeres megválaszolásának, a túl sok – esetenként irreleváns – információ ugyanis megakadályozza a sikert, mivel az adatfeldolgozók és az elemző-értékelők csak korlátozott mennyiségű információ feldolgozására és elemzés-értékelésére képesek. Az adatfeldolgozók és az elemző-értékelők az adatszerzőknél mindig kisebb kapacitásokkal rendelkeznek, így az adatszerzőknek csak a számukra meghatározott témakörökre vonatkozó információkat szabad betáplálniuk a hírszerzés folyamatába. Ez a szűkítés viszont minden esetben meghatározza a szolgálatok sikerességét és hatékonyságát. A hírszerzés számára csak azok az adatok és információk léteznek, amelyeket az adatszerzők továbbítanak a hírszerzési ciklusban, mert amelyeket nem, azok nem szerepelhetnek a felhasználók számára készített tájékoztatókban.

A hírszerzési ciklus következő szakasza a nyers adatok és információk **feldolgozása és rendszerezése**. A nyers információk feldolgozására azért van szükség, mert az adatszerzés során – kiemelten a technikai eszközökkel – összegyűjtött adatok (jelek, kódok, képek, mérési adatok) nem használhatók az összeforrású elemzés-értékelés számára, valamint nem alkalmasak a felhasználók tájékoztatására. A nyers információk feldolgozása különleges szakismeretet igényelhet, mint például rejtjelifejtést vagy különleges nyelvismeretet. Amennyiben a nyers adatok nem kerülnek feldolgozásra, akkor azok a hírszerzés folyamatában használhatatlannak minősülnek. Az adatfeldolgozás során a nyers adatokból információk keletkeznek, amelyeket még rendszerezni szükséges, hogy megfelelő mértékben támogassák az elemzés-értékelést. A rendszerezés folyamatában történik az információk rögzítése, csoportosítása, szelektálása, valamint ekkor kezdik meg a hírszerzési adattárak feltöltését is.

Az adatok feldolgozását és rendszerezését követi az **elemzés-értékelés** szakasza, amely alapvetően két részből áll. A szakasz első részében történik az információk elemzés-értékelése, amely során az elemző-értékelők meghatározzák az információk közötti ok-okozati tényezőket és következtetéseket vonnak le, valamint előrejelzések fogalmazzák meg. Ehhez különböző elemző-értékelő eljárásokat alkalmaznak, amelynek három csoportját különböztetjük meg: az egyszerű, logikai elemző-értékelő eljárásokat, a kötött elemző-értékelő eljárásokat, valamint a komplex, összetett elemző-értékelő eljárásokat.²⁹ Az elemzés-értékelés során nem csak egy forrásból (hírszerzési ágtól) beérkező információk elemzés-értékelése történik, hanem az adott témakörben a különböző forrásokból beérkező információkat együttesen elemzik-értékelik, amit összeforrású elemzés-értékelésnek neveznek. Az információk elemzés-értékelését követően a nyers és feldolgozott információk minőségi változáson esnek át, amelyek már alkalmasak lehetnek a felhasználók tájékoztatására. Így az elemző-értékelők megkezdhetik azoknak a tájékoztatóknak a kidolgozását, amelyekkel a hírszerzés megválaszolja a felhasználók információigényeit. A tájékoztatók kidolgozása során az elemző-értékelők maximális mértékben figyelembe veszik a felhasználók eredeti információigényeit.

²⁹ Az elemző értékelő eljárásokról bővebb információ a „Művészet vagy tudomány (Gondolatok a hírszerző elemzés-értékelésről)” című tanulmányomban található.

A hírszerzés termékeinek – tájékoztatók – elkészítését követően történik a **felhasználók tájékoztatása**, amely írásbeli és szóbeli is lehet. A hírszerző szolgálatoknak számos terméke létezik, amelyek mind azt szolgálják, hogy megfelelő mértékben kielégítsék a felhasználók információigényeit, amelyeket különböző módon fogalmaznak meg a szolgálatok felé. A hírszerzési termékek csoportosításának egyik fő szempontja az idő, amely alapján a tájékoztatókat fel lehet osztani – többek között – azonnali jelentésekre, rendszeres és időszakos jelentésekre, valamint több évig készülő hosszú távú előrejelzésekre. A felhasználók tájékoztatásának módja rendkívül fontos kérdést vet fel, amely arra vonatkozik, hogy milyen kapcsolat van a politikai döntéshozók és a hírszerző szolgálatok között, illetve meddig terjed a hírszerző szervezetek felelőssége.³⁰

A fent bemutatott öt szakaszból áll a hírszerzési ciklus klasszikus elmélete, amelyet kiegészít még a visszacsatolások rendszere. A visszacsatolások minden szakaszban és a szakaszok között is jelen vannak. Alapvető céljuk, hogy növeljék a hírszerzés hatékonyságát, valamint az, hogy a felhasználók által megfogalmazott információigényekre a hírszerző szervezet minél tökéletesebb választ adjon.

A klasszikus hírszerzési ciklus elemeinek áttekintését követően a következő kérdésre kell választ adni: ki vagy mely szervezet „mozgatja” a ciklust? Ebben a különböző nemzetbiztonsági hírszerző szolgálatok között lényeges eltérések mutatkoznak, mert a nagy létszámú, jelentős anyagi forrásokkal rendelkező szolgálatok esetében külön szervezeti elem foglalkozik az információszerezés koordinálásával és a hírszerzési követelmények irányításával (CCIRM³¹), amely az amerikai és a NATO hírszerzési doktrínákban is megtalálható. A kisebb létszámú, kisebb lehetőségekkel rendelkező hírszerző szervezeteknél kétféle módot lehet megkülönböztetni. Az egyik megoldás, hogy az elemző-értékelő elem határozza meg a hírszerzési ciklus folyamatát, mert mindegyik elemben érintett, valamint ez a hírszerző szervezet tudja, hogy milyen információkra van szüksége a felhasználók információigényeinek megválaszolásához. A másik lehetőség szerint a hírszerző szolgálatok vezetése (menedzsment) mozgatja a ciklust, amelynek következtében az adatszerező, az adatfeldolgozó és az elemző-értékelő szervezeteknek sokkal kisebb mozgásterük van. A hírszerzési ciklus működésében a fenti variációk esetében nincs jelentős különbség, egyedül a szakaszok önállóságában található némi eltérés. Véleményem szerint az elemző-értékelő szervezet tudja leghatékonyabban ellátni ezt a feladatot, ha nincs lehetőség egy önálló hírszerzést koordináló (CCIRM) szervezet létrehozására.

A hírszerzési ciklus bírálata

A hírszerzési ciklust bírálók a hírszerzés hibáiból, valamint egykori saját tapasztalataikból, illetve egyes hírszerző szolgálatok jelenlegi és volt munkatársainak nyilatkozataiból és visszaemlékezéseiből vezették le, hogy napjainkra már nem működik megfelelően a hírszerzési ciklus, vagyis nem alkalmas arra, hogy leírja a hírszerzés folyamatát. A fent is említett bírálók által megfogalmazott problémákat

³⁰ Erről bővebben a Hadtudomány 2013/1–2. számában jelentettem meg „Korszerű elemző-értékelő eljárások alkalmazása a hírszerzésben” címmel.

³¹ Collection Coordination Intelligence Requirements Management.

alapvetően négy csoportra lehet osztani. Egyik a hírszerzési ciklus létezését tagadja, mert a képviselői szerint a ciklus nem képezi le a hírszerzés folyamatát. A másik ugyan elfogadja, hogy a ciklus részben leírja a hírszerzés folyamatát, de szerintük nem körfolyamat. A harmadik csoportba eső kritikák magát a hírszerzési ciklus szakaszait támadják, mert szerintük azok funkciója nem valósul meg. A negyedik halmazba azok a bírálatok tartoznak, amelyek azt állítják, hogy egyes elemek hiányoznak a ciklusból.

A következőkben ezeket a vádakot mutatom be, és megkísérlek rávilágítani arra, hogy azok miért relevánsak vagy irrelevánsak a hírszerzési ciklus esetében, valamint milyen kiegészítéseket és korszerűsítéseket lehetne megtenni.

A hírszerzés egyes feladatai nem a hírszerzési ciklusban kerülnek végrehajtásra

Hulnick a CIA-nál szerzett tapasztalatai alapján azt állítja³², hogy a hírszerzési ciklus nem fedti le a hírszerző szolgálatok tevékenységének teljes spektrumát, mert az elhárítás (counterintelligence), valamint a fedett és titkos akciók (covert and clandestine action) esetében nem a ciklus alapján történik a szolgálat tevékenysége. Geraint Evans is erre a problémára hívja fel a figyelmet a „*Katonai hírszerzés hibáinak újragondolása*” című munkájában.³³ A hírszerzés elméletének amerikai iskolája az elhárítást a hírszerzés részének, egyik elemének tartja, így nem különíti el a hírszerzéstől. Az elhárítás elméleti tevékenységi rendszerét vizsgálva ugyanakkor megállapítható, hogy az amerikai elmélettel és gyakorlattal ellentétben nem lehet a hírszerzés részének tekinteni, mert más a célja, más a rendeltetése és más jellegű eljárásokat alkalmaz. Ugyanakkor vannak hasonlóságok is, kiemelten, amikor az elhárító szervezet információszerező tevékenységet folytat, amely során szintén a hírszerzési ciklust alkalmazzák. Az elhárító szolgálat másságát az is alátámasztja, hogy számos európai országban³⁴ a hírszerzés és a kémelhárítás külön szervezetben látja el feladatait.

A fedett és a titkos akciókat a hírszerzés klasszikus elmélete hírszerző műveleteknek minősíti, amelyek a hírszerzés különleges ágait képviselik, mert azokat nem minden esetben az információszerezés céljából hajtják végre, hanem a célország/célpont számára hátrány és veszteség okozása miatt, hogy a célország ne legyen képes saját érdekeit érvényesíteni, valamint saját értékeit megvédeni. Napjainkban ezek közé tartoznak például az amerikai pilóta nélküli harci repülőgépekkel végrehajtott légitámadások is Jemenben vagy Pakisztánban, amelyek az amerikai hírszerzés akcióihoz tartoznak. Ezeket azonban inkább katonai műveletnek kell tekinteni, mint hírszerzési akciónak, annak ellenére, hogy az a szervezeti elem, amely végrehajtja az akciókat, a hírszerzéshez tartozik. Az információszerezés keretében indított hírszerzési műveletek pedig beleillenek a hírszerzési ciklusba, mert az információigények megválaszolásához szükséges információk beszerzése fedett akciók keretében is megtörténhet, amely – mint adatszerezés – a hírszerzési ciklus

³² Arthur S. HULNICK: What's wrong with the Intelligence Cycle? pp. 13–14.

³³ Geraint EVANS: Rethinking Military Intelligence Failure – Putting the Wheels Back on the Intelligence Cycle. pp. 22–46.

³⁴ Nagy-Britannia, Franciaország, Lengyelország, Ausztria, Horvátország, Csehország stb.

része. A fentiek alapján megállapítható, hogy Hulnick álláspontja csak az amerikai hírszerző szolgálatok egyes speciális feladataira jellemző, míg a hírszerzés klasszikus elmélete alapján a hírszerzéshez, vagyis az információszerzéshez közvetlen kapcsolódó tevékenységük leírására már alkalmas a hírszerzési ciklus. Azok, amelyek nem kapcsolódnak az információszerzéshez – mint az elhárítás és a nem információszerzés érdekében folytatott hírszerzési művelet –, alapvetően nem köthetők a hírszerzés alaptevékenységéhez.

A politikai döntéshozók nem fogalmazzák meg információigényeket

Hulnick egyik kritikájában³⁵ már a hírszerzési ciklust elindító információigények valóságát támadja, mert cáfolja, hogy a hírszerzés felhasználói, vagyis a politikai döntéshozók egyáltalán kérdéseket fogalmazzának meg a hírszerző szolgálatok felé. Szerinte a szolgálatok vezetői (menedzserei) saját intuícióik, valamint a bekövetkező események alapján indítják el a hírszerzési ciklust. A vezetőknek ezzel az a céljuk, hogy a politikai döntéshozók figyelmét felhívják az országot érő biztonsági problémákra. Hulnick is elismeri, hogy a hírszerzés felhasználói néha jelzést adnak a hírszerzés vezetőinek, hogy információkra van szükségük, de szerinte ezek nem nyilvánulnak meg konkrét kérdésekben. Itt ismét felmerül a hírszerzés és a politikai döntéshozók között kapcsolatrendszer mélységének kérdése, mert Hulnick szerint a hírszerzés vezetőinek olyan szoros kapcsolatban kell lenniük a politikai döntéshozókkal, hogy ismerniük kell azok problémáit is, mert azokra kell a hírszerzésnek választ adnia. Más kutatók is megemlítik tanulmányaikban az információigények hiányát, Lowenthal például információigény vákuumról beszél, amikor kifejti, szerinte a politikai döntéshozók azt feltételezik, hogy a hírszerző szervezetek ismerik az igényeiket, így tudják, mit kell csinálniuk, és nem szükséges megszólítani azokat.

Az információigények hiánya kérdéskörének vizsgálatakor magát az információigény fogalmát kell meghatározni, mert a bírálatként megfogalmazott probléma megoldásának egy része is ebben rejlik. Az információigényeknek számos fajtáját lehet megkülönböztetni, mert nem csak azokat lehet a felhasználók információigényének tekinteni, amikor a politikai döntéshozók közvetlen írásbeli és szóbeli kérdéseket intéznek a szolgálatok felé. Az információigényekhez sorolhatók a politikai döntéshozók és a jogszabályalkotók által kiadott, a hírszerző szolgálatokat és azok tevékenységét érintő törvények, rendeletek, utasítások, időszakos feladatszabások. Így például a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény³⁶ alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok egyik feladata – „*felfedi az ország elleni irányuló támadó szándéokra utaló törekvéseket*”³⁷ – is információigénynek tekinthető, mert ebben a témakörben a törvényalkotó által felhatalmazott politikai döntéshozó információkat vár el a hírszerző szolgálatoktól. Az e jogszabályok által indított hírszerzési ciklusok folyamatosan jelen vannak a hírszerző szolgálatok tevékenységében, így egy önálló ciklus keretében működnek. A jogi eszközökön kívül szintén információigénynek kell tekinteni a politikai döntéshozók azon (nyílt

³⁵ Arthur S. HULNICK: What's wrong with the Intelligence Cycle? pp. 1–2.

³⁶ Magyarországon a nemzetbiztonsági szolgálatok, azon belül a hírszerző szolgálatok tevékenységét az 1995. évi CXXV. törvény szabályozza.

³⁷ Az 1995. évi CXXV. törvény 6. paragrafus a) pontja.

és zárt körben tett) kinyilatkoztatásait, amelyekben felvázolják, hogy mely témakörökkel foglalkoznak. Ezeket a hírszerzés vezetőinek – ha az adott szolgálat törvényi felelősségi körébe tartoznak – a hírszerzési ciklus első szakaszában le kell fordítaniuk a hírszerzés nyelvére, és ezzel meg is kezdődhet a hírszerzési ciklus. Ez alapján a hírszerző szolgálatok vezetői nem önállóan, hanem a politikai döntéshozók kezdeményezésére vagy a jogszabályok utasítására indítják el a ciklust. Természetesen az utóbbi megoldás nem ideális állapot. A probléma teljes mértékű kiküszöbölésének csak egy megoldása lehet: ha a politikai döntéshozók – a törvényi kereteken belül – tudatosan használják a hírszerző szolgálatokat. A fentiek alapján a politikai döntéshozók minden hírszerzési ciklus előtt információigényt fogalmaznak meg a hírszerzés felé, mert ha nem a döntéshozók kezdeményezésére keletkezik a ciklus, akkor az megkérdőjelezheti a szolgálatok törvényes működését.

Az adatszerzők függetlenül folytatják az információk összegyűjtését

Hulnick következő kritikája szerint az adatszerzők függetlenül tevékenykednek, és nem várnak az irányításra vagy az információigényekre, hanem a hírszerzés adatbázisaiban lévő hiányok pótlására törekednek. Ezt azzal támasztja alá, hogy egyes hírszerzési ágakban az információforrások nem flexibilisek, mivel esetenként hónapok és évek szükségesek a megfelelő források megkereséséhez.

A fenti probléma vizsgálatakor megállapítható, hogy az adatszerző szervezetek – kiemelten a technikai felderítő elemek – nem állítják le a tevékenységüket, amikor megválaszolják az információigényeket, hanem folytatják. Ugyanakkor az adatszerzők a képességeiket – forrásaikat – nem önállóan, hanem a szolgálatok alapfeladatai (a politikai döntéshozók információigénye) alapján alakítják ki, hogy a későbbi konkrét információigényeket ki tudják elégíteni. Természetesen itt szükséges az adatszerzők vezetői részéről az előrelátás, de az nem valósulhat meg teljesen szabadon, mert egy kötött (információigények által övezett) rendszerben kell megtenniük. Az új adatforrások megszerzése vagy az adatszerzés irányának módosítása is csak információigények alapján történik. Ennek alapján az adatszerzés nem öncélú tevékenység, hanem csak a hírszerzési ciklus részeként tud hatékonyan működni. Amennyiben az adatszerzés a ciklustól függetlenül működik, akkor olyan információk összegyűjtésével köti le kapacitásait, amelyekkel nem támogatja a hírszerző szolgálat működését. Itt azonban ki kell térni az adatszerzők és az elemző-értékelők közötti versengésre, mert Hulnick fenti kritikáját adatszerzőként fogalmazta meg, amellyel az adatszerzés elsőségét próbálja meg előtérbe helyezni. Ez pedig nem jó irány, mert a hírszerzési ciklusban minden elemnek azonos fontossága van. Az adatszerző sem tud az elemző-értékelő nélkül megélni, ahogy az elemző-értékelők sem tudnak az adatszerzők nélkül létezni. Hulnick felvetése alapján ki kell még térni azokra a nyers információkra, amelyekről az adatszerzők – az elemző-értékelők kihagyásával – tájékoztatják a politikai döntéshozókat. Ez leginkább az emberi erőforrással folytatott hírszerző tevékenység során szerzett információk esetében jellemző. Az eljárást Hulnick hibás döntésnek tekinti, mert számos nyers információ/adat nem teljes, ellentmondó vagy éppen hibás. Sajnálatára egyes szolgálatok (országok) esetében elkerülhetetlen ez az eljárás, mert a döntéshozók – propaganda célból – presztízst csinálnak belőle.

Véleményem szerint ez lényegesen akadályozza a hírszerzési ciklus működését, mert amennyiben az adott információkat a politikai döntéshozók ugyanakkor kapják meg, mint az elemző-értékelők, az utóbbiak nagyon nehéz helyzetbe kerülnek, kiemelten akkor, ha nem valós az eredeti információ.

Az adatszerzők és az elemző-értékelők párhuzamos tevékenysége

Hulnick az előző problémakört továbbgondolva megállapította, hogy az adatszerzők és az elemző-értékelők kapcsolatrendszere akadályozza a hírszerzési ciklus működését, mert a hírszerzés két legfontosabb eleme nem a ciklusban meghatározott szakaszokban folytat tevékenységet, hanem párhuzamosan. Ez valóban így van, mert az adatszerzők a fent említett okok miatt nem állítják le forrásaikat, míg az elemző-értékelők már az információigények fogadását követően megkezdik a válaszok előkészítését, amely során először megvizsgálják, hogy az adattárakban rendelkezésre állnak-e az információk. Hulnick szerint előfordulhat az az eset, hogy a válaszok elkészítéséhez nincs szükség az adatszerzőkre. Ez azonban nagyon ideális eset, de az elemző-értékelők ekkor is fordulhatnak az adatszerzők irányába, hogy megerősítsék a korábbi információkat, aktualizálják, vagy esetleg egészítsék ki azokat. A párhuzamos munkavégzés azonban nem zárja ki a ciklus működését.

Az információk megosztásának hiánya

Szintén Hulnick fogalmazta meg tanulmányában a hírszerző szolgálatokon belül is jelen lévő, az információmegosztással kapcsolatos problémát. Az adatszerzők gyakran nem osztanak meg minden információt az elemző-értékelőkkel, mivel félnek, hogy az elemző-értékelők nem kezelik megfelelően az információt, aminek következtében felfedhetik a titkos forrásaikat. A bizalmatlanságnak inkább pszichikai oka van. Hulnick szerint ez abból a tévedésből adódhat, amely szerint az elemző-értékelők inkább introvertált, míg a műveleti hírszerzők extrovertált személyiségek. Ez a sztereotípiát az évek alatt annyira beleégett a két szervezet tagjainak a tudatába, hogy esetenként a hírszerzési ciklus működését is akadályozza.

Az adatszerzők és az elemző-értékelők közötti bizalmatlanság és versengés véleményem szerint nem a hírszerzési ciklust, hanem magát a hírszerző szolgálatok hatékonyságát gátolja, mert a hírszerző szolgálatok számára azok az információk, amelyeket az adatszerzők nem továbbítanak az elemző-értékelők számára, nem léteznek, még akkor sem, ha közvetlenül a nyers információkat a politikai döntéshozók elé viszik, mert azok nem tekinthetők a hírszerzés végtermékének.

Egyes hírszerzési termékek nem a hírszerzési ciklus eredményei

Hulnick szerint a napi hírszerzési tájékoztatók a hírszerző szolgálatok legelterjedtebb és legnépszerűbb termékei. Ezzel a tájékoztatóval kezdődik minden döntéshozó napi munkája. A tájékoztató általában a média felhasználásával készült hírválogatások, amelyek könnyen olvashatóak, tömörek, lényegre törőek és rövidek. A jelentésben található információk nem esnek át elemzés-értékelésen, mert nincs hozzáadott érték, inkább csak a hírek rendszerezése történik meg, így a jelentések nem a hírszerzési ciklus alapján készülnek.

A napi hírszerzési tájékoztatók vonatkozásában Hulnicknak részben igaza van, de ezekben a tájékoztatókban is van elemző-értékelő munka, hiszen a szelektálás is a politikai döntéshozók állandó információigénye alapján történik, valamint a rendszerezés és a szelektálás módszerében is megjelennek már az elemző-értékelő eljárások, hiszen az információkat elhelyezik térben és időben.

A hírszerzési ciklus nem tartalmazza a visszacsatolásokat

Lowenthal a hírszerzési ciklus elemzésekor megállapítja, hogy a ciklus klasszikus változatából hiányzik egy fontos elem, vagyis a visszacsatolások rendszere. Ennek nem csak a hírszerző szolgálat különböző szervezeti elemei között kell jelen lennie, hanem a politikai döntéshozók részéről is, mert Lowenthal szerint – amerikai példák alapján – a politika oldaláról nincs meg a megfelelő visszacsatolás.

A klasszikus hírszerzési ciklus ugyan nem ábrázolja a visszacsatolások rendszerét, de a hírszerzés szervezeti elemei között a rendszer nem működne, ha nem lenne közöttük interakció. Visszacsatolásnak tekinthető az adatszerezők irányítása is. Lowenthalnak igaza van a felhasználók (vagyis a politikai döntéshozók) vonatkozásában, mert nagyon ritka esetben reagálnak a hírszerzés termékeire. A visszacsatolások általában csak negatív jellegűek. Ez a probléma azonban nem akadályozza meg a hírszerzési ciklus működését.

A hírszerzési folyamat nem írható le egy egyszerű körfolyamattal

Lowenthal szerint a hírszerzési ciklus fő problémája, hogy túlságosan leegyszerűsített és egydimenziójú, továbbá a körfolyamat nem biztosítja a visszacsatolások rendszerét. Véleménye szerint a visszacsatolások, valamint a politikai döntéshozók beavatkozása következtében egy többszintű (dimenziós), komplex és nem körfolyamatú, hanem meghatározott szakaszokból álló egyenes folyamatként lehet leírni a hírszerzést. Ezzel kapcsolatban fogalmazta meg Peter Gill és Mark Phytian álláspontját, amely a hírszerzési ciklus korlátainak lebontására irányult. A két szerző szerint számos olyan tényezőt (ők kihívásnak nevezték) figyelembe kell venni, amelyeket a hírszerzési ciklus nem tud kezelni, mint például: a kockázat alapú megközelítést, a bürokratikus politikai rendszert, az interaktivitást, az összehasonlító elemzést, a fedett és a titkos akciókat, a technológiai fejlődést és a hírszerzés felügyeletét. A tényezők elemzését követően Gill és Phytian szerint egy sokkal komplexebb, web alapú hírszerzés irányába kell elmozdulni. Hulnick a tanulmányában a hírszerzési folyamat mátrix alapú modellként történő leírását helyezi előtérbe.

Véleményem szerint a hírszerzési ciklus túlzott (mátrix rendszerű vagy web alapú) bonyolítása azt eredményezné, hogy a ciklus nem általános elmélet maradna, hanem egy-egy hírszerző szolgálat tevékenységi rendszerére specializálódott eljárásmoddává válna. Ugyanakkor a kritikusoknak teljes mértékben igazuk van abban, hogy a hírszerzési ciklus a hírszerzés folyamatának egy leegyszerűsített modellje.

A technológia fejlődésével a hírszerzés folyamata sokkal összetettebb lett

Julian Richard fogalmazta meg – a Warnernél, Gillnél és Phythiannél megjelenő felvetést –, hogy a technológia exponenciális fejlődése, mint az információs társadalom egyik hatása, jobban érezhető a hírszerzésnél, mert a hírszerzés alapja az információ. A technológiai fejlődés leginkább az információ áramlásánál, valamint a hírszerzési ágak átrendeződésében jelent meg, így a nyílt forrású adatszerzés (OSINT³⁸) szerepe felértékelődött és megjelent a kiberhírszerzés (CYBINT³⁹), amellyel a hírszerző szolgálatok még mindig nem tudnak mit kezdeni! Aaron Brantly⁴⁰ is felhívja a figyelmet a kibertérre a hírszerzési ciklus vizsgálatokor, mert szerinte ezen a területen a ciklus nem tud megfelelően működni. A kibertérben rendkívül nagy szerepe van a gyors akcióknak és a támadások elleni reflexióknak.

Véleményem szerint egy régi hírszerzési ágként az OSINT a hírszerzési ciklus adatszerzési szakaszának integrált része, bár a korábbiakhoz képest jóval nagyobb hangsúlyt kapott, és esetenként egyedül is képes biztosítani a szükséges adatokat. Az OSINT esetében azonban ügyelni kell arra, hogy a hírszerzés ne váljon egyoldalúvá, mert a hatékony és eredményes munkához továbbra is szükség van a többi hírszerzési ág által megszerzett adatokra és információkra. A CYBINT-tel kapcsolatban más a helyzet, mert az alapvetően nem információszerző hírszerzési ág, hanem funkcióját vizsgálva inkább a fedett és a titkos hírszerzési akciókhoz lehet hasonlítani.

A hírszerzési ciklus öt eleme nem fedi le a hírszerzés folyamatát, mert egyes mozzanatok hiányoznak

Kristan Wheaton⁴¹ megvizsgálta a hírszerzési ciklus szakaszait és azok tartalmát a különböző stratégiákban, doktrínákban és a hírszerző szolgálatok oktatási anyagaiban. Az elemzést követően megállapította, hogy az amerikai hírszerzési szakirodalomban a hírszerzési ciklusok általában négy-hat szakaszból állnak, amelyekben 19 különböző megnevezésű mozzanatot talált. Egyedül az adatszerzés szakasza volt jelen mindegyik változatban. A mozzanatokat azonban a klasszikus hírszerzési ciklus öt szakaszához lehet csoportosítani. Az első szakaszt a követelmények, a szükségletek, az irányítás, a tervezés fogalmi körökkel jellemzik. A második szakasz egyértelműen az adatszerzésből áll. A harmadikat a feldolgozás, a kiértékelés, összegzés, fejtegetés fogalmakkal írják le. A negyedik szakasz elemzés és a tájékoztatók készítése mozzanatokot tartalmazza, míg az ötödik szakaszra alapvetően a tájékoztatás, a felhasználás és az integráció, illetve a visszacsatolás jellemzőket használják.

³⁸ Open Source Intelligence – nyílt forrású hírszerzés.

³⁹ Cyber Intelligence – kiberhírszerzés.

⁴⁰ Aaron Brantly a Georgia Egyetemen szerzett tudományos fokozatot, ahol globális nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozott. Az amerikai Békahadtestnél szolgált Ukrajnában, majd az arab tavasz idején tanácsadóként dolgozott a szervezetnél.

⁴¹ Kristan J. Wheaton az eriei Mercyhurst Egyetem oktatója, ahol hírszerzési tanulmányokat tanít. Korábban az amerikai haderőben szolgált, ahol nemzeti biztonsági kérdésekkel, elemző-értékelő módszerekkel és játékelmélettel foglalkozott. Európában katonadiplomataként is szolgált, valamint az Európában állomásozó amerikai csapatok hírszerző részlegénél dolgozott.

Az alapfogalmakon kívül a szakirodalomban a hírszerzési ciklusban megjelennek olyan új elemek/szakaszok, amelyek nem képezték a klasszikus változat részét. Ezek közé tartozik az adattárak és adatbázisok feltöltése, felhasználás és alkalmazás, akció végrehajtása. Az új szakaszok tartalmát megvizsgálva mindegyik már korábban is része volt a hírszerzési ciklusnak, ahol valamely szakasz részeként működött, mint például az adattárak és adatbázisok feltöltése az adatfeldolgozás és rendszerezés szakaszában történik, míg a felhasználás és alkalmazás, akció végrehajtása a tájékoztatás eleméhez köthető, de az utóbbiak már nem közvetlenül kötődnek a hírszerzési ciklushoz, mert a felhasználók döntéséhez köthetőek.

Összefoglalás

Az előzőekben felsorolt tíz problémakört a hírszerzés elméletének kutatói a hírszerzési ciklus kritikájának tekintik. A bírálatok többsége a hírszerzés gyakorlatából vezethető le, mert alapvető elméleti kérdéseket nem érintenek. A bírálatokra írt válaszaim alapján úgy tűnik, mindenáron védeni kívánom a hírszerzési ciklust, ez azonban nem így van, mert szerintem sem fedi le teljes mértékben a gyakorlatot. Véleményem szerint azonban a ciklus a hírszerzési folyamat elméleti letükröződése és nem a gyakorlati megvalósulása. Ebben a kérdésben részben Robert M. Clarkkal értek egyet, aki szerint a hírszerzési ciklus inkább elméleti koncepcióvá vált, mintsem gyakorlati eszközzé. Ugyanakkor Clark egyre növekvőnek tekinti a szakadékot az elmélet és a gyakorlat között, míg szerintem az elméletet és a gyakorlatot más-más oldalról kell vizsgálni. Például a gyakorlat esetében a hírszerzésen belüli problémák/hibák/tevédségek és sajátosságok okozzák a hírszerzési ciklustól történő eltéréseket. A hírszerzés hibáinak vizsgálatakor – amelyet a „*Korszerű elemző-értékelő eljárások alkalmazása a hírszerzésben*” című tanulmányomban⁴² is kifejtettem – megállapítható, hogy a hírszerzés hibáinak zömét a hírszerzési ciklustól történő eltérés okozza, mint például az információk megosztásának hiánya. A hírszerzési ciklussal kapcsolatban megállapítható, hogy elméleti szinten napjainkban is ennek az eljárásnak a mentén működnek a hírszerző szolgálatok. Az elmélet és a gyakorlat között olyan mértékben kell különbséget tenni, hogy az elmélet egy keretet biztosít annak érdekében, hogy az adott hírszerző szolgálat hatékonyan és eredményesen működjön, de a gyakorlat során figyelembe kell venni a szolgálat lehetőségeit, képességeit és helyzetét, mert egy több ezer főt alkalmazó hírszerző szolgálat tevékenységét nem lehet összehasonlítani egy pár száz fős szervezetével. A hírszerző szolgálatok tevékenységi rendszere és azon belül a folyamat elemei, illetve a szervezeti elemek kapcsolatrendszere általában hosszú évtizedek alatt alakultak ki, így azokon csak a szolgálatokat érintő paradigmaváltások esetén lehet változtatni.

Véleményem szerint a hírszerzési ciklus továbbra is megfelelő elméleti segítséget nyújt a hírszerző szolgálatok szakmai tevékenységéhez, ezért továbbra is egyik kulcseleme maradhat az állomány oktatásának. Ugyanakkor szükségesnek látom a fenti problémák további elemzését a hazai hírszerzés elméletének javítása érdekében.

⁴² Dr. VIDA Csaba: *Korszerű elemző-értékelő eljárások alkalmazása a hírszerzésben*. pp 77–86.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arthur S. HULNICK: What's wrong with the Intelligence Cycle?
In: Loch K. JOHNSON (szerk.): Strategic intelligence 2.
Praeger Security International, London, 2007. pp. 1–22., 233.
ISBN 0-275-98942-9
- Dr. FENYVES Péter alezredes: A hírszerző ciklus.
In: Felderítő Szemle, II. évfolyam 3. szám, 2003. október. pp. 66–75.
ISSN 1588-242X
- Dr. VIDA Csaba: Korszerű elemző-értékelő eljárások alkalmazása
a hírszerzésben.
In: Hadtudomány, XXIII. évfolyam 1–2. szám, 2013. március. pp. 77–86.
ISSN 1215-4121
- Dr. VIDA Csaba: Művészet vagy tudomány.
Gondolatok a hírszerző elemzés-értékelésről.
In: Felderítő Szemle, XI. évfolyam 3–4. szám, 2013. február. pp. 139–151.
ISSN 1588-242X
- Geraint EVANS: Rethinking Military Intelligence Failure –
Putting the Wheels Back on the Intelligence Cycle.
Defence Studies, Volume 9, Issue 1, 2009. pp. 22–46.
ISSN 1470-2436
- Julian RICHARDS: The Art and Science of Intelligence Analysis.
Oxford University Press, USA, 2010. 197 p.
ISBN 9780199578450
- Kristan J. WHEATON: Let's Kill The Intelligence Cycle.
<http://sourcesandmethods.blogspot.hu/2011/05/lets-kill-intelligence-cycle-original.html>;
letöltés: 2013. 07. 14.
- Mark M. LOWENTHAL: Intelligence from secrets to policy.
CQ Press, Washington D.C., 2012. 440 p.
ISBN 9781608716753
- Mark PHYTHIAN edited: Understanding the Intelligence Cycle.
Routledge, Abingdon, 2013. 184 p.
ISBN 9780415811750
- Robert M. CLARK: Intelligence analysis: A Target-Centric Approach.
CQ Press, Washington D.C., 2009. 309 p.
ISBN 9781604265439
- Robert R. GLASS – Phillip B. DAVIDSON: Intelligence is for commanders.
Military Service Publishing Company, Harrisburg, 1948. 189 p.

**AZ ELEKTRONIKAI TÁMOGATÁS ÉS
A SIGINT HELYZETE A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN**

BEVEZETÉS

Az emberi civilizáció teljes tevékenységi területét magában foglaló általános társadalmi tevékenységek és a különböző technikai rendszerek működése háromdimenziós térségekben (kozmosz, globális, kontinentális, tengeri-óceáni térségekben) folyik.

E háromdimenziós térben az információ megszerzése, a birtoklásával elért információs fölény nagy hatással volt a történelem alakulására. Az emberiség története a háborúk története is egyben és a hagyományos társadalmi folyamatok evolúciója. A technika, technológia fejlődésével a hagyományos hadszínterek mellett (szárazföldi, tengeri, légi és kozmosz) megjelent az információs hadszíntér is.

„Az információs hadszíntér a háborús színtér egyik speciális vetülete, oldala, amelyben az információs küzdelem az információ megszerzéséért és az ellenfélnél hatékonyabb felhasználásáért folyik. Az információs hadszíntér minden olyan valós és virtuális teret, helyet, eszközt, rendszert magában foglal, ahol az információ megszerzésével, előállításával, feldolgozásával, felhasználásával, tárolásával (megőrzésével) és védelmével foglalkoznak.”¹

Az információs hadszíntér a saját és az ellenség katonai és nem katonai információs rendszereinek és szervezeteinek összessége, amelyek a katonai műveleteket támogatják vagy relevánsan befolyásolhatják azok kimenetelét. Az információs technológiák elterjedésével az információs hadszíntér is expandálódik, és újabb és újabb összetevői megjelenésével generál új kihívásokat. Az információs hadszíntér határai gyakran nem esnek egybe a hadi szervezetek konkrét feladatait képező hadművellet területeivel, felelősségi körzetével, mivel a támogató katonai vagy nem katonai infrastruktúrák akár több ezer kilométer távolságban is lehetnek.

Az információs hadszíntér kifejezés mellett megjelent az információs és a hatásalapú műveletek, valamint az összadatforrású felderítés fogalma is, amelyek a Magyar Honvédség számos dokumentumában szerepelnek.

Jelen munkámban áttekintem:

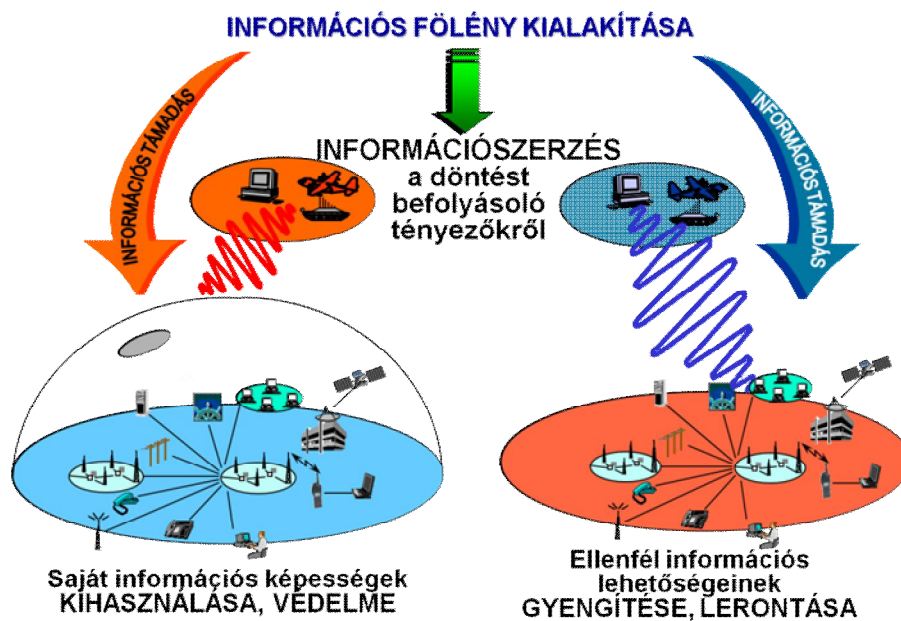
- a fenti fogalmak tartalmát, jelentését; elemzem főbb összetevőit, egymásra mutatott hatásait;
- tisztázom az elektronikai hadviselés (EHV) összetevőit, különösen az elektronikai támogatás (Electronic Support Measures – ESM) és a rádióelektronikai felderítés (Signals Intelligence – SIGINT) fogalmát, az összetevő elemek feladatait, rávilágítok a kapcsolatrendszerükre;

¹ Dr. HAIG Zsolt – Dr. VÁRHEGYI István: Információs műveletek. II. kötet. p. 11.

- ismertetem a Magyar Honvédség rendszerében jelenleg működő szervezetszerű EHV-erőket és megvizsgálom, léteznek-e a SIGINT elemei;
- végül javaslatot teszek egy olyan szervezet felállítására (ISTAR²-zászlóalj) vagy a légiőr számára hasznos lépések megtételére, amelyekkel hatékonyabb támogatást volnánk képes nyújtani a Magyar Honvédség feladatát végrehajtó alegységei és egységei számára.

1. AZ INFORMÁCIÓS ÉS A HATÁSALAPÚ MŰVELETEK, VALAMINT AZ ÖSSZADATFORRÁSÚ FELDERÍTÉS

Korunk harci cselekményeiben, háborúiban az információ megszerzése az ún. összadatforrású felderítés és az ún. fúziós adatfeldolgozás erőforrásainak felhasználásával történik – a korábbi doktrínák szerint – az információs fölény elérése érdekében.

1. ábra. Az információs fölény értelmezése³

² ISTAR – Intelligence, Surveillance, Target Aquisition and Reconnaissance.

³ Az ábra forrása: HAIG Zsolt – VÁRHEGYI István: Hadviselés az információs hadszíntéren. p. 161.

Az információs műveletek magyar megközelítése a korábbiaktól egy kicsit diverzifikáltabb, árnyaltabb.

Az információs fölény megszerzése és megtartása az alábbiakat jelenti:

- információszerzéssel (ellenségről, harctéri környezetről, saját erőkről) megteremteni az információs fölény alapját;
- kihasználni és megvédeni a saját információs képességeinket és
- gyengíteni, lerontani az ellenség információs lehetőségeit.

Az információs műveletek – az egyes kritikus célpontokra, rendszerekre összpontosított, horizontálisan és vertikálisan alkalmazott – módszereivel elérhető egy egész rendszert érintő teljesítménycsökkentő hatás. Így az információs műveleteket gyakran hatásalapú műveleteknek (Effect Based Operations – EBO)⁴ nevezik.

1.1. A hatásalapú műveletek

A hatásalapú műveletek lényege, hogy a korábbi felfogáshoz képest komolyan figyelembe veszik azt a láncreakcióhoz hasonlító elvet, miszerint a kezdeti közvetlen hatással (első csapással) törvényszerűen további közvetett hatásokat (második, harmadik és n-edik típusú és számú károsító és korlátozó hatásokat) lehet elérni, amelyek a teljes rendszerre – különböző mértékű – negatív hatást fejtenek ki. Az összehatás eredményének elemzése és értékelése képezi a hatásalapú műveletek lényegét.⁵

A hatásalapú műveletek előnye a korábbi hadikultúrákhoz (pl. anyag-, mozgáscentrikus, gerilla) képest, hogy nincs szükség tömeghadseregekre, a célok a meglévő kapacitások célszerű, összpontosított alkalmazásával elérhetők.

1.2. Információs műveletek

Az információs műveleteket a Magyar Honvédség Összhaderőnemi doktrínájának tervezete (ÖHD 3.) az alábbiak szerint határozza meg:

„Az információs műveletek alapvető szerepe a szemben álló fél akaratának és egységének befolyásolására irányuló módszerek alkalmazása, valamint a saját tevékenység hatékonyságának kihasználása és megóvása. Célja az információs fölény, végső soron a vezetési fölény elérésével a hadművelleti előny megszerzése, ezáltal biztosítva az információs fölény birtokosa számára azt, hogy a vezetési rendszereit és azok képességeit kihasználva hadművelleti előnyre tegyen szert, vagy a hadműveletet úgy vezesse és irányítsa, hogy az ellenséget megfossza a képességeitől.

⁴ EBO – Effect Based Operation. Érdekes módon az EBO megközelítése nem egységes a NATO-n belül sem, ahogy ezt Németország az AJP 3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations (2009) dokumentum különvélemény rovatában (Record of Specific Reservations) is kifejti.

⁵ Dr. HAIG Zsolt – Dr. VÁRHEGYI István: Információs műveletek. II. kötet. p. 31.

A katonai és egyéb eszközökkel kivívott sikereknek jóval előnyösebb hatásai lehetnek, ha az információs műveletek tervezésével és koordinálásával foglalkozó törzs helyesen értelmezi a célközönség motivációit és lélektanát.”⁶

A definícióban megfogalmazott cél, az információs fölény megszerzése alapvetően azonos a korábbi doktrínákkal. A különbség a szemben álló fél akaratának és egységének befolyásolására irányuló módszerek alkalmazása, valamint a saját tevékenység hatékonyságának kihasználása és megóvása kihangsúlyozásában rejlik.

1.2.1. Az információs műveletek elvei⁷

- A műveletek hatásalapú megközelítése;

A hatásalapú megközelítés összetevői nem új keletűek: a változás a műveletek tervezésének, végrehajtásának és elemzésének módjában van. A hangsúlyt a célközpontú megsemmisítés (target-centric attrition) helyett az okokra és a hatásra (cause and effect) helyezi. Magában foglalja a tevékenységeknek az érintett szervezetek általi összehangolt tervezését, végrehajtását és kielemezését. A modern technológia és az újszerű helyzetfelismerést elősegítő megközelítés új lehetőségeket teremt a jövőbeli műveleteket végrehajtásához.

- a parancsnok iránymutatása és személyes szerepe;
- szoros koordináció és ütemezés;
- pontos felderítés és információ.

A sikeres katonai információs tevékenység alapja a hatékony felderítő támogatás. A hatékony felderítés magában foglalja az ellenségről és a műveleti területről szóló időszerű, pontos és helytálló adatokat.

Az INFOOPS tevékenység sikeres tervezéséhez, végrehajtásához és értékeléséhez feltétlenül szükséges az egyeztetés a felderítőtörzsekkel, hogy a szükséges igények meghatározásra kerüljenek.

A hadszíntér felderítő előkészítésének (Intelligence Preparation of the Battlespace – IPB) tartalmaznia kell az emberi tényezők elemzését, a döntéshozatal során rendelkezésre álló forrásokat, folyamatokat és a hálózatok gyenge pontjait.

Az IPB ezen részébe több szervezeti egységnek (CIMIC⁸, PSYOPS⁹, MP¹⁰, HDM¹¹, Logisztika, műszaki, vegyivédelem) is be kell dolgoznia, hiszen a folyamat végeredménye képezi a parancsnok elhatározásához szükséges INFOOPS bedolgozás alapját.

⁶ Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína 3. kiadás (2012.08.29. tervezet). Lásd még MCM 41/10 dated 20 July 2010 and NATO StratCom Policy PO(2009)0141.

⁷ Allied Joint Doctrine for Information Operations AJP-3.10 (pp. 5–8.) alapján kiadott ÖHP INFOOPS parancsnoki útmutató alapján.

⁸ CIMIC – Civilian Military Cooperation – civil katonai együttműködés.

⁹ PSYOPS – Psychological Operations – lélektani műveletek.

¹⁰ MP – Military Police – katonai rendőrség.

¹¹ HDM – hadművelet.

Az INFOOPS visszacsatolást kell, hogy biztosítson a felderítőfőnökség részére (pl. másodlagos vagy kiegészített információigények továbbításával), mivel csak a felderítőfőnökség hivatott felderítő és elemző-értékelő tevékenység végrehajtására.

A felderítőfőnökség koordinálja az INFOOPS számára szükséges felderítési igényeket és elemző-értékelő támogatást.

A felderítőfőnökség feladata biztosítani az elsődleges rendszerelemzést, melynek része a politikai-katonai döntéshozatali folyamat, illetve maguk a döntéshozók, a Kommunikációs és Informatikai rendszer (CIS), az emberi és a kulturális tényezők és a különböző szervezetek/entitások információs környezetre hatást gyakorló képességeinek elemzése.

A felderítőfőnökség részt vesz a különböző ellenséges tevékenységek és azok következményeinek elemzésében, valamint felderítőtámogatást nyújt az INFOOPS-nak, beleértve a célmegjelölést (targeting-et) is.

- centralizált tervezés és decentralizált végrehajtás;
- bedolgozás az összhaderőnemi célkijelölésbe (Joint Targeting – JT);
- korai részvétel és időszerű előkészület;
- folytonosság;
- nyomon követés és elemzés.

1.2.2. Az információs műveletek katonai tevékenységei és képességei

- információs infrastruktúrák és vezetési objektumok fizikai pusztítása;
- katonai megtévesztés;
- műveleti biztonság;
- elektronikai hadviselés;
- pszichológiai műveletek;
- és számítógép-hálózati hadviselés mint alkotó elemek;
- polgári-katonai együttműködés;
- és tömegtájékoztató mint támogató elemek.

Az információs műveletek támadó és védelmi célúak lehetnek az elérendő cél függvényében. Az információs hadviselés¹² és a vezetési hadviselés¹³ a szemben álló felek közötti információalapú folyamatok befolyásolásával foglalkozik, és nagyon hasonló az információs műveletek tartalmához. Ez a két terminológia doktrína formájában csak kevés országban van jelen, mint pl. az Amerikai Egyesült Államokban, Oroszországban és Kínában, de a NATO-országok többségében nem. A Magyar Honvédség Összhaderőnemi doktrínája csak az Információs Műveleteket emelte be a katonai terminológiába.

¹² Information Warfare – IW.

¹³ Command and Control Warfare – C2W.

Az információs műveletek katonai tevékenységei és képességei csak a széles, minden körülményt és tényezőt figyelembe vevő összzadatforrású felderítés által megszerzett adatokon és információkon nyugszanak. Bár a magyar terminológiában nem elfogadott a C2W, ennek támogató elemeit (összzadatforrású felderítés és a katonai információs rendszerek) azonban ettől függetlenül alkalmazzuk.

Összefoglalva: a NATO e tárgyban elfogadott hivatalos dokumentuma (Allied Joint Doctrine for Information Operations AJP-3.10) alapján készült ÖHP INFOOPS parancsnoki útmutató a Magyar Honvédség legfrissebb **érvényben** lévő INFOOPS meghatározása.

1.3. Összzadatforrású felderítés (ASI)¹⁴

Az ASI az adat- és információszerzést, valamint az adatfeldolgozást (értékelés, jelentések, elemzések készítése, célpontkutatás) jelenti. Az adatgyűjtés fajtái alapján megkülönböztetünk:

- emberi erővel folytatott felderítést (HUMINT – Human Intelligence);
- képfelderítést (IMINT – Imaginary Intelligence);
- rádióelektronikai (jel) felderítést (SIGINT – Signals Intelligence);
- hangfelderítést (ACINT – Acoustic Intelligence);
- műszeres felderítést (Measurement and Signature Intelligence – MASINT);
- radarfelderítést (RADINT – Radar Intelligence);
- technológiai felderítést (TECHINT – Technical Intelligence);
- nyílt forrású felderítést (OSINT – Open Source Intelligence).

Az ASI strukturálisan:

- adatszerző szenzorokból, alrendszerekből, rendszerekből;
- előértékelést végző fúziós alközpontokból (Front Line Analysis);
- értékelő fúziós központokból (adatbázis, jelentőrendszer működtetése);
- és az információk továbbítására szolgáló analóg és digitális híradó és informatikai rendszerekből áll.

Minden katonai tevékenység a felderítéssel kezdődik, amely: *„A műveleti (hadműveleti, harc-) támogatás fajtája. Olyan műveleti tevékenység, amelyet azzal a céllal hajtanak végre, hogy különböző aktív és passzív szenzorokkal adatokat, valamint különböző módszerekkel információkat gyűjtsenek és feldolgozásuk által értékelt felderítési információkat adjanak az ellenség vagy a potenciálisan ellenséges erők,*

¹⁴ Összzadatforrású felderítés – All Source Intell – ASI. Emberi erővel folytatott, képi, rádióelektronikai, műszeres, radar, technikai, nyíltadat forrású stb. felderítések összessége.

*a szemben álló fél, a nem szövetséges államok, az ellenérdekű és terrorista szervezetek szándékáról, tevékenységéről és erőforrásairól, adatokat gyűjtsenek egy adott földrajzi körzet (terület) meteorológiai, hidrográfiai, geográfiai jellegzetességeiről. A felderítés folyamata azokat az egymást követő tevékenységeket foglalja magában, amelyek szükségesek a kockázatok és fenyegetések időbeni előrejelzésére, a különböző műveletek tervezése és vezetése során a parancsnok felderítési követelményének teljesítésére.*¹⁵

1.4. A hadszíntér felderítő előkészítése

A hadszíntér felderítő előkészítése (IPB¹⁶) alapvető fontosságú minden katonai tevékenység, így az információs műveletek előkészítése, megszervezése, megtervezése és végrehajtása érdekében.

A korszerű védelmi-harcászati távközlési elképéléseket ennek megfelelően hálózatos szemlélettel is kibővítik. A védelmi-harcászati távközlést mind a hadviselésben alkalmazott távközlés csomópontjainak és protokolljainak hálózatos jellege és funkcionalitása, mind a topológia és rendszerkialakítás (infrastrukturális, eseti és vegyes) hálózatos szerkezete és működése jellemzi. Ezek a koncepciók együttesen: hálózatközpontú hadviselés¹⁷, illetve hálózatos harcvezetés néven ismertek a szakirodalomban.

Az itt leírtak megmutatják, hogy az adat és az abból hozzáadott értékkel információvá váló tényező milyen fontos a modern kori műveletekben. A korszerű gondolkodás az információs műveletek gyűjtőfogalomban egyesíti a tevékenységben részt vevők mindazon erőfeszítéseit, amelyek célja az információs fölény megszerzése és megtartása.

Az információs műveletek katonai tevékenységei egymásra épülő, egymás tevékenységét erősítő módon, szervezett keretek között kellene, hogy működjenek. Ezt a tevékenységet az INFOOPS-törzs vezeti. Az elmúlt években a CIMIC túlzott hangsúlyozásával jelentős torzulás következett be nálunk az információs műveletek terminológiájában. Így ha az INFOOPS tevékenységre gondolunk, szinte valamennyien a CIMIC-re asszociálunk, pedig a fogalom sokkal összetettebb és egymásra épülő elemekből áll, ahogy ezt korábban leírtam.

Ebben a tevékenységben fontos, de nem kizárólagos szerepet játszik az elektronikai hadviselés.

Az INFOOPS alkotó és kapcsolódó pillérei egy erős bázison, az összadatforrású felderítésen nyugszanak. Az ASI egyik fontos összetevője a SIGINT¹⁸.

¹⁵ Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína 3. kiadás (2012. 08. 29. tervezet).

¹⁶ IPB – Intelligence Preparation of the Battlefield – a hadszíntér felderítő előkészítése. FM 34-130. www.fas.org/irp/doddir/army/fm34-130.pdf; letöltés: 2012. 11. 19.

¹⁷ Network Centric Warfare – NCW.

¹⁸ SIGINT – Signals Intelligence – rádióelektronikai felderítés.

2. AZ ELEKTRONIKAI HADVISELÉS ÉS A SIGINT

2.1. Az elektronikai hadviselés

Az elektronikai hadviselés (EHV) tartalma, összetevőinek kapcsolata több szövetségi (NATO), tagországi és hazai szabályzásban megjelenik. Érdemes összehasonlítani őket.

2.1.1. Az AAP-06 szerint

Az elektronikai hadviselés az elektromágneses tartomány felhasználásával kapcsolatos katonai tevékenység, amely magában foglalja az elektromágneses kisugárzások keresését, felfedését, azonosítását, az elektromágneses energia (beleértve az irányított energia) alkalmazását, hogy csökkentse vagy megakadályozza az elektromágneses spektrum ellenséges erők által történő használatát, valamint biztosítsa a baráti erők számára annak hatékony alkalmazását.¹⁹

2.1.2. A NATO Információs műveletek doktrínája alapján

„Az elektronikai hadviselést a katonai műveletekben széleskörűen alkalmazzák. Az EHV hatása lehet átmeneti vagy folyamatos, minimalizálva az erő használatát, elkerülendő a szükségtelen áldozatokat vagy károkozást. Az elektronikai támadás kettős funkciója az ellenséges vezetési rendszerek elleni tevékenység és az információs technológián alapuló rendszerek támadása. Az EHV támogatja az egyéb INFOOPS tevékenységeket, mint a megtévesztést és a PSYOPS-ot is, például a célközönség elérését elektromágneses hullámokkal (broadcast). Az elektronikai védelem a frekvenciamenedzsmenttel együttműködve csökkenti az ellenséges INFOOPS műveletek hatásait, védelmet biztosítva a saját csapatok részére.”²⁰

2.1.3. Az USA megközelítése

Az Amerikai Egyesült Államok meghatározása némileg eltér a szokásos hármas felosztástól. Ellentétben az érvényes NATO- vagy hazai megközelítéstől, az elektronikai ellentevékenység helyett elektronikai támadást definiál.

„Az elektronikai hadviselés egy olyan katonai tevékenység, amely magában foglalja az elektromágneses tér és az irányított energia felhasználását abból a célból, hogy ellenőrizze az elektromágneses spektrumot és támadást hajthasson végre az ellenség ellen. Felosztása: elektronikai támogatás, elektronikai támadás és elektronikai védelem.”²¹

2.1.4. ÖHD 2.

A Magyar Honvédség Összhaderőnemi doktrínájának 2. kiadása (Ált 27) az alábbiak szerint definiálja az elektronikai hadviselést:

„Az elektronikai hadviselés az elektromágneses spektrumot hasznosító azon katonai tevékenység, amely magában foglalja az elektromágneses kisugárzások kutatását, felfedését és azonosítását, az irányított energia felhasználását abból a

¹⁹ AAP-06 (2012) NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French), 2-E-2

²⁰ Allied Joint Doctrine for Information Operations AJP-3.10, Chapter 1-9.

²¹ FM 3-36 Electronic Warfare Overview 9. November 2012, Chapter 1,1-4.
<https://www.fas.org/irp/doddir/army/fm3-36.pdf>, letöltés: 2013.05.05.

célból, hogy megakadályozza vagy korlátozza az ellenség részéről az elektromágneses spektrum hatékony használatát, és lehetővé tegye annak a saját csapatok általi használhatóságát.”

Az elektronikai hadviselés a harci támogatás egyik fajtája, az információs műveletek, a vezetési és irányítási hadviselés egyik kulcsfontosságú összetevője.

Az elektronikai hadviselés területei:

- elektronikai támogatás;
- elektronikai ellentevékenység;
- elektronikai védelem.

Az elektronikai hadviselés – jellege szerint – aktív (észlelhető) és passzív (rejtett vagy nem észlelhető) tevékenységekből áll. Az elektronikai támogatás passzív, az elektronikai ellentevékenység és az elektronikai védelem aktív és passzív lehet.

A markáns, az Amerikai Egyesült Államok doktrínájától eltérő különbség az, hogy a magyar terminológia nem támadással, hanem ellentevékenységgel számol. Ez az eltérés a célok elérését szolgáló alrendszerek tartalmában is megnyilvánul.

2.1.5. ÖHD 3.

Érdekes megjegyezni, hogy a Magyar Honvédség Összhaderőnemi doktrínájának 2012 második félévében elfogadott 3. kiadása az elődjétől marginálisan különböző szellemiséggel íródott. Így az elektronikai hadviselésről csak egyetlen bekezdést tartalmaz.

„Elektronikai hadviselés: A műveleti (hadműveleti, harc-) támogatás fajtája. Azon tevékenységek összessége, amelyek az elektromágneses spektrum ellenség által történő felhasználásának meghatározására, felderítésére, csökkentésére vagy megakadályozására, illetve az elektromágneses energia és az irányított energia felhasználására, az elektromágneses spektrum saját célú felhasználására, valamint az ellenség vezetési és irányítási rendszerei támadásának támogatására, a saját csapatok védelmére irányulnak.”²²

Látható, olvasható, hogy a felsorolt dokumentumok meghatározásai bár nagyon hasonlatosak, jelentésükben gyakran eltérnek egymástól, köszönhetően az adott ország, szövetség stratégiai céljainak, hadikultúrájának. Az ÖHD 2 (Ált/27) alapos részletességgel foglalkozik az elektronikai hadviseléssel, míg az ÖHD 3 más szellemiséggel íródott.

Összefoglalva: az EHV olyan katonai tevékenység, amely az ellenség elektronikai rendszereinek felderítésével, támadásával, a saját elektronikai rendszereink, technikai eszközeink védelmével biztosítja a harci technika és az élőerő megóvását, és az INFOOPS releváns részeként támogatja a hadműveletek sikeres végrehajtását.

²² Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína 3. kiadás (2012. 08. 29. tervezet). pp. M1-3.

2.2. A SIGINT fogalma

2.2.1. MC 101

A NATO-ban a legmagasabb szintű szabályozásban a SIGINT-tel az *MC 101 NATO Signals Intelligence Policy* kiadvány foglalkozik, amely már a 13. módosításon van túl. Mivel a dokumentum minősített, így a dolgozatban nem idézhetek belőle. A dokumentum gondozása a NATO illetékes szakbizottságának, a NACSI²³ hatáskörébe tartozó feladat.

2.2.2. Az AAP-06 alapján

Egy általános katonai műveletekben használt terminológia, amely tartalmazza a rádió- és a rádióelektronikai felderítési összetevőket, amelyek egymással kölcsönhatásban lévő elemek.

2.2.3. Az USA terminológiája

Az USA megközelítése jóval nagyobb érettséget, kimunkáltságot mutat. A SIGINT olyan felderítési nem, amely a külföldi (szemben álló fél) kommunikációs és nem kommunikációs kisugárzó eszközök észleléséből szolgáltat adatokat/információkat.

A SIGINT gyakran olyan egyedi információk megszerzésére alkalmas, amelyek hatásosan egészítik ki a más felderítési nemből származókat. Például a SIGINT által érzékelt elektromágneses aktivitás megerősítő információkat szolgáltat a GEOINT²⁴ részére és fordítva.

A SIGINT három részre osztható:

- COMINT²⁵;
- ELINT²⁶;
- FISINT²⁷.

A COMINT a szemben álló fél kommunikációs kisugárzó eszközeinek észleléséből, lehallgatásából, települési helyük meghatározásából szerez információkat. Adatforrásai lehetnek: rádió, rádiórelé, vezeték nélküli telefonok (vonalhosszabbító, földi cellás, műholdas stb.). A COMINT foglalkozik a számítástechnikai eszközökön továbbított kódolt, rejtjelezett fájlok észlelésével, megfejtésével.²⁸

²³ NACSI – NATO Advisory Committee on Signals Intelligence – NATO rádióelektronikai felderítő tanácsadó bizottság.

²⁴ GEOINT – Geographical Intelligence – térképi (GEO) felderítés.

²⁵ COMINT – Communication Intelligence – rádiófelderítés.

²⁶ ELINT – Electronic Intelligence – rádiótechnikai felderítés.

²⁷ FISINT – Foreign Instrumentation Signals Intelligence – külföldi kisugárzó eszközök felderítése (lehallgatóberendezések).

²⁸ Pl. szteganográfikus képek vagy mozgóképfájlokba rejtett információk, hangtitkosítók stb.

Az ELINT a szemben álló fél nem kommunikációs kisugárzó eszközeinek észleléséből, technikai paramétereinek meghatározásából és települési helyük meghatározásából állít elő információkat (pl. radar, tűzvezető és fegyverirányítási rendszerek).

Két további alkategóriára osztható. Az OPELINT a hadműveletileg fontos információk gyűjtésére (települési hely, mozgás, alkalmazási mód, aktivitási mutatók stb.), míg a TECHELINT azok technikai paramétereinek (üzemelési mód, frekvenciaadatok, sebezhetőségi mutatók, technológiai adatok stb.) rögzítésére, elemzésére irányul.

A FISINT a külföldi (szemben álló) fél olyan kisugárzó eszközeire koncentrál, amelyek telemetrikus (távérzékelő) és elektronikus lekérdező eszközökkel, valamint fegyverrendszerek távélesítésével, illetve tűzparancs kiadásával és videoadat továbbításával hajtják végre feladataikat.²⁹

2.2.4. A magyar terminológiában a felderítési nemek:

- HUMINT;
- IMINT;
- SIGINT;
- ACINT;
- MASINT;
- RADINT;
- TECHINT;
- OSINT;
- CI/FP.

A SIGINT felosztható: kommunikációs felderítésre (COMINT), vagy más néven rádiófelderítésre, amely a szemben álló fél kommunikációs rendszereinek lehallgatásával szerez információt; illetve elektronikai felderítésre (ELINT), vagy más néven rádiótechnikai felderítésre, amely a kisugárzott elektromágneses jelek elemzéséből szolgáltat adatot.³⁰

Látható, hogy az elektronikai hadviseléshez hasonlóan diverzifikált a SIGINT fogalmi értelmezése is, attól függően, hogy melyik ország érvényes szabályozóját olvassuk. Mindenképpen megállapítható, hogy a legkimunkáltabb, legátfogóbban kiérlelt megközelítés az USA FM 2-0 szabályzatában található.

²⁹ FM 2-0 Intelligence 12-1. <https://www.fas.org/irp/doddir/army/fm2-0.pdf>, letöltés: 2012. 12. 12.

³⁰ KOVÁCS László őrnagy: Az elektronikai felderítés korszerű eszközei, eljárásai és azok alkalmazhatósága a Magyar Honvédségben. p. 40.

3. SIGINT VAGY ESM?

3.1. Az elektronikai támogatás (ESM)

Az ESM a SIGINT-hez hasonlóan a szemben álló fél által használt elektromágneses spektrumból nyeri az információit, vagyis a kisugárzott elektromágneses és más kisugárzások detektálásával, azonosításával foglalkozik. A Magyar Honvédség elektronikai hadviselési doktrínája szerint: „Az elektronikai támogatás az elektronikai hadviselés azon területe, amely az ellenség helyzetére vonatkozó tájékozottság és a fenyegetés késedelem nélküli felismerése céljából magában foglalja az elektromágneses kisugárzások kutatását, felfedését és azonosítását, valamint a kisugárzók helyének meghatározását.”³¹

Az elektronikai támogatás az elektronikai hadviselés részeként, a hadműveletet vezető parancsnok közvetlen vezetése alatt felderíti, azonosítja a szemben álló fél szándékos vagy véletlen kisugárzó eszközeit, meghatározza települési helyüket az azonnali veszélyhelyzet (fenyegetettség) felismerése és a jövőben végrehajtandó ellentevékenységek végrehajtása érdekében.

3.1.1. Az elektronikai támogatás feladatai lehetnek:

- hitelesíti a más felderítési nemekből származó információkat;
- részt vesz az ellentevékenység megszervezésében;
- önvédelmi válaszlépéseket kezdeményez;
- feladatot határoz meg a fegyverrendszerek válaszcsoportjai érdekében;
- támogatja az elektronikai védelmi rendszabályokat;
- létrehozza és gondozza az EHV adatbázisait (pl. kisugárzó adatbázis);
- információkat szolgáltat a hadműveletek végrehajtása érdekében.³²

Tehát az elektronikai támogatás feladatai, különösen harcászati szinten átfedést, azonosságot mutatnak a SIGINT-tel. A különbség az információgyűjtés céljában, a biztosított információk részletességében kereshető. Természetesen az ESM is hozzájárul a felderítő-információgyűjtő tevékenységhez, de alapvető célja a fenyegetések azonnali felismerése, azonosítása. Összefoglalva: az ESM fő feladata az önvédelem és a célmegjelölés. Tehát az ESM olyan harci információkat szolgáltat, amelyek alapján elektronikai ellentevékenységet, vagy támadást (pl. zavarást), vagy fizikai pusztítást, tűzcsapást lehet és kell kiváltani, vagy a csapatok manőverezésével kitérni a fenyegetések elől.

Egy másik markáns különbség, hogy az EHV nem foglalkozik rejtjel- és kódfejtéssel. Harcászati szinten, az információ érvényességi ideje miatt, erre egyszerűen nincs lehetőség, mert még a legkorszerűbb technikai felszereltséggel is időbe telik a fejtés. A SIGINT azonban hadműveleti-hadászati működése során tervszerűen, szervezetszerűen törekszik a megfejtett rejtett információk feltárására.

³¹ Magyar Honvédség Összhaderőnemi Elektronikai Hadviselési Doktrína. 2004.

³² FM 3-36 Electronic Warfare, November 2012. pp. 1–6.

<https://armypubs.us.army.mil/doctrine/index.html>; letöltés 2013. 03. 02.

Gyakorlatilag kijelenthető, hogy hamarosan minden adat és információ kódolt/rejtjelezett lesz. Elég, ha csak a népszerű és könnyű, internetprotokoll alapján működő rejtjelezési eljárásokra (pl. IPSec) vagy a hangátviteli titkosító eszközökre (pl. voice scrambler) gondolunk. Emiatt nagyon fontos az együttműködése az EHV és a SIGINT tevékenységek résztvevői között.

Ezt mindenképpen fontosnak tartom tisztázni, mert a terminológiai tartalom és a tevékenység céljának ismerete szüksége ahhoz, hogy megfogalmazzuk azokat az alkalmazói követelményeket, amelyek szükségesek a későbbi EHV-feladatok végrehajtásához is hozzájáruló szervezet felállításához.

A sajátos magyar szabályozások, például a Nemzetbiztonsági törvény (1995. évi CXXV. tv) és annak 2013. január 1-jén hatályba lépő módosításai csak a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (korábban a Katonai Felderítő Hivatal) számára engedélyezte a békeidőben történő nyílt és titkos információgyűjtést, a hatáskörébe eső feladatok kapcsán. Így a katonai szervezetek nem hajthattak, hajthatnak végre ilyen jellegű feladatokat, nem vezethetnek adatbázisokat.

Az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erőiben a harcászati szintű EHV- és SIGINT-alegységek gyakran együtt, egymás feladatait kiegészítve hajtják végre feladataikat. Harcászati szintnél magasabb szintű feladatok esetén a Nemzetbiztonsági Ügynökség (National Security Agency – NSA) az illetékes.

Ehhez hasonlóan hadműveleti és hadászati szinteken Magyarországon a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnak (KNBSZ) kell koordinálnia ezt a tevékenységet. Békeidőben a KNBSZ meglévő diszlokációja alapján történő adat- és információgyűjtéssel, missziós tevékenység vagy különleges jogrend esetén a Magyar Honvédség erőivel közösen működtetett SIGINT/EHV rendszer alapján, amelynek szorosan kell illeszkednie a Műveleti Vezetési Rendszerhez.

4. A MAGYAR HONVÉDSÉG ELEKTRONIKAI HADVISELÉSI LEHETŐSÉGEI

4.1. Előzmények

A rendszerváltást követően a Magyar Honvédség erői számos átalakításon mentek keresztül. A „reformok” által megcélzott korszerűsítések, a szervezetek racionalizálása és a párhuzamosságok megszüntetése jól csengő szlogenjeiből jórészt a létszámcsökkentés és a szervezeti kultúrák leépítése szintjéig mindig eljutottunk. A következő lépések az építkezés, a képességteremtés, a bővítés kérdéseiben már nem voltunk ennyire sikeresek, és ennek okai csak részben pénzügyi természetűek. Megváltozott a haderő feladatrendszere is, az országvédelemtől a missziós tevékenység felé tolódott a hangsúly. A Magyar Honvédség erői több kontinensen, számos békeműveleti misszióban vesznek részt. A nemzeti felderítőképeség birtoklása létszükségletté vált, különösen a balkáni és afganisztáni hadszíntéren, ahol nagyobb létszámú kontingensünk állomásozik. Meggyőződésem, hogy ez a tevékenység létfontosságú volt a Magyar Honvédség erői, eszközei korszerűsítésében, enélkül még a jelenlegi színvonalat sem értük

volna el. Nem is beszélve a nélkülözhetetlen harci tapasztalatokról, amelyeket katonáink szereztek különböző beosztásokban tevékenykedve.³³

A szervezeti racionalizálások olyan „jók” voltak, hogy majdnem sikerült felszámolni, elpusztítani a Magyar Honvédség elektronikai hadviselési képességeit (is). Mindezt egy olyan korszakban, ahol az abban az időszakban vívott háborúk (arab–izraeli konfliktusok, balkáni, iraki és afganisztáni hadszíntér) tapasztalatai teljesen ellentétes irányba mutattak, mind ez ellen szóltak.

A 90-es évek közepén még négy EHV-alakulatról beszélhettünk. Az akkor létező három hadtest/katonai kerületnél egy-egy harcászati század, míg az 5. hadsereg/szárzföldi csapatok alárendeltségében egy hadműveleti-hadászati képességekkel rendelkező ezredszintű szervezet működött. A szolgálat középjavításra alkalmas képességeket is birtokolt.

A mélypontot az MH 5/24. felderítő-zászlóalj Debrecenbe történő átdiszlokálása idején értük el, amikor az MH szervezetében mindössze egy EHV-szakasz maradt. A technikai eszközpark vonatkozásában – magyarosan – a kontraszelekcio működött. Ez egész egyszerűen azt jelentette, hogy ami nem működött, az ment a szemédtompra, a maradékból „csemegézve” ki az állománytáblában maradékat. Tehát ismét nem a feladatra orientáltan gondolkodtunk, hanem a jut is, marad is elv alapján, jó lesz ez még valamire.

Ma az egyetlen szárazföldi, szervezetszerű elektronikai hadviselési képesség a kötelékben lévő MH 5/24. „Bornemissza Gergely” felderítő-zászlóaljnál rendszeresített EHV-század formájában létezik.

A légierő haderőnem tekintetében még rosszabb a helyzet. Ez természetesen összefügg a hadieszközök amortizációjával, fogyásával is. A forgószárnyas képességünk a nullához közelít, ez a helyzet a hozzá köthető egyéb képességek vonatkozásában is, míg a 2012-ben rendszeresítésre került 14 darab JAS–39 Gripen típusú repülőgépből álló flottánk esetében akár bizakodóak lehetnénk.

A továbbiakban a szárazföldi, míg később a légierő jelenlegi EHV-helyzetével, illetve a lehetséges fejlesztési irányokkal foglalkozom.

4.2. Szárazföldi haderőnem

4.2.1. Az MH 5/24. „Bornemissza Gergely” felderítő-zászlóalj jelenlegi felépítése és képességei

A zászlóalj, amely néhány éve került átdiszlokálásra Egerből Debrecenbe, az átcsoportosítás során elvesztette kiképzett állományának közel 50%-át, technikai – különösen az elektronikai hadviselési – eszközei pedig a 60-as, 70-es évek technikai színvonalát képviselik.³⁴

³³ BALOGH Péter: A Magyar Honvédség ISTAR (ISR) képességei, a fejlesztés lehetséges irányai, különös tekintettel az elektronikai hadviselésre. http://hadmernok.hu/2012_4_balogh.pdf; letöltés: 2013. 02. 03.

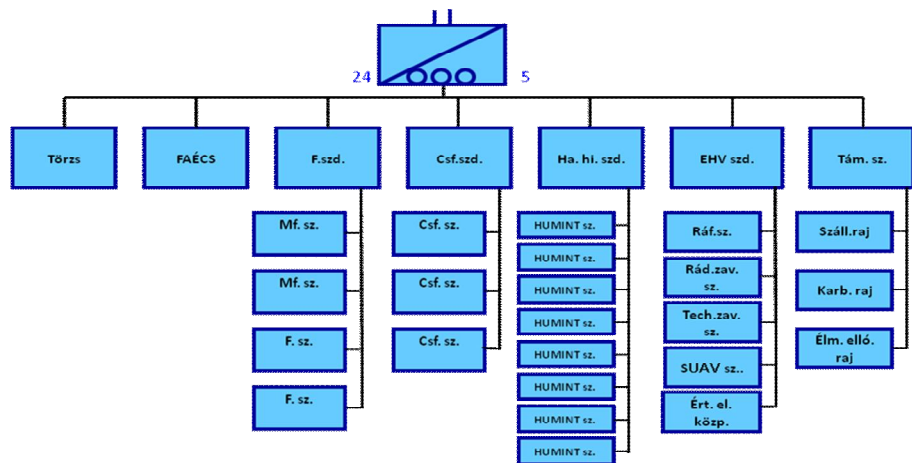
³⁴ Kovács József altábornagy, KNBSZ főigazgató tájékoztatója. Felderítők Társasága, Budapest, 2012. 12. 04-i ülés.

Az elmúlt évek alatt az állomány létszáma elérte az elvárható szintet, és ami még fontosabb, kiképztségében, összekovácsoltságában rengeteget fejlődött. Számos missziós tevékenységben, valamint hazai és külföldi gyakorlatokon fejlesztették tudásukat.

A zászlóalj jelenlegi szervezete:

- zászlóalj-parancsnokság,
- felderítő-adatértékelő csoport,
- csapatfelderítő-század,
- felderítőszázad,
- harcászati hírszerző-század,
- elektronikai hadviselés-század,
- támogatószakasz

felépítéssel hajtja végre feladatait.

2. ábra. Az MH 5/24. „Bornemissza Gergely” felderítő-zászlóalj jelenlegi szervezete³⁵
(Szerk.: Balogh Péter)

³⁵ Az ábrán szereplő rövidítések: FAÉCS – Felderítő és Adatértékelő Csoport, F.szd. – felderítőszázad, Mf. sz. – mélységfelderítő-szakasz, F. sz. – felderítőszakasz, Csf. szd. – csapatfelderítő-század, Ha. hi. szd. – harcászati hírszerző-század, HUMINT cs. – HUMINT-csoport, EHV szd. – elektronikai hadviselés-század, Ráf. sz. – rádiófelderítő szakasz, Rád. zav. sz. – rádiózavaró szakasz, Tech. zav. sz. – technikai zavaró szakasz, SUAV sz. – harcászati pilóta nélküli felderítőszakasz, Ért. el. közp. – értékelő-elemző központ, Tám sz. – támogatószakasz.

A szaktechnikai eszközök vonatkozásában komoly elmaradás mutatkozik. Az elektronikaihadviselés-század – különösen annak rádiófelderítő eszközei – teljesen vagy részlegesen elavultak, így alkalmazásuk erősen korlátozott, gyakorlatilag csak hagyományos, analóg adatforrások felderítésére képesek.

A jelenleg rendszeresített zavaróeszközök is csak egy speciális feladatra alkalmasak (rádióvezérelt, házi készítésű improvizált robbanóeszközök ellen) és semmiképpen sem elegendőek az elvárható, teljes spektrumú elektronikai ellentevékenységhöz.

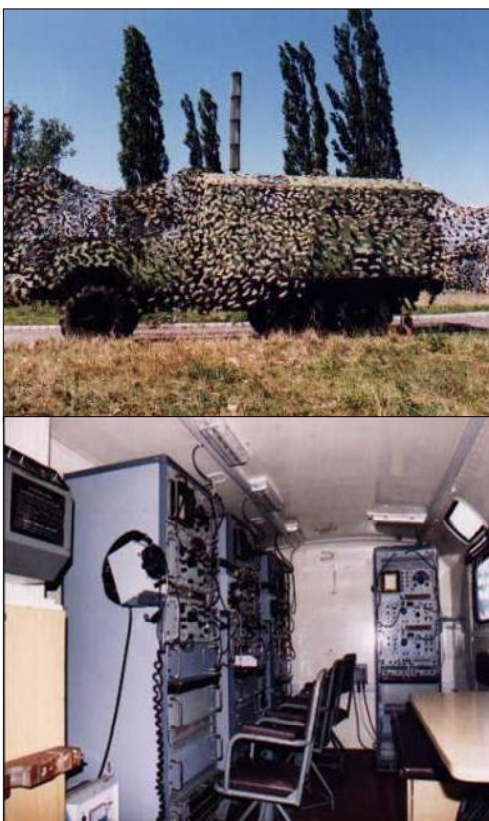
Az R-1378 rövidhullámú (RH) rádiófelderítő állomás (FLÓRA) a PRIZMA RH felderítő- és zavarórendszer utolsó, még rendszerben tartott eleme. Alkalmas az RH (1,5–30 MHz) frekvenciatartományban üzemelő hagyományos rádióforgalmazások harcászati és hadműveleti-harcászati mélységben történő felfedésére, lehallgatására, illetve az információ rögzítésére táviró és távbeszélő üzemmódban. A négy felfedő-lehallgató és az egy parancsnoki munkahely képes 4–6 elsőrendű, 8–12 másod- és harmadrendű, periodikusan üzemelő rádióforgalmi rendszer figyelésére, lehallgatására.

1. kép. Az R-1378 állomás telepítve és belső kialakítása³⁶

³⁶ A szerző felvételei.

Az URH/F RÁF-állomás egy Zil-131 alvázra, KF-1 konténerre felépített ultrarövid hullámú felderítőállomás, amely alkalmas a 20–100 MHz (VHF) frekvenciatartományban üzemelő hagyományos szárazföldi URH rádióforgalmazások felfedésére, lehallgatására, illetve távbeszélő üzemmódban az információ rögzítésére harcászati (30–40 km) mélységben. A négy munkahely alkalmas 4–6 elsőrendű, 8–12 másod- és harmadrendű, periodikusan üzemelő rádióforgalmi rendszer felfedésére, lehallgatására, információ rögzítésére.

2. kép. Az URH RÁF-állomás (szárazföldi) telepítve és belső kialakítása³⁷

Az URH/L RÁF-állomás egy Zil-131 alvázra, KF-1 konténerre felépített ultrarövid hullámú felderítőállomás, mely alkalmas a 100–500 MHz (VHF–UHF) frekvenciatartományban üzemelő hagyományos, főként légiforgalmi irányító URH rádióforgalmazások felfedésére, lehallgatására, illetve távbeszélő üzemmódban az információ rögzítésére harcászati (40–60 km) mélységben. A három munkahely alkalmas 3–5 elsőrendű, 6–9 másod- és harmadrendű, periodikusan üzemelő rádióforgalmi rendszer felfedésére, lehallgatására, információ rögzítésére.

³⁷ A a szerző felvételei.

A század felderítőképessége gyakorlatilag ennyiben ki is merül. Jelentős hiányosságként jelentkeznek az eszközök korlátozott száma, az eszközök méretei, korszerűtlensége (csak analóg adatforrások felderítésére alkalmas). A legsúlyosabb kifogásként a rádiótechnikai felderítőeszközök,³⁸ valamint az iránymérő és helymeghatározó képesség teljes hiánya említhető. A korszerűsítés elmaradása miatt az alegység csak rendkívül korlátozott rádiófelderítő képességgel rendelkezik.

3. kép. Az URH RÁF-állomás (légi) telepítve és belső kialakítása³⁹

Az elektrooptikai felderítőeszközök tekintetében az 5/24. felderítő-zászlóalj elektronikaihadviselés-százada valamivel jobban áll az izraeli Skylark I LE SUAV-ok beszerzésével. Az eszközök az ISTAR-ajánlás LAME⁴⁰ kategóriájába tartoznak, és eredményesen vizsgáztak az afganisztáni hadszíntéren, ahol a PRT⁴¹ felderítő-biztosításában alkalmazták őket. A rendszer hiányossága, hogy csak a látható és

³⁸ A rádiótechnikai felderítő (ELINT) tevékenységgel a szemben álló fél fegyverirányítási rendszereiben működtetett célobjektumok, mint pl. a földfelszíni vagy repülőfedélzeti felderítő- és tűzvezető radarok, légvédelmi vagy rakétacsapatok felderítőeszközei stb. észlelhetőek. Korábban a század állományában RPSZ-5 (RPSZ-6) típusjelű, GAZ-66 alvázra épített rádiótechnikai felderítőeszközök voltak rendszeresítve. (Jelenleg még hadrendben vannak, de üzemképtelenül központi telephelyen állnak, felújításuk hosszabb távon sem várható.)

³⁹ A szerző felvételei.

⁴⁰ LAME – Low Altitude Medium Endurance – kismagasságú, közepes hatótávolságú.

⁴¹ PRT – Provincial Reconstruction Team – tartományi újjáépítő csoport.

éjszakai fény tartományban képes tevékenykedni, amely az IMINT-tevékenység végrehajtásához szükséges, azonban SIGINT függesztménye nincs.

A Magyar Honvédség az elmúlt években néhány, az L3 cég által gyártott egyéni és kollektívnek tervezett rádiózavaró eszközt⁴² szerzett be, melyek programozhatóak és alkalmasak az Afganisztánban gyakorta használt RCIED⁴³-ek indítóeszközeinek (rádióberendezés, GSM- és CDMA-telefonok) zavarására. Ezek csak elégséges képességek, hiszen e speciális (egyetlen célra rendszeresített) eszközök csak korlátozott frekvenciasávban és teljesítménnyel, illetve hatótávolsággal használhatók. Az elektronikai ellentevékenységekben szereplő zavarás terminológia tartalma ennél tágabb értelmű kategória.

Tehát látható, hogy a jelenlegi szervezetben meglévő technikai eszközök csak részben elégítik ki az ISTAR-ajánlásokat.

A csapatfelderítő-alegységek számára szükséges a BTR modernizációs programban megfogalmazott képességeknek megfelelő eszközök beszerzése, valamint a modern lövészfegyverek biztosítása.

A mélységfelderítő-alegységek részére jelenleg nem állnak rendelkezésre megfelelő könnyű páncélozott szállítóeszközök, az egyéni éjjellátó berendezések és lézeres célmegjelölő eszközök, valamint elmaradásban vagyunk a könnyű- és nehézbúvárok felszerelése vonatkozásban is. Nem szabad természetesen megfedkezni a nagy hatótávolságú, titkosított adatátviteli eszközökről és a túlélést biztosító felszerelésekről sem.

4.3. A légierő haderőnem jelenlegi képességei és lehetséges fejlesztési irányai

4.3.1. Előzmények

A légierővel kapcsolatos elmélgedésünket célszerű a 80–90-es évektől kezdeni, amikor még elégséges képességek álltak rendelkezésre. A légierő számára az önvédelmi eszközök létfontosságúak voltak, így a mindenkori döntéshozók törekedtek ilyen eszközök beszerzésére. A repülőeszközök fedélzetén általában felderítő- (függesztmény vagy besugárzásjelző) és/vagy zavarókonténerek (-eszközök) voltak megtalálhatóak.

A merevszárnyú eszközök esetében a légierő állományában AN–24/26, MiG–21, MiG–23, MiG–29 és a Szu–22 különféle változatai voltak megtalálhatóak. A forgószárnyas technika vonatkozásában a Mi-család különféle modifikációival (Mi–2/8/17/24) rendelkezett, rendelkezik a Magyar Néphadsereg/Honvédség. Több, a kor színvonalának megfelelő önvédelmi (felderítő, besugárzásjelző) és ellentevékenységi alrendszer (zavaró, dipól, infracsapda stb.) került telepítésre.

A továbbiakban egy-egy korábbi merev, illetve forgószárnyú megoldást ismertettek.

⁴² A TMP 0512 (URH) és a TMP 0512/EB (GSM) zavaróberendezések katonai hátizsákban kerültek málházásra, míg a WBS 2500 eszközök MB G250, illetve BTR–80 típusú járműbe kerültek beépítésre.

⁴³ RCIED – Radio Controlled Improvised Explosive Device – rádióvezérlésű házilagosan előállított robbanóeszköz.

4.3.2. SZU–22M3 (Fitter-J)

A típus fénykorában a magyar légierő 12 darab Szu–22M3 és három kétüléses (UM3) változattal rendelkezett, a taszári „Fűrészdarázs” század állományában. Ez volt az első olyan szovjet típus, amely felszerelésében és fegyverzetében már összemérhető volt a nyugati típusokkal. A gépek tíz felfüggesztési pontjára négy tonnánál is több fegyverzetet lehetett felszerelni sokféle verzióban.

A gépek eszköztárába a fegyvereken kívül beletartozott a KKR–1, KKR–2 felderítőkonténer is. Sajatossága az volt, hogy éjszakai és rossz látási viszonyok között is lehetett alkalmazni, ekkor a konténer hátsó szekciójában lévő világítópatronok kilövése biztosított a szükséges fényt a fényképezéshez. Modulrendszerű kialakítása lehetővé tette a különböző feladatok végrehajtását. Így optikai tartományban is működött, de alkalmas volt elektronikai felderítésre és rögzítette az ellenséges radarok helyzetét.

Létezett olyan változata is, amely a kommunikációs rendszerek frekvenciatartományát figyelte, pl. Afganisztánban a szovjet légierő képes volt a KKR segítségével figyelni az ellenállók rádióadásait (VHF és UHF sávokban).

4. kép. A KKR–1 felderítőkonténer egy Szu–22M3-ra függesztve, a szolnoki repülőmúzeumban⁴⁴

⁴⁴ <http://www.repulomuzeum.hu/ARCHFOTO/Fegyverbemutato/Fegyverbemutato.htm>; letöltés: 2013. 02. 04.

A gép önvédelmére is gondoltak, a gerincén infracsapda-kilövőket építettek be, ezen felül a szárny alatti felfüggesztőkre felszerelhetők a SzPSz-141 („Szireny”) elektronikai zavarókonténert, amely a légvédelmi eszközök alkalmazását nehezítette meg. Ezt komplex gyakorlatokon demonstrálták is, a légvédelmi alakulatok nem voltak képesek érdemben sokat tenni a mélyrepülésben „támadó” gépek ellen. Ez a repülőeszköz a korának egyik legjobbjaként számos kiváló tulajdonsággal rendelkezett (fegyverzet, elektronika).

4.3.3. Mi-17PP

A típus a Mi-8MTPB (Hip-H EW3) elektronikai hadviselési változataként Mi-17PP exportjelzésű modifikációban került rendszeresítésre a magyar légierőben. Két példánya a szentkirályszabadjai légibázis állományába tartozott és könnyen felismerhető volt az oldalára szerelt „pingpongasztalról”.

Ezek a „Bison” zavarórendszer külső antennáiként szolgáltak. Képesek voltak órjáratozási légtérben (stand-off helyzet) az ellenség elektronikai eszközeinek lefogására. Később az elektronikai eszköz kivonásra és az antennával együtt kiszerezésre került, majd a gépek „normál” helikopterként lerepülték az üzemóráikat.

5. kép. A Mi-17PP elektronikai zavaró helikopter Szentkirályszabadján⁴⁵

A légierő tevékenységét a honi légvédelmi zavarózáslóalj (Békéscsaba) is segítette, mely fő feladatuként az ellenség hadrendjében lévő fedélzeti és földi telepítésű felderítő- és tűzvezető radarok zavarását hajtotta végre.

A géptípusok és a honi légvédelmi zavaróalegységek üzemórájának lejártával, kivonásukkal elveszték a légierő EHV-képességei.

⁴⁵ <http://www.repulomuzeum.hu/ARCHFOTO/Fegyverbemutato/Fegyverbemutato.htm>; letöltés: 2013. 02. 04.

4.3.4. JAS-39

2012-re egyetlen vadászgéptípusként a JAS-39 Gripen maradt a Magyar Honvédség állományában.

A JAS-39 Gripen (Griff) negyedik generációs könnyű vadászbombázó repülőgép tervezésénél alapvető szempont volt a többfeladatúság, amit a típusneve is tükröz. A JAS a Jakt (*Vadász*), az Attack (*Támadó*) és a Spaning (*Felderítő*) szavak rövidítése.

A típust 1996-ban állították szolgálatba a Svéd Királyi Légierőben, amely összesen 204 repülőgépet (176 együléses+28 kétüléses) rendelt. Eddig a Cseh Légierő (12+2 db), a Magyar Légierő (12+2 db), a Dél-Afrikai Légierő (19+9 db) és a Thai Királyi Légierő (12 db) vásárolta meg a típust. A cseh és a magyar megrendelők részére gyártott vagy átalakított változatok NATO-kompatibilisek.⁴⁶ Svájc is tárgyalásokat folytat a Saab Konzernnel a Gripen esetleges megvételéről.

4.3.4.1. A JAS-39 elektronikai hadviselési eszközei

Amikor egy repülőeszköz EHV-eszközeiről beszélünk, akkor ez egy integrált fedélzeti rendszert jelent, amelyben a felderítőeszközök, besugárzásjelzők (radar, infra stb.), a passzív és aktív ellentevékenységet végrehajtó elemek (dipól, infracsapda, zavaróberendezések) vannak integrálva. Ezen felül különböző külső függesztményeket (felderítő-, célmegjelölő és zavaró- stb. konténereket) is szállíthatnak. A Gripen korszerű, integrált EHV-rendszerrel, az ún. EWS39-cel rendelkezik.

Az EWS rendszer funkciói:

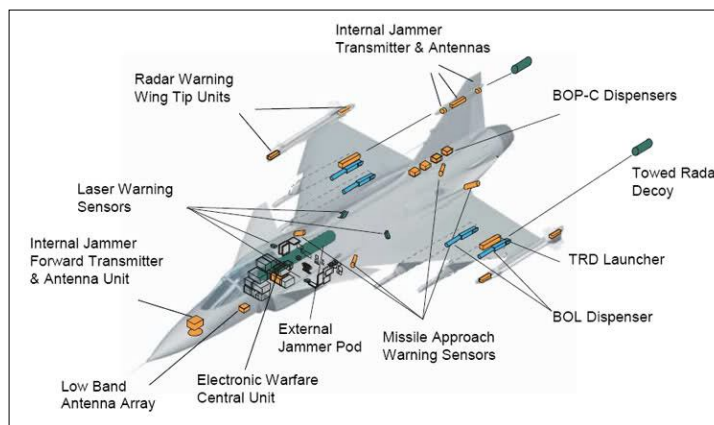
- Sugárforrás detektálása, figyelmeztetés a fenyegetést jelentő eszközök jelenlétére, helyük meghatározása;
- Jelfeldolgozás a fenyegetés beazonosítása érdekében;
- A megfelelő ellentevékenységi teendők automatikus, fontosság szerinti besorolása és kiválasztása;
- Az optimális zavarási (ECM) eljárások kiválasztása.

Az EWS rendszer fő feladatai:

- Radarbesugárzás-jelző (RWR-Radar Warning Receiver) feladatkör, (360°-os tartományon belüli) figyelmeztetést és helyzetismeretet tesz lehetővé;
- A repülőgépbe beépített aktív zavarási lehetőség az aktív elektronikai ellentevékenység folytatásához;
- Zavartöltetek kilövésén alapuló ellentevékenység (NATO-szabványoknak megfelelő, passzív zavartöltetek és infracsapdák). A kilövőegységek a repülőgép törzs jobb hátsó részén helyezkednek el. A kilövés felfelé és lefelé irányul.⁴⁷

⁴⁶ http://hu.wikipedia.org/wiki/JAS_39_Gripen; letöltés:2013. 02. 04.

⁴⁷ BUCZKÓ Imre dandártábornok: JAS-39 EBS HU Gripen harcászati repülőgépek a Magyar Légierőben. MS PowerPoint prezentáció. Veszprém, 2006. 03. 27.

3. ábra. A Gripen integrált EHV-rendszere⁴⁸

A Gripen elektronikai felderítőeszközei:

- Külső függesztményként került kifejlesztésre a moduláris felderítőkonténer (Modular Reconnaissance Pod System – MRPS).

6. kép. A Gripen függesztett moduláris felderítőkonténerrel⁴⁹

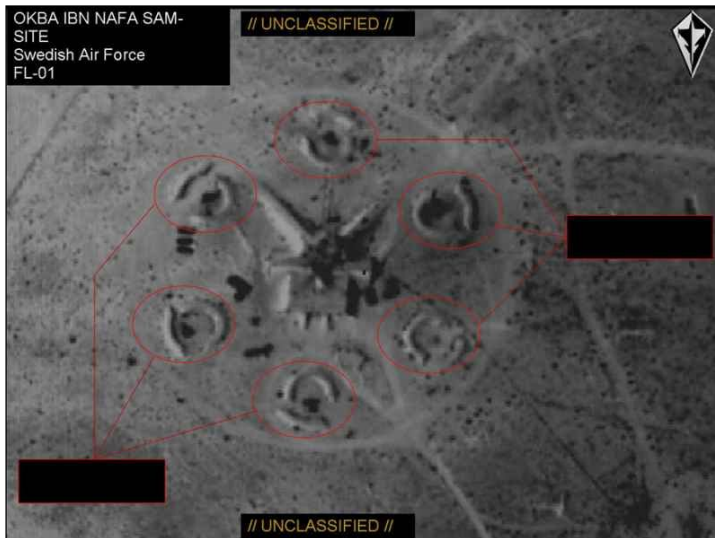
2011-ben a svéd légierő részt vett a líbiai Operation Unified Protector (Karakal) hadműveletben, és ehhez többek között a JAS-39C Gripen többfeladatú repülőgépeit is bevetette. A Gripenek földi csapásmérésre is képesek lettek volna, de a svéd kormány döntése alapján csak a repüléstilalmi zóna betartatásában és felderítésben vettek részt. Résztvételükkel viszont így is beszerezték a típus első harci tapasztalatait.

⁴⁸ <http://i39.tinypic.com/307w4dx.jpg>; letöltés: 2013. 02. 04.

⁴⁹ http://airbase.blog.hu/2011/07/14/libia_log_16; letöltés: 2013. 02. 04.

Érdekes tapasztalat, hogy bár a gyári adatok alapján a felderítési információk akár online is továbbbíthatók lettek volna (Link 16, Have Quick rendszer), mégis a konténerek által rögzítettek csak a leszállás után 2–6 órával álltak rendelkezésre (kiértékelésre).

A Magyar Honvédség nem vásárolta meg az MRPS-t (SPK-39).

7. kép. A svéd légielő felvétele egy libiai légvédelmi állásról⁵⁰

Az MRPS-től eltérően beszerzésre került a Litening konténer. Az egybeépített FLIR⁵¹ és lézeres célmegjelölő konténer (FLIR/LDP⁵²) precíziós levegő-föld csapásmérési, valamint infravörös navigálási feladatokra való képességet biztosít a repülőgép számára.⁵³

A rendszer képes:

- kismagasságú éjszakai repülés támogatására;
- együttműködésre földi célpontok felderítésében, felismerésében és azonosításában;
- felszíni célok lézeres megjelölésére;
- lézeres fénypont detektálására és követésére;
- navigációs információ biztosítására nappal rossz látási körülmények között.

⁵⁰ <http://kprax.blog.hu/2012/41w>; letöltés: 2013. 02. 04.

⁵¹ FLIR – Forward Looking Infrared – infravörös felderítő-célzó konténer.

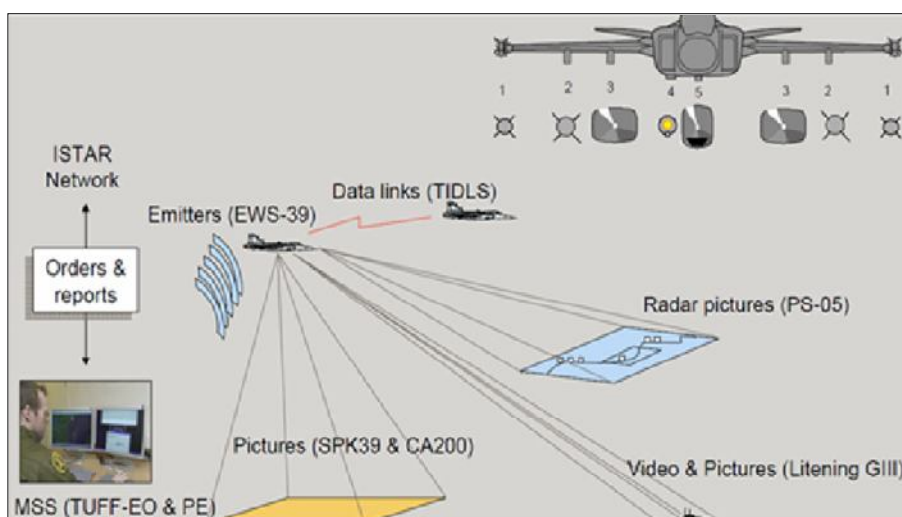
⁵² LDP – Laser Designation Pod – lézeres célmegjelölő konténer.

⁵³ Az izraeli fejlesztésű Litening konténer számos ország hadrendjében megtalálható az alábbi repülő-típusokon: A-10, B-52H, F-14A/B/D, F-15E/D, AV-8B, F/A-18, F-16 Block25/30/40/50, F-4E AUP, Szu-30MKI, Tornado GR4, HAL Tejas, SEPECAT Jaguar of Indian airforce, Eurofighter Typhoon, SAAB Gripen.

8. kép. A Gripen Litening típusú függesztménye⁵⁴

A Gripen felderítőeszközei nem csak autonóm üzemben, hanem rendszerben működtetve az ISTAR részét is képezheti. Így a megszerzett adatok elérhetővé válnak a részt vevő elemek, szervezetek részére. Ebben a tevékenységben nem csak a fedélzeti EHV-berendezések, hanem pl. a PS 05A típusú többfunkciós Doppler-radar is rész vesz.

4. ábra. A Gripen ISTAR-képessége⁵⁵

⁵⁴ <http://militaryphotos.net/>; letöltés: 2013. 02. 04.

⁵⁵ <http://militaryphotos.net/>; letöltés: 2013. 02. 04.

Zavaróberendezések:

A Gripen az *EWS39* típusú integrált elektronikai hadviselési rendszerrel rendelkezik, amelynek fő eleme az AR830 besugárzásjelző (*RWR – Radar Warning Receiver*). Ennek érzékelői (*WTU*) a törövégi rakétaindító sín első és hátsó részeiben vannak.

Önvédelmi célból a törzsvég jobb oldalán lehetőség van az AN/ALE-40 vagy AN/ALE-47 infra- és dipólcsapda-szóró berendezés beépítésére, de ez egyelőre csak terv.

A rendszer része egy aktív rádióelektronikai zavaróberendezés is, melynek antennái az orr alá (*FAU – előre-lefelé sugároz*) és a függőleges vezérsíkba (*FPU – előre-felfelé, RAU – hátrafelé*) vannak beépítve.

A rakéták ellen a rakétaindító sínek végébe épített *BOL*, a szárnyak alatti csomópontok végébe épített *BOP/B* és a törzsbe épített *BOP* infracsapda és zavarótöltet-szórók segítenek.

A *BOP/B* berendezés képes a *BO2D* vontatott zavaróadó használatára, akár hangsebesség feletti repülés esetén is. A *BOP/C* kapacitása kazettánként 20 darab 2 inches vagy 40 darab 1 inches infracsapda, összesen 80 vagy 160 darab. A *BOL* eltérő működésű, ebbe dipólkötegek vagy pirofórikus (levegőn öngyulladó) infracsapdák tölthetők, egységenként 160 darab. A két infracsapda-típust eltérően alkalmazzák, a gép veszélyeknek kitéve folyamatosan, sorban indítja a kisebb csapdákat a *BOL* berendezésből, a nagyobb csapdákat a *BOP*-okból csak tényleges rakétaindítás esetén, manuálisan, vagy a rakéta közeledtére figyelmeztető rendszer (*MAWS, Missile Approach Warning System*) jelére, automatikusan lövik ki.

A Magyar Honvédség Gripenjein többféle zavarótöltetet is alkalmaznak. A *BOP/C*-hez 118-as (1"×1"×8"-os, 400+8000 darab) és 128-as (2"×1"×8"-os, 200+7600 darab) 1–2 és 3–5µm közötti tartományban védő infracsapdát és 118-as *RR170* típusú, 2–18 GHz sávban védő dipóltöltetet (7600 darab) vásároltak. A *BOL*-hoz a dipóltöltetek (2560 darab) mellett a sokkal korszerűbb „*Special Material*” (különleges anyagú), a látható fény tartományában nem (vagy csak nehezen) látható, pirofórikus tölteteket (3840 darab) is beszerzik, ha az Egyesült Államok a korszerű töltetek exportjához hozzájárul.⁵⁶

4.4. SIGINT-képességek

A fejezetben megvizsgáltam a Magyar Honvédség szárazföldi erőinél és légierejében rendszeresített EHV-eszközöket, -alrendszereket. Számba véve a lehetőségeket megállapítható, hogy nincs dedikált SIGINT-eszköz a hadrendben. A terminológiai tartalomhoz legközelebb állók az MH 5/24. felderítő-zászlóalj EHV-századának állományában található. A rádiófelderítő eszközeivel a COMINT-hoz hasonlatos feladatok hajthatók végre, de súlyos hiányossága, hogy nincs ELINT-, azaz rádiótechnikai felderítőképessége. Békeidőben kizárólag a KNBSZ rendelkezik ilyen képességekkel. Tehát különösen békeidejű missziós tevékenység során szükséges a Szolgálattal történő szoros együttműködés.

⁵⁶ JAS-39 Gripen. <http://gripen.uw.hu/szerkezet.html>; letöltés: 2013. 02. 13.

5. A MAGYAR ISTAR-KÉPESSÉG MEGVALÓSÍTÁSA

5.1. A Magyar Honvédség tervei

A Magyar Honvédség 2005 óta foglalkozik mélyebb szinten a NATO ISTAR-követelményeinek történő megfeleléssel⁵⁷ és az ehhez szükséges képesség kialakításával, amely az alábbi összetevőket/elemeket foglalja magában:

- C2-,⁵⁸ később C4I⁵⁹-képeség a felderítőelemek irányítására, minősített adattovábbításra;
- műveleti értékelő-elemző képesség, amely képes közel valós idejű értékelt adatok szolgáltatására a saját és a szövetséges megerősítő csapatok számára;
- csapatfelderítő-képesség;
- mélységifelderítő-képesség, amely földi, légi és vízi úton is kijuttatható erőket foglal magában;
- harcászati hírszerző-képesség (HUMINT);
- földi mozgócélfelderítő képesség;
- földi és légi EHV-t támogató képesség;
- távirányított rögtönzött robbanóeszközök elleni védelem (RC-IED);
- SIGINT-képesség, amely COMINT-, ELINT- és értékelőképességgel rendelkezik;
- IMINT-képességen belül MALE⁶⁰ UAV⁶¹-alegység és harcászati UAV-szakasz (LAME team);
- célfelderítő-képesség (ez az elem a tüzéregységeknél jelenik meg).

5.2. Szárazföldi erők

A Honvédelmi Minisztérium Haderőtervezési Főosztály, Haderőtervezési és Modernizációs Osztálya által 2007 novemberében ismertetett elképzelés alapján a lövészdandár felderítőtámogatása érdekében az alábbi **ISTAR-zászlóalj** szervezettel számolt.

- zászlóalj-parancsnokság;
- törzstámogató-szakasz;
- HUMINT-század;
- 1–2 felderítőszázad;

⁵⁷ EL 0583 – NATO 2006 force proposals for Hungary 2006–2016.

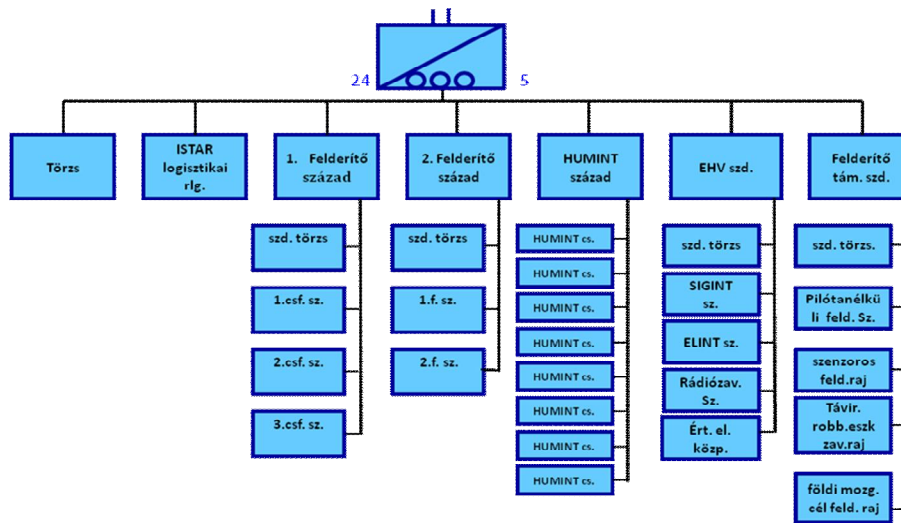
⁵⁸ C2 – Command and Control – vezetés és irányítás.

⁵⁹ C4I – Command Control Communication Computer and Intelligence – vezetés, irányítás, híradás, informatika és felderítés.

⁶⁰ MALE – Medium Altitude Long Endurance – közepes magasságú, nagy hatótávolságú.

⁶¹ UAV – Unmanned Aerial Vehicle – pilóta nélküli repülőeszköz.

- elektronikaihadviselés-század;
- felderítőtámogató-század;
- logisztikai alegységek.

5. ábra. Az ISTAR-zászlóalj szervezete (egy változatban)⁶²
(Szerk.: Balogh Péter)

5.2.1. HUMINT- és a felderítőszázadok

Az elképzelés alapján a HUMINT-század nyolc HUMINT-csoport felállításával számolt, csoportonként 9-9 fővel.

A felderítőszázadok három-, illetve kétszakaszos szervezésben lefednék a hagyományos csapat- és mélységi felderítő tevékenységet.

5.2.2. EHV-század

Az ISTAR-zászlóalj EHV-százada az alábbiak szerint épülne fel:

- századtörzs;
- rádiófelderítő (SIGINT) szakasz, 1–3 rádiófelderítő állomással;
- elektronikaifelderítő-szakasz (ELINT), 1–3 elektronikaifelderítő-állomással;
- rádiózavaró szakasz, 1-2 zavaróállomással;
- értékelőközpont.

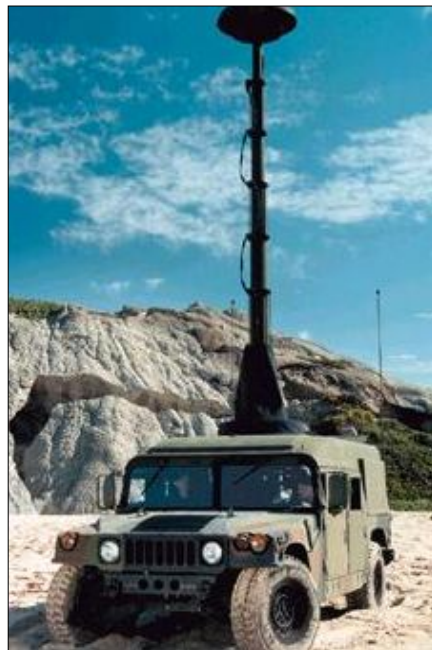
⁶² Az ábra a Honvédelmi Minisztérium, Haderőtervezési Főosztály, Haderőtervezési és Modernizáció Osztály tájékoztatója (2007) alapján a szerző munkája.

Mint látható, a tervezet elkészítésekor több logikai hibát vétettek és összemossák, összekeverik a SIGINT (Signals Intelligence) és az EW (Electronic Warfare) – a magyar nyelvben elektronikai hadviselés – terminológiát, ezért a felsorolásban szándékosan az eredeti elnevezést hagytam meg. A hiba – tapasztalataim alapján – abból ered, hogy nem ismerik pontosan a két elnevezés tartalmát.

A SIGINT mint a rádióelektronikai felderítő tevékenység magában foglalja a rádió- (COMINT) és a rádiótechnikai felderítést (ELINT). Tehát a rádiófelderítő szakasz eleve nem viselhetné a SIGINT jelzöt. COMINT lenne a megfelelő elnevezés, ha nem EHV-századról beszélünk. A SIGINT csak passzív tevékenységet végez, míg az EHV aktív összetevőkkel is rendelkezik.

Az EHV-század szervezetében a fentiekből következően megfelelően a elektronikai támogatás és az elektronikai ellentevékenység jelenhetne meg.

A szervezetben, helyesen, az elektronikai felderítést végző (ESM) alegységeket rádió-, illetve rádiótechnikai felderítő szakaszoknak célszerű elnevezni. A zavarószakasz elnevezése megfelelő.

9. kép. A „Proféta” (Prophet)⁶³ egy lehetséges megoldás rádiófelderítő feladatokra

⁶³ www.14cav.org/w3-d-intro.html. Az USA szárazföldi erőinél és a tengerészgyalogságnál széleskörűen használják a Prophet SIGINT-eszközt általános rádióelektronikai felderítőeszközként. A Magyar Honvédség számára hasonló, nagy mozgékonyssággal és páncélvédelemmel rendelkező eszközök rendszeresítése javasolt.

5.2.3. Felderítőtámogató-század

Ami a felderítőtámogató-századot illeti, a Magyar Honvédség az alábbi alegységekkel számolt:

- századtörzs;
- pilóta nélküli felderítőszakasz (PNF);
- szenzoros felderítőszakasz;
- távirányítású robbanóeszköz zavarószakasz;
- földi mozgócélfelderítő szakasz.

A pilóta nélküli eszközökből a Magyar Honvédség jelenleg az izraeli gyártmányú Skylark-I LE típusú SUAV-okkal rendelkezik, amelyek a Tartományi Újjáépítő Csoport, képi felderítőtámogatását (IMINT) hajtják végre. A NATO ajánlásai alapján célszerű mind a LAME, mind a MALE UAV-okat az ISTAR-képesség megteremtése érdekében rendszeresíteni.

Az utóbbi (MALE) pilóta nélküli felderítőeszközöket (közepes magasságú, nagy hatótávolságú) általában 24–48 órás szolgálati idővel és 3000–10000 méter magasságban alkalmazzák. A hasznos terhelhetőségük kb. 500–800 kg.⁶⁴

A Nemzeti Katonai Stratégiában megfogalmazottak alapján, a Magyar Honvédség jövőbeni várható alkalmazási területei és feladatai figyelembevételével kiemelkedő felderítőképességre tehetnének szert ilyen eszközök beszerzése esetén, amelyekkel nem csak a nemzeti, hanem szövetségi információigények is kielégíthetőek volnának.

Fejlesztési irányként fontos, hogy a később beszerzésre, rendszeresítésre tervezett UAV-eszközeink alkalmasak legyenek SIGINT-, EHV-, ABV-,⁶⁵ SAR/MTI-⁶⁶ stb. függesztmények (payload) hordozására is. Ezen felderítőeszközök, szenzorok általában MALE UAV-ok payloadjaiba vannak beépítve, a nagyobb méret és komolyabb harcászati-technikai paraméterek miatt.

A HM EI Zrt. által a közelmúltban bemutatott „Bora” és „Ikran” repülőeszközök is csak IMINT-feladatok végrehajtására alkalmasak (jelenleg) és legfeljebb a már rendszerben lévő pilóta nélküli repülőeszközeinknek jelentenek hazai alternatívát.

⁶⁴ A MALE kategóriában leggyakrabban használt eszközök: Aeronautics Defense Dominator (Izrael), IAI Heron (Izrael), TAI Anka (Törökország), EADS Harfang (a franciák az izraeli IAI Heron licence alapján fejlesztették), MQ-1 Predator (USA), Scaled Composites Model 395 (USA), Chengdu Pterodactyl I (Kína), EADS Talarion (Európai Unió és Törökország) és a DRDO Rustom (India). A szakemberek az amerikai, az izraeli és a török gyártmányokat tartják a kategória legjobbjainak.

⁶⁵ ABV – atom, biológiai, vegyi.

⁶⁶ SAR/MTI – Synthetic Aperture Radar – szintetikus apertúrájú radar / Moving Target Indicator – mozgócél-indikátor.

10. kép. A Magyar Honvédségben rendszeresített Skylark SUAV⁶⁷

A szenzoros felderítőszakasz technikai eszközei kiválasztása érdekében célszerű lenne tanulmányozni az amerikai haderő harctéri érzékelő rendszereivel szerzett tapasztalatokat. A legismertebbek a REMBASS⁶⁸ és az IREMBASS⁶⁹ rendszerek, melyek felügyelet nélküli passzív infravörös, mágneses, szeizmikus és akusztikus szenzorokból és adatátviteli eszközökből állnak.

11. kép. REMBASS felügyelet nélküli szenzorok⁷⁰

⁶⁷ www.honvedelem.hu/cikk/35023_fotisztek_a_bocskai_dandarnal; letöltés: 2013. 02. 04.

⁶⁸ REMBASS – Remote Battlefield Sensor System (AN/GSQ–187).

⁶⁹ IREMBASS – Improved Remote Battlefield Sensor System (AN/GSQ–187).

⁷⁰ www.defense-update.com/products/r/rembassII.htm; letöltés: 2012. 12. 04.

Szakmailag a legnagyobb dilemmát a távirányítású robbanóeszközök elleni tevékenységre létrehozni tervezett szakasz ötlete, illetve annak a felderítőtámogató-század szervezetében történő létrehozása jelenti.

Mint ismeretes, az IED-ek⁷¹ okozzák a legtöbb veszteséget a XXI. századi aszimmetrikus hadviselési területeken. Ezek speciális formái a RCIED-ek⁷², amelyek rádió-, gyakran GSM-vezérléses elven működtethetők el. Ezen eszközök elleni tevékenységre (rádiózavarás) lenne alkalmas a szakasz. Tartalmában ez semmiben sem különbözik az elektronikai ellentevékenységtől (leggyakrabban zavarás), ezért az EHV-század szervezetében van a helye. Ez a század felelős a zavaróeszközök használatra történő felkészítéséért, felprogramozásáért, a frekvenciamenedzsmentért (zavarásra kijelölt frekvenciák vagy sávok, tabufrekvenciák stb.) és az eszközök alkalmazás utáni kiértékeléséért. Így a zavarótevékenységnek egy kézben, egy alegységben kell összpontosulnia, nem külön szervezetbe allokálni, forrásainkat szétaprózva.

Véleményem szerint a 2007-ben megfogalmazott elveket meghaladta az idő, érdemes lenne azokat újragondolni. Elgondolásom azon a tapasztalaton alapul, hogy a hadszíntereken tevékenységet végrehajtó, gyakorlatilag valamennyi harc- és gépjármű rendelkezik egyéni zavaróberendezésekkel, amelyek védelmet biztosítanak, a feladat és a felderítési információk alapján programozhatóak, így nem célszerű erre külön alegységet, szervezetet működtetni. Továbbra is ez volna a célszerű megoldás, így plusz alegység felállítása nem indokolt. Az EHV-század zavarószakaszát kell alkalmassá tenni az előre nem látható feladatok végrehajtására.⁷³

12. kép. Az L3 cég által gyártott háton szállítható szélessávú zavaróberendezés⁷⁴

⁷¹ IED – Improvised Explosive Device – improvizált (házilagosan előállított) robbanóeszköz.

⁷² RCIED – Radio Controlled IED – rádióvezérlésű (indítású) improvizált robbanóeszköz.

⁷³ A gép- és harcjárművekbe épített zavaróeszközök (jammerek) inkább egyéni, mint kollektív zavaróeszköznek tekinthetők. Az elektronikai hadviselés elvei alapján kollektív zavaróeszköznek minősülnek azok, amelyek több eszköz, vagy kötélek oltalmazására alkalmasak.

⁷⁴ <http://defense-update.com/products/b/broadshield.htm>; letöltés: 2013. 02. 04.

A földi mozgócélfelderítő szakasz esetében 1–3 raj rendszeresítésével számol a tervezet, amely egy, a Magyar Honvédség rendszerében már nem meglévő képesség helyreállítását jelentené. A korábban a BMP-ekkel felszerelt lövészalagységek szervezetében volt rendszeresítve a PSZNR–5 földi mozgócélfelderítő lokátor, jelenleg ilyen képességünk nincs.

13. kép. Egy lehetséges megoldás az amerikai Mk 47 Mod 0 40mm ALGL célmegjelölő/célkövető rendszer⁷⁵

5.2.4. Változat egy lehetséges ISR-szervezet kialakítására

Általános alaphelyzet

Az előző fejezetekben kifejtetteknek megfelelően kiviláglik, hogy a 2007-ben született ISTAR/ISR-zászlóalj koncepciója revízióra szorul. Természetesen ez összefüggésben van az eltelt idővel, az azóta megszerzett hazai és nemzetközi tapasztalatokkal, valamint a politikai és a honvédelmi vezetésnek a Magyar Honvédség alkalmazását illető elképzelései megváltozásával.

Az alaphelyzet teljesen világos: szükséges és fontos megteremteni az ilyen irányú képességünket. Középtávon gondolkodva ezt a szervezetet továbbra is az MH 5/24. felderítő-zászlóalj bázisán kell úgy kialakítani, hogy az alkalmas legyen (kötelékben vagy önállóan) egy dandárerejű szervezet harcászati-hadműveleti felderítőigényeinek kielégítésére honi vagy szövetséges környezetben egyaránt.

⁷⁵ <http://www.tactical-life.com/special-weapons/mark-47-mod-0-striker-40mm/>; letöltés: 2013. 02. 04.

5.3. Szárazföldi erők

5.3.1. Esetleg különleges műveleti ezred

Nem értek egyet azon elképzelésekkel, amelyek egy önálló különleges műveleti ezred (KME) felállítását javasolják úgy, hogy abba a jövőbeni ISTAR/ISR-zászlóalj beintegrálását célozzák meg.⁷⁶

Az ötlet szülőatyja kétségtelenül alaposan és módszeresen körbejárja a lehetséges változatokat, de egy sajtóságos és szűk értelmezésű változatot javasol, amely nem állja meg a helyét stratégiai környezetben.

A különleges műveleti erők a NATO AJP-3.5 (Allied Joint Doctrine for Special Operations) dokumentuma szerinti feladatai:

- különleges felderítés (KF);
- közvetlen művelet (KM);
- katonai segítségnyújtás.

A hivatkozott dokumentum és az abban felsorolt feladatok világosan jelzik, hogy a különleges műveleti erők csak egy részfeladata a KF, és ez szinte kizárólag csak a KM érdekében történik. Habár a jelen hadszínterek, pl. Afganisztán is bizonyítja, hogy egy harcászati információnak hadászati hatása is lehet, a különleges műveleti erők harcászati tevékenységet hajtanak végre. Bár ezek az alegységek rendelkeznek önálló felderítőeszközökkel, az ISTAR/ISR-támogatásukat egy magasabb törzs végzi más szervezetekben rendszeresített technikai eszközök alkalmazásával (ISTAR-mátrix).

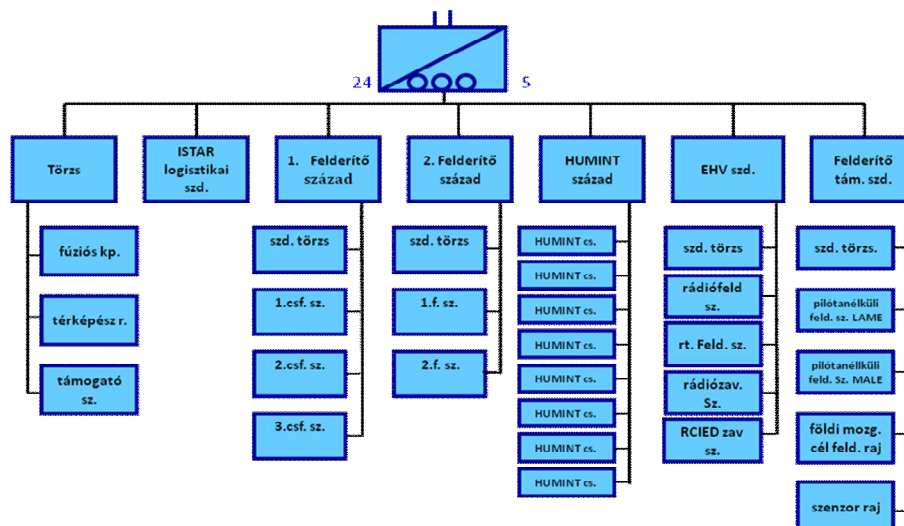
A másik fontos megállapítás – ami miatt hibás az a következtetés, hogy saját ISTAR/ISR-zászlóalj rendszeresítése volna indokolt a jövőbeni KME állományába – annak a ténynek a megértése, hogy a felderítés **nem** egyenlő a különleges műveleti tevékenységgel.

Bármilyen jó a szándék a szakma jobbítására, a magyar ISTAR/ISR-zászlóaljnak úgy kell felállnia, hogy az modulrendszerűen alkalmas lehessen más szervezetek támogatására is, de mindenképpen egy dandárerejű egység harca érdekében.

5.3.2. Javaslat egy lehetséges ISTAR-zászlóalj szervezetére

Mindenesetre Gulyás Attila százados munkájában felvázolt ISTAR/ISR-zászlóalj szervezetével alapvetően egyetértek. A felderítő- és hírszerző századok szervezetére vonatkozó megállapításai támogathatóak, de az elektronikai hadviselésben és az egyéb felderítőtámogatásban részt vevő erők tekintetében néhány észrevételt teszek. A 6. ábra egy, a szerző által javasolt változatot ábrázol.

⁷⁶ GULYÁS Attila: A nemzeti különleges műveleti erők felderítő támogatása. pp. 135–136.

6. ábra. Az ISTAR/ISR-zászlóalj javasolt szervezete⁷⁷
(Szerk.: Balogh Péter)

5.3.2.1. Zászlóaljtörzs

A zászlóaljtörzs valamennyi, a NATO-ban szokásos vezetési elemet tartalmazna (S1, S2, S3, S4, S6, S7). Szükséges egy térképészeti támogatóelem (raj) rendszeresítése, amely a hagyományos és a digitális, térinformatikai megoldásokon alapuló alkalmazásokat biztosítaná, kezelné.

A támogatószakasz volna felelős a zászlóalj vezetési pontjának működtetéséért, különösen önálló tevékenység végrehajtása esetén.

Javaslatom alapján az összadatforrású fúziós központ (All Source Analysis Center) is a törzsben kapna helyet. A különböző adatszerző elemektől (HUMINT, EW, IMINT, OSINT, RADINT, szenzorok) származó anyagokat dolgoznák fel, és itt teljesítenének szolgálatot az együttműködő szervezetek (pl. légielő, SOF⁷⁸, KNBSZ⁷⁹ stb.) összekötői is.

A törzs tevékenységét a parancsnok kritikus információigényei (CCIRM⁸⁰), az elsődleges hírszerzési igények (PIR⁸¹), az információ/hírszerzőterv (ICP⁸²) és a felderítési információigények alapján (RFI) hajtáná végre az előljáró G2/J2 szakmai koordinálásával. Biztosítani kell, hogy a központ hozzáférhessen a nemzeti és a szövetséges nyílt és minősített hálózatokhoz, mindezt az összadatforrású fúziós adatfeldolgozás érdekében.

⁷⁷ A szerző javaslata.

⁷⁸ SOF – Special Forces – különleges műveleti erők.

⁷⁹ KNBSZ – Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat.

⁸⁰ CCIRM – Commander Critical Information Requirement Management.

⁸¹ PIR – Priority Intelligence Requirements.

⁸² ICP – Information Collection Management.

A végrehajtó erőket illetően két felderítőszázaddal számolnánk, ami megegyezik a Honvédelmi Minisztérium Haderőtervezési Főosztály, Haderőtervezési és Modernizációs Osztály által 2007-ben ismertetett elképzeléssel. A háromszakasos század a „hagyományos” csapatfelderítő erőket, míg a kétszakasos az ejtőernyős és bűváralgységeket foglalná magában.

5.3.2.2. HUMINT-század

A HUMINT-század állományában továbbra is nyolc (8) HUMINT-csoport kerülne rendszeresítésre.

5.3.2.3. Az EHV-század

Az EHV-század ötszakasos változatban kerülne felállításra. A rádiófelderítő (RÁF) szakasz állományába gép- vagy harcjárműbe épített felderítő- és hordozható eszközök rendszeresítésre kerülnének.⁸³ Nem szükséges külön rádióíránymérő alegység rendszeresítésre, hiszen a modern RÁF-eszközök már biztosítják ezek a funkciókat.

A szemben álló fél vezetési és fegyverirányítási rendszereiben működtetett nem kommunikációs eszközök (pl. radar, IFF, telemetria stb.) felderítésére felállításra kerülne egy rádiótechnikai felderítőszakasz.

A rádiózavaró szakasz állományában kell rendszeresíteni a kollektív (alegységek védelmére szolgáló) elektronikai ellentevékenységi (pl. zavaró-) eszközöket, amelyek a szemben álló fél elektrooptikai és rádiófrekvenciás kisugárzáson alapuló eszközeinek működését gátolná.

Mivel logikailag is ebbe a tevékenységi körbe tartozik, az EHV-század állományába kell szervezni a rádiófrekvenciás vezérlésen alapuló improvizált robbanóeszközök (RCIED) elleni tevékenységre beszerzett zavaróberendezéseket, önálló szakasként.

5.3.2.4. Felderítőtámogató-század

A felderítőtámogató-század alapvetően IMINT-feladatokat hajtana végre LAME és MALE UAV-ok⁸⁴ használatával. Itt kapna helyet a felügyelet nélküli harctéri szenzor és a földi mozgócélfelderítő szakasz is. Az utóbbi alapvetően felderítési és nem célmegjelölési/célkijelölési feladatokat hajtana végre, és hordozható vagy harc- és gépjárműből könnyen kitelepíthető eszközökkel lenne felszerelve. Fontos, hogy később a jól bevált kamerák mellett helyet kaphassanak a SAR- és MTI-eszközök is.

5.3.2.5. Logisztikai század

A mindenoldalú biztosításhoz szükséges egy logisztikai század felállítása is.

⁸³ Ezek 1-2 főből álló gyalogos rádiófelderítő járőrök, az LLVIT-k (Low Level Voice Interception Team) vagy LEWT-k (Light Electronic Warfare Team) felszerelését képeznék.

⁸⁴ Ez alapvetően megegyezik Gulyás százados javaslatával, de ő SUAV (Short Range UAV) és MUAV (Medium Range UAV) terminológiát használ.

5.3.2.6. Célmegjelölés/célkijelölés

Mivel a célmegjelölés/célkijelölés a magyar döntés értelmében a tűzérési erőkhöz kerül allokálásra, így a jövőbeni zászlóalj a továbbiakban ISR-zászlóaljnak célszerű nevezni.

5.4. Légierő

A korszerűsítések elmaradása és az amortizáció, illetve üzemidő-lejárat miatt a légierő EHV-képességei, leszámítva a Gripen szofisztikált eszközeit, elhanyagolhatóak. A JAS-39 fedélzeti eszközei azonban nem csak a repülőgép önvédelmi képességeihez járulnak hozzá, hanem adatgyűjtésre is alkalmasak, és az így szerzett adatok további elemzéssel, hozzáadott értékkel értékes felderítési információkká alakíthatóak. A svéd légierő Gripenjei kizárólag felderítő (Recce) repüléseket hajtottak végre a Líbia feletti Operation Unified Protector hadműveletben. Bevetéseik során az MRPS (SPK-39) felderítő- és Litening konténereket is szállították bevetéseik alkalmával.

Az izraeli fejlesztésű és német gyártású Litening IIIG célfelderítő és célmegjelölő konténerek megvásárlásával a magyar légierő olyan képesség birtokába jutott, amellyel korábban soha nem rendelkezett.

14. kép. A Litening konténerek magyar felségjelű Gripeneken⁸⁵

A konténer levegő-levegő üzemmódban az utasszállító méretű légi célokat 40–50 kilométerről, a vadászgép méretűeket 25–30 kilométerről tudja azonosítani a VID (Visual Identification) segítségével. Ez hasznos lehet például egy rádiókapcsolat nélkül repülő gép nagy távolságú azonosításakor vagy átrepülő idegen harcászati repülőgépek ellenőrzésekor. (ekkor az is megállapítható, hogy az ellenőrzendő gép szállít-e függesztményt és az milyen típusú).

⁸⁵ http://airbase.blog.hu/2011/04/05/szunnyado_kepesseg; letöltés: 2013. 01. 14.

A Litening azonban elsősorban levegő-föld rendeltetésű eszköz; a célfelderítést, az adatrögzítést, a célmegjelölést és a precíziós csapásmérést szolgálja éjjel-nappal egyaránt. Végrehajtható vele a csapásmérés utáni pusztítás mértékének megállapítása (BDA – Battle Damage Assessment) is. Ehhez a konténer elején, a gömb alakú szenzortoronyban elhelyezett kamerák szolgáltatnak képet és adatokat, és itt kapott helyet a cél besugárzását szolgáló, távolságmérésre is használható lézeres berendezés is.

„A Link 16-os adatátviteli rendszer egyelőre csak levegő-levegő feladatoknál alkalmazható, Gripenjeink a NATO Link 16 felszereltségű gépein kívül a veszprémi CRC-vel (Control and Reporting Center), az E-3 AWACS gépekkel és az USAF E-8 JSTARS gépeivel tudnak rádióforgalmazás nélkül információt cserélni.

Komoly segítség lenne a ROVER (Remotely Operated Video Enhanced Receiver) rendszer, amellyel az előretolt repülésirányító laptopján megjeleníthető az a kép, amit a pilóta a Litening segítségével lát.”⁸⁶

Habár a Magyar Honvédségben is rendszeresített Litening konténerek biztosítanak alapvető adatokat, de szükséges megvásárolni az SPK-39-et is.

A Magyar Honvédség légieroje állományában lévő repülőeszközök vonatkozásában jelenleg elégséges képességgel rendelkezünk. Ugyanakkor számos probléma abból adódik, hogy a Gripenjeink fejlett elektronikai rendszerei autonóm módon üzemelnek, és – leszámítva a veszprémi CRC-t – semmiféle kapcsolatban nem állnak egyéb hazai adat- és információgyűjtő rendszerekkel. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy lokális adatbázisaik nem elérhetőek a nemzeti hírszerző-felderítő erők részéről. Természetesen ez azt is jelenti, hogy számukra sem biztosíthatóak automatikusan, online kapcsolati módszerrel a korábban megszerzett adatok, információk.

Szükséges létrehozni és kialakítani egy nemzeti katonai hírszerző-felderítő adatbázist. Ez egyrészt tartalmazná a nemzeti kisugárzó adatbázist (belföldi kisugárzók) és a békében törvényi felhatalmazásokkal rendelkező adat- és információgyűjtő szervezetek által összegyűjtötteket. Másrészt a külföldi (idegen) eredetű adatokat tartalmazná, amelyek más összadatforrású felderítésből származnának és megfelelő korreláció után megbízható információként volnának elérhetőek a jogosultsággal rendelkező felhasználók számára. Ez pl. a légierő vonatkozásában a gyakorlatban azt is jelenthetné, hogy a bevetést végrehajtó Gripenjeink „lehívhatnák” a célterület elektronikai és egyéb adatait, felkészülve a potenciális veszélyforrásokra, várható kihívásokra. A bevetés után az adatgyűjtő szenzorok adatai feltölthetők lennének ebbe az adatbázisba. Nem is beszélve a NATO adatbázisainak elérhetőségéről, az ott tárolt adatok felhasználhatóságáról. Tehát az adatgyűjtést és az adatfeldolgozást fuzionálni kell, az erre szakosodott szervezetek delegáltjaiból létrehozott fúziós központ felállításával.

⁸⁶ A ROVER-t az amerikaiak 2006-ban az Irak fölött utoljára repülő F-14-esekhez sebtében fejlesztették ki, annak a tisztnek az irányítása alatt, aki annak idején a líbiai Szu-22-eseket lelövő F-14-es géppárban repült, jelenleg pedig az F-35-ös programért felel.
http://airbase.blog.hu/2011/04/05/szunnyado_kepesseg; letöltés: 2012. 02. 24.

Jelenleg a légi erő felderítőtörzsei részére semmilyen online vagy elektronikus adatbázis nem elérhető. A légi erő felderítési információi kizárólag a korábban a Gripenek által gyűjtött, valamint a KNBSZ által biztosítottakból állnak. Nincs online, minősített információk továbbítására alkalmas adatkapcsolat a hírszerzésben/felderítésben részt vevő szervezetek számára, amely véleményem szerint a rendszer legnagyobb hiányossága.

ÖSSZEFOGLALÁS

A 2007-ben megvalósításra tervezett ISTAR-zászlóalj szervezete számos, a NATO ajánlásainak megfelelő javaslatot tartalmazott. Sajnos a költségvetési források nem tették, nem és jelenleg sem teszik még lehetővé az elképzelések megfelelő ütemezésű kialakítását az MH 5/24. „Bornemissza Gergely” felderítő-zászlóalj bázisán. A képességek megteremtése rendkívül lassan halad, de szerencsére számos tiszt- és altiszt kollégánk foglalkozik e képesség elméleti-gyakorlati kutatásával, így elképzeléseik, javaslataik útmutatóak lehetnek.

Az elmúlt években alapvetően sokat változott maga az ISTAR-konceptió is. Az elképzelések alapján az ISR-képesség maradna zászlóalj szervezetben, míg a célmegjelölés/célkijelölés a tüzérségi erőkhöz kerülne beintegrálásra.⁸⁷ Jelenleg az alegység elégséges HUMINT-, megfelelő IMINT- és minimális EHV-képességekkel (elégtelen felderítő- és kizárólag egyéni zavaróeszközök) rendelkezik, de lassú fejlődés mindenképpen kimutatható. Mivel az elektronikai támogatás és a SIGINT **harcászati** szinten gyakorlatilag egymást átfedő feladatokat hajt végre (csak a tevékenység céljában van különbség), így kézenfekvő, hogy a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat támogatást nyújtson a különleges jogrend és a missziós feladataink végrehajtása során. Ez a technikai eszközök biztosításában, a személyi állomány felkészítésében, képzésében és közös feladatvégrehajtásban is manifesztálódhat.

Nem szabad elfeledkezni a légi erőről, a haderőnem által birtokolt EHV-képességekről. A JAS-39 Gripenek kitűnő alapot szolgáltatnak ehhez, de meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy a szárazföldi haderőnem hírszerző/felderítő rendszerével szerves egységben tevékenykedhessenek (pl. online adatkapcsolat, lekérdezés, adattovábbítás stb.)

Meg kell teremteni a nemzeti hírszerző/felderítő adatbázist, amelyben valamennyi szervezet adat- és információszerző szenzorai, alrendszerei bedolgozhatnának és jogosultság szerint hozzáférhetnének az ott rögzítettekhez. Biztosítani kell a NATO-szintű interoperabilitást, hogy a szövetségi adatbázisok is hozzáférhetőek legyenek. Ehhez szintén adatbázisok és akkreditált informatikai eszközök szükségesek.

⁸⁷ MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Felderítő Főnökség FEF/8-19/2011. nyt. számú ügydarabja, 2011. március. A Fegyvernemi Állandó Munkacsoport (FÁM) ajánlása alapján. Számos nemzetközi példa is igazolja ezt az elképzelést, pl. a 2006-ban Ausztráliában felállított 20th Surveillance and Target Acquisition ezred, ami a tüzérséghez tartozik.

Figyelemreméltó fejleményként kell megemlíteni a NATO 2012. májusi chicagói csúcsertekezletét, amelyen többek között egy olyan ISTAR/ISR-témájú javaslat került elfogadásra, amely JOINT-képességekkel ruházná fel a Szövetséget. A Líbia elleni hadműveletek tapasztalatait felhasználva az Allied Ground Surveillance (AGS)⁸⁸ biztosít majd, várhatólag 2017-re, komoly felderítési képességet. Az aláíró 13 NATO-tagállam öt Global Hawk UAV-ot a hozzájuk tartozó rendszerekkel vásárol meg, és azokat az AWACS⁸⁹- és a HAW⁹⁰-flottákhoz hasonlóan üzemeltetik majd.

Örömteli tény, hogy a képességfejlesztéssel foglalkozó valamennyi konferencia, rendezvény kiemelten foglalkozik a felderítés korszerűsítésével, annak prioritásaival. Az Összhaderőnemi Parancsnokságon 2012. december 8-án elhangzott tájékoztató alapján azonban nem túlságosan biztató, hogy főleg költségvetési okokból, az ISTAR/ISR-képességhez tartozó konkrét lépések (a jelenlegi helyzet szerint) csak 2016-tól kezdődhetnek. Éppen ezért lenne fontos átgondolni újra a megvalósításra váró feladatokat, a tapasztalatok feldolgozásából származó új igényeket (Koszovó, Irak, Afganisztán, Líbia stb.), hogy igazodjunk a NATO csúcstalálkozóin meghirdetett EU-s Pooling and Sharing, valamint a NATO Smart Defence elvéhez. Mindenképpen úgy kell képességeket kialakítani, hogy az működhessen nemzeti és nemzetközi (szövetséges) környezetben is. Ezért fontos az eszközeink, alrendszeink, rendszereink interoperabilitása.

A katonai alkalmazás szempontjából nem lehet elsődrendű, de mindenképpen fontos kritérium, hogy a Magyar Honvédség jövőbeni képességei (képességmoduljai) civil feladatokra (pl. katasztrófaelhárítás természeti csapások esetén) is használható legyen.

„Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség. A Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése.”⁹¹

Ennek megfelelően kell megtennünk a következő lépéseinket. A közhasznúság és a katasztrófavédelmi feladatok napjainkban történő túlhangsúlyozása ugyanúgy káros folyamatokat indíthat el, mint annak alábecsülése. Meg kell találni az egyensúlyt a feladatok között, hogy a Magyar Honvédség teljesítse alaprendeltetéséből adódó feladatait a jövőben is. Ehhez azonban forrás kell, a humán erőforrás, a szürkeállomány már rendelkezésre áll. Úgy kell döntenünk, hogy azok eredményei előremutatóak és relevánsak lehessenek.

⁸⁸ http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48892.htm; letöltés: 2013. 02. 04.

⁸⁹ AWACS – NATO's Airborne Early Warning & Control System (NAEW&C).

⁹⁰ HAW – Heavy Airlift Wing – Nehéz szállítórepülő-ezred (Pápa).

⁹¹ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk. www.kozlonyok.hu/nkonline/mkpdf/hiteles/mk11043.pdf.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A szolnoki repülőmúzeum archívuma.
<http://repulomuzeum.hu/ARCHFOTO/Fegyverbemutato/Fegyverbemutato.htm>;
letöltés: 2013. 03. 04.
- AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French) 2012 (2)
- AJP-2.1 (Allied Joint Publications) 1. fejezet, IX. rész, 114. pont.
- AJP-2.7 Allied Joint Doctrine for Reconnaissance and Surveillance dated 7 July 2009.
- AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations (2009).
<http://info.publicintelligence.net/NATO-IO.pdf>; letöltés: 2012. 10. 10.
- BALOGH Péter: A Magyar Honvédség ISTAR (ISR) képességei, a fejlesztés lehetséges irányai, különös tekintettel az elektronikai hadviselésre.
In: Hadmérnök, VII. évfolyam 4. szám, 2012. december. ISSN 1788-1919
http://hadmernok.hu/2012_4_baloghp.pdf; letöltés: 2013. 02. 03.
- BUCZKÓ Imre dandártábornok:
JAS-39 EBS HU Gripen harcászati repülőgépek a Magyar Légierőben.
MS Powerpoint prezentáció Veszprém, 2006.03.27.
- Coalition Interoperable ISTAR System, Concept of Employment, Working Paper version 1.0, MAJIIC Operations Working Group (OWG), The Hague 2007.
<http://info.publicintelligence.net/NATOistarconemp.pdf>; letöltés: 2012. 10. 21.
- Dr. HAIG Zsolt – Dr. VÁRHEGYI István:
Hadviselés az információs hadszíntéren.
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. 286 p. ISBN 963 327 391 9
- Dr. HAIG Zsolt – Dr. VÁRHEGYI István:
Információs műveletek. II. kötet.
ZMNE Egyetemi jegyzet, Budapest, 2005. 115 p.
- Dr. HORVÁTH Zoltán ezredes: Egy lépés az ISTAR képességek felé – új felderítő eszköz a Magyar Honvédségben.
In: Sereg Szemle, VIII. évfolyam 2. szám, 2010. április–június. pp. 47–56.
ISSN 2060-3924
http://www.hungariandefence.com/container/files/attachments/28301/s_sz_2010_2.pdf; letöltés: 2012. 10. 12.
- Dr. HORVÁTH Zoltán ezredes:
Az összhaderőnemi műveletek ISTAR támogatása.
In: Sereg Szemle Különszám, 2012. július. pp. 86–91. ISSN 2060-3924
- EL 0583 – NATO 2006 force proposals for Hungary 2006–2016.

- FM 3-36. <http://usacac.army.mil/cac2/Repository/FM336/FM336.pdf>; letöltés 2012. 09. 24.
- GULYÁS Attila:
A nemzeti különleges műveleti erők felderítő támogatása.
In: Hadmérnök, VII. évfolyam 3. szám, 2012. szeptember. pp. 131–144.
ISSN 1788-1919
- GULYÁS Attila:
Gondolatok a nemzeti különleges műveleti erők fejlesztéséről.
In: Honvédségi Szemle, 140. évfolyam 2012/4. szám. pp. 48–52.
ISSN 2060-1506
- Honvédelmi Minisztérium Védelempolitikai és Védelemtervezési Helyettes Államtitkár 503-34/2010. nyt. számú dokumentuma. pp. 1–9.
- IPB – Intelligence Preparation of the Battlefield: a hadszíntér felderítő előkészítése. FM 34-130.
www.fas.org/irp/doddir/army/fm34-130.pdf; letöltés: 2012. 11. 19.
- Magyar Honvédség Összhaderőnemi doktrína, 2. kiadás.
Ált/ 27, Budapest, 2007.
- Magyar Honvédség Összhaderőnemi doktrína, 3. kiadás.
Budapest, 2012.
- Magyar Honvédség Összhaderőnemi Elektronikai Hadviselési Doktrína.
Budapest, 2004.
- Magyarország Alaptörvénye 45. cikk.
<http://kozlonyok.hu/nkonline/mkpdf/hiteles/mk11043.pdf>; letöltés: 2012. 11. 10.
- Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája (tervezet) 41. pont.
http://www.kormany.hu/download/d/ac/a0000/Nemzeti%20Katonai%20Strat%C3%A9gia_tervezet.pdf; letöltés: 2012. 11. 04.
- MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Felderítő Főnökség FEF/8-19/2011. nyt. számú ügydarabja, 2011. március.
- NATO AJP-3.5 (Allied Joint Doctrine for Special Operations) dated 27 Jan 2009.
<http://infostore.saiglobal.com/store/details.aspx?ProductID=1128193>;
letöltés: 2013. 01. 10.
- SZÓRÁD Tamás: Szunnyadó képesség.
http://airbase.blog.hu/2011/04/05/szunnyado_kepesseg; letöltés: 2013. 03. 04.
- www.saabgroup.com/Global/Documents%20and%20Images/Air/Sensor%20Systems/MRPS%20recce%20pod/Recce%20Pod%20product%20sheet.pdf;
letöltés: 2013. 03. 04.

DR. NYESTE PÉTER R. ÖRNAGY

**A NEMZETBIZTONSÁGI CÉLÚ STRATÉGIAI
FELDERÍTÉS/ELHÁRÍTÁS ÉS A BŰNÜGYI CÉLÚ
STRATÉGIAI HÍRSZERZÉS ÖSSZEHASONLÍTÁSA,
KIEMELTEN A SZERVEZETT BŰNÖZÉS ELLENI
FELLÉPÉS TERÜLETÉN**

1. A nemzetbiztonsági felderítés/elhárítás és a bűnügyi hírszerzés

A nemzetbiztonsági tevékenységnek két fő területe van, a *hírszerzés és az elhárítás*. A hírszerzés fő funkciója az információs igényt meghatározó döntéshozók megfelelő információval történő ellátása, és alapvetően offenzív tevékenység.

A *hírszerzés* a titkosszolgálati (nemzetbiztonsági) tevékenység egyik alapvető területe. Külföldi bizalmas politikai, gazdasági, technikai, tudományos, katonai híryananyagok, adatok, információk tervszerű gyűjtését, elemzését, értékelését végzi nyílt és titkosszolgálati erővel, eszközökkel, módszerekkel.¹

Az *elhárítás* alapvetően defenzív tevékenység, feladata az ország függetlenségét, államberendezkedését, stabilitását, politikai, gazdasági, védelmi vagy más fontos érdekét fenyegető törekvések megelőzése és semlegesítése. Ennek során tevékenységük kiterjed a külföldi hírszerző szolgálatok titkos információszerző tevékenységének felderítésére és elhárítására is.

A nemzetbiztonsági tevékenység hagyományosan polgári és katonai hírszerzésre/elhárításra tagozódik.

A katonai felderítés a katonai felderítő szervezeteknek békében és háborúban egyaránt, folyamatosan, minden lehetőség felhasználásával végzett tevékenysége, az ellenséges vagy várhatóan ellenséges országok katonapolitikai helyzetére, hadigazdasági potenciáljára, fegyveres erőire, valamint a hadszínterekre vonatkozó adatok megszerzése, tanulmányozása, felhasználásra történő átadása céljából. A katonai felderítést a katonapolitikai célkitűzések és a várható katonai feladatok teljesítése érdekében folytatják.²

A nemzetbiztonsági stratégiai hírszerzés célterületei: biográfiai, gazdasági, társadalmi, közlekedési és távközlési, katonaföldrajzi, haderő, politikai, tudományos-technikai.

A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységét szabályozó törvény szerint³ a szolgálatok stratégiai hírszerző (elemző-értékelő) tevékenységének többek között biztosítania kell a *kormányzati döntésekhez szükséges*, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű, a nemzet biztonsága érdekében hasznosítható információkat.

¹ Magyar Hadtudományi Lexikon.

² Magyar Hadtudományi Lexikon.

³ 1995. évi. CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.

Felderítést, hírszerzést, elhárítást kell folytatniuk Magyarország függetlenségét, politikai, gazdasági, védelmi vagy más fontos érdekét sértő vagy veszélyeztető külföldi titkosszolgálati törekvések feltárása és megakadályozása érdekében. Továbbá felderítik az ország gazdasága biztonságának és pénzügyi helyzetének veszélyeztetésére irányuló külföldi szándékokat, cselekményeket, leplezett törekvéseket.

Ezen célok elérése érdekében folytatott stratégiai hírszerző tevékenység hozzá tud járulni a kormány hosszú távú, biztonsági aspektusokat is figyelembe vevő stratégiáinak megfelelő kialakításához, mivel információkat biztosít a stratégiák kiindulópontjával szolgálói helyzetértékelések elkészítéséhez és jövőbeli prognózisok alkotásához is. Ennek megfelelően a stratégiai hírszerzésnek információkkal kellett ellátnia a döntéshozókat a közelmúltban elfogadott stratégiai tervezésű dokumentumok, mint az illegális migráció elleni fellépés, a vízümpolitika, a Belső Biztonsági Alaphoz kapcsolódó hétéves stratégia, a határigazgatási részstratégia, a MÁÉRT által elfogadott, 2020-ig szóló Magyar nemzetpolitika – a nemzetpolitika stratégia, a Nemzeti Biztonsági Stratégia, Katonai Biztonsági Stratégia vagy az Emberkereskedelem Elleni Küzdelemről szóló 2013–2016 közötti Nemzeti Stratégia⁴ kidolgozása során.

A fentiek alapján világosan kirajzolódnak a nemzetbiztonsági szolgálatok által folytatott hírszerző tevékenységek céljai, amelyek leginkább egy állandó jellegű biztonsági kockázati felmérésnek, illetve ennek alátámasztását szolgáló információ-felhalmozásnak, készletezésnek tekinthetők, melyből az aktuális és potenciális fenyegetettség szintjére, mértékére következtethetnek, és ez alapján a kormányzat hosszú távú stratégiákat alkot, valamint a szolgálatok konkrét intézkedéseket tehetnek.

Egy kicsit nehezebb feladat a bűnügyi hírszerző és ezen belül a stratégiai hírszerző tevékenység definiálása, mivel tudományosan kimunkált meghatározást nem találhatunk.

A rendőrségi törvény és a végrehajtási szabályzatok meghatározzák a bűnügyi célú titkos információgyűjtés lényegét.

Ezek alapján a *bűnügyi hírszerzés* (titkos és nyílt információszerzés) a büntetőeljárásról szóló törvény által a nyomozó hatóság (felderítő szerv: TEK, NVSZ) hatáskörébe utalt bűncselekmény tervezett elkövetésének gyanúja esetén annak megelőzése, az előkészített vagy megkísérelt bűncselekmény felderítése és megszakítása, az elkövetett bűncselekmény felderítése, tárgyi bizonyítási eszköz, okirat beszerzése, az elkövető kilétének, tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása az elfogása érdekében, a bűncselekményből származó vagyon visszaszerzése, a büntetőeljárás résztvevőinek és az eljárást folytató hatóság tagjainak, az igazságszolgáltatással együttműködő személyeknek a védelme, belső bűnmegelőzési, bünfelderítési célú ellenőrzés, a terrorizmus elleni küzdelem, valamint a különösen fontos személyek védelmének, illetve a fedett nyomozók, fedőintézmények biztonságának védelme érdekében konspiráltan vagy leplezetten végzett információszerző tevékenység.

⁴ 1351/2013. (VI. 19.) Korm. határozattal elfogadott Emberkereskedelem Elleni Küzdelemről szóló 2013–2016 közötti Nemzeti Stratégia.

A bűnügyi hírszerzés céljai, célterületei tehát általában konkrét ügysző kötődőek, kevés kivételtől eltekintve néhány speciális területen (terrorizmus és szervezett bűnözés elleni fellépés, integritásvizsgálat, személy- és objektumvédelem) általánosan is, szűrő-kutató jelleggel folyhat, de kizárólag a nyílt jogszabályok keretei között. A bűnügyi hírszerzés elnevezés a tevékenység konkrét (bűnügyre, bűncselekményre vonatkozó gyanúok) jellege miatt helyesen szerzésnek (titkos és nyílt információszerzés) és nem gyűjtésnek minősül. Ellentétben a nemzetbiztonsági titkos és nyílt információgyűjtő tevékenységgel, amely általánosan folyik szűrő-kutató jelleggel.

Természetesen a jelzett kivételes bűnügyi hírszerzési területeken a jogszabályok által meghatározott célok elérése érdekében az információ szerzése és gyűjtése egyaránt jelen van.

Mind a nemzetbiztonsági, mind a bűnügyi hírszerzésnek két nagyon fontos célja, egyben kritériuma is van. Egyrészt legyen nagyon *időszerű*, másrészt pótolja a (politikai, katonai, pénzügyi, belbiztonsági, igazságszolgáltatási) döntéshozó információhiányát, azaz pontosan *illeszkedjen a döntéshozó információigényéhez*. Amennyiben valamelyik feltétel nem teljesül, az információszerzés öncélúvá és időszerűtlenné, elavulttá válik.

A döntéshozók információs igényét a stratégiai (nem ügysző kötött) hírszerzés, a végrehajtók információs igényét a taktikai (operatív, ügysző kötött) hírszerzés képes kiszolgálni.

A stratégiai hírszerzés egy stratégiai tervezési folyamat részeként értelmezhető, *amely közép- vagy hosszabb távon érvényesülő tendenciák megállapításához, a távolabbi célok meghatározásához szükséges alapszű információk biztosítását jelenti*.

A stratégiai tervezési ciklus kiindulópontja a helyzetfelmérés, amelyet a taktikai információszerzés, hírszerzés konkrét adatai tudnak megalapozni. A ciklus során a döntési alternatívák, cselekvési változatok továbbfejlesztését az információk célirányos, folyamatos gyűjtése és feldolgozása teszi lehetővé.⁵

A stratégiai tervezés különböző modelljei lehetővé teszik egy ország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának kialakítását, melyekkel 10–15 éves időtávra meghatározható az összkormányzati szemléletű biztonságpolitika. A biztonságpolitikai elvek és a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatai alapján nemzetbiztonsági ágazati stratégia kerülhet megalkotásra és stratégiai hírszerzési prioritások állíthatók fel.

A rendvédelmi szervek feladatai és ezen belül is a rendőrség stratégiai hírszerzési tevékenysége elsősorban a korszerű stratégiai hírszerzés és bűnelemzés alapján lehetséges.

⁵ Dr. RESPERGER István: A stratégiai tervezés alapjai.

2. A stratégiai hírszerzés által megalkotott fontosabb alapidokumentumok

Magyarország geopolitika adottságai, biztonsági környezete, Európai Unió és az Észak-atlanti Szerződés Szervezeti (NATO) tagsága, a Nemzeti Biztonsági és Katonai Stratégia az alapvető nemzetbiztonsági hírszerzési stratégiai célok irányítói, amelyek folyamatos helyzetértékeléséhez stratégiai hírszerzésre van szükség. Természetesen a stratégiai bűnügyi hírszerzés számára is meghatározóak az Európai Unió alapidokumentumok, nemzetközi együttműködések, amelyek a nemzetközi szinten legjelentősebb aktuális kihívásokat, fenyegetéseket, veszélyeket jelzik előre. Gondoljunk csak az OCTA (Organised Crime Threat Assessment) vagy TE-SAT (Terrorism Situation Report) nemzetközi helyzetértékelő, előrejelző rendszerére.

Az Európai Unió ötéves *programokat* (tamperei, hágai és stockholmi) és *biztonsági stratégiákat* fogalmaz meg, melyek hosszú távú stratégiai célokat jelölnek ki a tagállamok részére. A megfogalmazott stratégiai célokat részletesen *cselekvési tervek*⁶ keretében bontják operatív lépésekre.

A Lisszaboni Szerződés⁷, az iránymutatást adó Stockholmi Program és cselekvési terv⁸ alapján az Európai Uniónak lehetősége van arra, hogy határozott intézkedéseket hajtson végre az erősödő fenyegetések megválaszolására, és így az Európai Unió polgárainak, vállalkozásainak biztonságát növelje.

A 2010-ben elfogadott belső biztonsági stratégia⁹ kihívásokat, alapelveket és iránymutatásokat fogalmazott meg. A stratégia alapján az elkövetkező években az alábbi legsürgetőbb kihívások megválaszolása áll az EU biztonsága, a hírszerző, az elhárító és a bűnüldöző szervezetek előtt.

A belső biztonsági stratégia alapján a **súlyos bűncselekmények és a szervezett bűnözés** számos formát öltenek:

– *embercsempészet, kábítószer- és lőfegyver-csempészet, pénzmosás, valamint illegális hulladékszállítás és –lerakás Európán belül és kívül, hamisított vagy veszélyes áruk értékesítése, terrorizmus, számítástechnikai bűnözés, határbiztonság.*

Ezek a rendszerint szervezett bűnözői cselekmények összehangolt európai fellépést igényelnek.

⁶ Cselekvési terv a szervezett bűnözés elleni küzdelemről (HL C 251., 1997. 8. 15.), a Tanács állásfoglalása a szervezett bűnözés megelőzéséről (HL C 408. 1998. 12. 29.), Bécsi cselekvési terv (HL C 19. 1999. 1. 23.), Millenniumi stratégia (HL C 124, 2000. 5. 3.)

⁷ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ.).

⁸ Program: A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa (17024/09 tanácsi dokumentum); A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség megvalósítása a polgárok szolgálatában: A stockholmi program végrehajtásáról szóló cselekvési terv – COM (2010) 171. A Stockholmi Program az EU bel- és igazságügyi programja a 2010–2014-es időszakra.

⁹ 5842/2/2010 tanácsi dokumentum, Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: Az európai biztonsági modell felé.

A szervezett bűnözés természetesen nem azonos a bűnszövetséggel, hanem annál „több”: a bűnszervezetben részvételt, tevékenységet a bűnszövetségén túlmenően:

- a visszaeső (élethivatásszerűen) bűnözők aktiválódása/professzionizálódása;
- a bűnügyi-gazdasági jellegű központi pozícióknak a megerősödése;
- a csoportkonspirációt, -fegyelmet biztosító belső hierarchia;
- a piramisszerű (vagy újabban a sejtszerű) csoportstruktúra kialakítása;
- a (gazdasági, közhatalmi-közigazgatási és esetlegesen a politikai) háttérposztok;
- közvetlen kiépítése is jellemzi.

A bűnszervezet jellemzőiként említhetjük:

- dinamikusan változó szervezeti rendszer, összefüggési viszonyok;
- gyors adaptációs képesség;
- a legmodernebb eszközök használata;
- aktív hírszerzés és elhárítás;
- rendészeti szakismeretek kiaknázása;
- az új lehetőségek folyamatos kutatása.¹⁰

Az Európai Unió Belső Biztonsági Stratégiája által megfogalmazott főbb célok:

- nemzetközi bűnözői hálózatok felgöngyölítése;
- a terrorizmus, a radikalizálódás és a toborzás megelőzése;
- a virtuális tér biztonságának növelése a polgárok és a vállalkozások számára;
- a biztonság megerősítése a határigazgatás útján;
- Európa válságokkal és katasztrófákkal szembeni ellenálló képességének javítása.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének Stratégiai Koncepcióját tagállamainak védelméről és biztonságáról az állam- és kormányfők a lisszaboni csúcstalálkozón fogadták el 2010-ben. Az új koncepció 2020-ig tervezi. A lisszaboni stratégia három alapvető feladatot jelöl ki a NATO számára: *a kollektív védelmet, a válságkezelést és a kooperatív biztonságot*. E hármas feladatmeghatározás a szövetség katonai jellegét hivatott a megelőző koncepciónál erőteljesebben demonstrálni.

¹⁰ SZENDREI Ferenc: A pénzmosás. p. 163.

A NATO 2010-ben elfogadott stratégiájának előkészítésével párhuzamosan az Amerikai Egyesült Államok Hírszerző Közössége – tanulva a tapasztalatokból – stratégiát dolgozott ki az információk megosztására vonatkozóan (*Information Sharing Strategy*) és külön stratégiát készítettek a hírszerzésre vonatkozóan (*National Intelligence Strategy of the United States of America*), amelyet 2009 augusztusában adtak ki. A Szövetségen belüli információk cseréjét számos utasítás szabályozza, például az ATP-47, több STANAG, C4ISR¹¹, C4ISTAR¹².

A NATO oldaláról vizsgálva műveleti szempontból a nemzeti hírszerzés hézagpótlónak, harcászati szinten a műveleti területek vonatkozásában viszont főszereplőnek számít.¹³

Magyarország sokáig hátrányban volt a stratégiaalkotás terén nyugat-európai, illetve transzatlanti partnereihez képest. A magyar kormány 2012-ben elfogadta Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiáját, amely több szempontból is különbözik az eddigi stratégiai dokumentumoktól. Összehasonlítva a 2002-ben, illetve 2004-ben elfogadott stratégiákkal egyértelműen egy nyugati, azon belül is az Amerikai Egyesült Államok stratégiaalkotásához közelítő tendenciát figyelhetünk meg a dokumentum szerkezetében és tartalmában.¹⁴

A Nemzeti Biztonsági Stratégia célja, hogy iránymutatást nyújtson a kormányzati szektor számára biztonságpolitikai kérdésekben. Filozófiájában ezért átfogó és összkormányzati megközelítést követ. A stratégia rendeltetése, hogy az értékek és érdekek számbavétele, valamint a biztonsági környezet elemzése alapján meghatározza azokat a nemzeti célokat, feladatokat és átfogó kormányzati eszközöket, amelyekkel Magyarország a nemzetközi politikai, biztonsági rendszerben érvényesíteni tudja nemzeti biztonsági érdekeit.¹⁵

A biztonsági stratégia harmadik fejezete együttesen tárgyalja a Magyarországot érintő biztonsági fenyegetéseket, kihívásokat és az ezek alapján végrehajtandó feladatokat.

A dokumentum a következő kihívásokat, fenyegetéseket, veszélyeket határozza meg, amelyek egyben stratégiai hírszerzési célként is szolgálnak Magyarországnak nemzetbiztonsági és bűnüldöző hatóságai számára:

- *hagyományos fenyegetések* (kollektív védelmi együttműködés);
- *instabil régiók*;
- *vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris tömegpusztító képességek*;
- *terrorizmus*;
- *kiberbiztonság*;

¹¹ Command, Control, Communication and Computer, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance.

¹² Command, Control, Communication and Computer, Intelligence, Surveillance, Target Acquisition and Reconnaissance.

¹³ KIS-BENEDEK József: A nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi együttműködése. p. 119.

¹⁴ KISS Petra: A magyar stratégiai gondolkodás változása a nemzeti biztonsági stratégiák tükrében. pp. 68–79.

¹⁵ Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 1035/2012. (II.21.) Korm. határozat.

- *energiabiztonság;*
- *pénzügyi biztonság;*
- *globális, a térségben vagy Magyarországon keletkező környezeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrások;*
- *természeti és ipari katasztrófák;*
- *szervezett bűnözés;*
- *kábítószer-kereskedelem;*
- *migráció;*
- *szélsőséges csoportok.*

A biztonsági kihívások, kockázatok, fenyegetések meghatározását követően a dokumentum kifejti, hogy a feladatok végrehajtását összkormányzati szinten a szakterületek által folyamatosan értékelt, elemzett, egymással megosztott információk alapján kell végezni.

Izsa Jenő 2007-ben készült „*Javaslatok a nemzetbiztonsági/titkosszolgálati stratégia kidolgozásához*” című írásában kifejti, hogy „*A szolgálatok tevékenységében a tradicionális ágak funkcionális elkülönülése – hírszerzésre és elhárításra – megmarad. A közöttük kialakított határ merevsége tovább oldódik, szoros szakmai együttműködést megvalósítva, ugyanakkor pontosan elválasztott és rögzített illetékességi és hatáskörök alapján, önálló felelősségi területen teljesítik feladataikat. ... A nemzetbiztonsági szférát közvetlenül irányító kormány egységes tájékoztatásának megvalósítása érdekében szükségesnek látszik egy központi »nemzetbiztonsági értékelő-elemző információs központ«.*”

Itt meg kívánom jegyezni, hogy az országgyűlés a 2000. évi CXXVI. törvény alapján 2001. január 1-jei hatállyal létrehozta a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központot. A Központ alapfeladata a szervezett bűnözés megelőzésének, megszakításának, felderítésének elősegítése a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi szervek által szolgáltatott adatok gyűjtése, feldolgozása, elemzése és a szolgáltató szervezetek részére történő visszacsatolás által, valamint a szervezett bűnözés elleni fellépéshez szükséges kormányzati döntések információs igényének a kielégítése.

A Nemzeti Biztonsági Stratégia megfogalmazza, hogy minden kormányzati intézmény *feladata*, hogy saját szakterületén *folyamatosan értékelje a nemzeti és nemzetközi biztonság és fenyegetettség elemeit, és megtegye a szükséges lépéseket azok kezelésére és elhárítására.*

A Stratégia külön *kiemeli a nemzetbiztonsági szolgálatok és a bűnügyi hírszerzés biztonságpolitikai stratégiai feladatait:*

A hírszerzés és az elhárítás Magyarország szuverenitása, az alkotmányos rendje védelmének, biztonságpolitikai céljai elérésének és nemzeti érdekei érvényesítésének fontos eleme.

Ehhez a stratégiai hírszerzési és elhárítási célhoz szükséges, hogy rendelkezésre álljanak:

- a külföldre vonatkozó vagy külföldi eredetű védett információk, amelyek a kockázatok és fenyegetések időbeni felismeréséhez és kivédéséhez, a kormányzati döntések megalapozásához szükségesek;
- a külső környezetben, valamint az integrációs folyamatokban bekövetkezett és várható változásokra vonatkozó információk, továbbá a külföldön működő magyar intézményeket, valamint a válságkezelő és békefenntartó feladatokban részt vevő magyar alakulatokat és szakértőket érintő fenyegetésekre vonatkozó információk;
- a terrorizmus, a szervezett bűnözés, az egyéb illegális tevékenységek jelentette aszimmetrikus fenyegetések, más globális, regionális és belső kihívások, valamint a politikai, katonai és gazdasági információk.

A Nemzeti Biztonsági Stratégia alapján a Magyarországot érintő biztonsági kihívásoknak megfelelően – a hazai szervek koordinált tevékenysége mellett – szorosabb együttműködést kell kialakítani és fenntartani a szövetséges államok hírszerző és elhárító szervezeteivel, valamint az egyes kérdésekben hasonló biztonságpolitikai célokat követő más államok szolgálataival.

A belső biztonság fenntartása, valamint a NATO és az EU biztonságát veszélyeztető kihívások kezelése érdekében viselt felelősségünk egyaránt megköveteli **a rendvédelmi és a válságkezelési intézményrendszer erősítését, a belső és külső veszélyeztetettségre vonatkozó információszerzés, -megosztás és -értékelés minőségének javítását, rendszerének továbbfejlesztését.**

A rendvédelmi szerveknek a belső biztonság garantálásához szükséges képességeit az intézmény- és erőforrás-fejlesztésen, valamint a bűnmegelőzési feladatok hatékonyabbá tételén túl a nemzetközi, s kiemelten az uniós együttműködés révén – az Európai Unió belső biztonsági stratégiájában foglaltak szem előtt tartásával – kell tovább erősíteni.

A nemzetközi kapcsolatokat fel kell használni **az új bűnügyi trendek feltérképezésére, az új bűnözési jelenségek megismerésére, a legjobb gyakorlatok átvételére.**

Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája is hasonló, biztonságot és stabilitást erősítő, illetve gyengítő folyamatokat jelez, amely elsősorban a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat számára fogalmaz meg hírszerzési/elhárítási feladatokat.

A fenti alapidokumentumok egy folyamatos, átfogó, koordinált stratégiai tervezést és annak részeként megjelenő hírszerzési képességet fogalmaznak meg.

3. Bűnügyi stratégiai hírszerzés

A bűnügyi stratégiai hírszerzést a klasszikus bűnügyi stratégiai elemzésből¹⁶ és annak korszerűsített változataiból lehet levezetni. Mi a célja és feladata a stratégiai bünelemzésnek?

„A **stratégiai elemzés** adott közigazgatási egység meghatározott időszakra vonatkoztatott bűnügyi helyzetének vizsgálatával, hosszabb távon érvényesülő tendenciák megállapításával, további célok és feladatok kitűzésével foglalkozik.

Ilyen például a bűnözés egészének vagy egyes bűncselekmények számszerű jellemzőinek vizsgálata, a bűnözés struktúrájának, dinamikájának bemutatása, egyes viktimológiai (áldozattani) jellemzők leírása, a bűnüldözés válaszanak és annak érvényesülésének vizsgálata.

Lehetőséget teremt különböző tendenciák vizsgálatával, előrejelzés, prognózis készítésére. Ezáltal a **kormányzati irányítás és a rendőri vezetés döntéselőkészítő mechanizmusában igen fontos szerepet tölt be.**

Amennyiben egyszerűen akarnánk jellemezni és egyben elhatárolni a bünelemzésnek ezt a területét, úgy fogalmazhatnánk, hogy a stratégiai elemzés a bűnözést jellemző körülmények, feltételek (jogi, társadalmi, anyagi, földrajzi, etnikai stb.), a bűnözést mérő statisztikai és más bűnügyi jelzőszámok felhasználásával végez **helyzelemzést**, állapít meg **prognózisalkotáshoz** szükséges trendeket, fogalmaz meg mindezek alapján a jogalkotásnak, jogalkalmazásnak, közvetlen szervezeti irányításnak szóló javaslatokat.”¹⁷

Tehát a stratégiai döntéshozatal megalapozása a stratégiai hírszerzés alapvető célja és rendeltetése!

Mindebből logikusan következik az elhatárolódás az operatív vagy – német terminológiában – „taktikainak” nevezett hírszerzéstől, mely *egyedi és konkrét* bűnügyi problémák *azonnali* megelőzését, kezelését, megoldását hivatott szolgálni.

A stratégiai döntéshozatalt elősegítő bünelemzés eredetileg a bűnözés terjedelmének, szerkezetének, dinamikájának a vizsgálatával, a bűnelkövetők jellemzőinek feltárásával, a bűnüldözés pozícióinak, erőforrásainak, hatékonyságának ismertetésével, **nem ügghöz kötött** bűnüldözési feladatok meghatározásával foglalkozott.

A korszerű értékelő-elemző, bűnügyi hírszerző munka fejlődéseként különböző elemek vizsgálata és új módszerek bevezetése elkerülhetlenné vált.

A rendőrség hosszú távú eredményes és hatékony működését biztosító vezetői stratégia megalapozásához elengedhetetlen, hogy a stratégiai értékelő munka során *a bűnözést és a bűnüldözést ne önmagában*, hanem *a társadalom működési folyamatának részeként*, a társadalmi, illetve a rendőrségi szervezeti környezettel együtt vizsgáljuk. Ennek során azt kell megállapítani, hogy az adott társadalmi feltételrendszerben milyen a bűnözés állapota, és a vizsgált szervezeti – külső és belső – kondicionális feltételrendszerrel bíró rendőrség milyen eredményességgel

¹⁶ 13/2001(X.2) ORFK Utasítás a Magyar Köztársaság Rendőrsége bünelemzési szabályzatának kiadásáról.

¹⁷ ISTVANOVSZKI László: Bünelemzés a modern bűnüldözésben. p. 39.

tudja kezelni a bűnözést. Mennyire eredményes a rendőrség bűnüldöző munkája, továbbá milyen hatást tud gyakorolni a társadalmi környezetre – az intézményrendszerre és a lakosságra – a bűnözés társadalmi méretű kezelésében és ennek eredményeként a bűnözés visszaszorításában.

Több mint hároméves előkészítő munka eredményeként 2002 februárjában mintegy párhuzamos értékelési rendszerként bevezették a *Mérleg Projektnek* elnevezett komplex értékelési módszert.¹⁸

A módszer attól komplex, hogy a pusztán statisztikai adatok mellett további két pillért vezetett be: egyrészt vizsgálja az egyes *rendőri szervek gazdasági, humán, és technikai erőforrás-felhasználását*, harmadik pilléreként pedig *figyelembe veszi az önkormányzatok, társadalmi szervezetek és végül a lakosság rendőrségről alkotott véleményét*.¹⁹

Az eredeti, klasszikus stratégiai bűnelemzés módszerei:

- ismertté vált bűncselekményekről és bűnelkövetőkről gyűjtött adatok elemzése;
- a bűnüldöző munka adatainak elemzése;
- önértékelő és ellenőrző jelentések elemzése;
- a rendőrségi erőforrások és felhasználásuk hatékonyságának elemzése.

Az eredeti, klasszikus stratégiai bűnelemzés formái:

- bűncselekményi mintaelemzés;
- általános profilelemzés;
- felderítési módszerek elemzése.

Ezen formák az elmúlt öt évben kibővültek az alábbi elemzési lehetőségekkel:

- *bűnügyi helyzetértékelés;*
- *bűnügyi kockázatelemzés;*
- *fenyegetettség-értékelés*.²⁰

A következő kérdéskör az, hogy mikor és milyen körülmények hatására kényszerül a belügyi-belbiztonsági vezetés stratégiai döntések meghozatalára.

A bűnözés nemzetközi és hazai helyzetében bekövetkezett vagy várhatóan bekövetkező lényegi változások esetében. Ezt támogatja a stratégiai típusú bűnügyi hírszerzés.

¹⁸ Dr. DORMÁN Tivadar: Újszemléletű értékelési rendszer. pp. 15–19.

¹⁹ Dr. ISTVANOVSKAI László: Bűnelemzés, titkos információ elemzés a bűnügyi operatív munkában. p. 9.

²⁰ ISTVANOVSKAI László: Bűnelemzés a modern bűnüldözésben. p. 39.

Fő területei természetesen a transznacionális jellegű bűnözési formák, a szervezett bűnözés egyes kategóriái (nemzetközi kábítószer-kereskedelem, fegyver- és robbanószer-kereskedelem, jövedéki termékek csempészete, embercsempészet, emberkereskedelem, pénzmosás, interneten végrehajtható bűncselekmények stb.) és természetesen a terrorizmus.

Ez nem jelenti azt, hogy nemzeti szinten nincs létjogosultsága a stratégiai hírszerzésnek. A Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ 2006-os koncepcióváltása jól igazolta, hogy a bűnözés nemzetgazdaságot befolyásoló területeire vonatkozó bűnügyi és nemzetbiztonsági információk célirányos összegyűjtése, elemzése, majd a belügyi, pénzügyi, igazságügyi döntéshozók számára történő továbbítása, ez alapján a szükséges jogalkotási és szervezeti változások meghozatala közvetlen hatást gyakorolhat az ország költségvetésére, gazdaságbiztonságára.²¹

Ilyen *stratégiai hírszerzésre alapozott kockázatelemzés* előzte meg a pénzmosás-hatáskör áttelepítését a Rendőrségtől a Vám- és Pénzügyőrséghez, a színesfémek átvételének és eredetkövetésének új szabályozását, ugyancsak a VPOP feladatrendszerének kibővítésével, az uzsorajelenség feltárását és ez alapján újrakodifikálását, illetve az Unió és a kormányzati támogatások felhasználása és a szervezett bűnözés kapcsolatának a vizsgálatát a szükséges kormányzati és jogalkotási intézkedések meghozatalával.

Ugyancsak folyamatos fenyegetettség-értékelés zajlik a forint és az euró (utóbbi mint közösségi fizetőeszköz) hamisítására vonatkozó bűnügyi, nemzetbiztonsági, illetve az EKB és az MNB emissziós és szakértői információinak a felhasználásával, melynek célja a fizetőeszközök elleni támadások korai előjelzése, szükség esetén operatív és adminisztratív védelme. Ezen hírszerzési adatok és szakértői vizsgálatok alapján az MNB több alkalommal döntött egyes forgalomban lévő bankjegytypusok kivonásáról és egy magasabb biztonsági szintű változat bevezetéséről.

Hasonló, a kártyakibocsájtókkal és elfogadókkal történő szakmai együttműködés létezik a bankkártyák vonatkozásában. Ez a hazai és a nemzetközi bűnözés egyik slágerterülete és az elektronikus fizetés bővülésével a jövő bűnözési problematikája.

Folyamatos és rendkívül fontos hazai és nemzetközi bűnügyi hírszerzői együttműködést kíván meg a kábítószerhelyzet vizsgálata, a kínálat és kereslet területén bekövetkezett változások okainak és lehetséges trendek céljának és irányának elemzése, a jogalkotás és a jogalkalmazás (rendészeti, egészségügyi és szociális döntéshozók) számára történő elemzett információk (intelligence) prezentálása. Az elmúlt öt év kábítószer-bűnözése, a designer drogok megjelenése és hódítása a vegyészet és a jogalkotás versenyfutásának tekinthető.

²¹ Bár a nyerőgépek üzemeltetésének jelentős szigorításáról szóló, 2012. október 2-án elfogadott törvény alapjául szolgáló nemzetbiztonsági kockázatok titkosításra kerültek, de itt is megállapítható a közvetlen kölcsönhatás.

4. A szervezett bűnözés elleni fellépés a stratégiai elemzés, hírszerzés segítségével

A stratégiai hírszerzés alkalmazása alapvetően meghatározhatja a szervezett bűnözés elleni harc hatékonyságát, az ellene való fellépés közép- és hosszú távú terveit. Mind a nemzetbiztonsági hírszerzési és elhárítási, mind a bünygi hírszerzési tevékenység egyik kiemelkedő célterülete a szervezett bűnözés, ezt a tevékenységüket szabályozó alapjogszabályok és a Nemzeti Biztonsági Stratégia is alátámasztja. Ebből következően szoros együttműködés szükséges a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok között. Ugyanakkor a hírszerzési tevékenység jellege és célterületei eltérő hírszerzési stratégiák megfogalmazását is jelentik.

A szervezeten elkövetett bűncselekményeket a mély konspiráció, a tervezés, az időben elhúzódó végrehajtás jellemzi. A szervezett bűnözés legfontosabb ismérvei a monopolhelyzet létrehozása, extraprofit elérése, legális gazdasági struktúrák működtetése, valamint hierarchikus felépítés.

Az Európa Tanács Szervezett Bűnözés Büntetőjogi és Kriminológiai Kérdéseivel Foglalkozó Szakértői Csoportja (PC–S–CO) megfogalmazta azon kritériumokat, melyek fennállása esetén megállapítást nyerhet a bűnszervezet léte. Ezek a következők:

1. Kötelező kritériumok:
 - a) három vagy több személy együttműködése;
 - b) hosszú távú vagy határozatlan időre szóló együttműködés;
 - c) súlyos bűncselekmények gyanúja vagy azok elkövetése;
 - d) anyagi haszonszerzési és/vagy hatalmi pozícióba kerülési cél.
2. Esetleges kritériumok:
 - a) minden egyes résztvevőnek meghatározott feladata vagy szerepe van;
 - b) valamely belső fegyelmi vagy ellenőrzési forma használata;
 - c) megfélemlítés céljából erőszak vagy egyéb eszközök alkalmazása;
 - d) befolyás kiterjesztése a politikusokra, a médiára, a közigazgatásra, a rendészeti szervekre, az igazságszolgáltatásra, illetve a gazdasági élet szereplőire korrupció vagy bármely más módszer alkalmazásával;
 - e) kereskedelmi vagy üzleti jellegű struktúrák alkalmazása;
 - f) részvétel a pénzmosásban;
 - g) nemzetközi szintű működés.

A szervezett bűnözői csoportok beazonosítása egyaránt jelent nemzetbiztonsági és rendőrségi tevékenységet, bomlasztásuk és felszámolásuk viszont már kizárólagosan rendőrségi feladat.

A bűnszervezetek feltérképezését követően egyfajta sorrendiséget, illetve prioritást kell felállítani. Elsődleges hatósági célpontként minden esetben a legmagasabb szinten szervezett csoportok kerülnek meghatározásra. A Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ (SZBKK) rendelkezésére állnak a Magyarországon működő összes feltérképezett bűnszervezet adatai.

Az SZBKK által készített értékelések, tanulmányok jelentős mértékben segítik a kormányzati intézkedések, a hosszú távú stratégiák kidolgozását, ezáltal a nemzetbiztonsági és a bűnüldöző szervek működésének prioritásait határozzák meg, másrészt segítik a bűnüldöző szervek stratégiai hírszerzési terveinek elkészítését, amelyek a szervezett bűnözői csoportok feltérképezésére, működő és kialakulóban lévő csoportok felszámolására, tevékenységük megakadályozására, prioritások felállítására irányulnak.

„A Finnországi Nemzeti Nyomozóiroda célpont-kiválasztási eljárást alkalmaz, mely célja olyan személyek, csoportok azonosítása, akik/ amelyek „súlyos bűnügyi célpont” státusban részesíthetők. A kiválasztás legfontosabb kritériuma, hogy a cselekmény súlyos bűncselekmény legyen, melynek felderítésére több egység együttműködésére is szükség van a rendvédelmi szerven belül vagy több rendvédelmi szerv között.”²²

A taktikai bűnügyi hírszerzés (titkos információgyűjtés) során beszerzett adatok alapján feltérképezhetővé válnak a bűnszervezeti csoportok, a részt vevő tagok személye, száma, a csoportban elfoglalt hierarchikus helyük, tevékenységük, valamint a csoport által megszervezett és elkövetett bűncselekmények. Továbbá elősegítik felmérni a megszerzett javak elosztását, gazdasági szervezeten belüli tisztára mosását, befektetését.²³

A titkos információgyűjtés e szakaszában alapvető feladat a bűnöző szervezet strukturális, funkcionális szempontok szerinti feltérképezése, a stratégiai döntést hozók – központi mag – azonosítása, a gyenge pontok felmérése és a támadási lehetőségek meghatározása.

A támadás lehetőségei többnyire személyhez kötöttek, hiszen a leggyengébb láncszem megtalálása a cél. Ebből következően az információgyűjtés a szervezett bűnözői csoportban részt vevő egyénre fókuszál.

Ez az elv képezi a Svéd Nemzeti Nyomozóiroda ún. arborisztikus (fakertészeti) módszere lényegét.

A svéd modell szerint a szervezett bűnözés egyéni bűnelkövetőkből épül fel, így a szervezett bűnözés elleni küzdelem valójában az egyének elleni harc, akik egy jól felépített bűnözői hálózat keretében működnek. A stratégiai döntést hozók és az operatív végrehajtók közötti kapcsolat hatékony felderítésére épül az arborisztikus módszer, melynek végső célja a stratégiai szempontból fontos szereplők kiiktatása, akik egy fának azon ágai, melyeket feltétlenül el kell távolítani.

²² Kiegészítő megközelítések és intézkedések a szervezett bűnözés megelőzése és az ellene való küzdelem érdekében, összeállítás az EU tagállamainak legjobb gyakorlataiból. EU Tanácsa, 10899/11.

²³ 42/2000 ORFK Intézkedés.

A szervezett bűnözés elleni küzdelem folyamatos felderítői munkát igényel, tekintettel arra, hogy a bűnszervezetek és azok vezetői foglalkozásszerűen hosszú távra tervezve követik el bűnös cselekményeiket. Ennek egy esetleges szabadságelvonással járó büntetés sem képes gátat szabni, mivel számos példa mutatja, hogy egy fejlett bűnszervezetet annak vezetője büntetés-végrehajtási intézetből is képes irányítani. Mindezekből következően külső (bírói) engedélyezéssel és kontrollal biztosított folyamatos ellenőrzésre, felderítésre van szükség a szervezett bűnözés elleni hatékony fellépés érdekében.

E jelenségre felfigyelve az Egyesült Királyság Súlyos Szervezett Bűnözés Elleni Ügynöksége 2006-ban dolgozta ki a folyamatos megfigyelés koncepcióját, mely kiterjed az érintett személy pénzügyi körülményeire, mobilitására.²⁴

A szervezett bűnözés elleni integrált fellépés egyik fontos eszköze a szervezett bűnözés helyzetének értékelését biztosító új módszertan bevezetése volt.²⁵

A prioritások között kiemelt kockázatként megjelölt szervezett bűnözés mérésére bevezetett új metodika lényeges szemléleti változtatást hozott a bűnözés ezen minőségileg magasabb formája és az azt megvalósító bűnszervezetek tevékenységének értékelésében. Az OCTA mozaiknéven bevezetett értékelési modell két vonatkozásban is lényegi változást hozott.

Az új értékelési módszertan szemléletbeli változást jelent. Szakított a korábbi időszakban, 2006-ig alkalmazott éves szintű, visszatekintő jellegű helyzetértékelésekkel (OCR), és *proaktív, jövőbe mutató*, a következő év hírszerzési prioritásait megfogalmazó fenyegetettség-értékelés készül. A biztonsági kockázatok, fenyegetettségek meghatározása *lényegesen szélesebb információs bázisból történik*.

A minőségi, értékelt-elemzett összeurópai szintű fenyegetettségi információk a tagállamok nyomozó hatóságainak egységes bűnügyi statisztikai és műveleti adatszolgáltatása alapján készül, amelyek kiegészülnek az EU ügynökségeinek értesüléseivel, továbbá a civil szektor, illetve az írott és elektronikus média felületein szabadon hozzáférhető, nyílt információkkal.

„A proaktív megközelítés alkalmazásával, az aktuális és a potenciális biztonsági kockázatok feltárásával lényegesen dinamikusabb pozíciót biztosít a nemzetbiztonsági és a rendvédelmi szervek számára a szervezett bűnözés elleni stratégiai és taktikai intézkedések megtervezéséhez és kivitelezéséhez.

Az OCTA módszertana *kockázatelemzés alkalmazásával* a vizsgált bűnszervezetek és alacsonyabb szervezetségi szintű bűnöző struktúrák tevékenységének a politikára, a gazdaságra, a társadalomra és a műszaki életre (**P**olitical, **E**conomical, **S**ocial, **T**echnological = PEST) gyakorolt hatásmechanizmusára koncentrált.

A szervezett bűnözés által támadott célpontok gyors bővülését jelzi, hogy a *raster-rendszer 2006-ban kiegészült további két vizsgálati területtel: környezeti (Environmental) és jogi (Legal) szempontok = PESTEL.*²⁶

²⁴ Kiegészítő megközelítések és intézkedések a szervezett bűnözés megelőzése és az ellene való küzdelem érdekében, összeállítás az EU tagállamainak legjobb gyakorlataiból. EU Tanácsa, 10899/11.

²⁵ Action Plan Implementing the Hague Programme (2005/C 198/01).

²⁶ BALLÁNÉ Füzster Erzsébet – SZENDREI Ferenc – URBÁN Zoltán: A szervezett bűnözés kézikönyve. p. 30.

E témába tartozó kutatásról magyar példa alapján is be lehet számolni. 2010-ben a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen publikáltak egy olyan tanulmányt, mely a szervezett bűnözés egészségügyi területre gyakorolt hatásait vizsgálta, különös tekintettel a honvédségi és a rendészeti állományra kifejtett fenyegetésre. A cikk egy eddig kevésbé vizsgált új potenciális támadási területre irányította rá a figyelmet, sőt ajánlásaiban éppen az OCTA adatgyűjtési szempontrendszerének ez irányú bővítésére tett javaslatot.²⁷

A szervezett bűnözés elleni stratégiák kialakítását szolgáló hírszerzésnek információkkal kell bírnia a *csoporthoz tartozók erősségeiről, gyengeségeiről, a szervezett bűnözői csoportoknak a társadalomra, a gazdaságra és az állami szervekre gyakorolt hatásairól is*. A közép- vagy hosszú távú stratégiák prioritásai alapján a középvezetés meghatározza a kiválasztott csoportokkal szemben lehetséges beavatkozás, bomlasztás, felszámolás lehetőségeit.

A bűnügyi kockázatelemzés hasonló felfogását dolgozta ki a belga Genti Egyetem, melyet „sebezhetőségi vizsgálatnak” neveztek el. A sebezhetőség a gazdaság jogi szabályrendszerének gyenge vagy joghézagosan megalkotott területeit kutatja, mely lehetőséget adhat a szervezett bűnözés számára a bűnözéssel szerzett javak egyes gazdasági ágazatokba történő beáramoltatására.

A hivatkozott kutatás rámutat arra is, hogy a folyamat kétirányú, sokszor egyes vállalkozások keresnek lehetőséget bűnügyiileg érintett gazdasági háttérű szervezetekkel vagy közvetlenül szervezett bűnözői csoportokkal befektetési célból.²⁸ A tanulmány a legjellemzőbb érintkezési területeket is nevesíti: vendéglátás, szórakoztató ipar, személyszállítás, hulladékgyűjtés stb.

A Genti Egyetem által kidolgozott módszertannak egy módosított változata jelent meg a Tamperei Programban 1999-ben, mely a bűnmegelőzés és a **bűnmentesítés** szempontjait kívánta érvényesíteni a tagállami és a közösségi jogalkotás szintjén egyaránt.

A stratégiai hírszerzés információi alapján is készül a Hágai Program irányította a figyelmet arra, hogy a megváltozott bűnözéssel szemben új stratégiai bűnügyi hírszerzési módszertant célszerű alkalmazni.

Az ún. *Európai Bűnügyi Hírszerzési Modell* (ECIM) a műveleti alapú minőségi információk szerzésére és elemzésre épül.

A stratégiai cél a szervezett bűnözés jogi, pénzügyi és humán mozgásterének csökkentése. A bűnügyi felderítő szervek információi, egyéb államigazgatási ellenőrző és engedélyező szervezetek adatai alapján az elemző szervek meglehetősen pontos csoport- és tevékenységelemzést képesek készíteni a bűnszervezetként azonosított struktúráktól.

²⁷ RÉVAI Róbert – BEDROS J. Róbert – ISTVANOVSKI László – HUSZÁR András – SZÉKELY György: A szervezett bűnözés egészségügyi aspektusai. pp. 192–202.

²⁸ Tom Vander BEKEN – Stijn Van DAELE: Legitim vállalkozások és bűnügyi sebezhetőség. pp. 739–750.

A *Stockholmi Program* – az új hírszerzési stratégia – központi magja a nemzeti és a nemzetközi partnerszervek még szorosabb együttműködése, a párhuzamosságok megszüntetése, ezáltal a bűnmegelőzés jobb hatásfokának kialakítása a szervezett bűnözés ellen, illetve az olyan új fenyegetettségi területeken, mint pl. a számítógépes bűnözés és a hálózatok biztonsága elleni támadások.²⁹

A Stockholmi Programnak megfelelő, gyors reagálású kormányzati stratégiák kialakításának egyik eszköze lehet a nemzetbiztonság és a bűnügyi hírszerzés kiemelten veszélyes területein egy olyan ún. *Korai Figyelmeztető Rendszer* kiépítése, mely egyrészt a nemzetközi környezetből származó értesülések, másrészt a hazai nyílt és operatív forrásokból nyerhető információk naprakész feldolgozásával és elemzésével lehetőséget biztosít bármely új jelenségre történő azonnali reagálásra, illetve közép- vagy hosszabb távú stratégiák megfogalmazására.

Ez a módszer jól alkalmazható egyes terjesztéssel járó bűncselekményekre (kábitószerek-kereskedelem, pénzhamisítás, hamis pénz forgalomba hozatala), továbbá a csalás egyes formáira, illetve bankkártya-hamisítás és számítógépes hálózatok elleni bűncselekmények esetében. Ebben a rendszerben fontos szerepet töltenek be az összekötőtiszti hálózatok, a bűnügyi kutatóintézetek, továbbá a rendőrségen kívüli szervezetek, pl. a nemzeti bankok emissziós részlegei vagy a kereskedelmi bankok biztonsági szervei.

A korai figyelmeztetés elve alkalmazható a bűnszervezetek és az alacsonyabb szervezetségi szintű struktúrák csoportképződési mechanizmusának jelzésére is. A tanulmány³⁰ több ország példájának bemutatásával keresi a választ arra, melyek a legjobban bevált gyakorlatok a szervezett bűnözés utánpótlásának megakadályozására.

Ugyanez a probléma foglalkoztatja a nemzetbiztonsági és a rendőri szervezetet a másik jelentős biztonsági kihívás, a terrorizmus esetében. Miután a bűnözésen belül a bűnszervezeti/terrorizmus-szervezeti tagságot a deviancia egy speciális formájaként azonosítjuk, léteznie kell olyan indikátoroknak, melyek a deviancia egy korábbi szakaszában azt a folyamatot előre jelzik.

Hasonló elvekre épül a Kanadai Rendőrség által kifejlesztett – azóta a világ számos országában eredményesen alkalmazott – VICLAS elnevezésű jelentőrendszer, amely a szexuális aberráció miatti bűnelkövetői „életút” megtörésére nyújt lehetőséget.

Hazánkban is történtek lépések a szervezett bűnözésre alkalmas előrejelző rendszer kidolgozására a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ adatbázisának és számítógépes elemző programjának felhasználásával, egy speciális kockázatelemző módszerrel kombinálva. Az alkalmazni kívánt módszer funkciója, hogy bizonyos feltételrendszer együttes fennállása esetén jelezze a szervezett bűnözői csoportosulás bűnszervezetté válásának potenciális veszélyét.³¹

²⁹ OJ C 115, 2010. 05. 04. p. 1.

³⁰ Kiegészítő megközelítések és intézkedések a szervezett bűnözés megelőzése és az ellene való küzdelem érdekében, összeállítás az EU tagállamainak legjobb gyakorlataiból. EU Tanácsa, 10899/11.

³¹ ISTVANOVSKI László – KENEDLI Tamás: Új értékelési módszerek alkalmazása a szervezett bűnözésre. pp. 72–79.

Az előjelző rendszer melletti másik megoldás az **összevont nemzeti hírszerző ügynökségek** létrehozása, elsősorban olyan bűncselekmények esetén, mely több nemzeti szerv hatáskörét, feladatkörét érinti: illegális kábítószerkereskedelem, jövedéki termékek csempészete, embercsempészet, emberkereskedelem vagy éppen a pénzmosás. Tekintettel arra, hogy a bűnszervezetek tevékenysége igen széles spektrumot ölel fel és az ellene való fellépés is több nemzeti szerv feladatkörét képezi, Európa több országában alakultak Nemzeti Hírszerző Központok e probléma eredményes kezelésére.

Svédországban 10 nemzeti szervezetet foglal magában, köztük az adóhatóságot, a bevándorlási hivatalt és az ügyészséget is. A szervezet tevékenységét Közös Stratégiai Végrehajtó Tanács irányítja.³²

A bűnüldözési hatáskörrel felruházott bűnüldöző szervek közötti párhuzamosságok megszüntetésének igénye magában foglalja a feladatkörök és információk összpontosítását, erre az elvre épülnek az ún. „*Fúziós Központok*”.

Kialakulásukat az Egyesült Államok elleni 2001. évi terrortámadás tapasztalatai segítették elő. A terrortámadás okait és körülményeit feltáró szakmai vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy a nemzeti ügynökségek közötti rivalizálás, az információáramlás központosításának és időbeli elemzésének, visszacsatolásának hiánya döntően hozzájárult a tragédia bekövetkezéséhez.

Megoldásként az olyan homogén feladatkörrel rendelkező központok létrehozása kínálkozott megoldásként, mely egyrészt megszünteti a párhuzamos hatáskörökből fakadó rivalizálást és egycsatornássá teszi az információáramlást.

A kristálytisza elvek ellenére a világban és az EU-ban a fúziós központok számos formája alakult ki. Három alapvető típus különböztethető meg:

- amelyik kizárólag kormányzati tájékoztatási funkciót lát el;
- amelyik csak információelemző és koordinatív tevékenységet lát el;
- amelyik az információszerző és -elemző feladatok végzése mellett teljes körű beavatkozó jogkörrel is rendelkezik.

A fúziós központok tevékenységükkel közvetve (pl. kormányzati intézkedések) és közvetlenül is hozzájárulnak a szervezett bűnözési csoportok felszámolásához, egy-egy szervezett bűnözési jelenség visszaszorításához.

Összegzés

A nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi szervek által folytatott stratégiai és konkrét hírszerző tevékenységek céljait a tevékenységre vonatkozó jogszabályok, fontosabb nemzetközi jogi alapidokumentumok és a hazánk biztonságpolitikáját meghatározó stratégiai alapelvek és célok határozzák meg.

³² Kiegészítő megközelítések és intézkedések a szervezett bűnözés megelőzésére és az ellene való küzdelem érdekében.

Ezek alapján a nemzetbiztonsági stratégiai felderítés, hírszerzés és elhárítás leginkább egy *állandó jellegű biztonsági kockázati felmérésnek, illetve ennek alátámasztását szolgáló információ-felhalmozásnak, -készletezésnek tekinthető*, melyből az aktuális és a potenciális fenyegetettség szintjére, mértékére következtethetnek, és ez alapján a kormányzat hosszú távú stratégiákat alkot, valamint a szolgálatok konkrét intézkedéseket tehetnek.

A nemzetbiztonsági stratégiai hírszerzésnek/elemzésnek biztosítania kell a *kormányzati döntésekhez szükséges, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű védett információkat, amelyek a kockázatok és a fenyegetések időbeni felismeréséhez és kivédéséhez, a kormányzati döntések megalapozásához szükségesek*, illetve a nemzet biztonsága érdekében hasznosítható információkat. Továbbá információkkal kell rendelkezni a terrorizmus, a *szervezett bűnözés*, az egyéb illegális tevékenységek jelentette aszimmetrikus fenyegetések és más globális, regionális és belső kihívásokról.

A stratégiai bűnügyi hírszerzés célja a belügyi stratégiai döntéshozatal megalapozása. Stratégiai döntéshozatal szükséges a bűnözés nemzetközi és hazai helyzetében bekövetkezett vagy várhatóan bekövetkező lényegi változások esetében. Ezt támogatja a stratégiai típusú bűnügyi hírszerzés és elemzés.

Különböző tendenciák vizsgálatával lehetőséget teremt előrejelzés, prognózis készítésére. Ezáltal a *kormányzati irányítás és a rendőri vezetés döntéselőkészítő mechanizmusában igen fontos szerepet tölt be.*

A stratégiai hírszerzés és elemzés a bűnözést jellemző körülmények, feltételek (jogi, társadalmi, anyagi, földrajzi, etnikai stb.), a bűnözést mérő statisztikai és más bűnügyi jelzőszámok felhasználásával végez *helyzetelemzést*, állapít meg *prognózisalkotáshoz* szükséges trendeket, fogalmaz meg mindezek alapján a jogalkotásnak, a jogalkalmazásnak és a közvetlen szervezeti irányításnak szóló javaslatokat.

A stratégiai hírszerzés és elemzés fő területe természetesen a transznacionális jellegű bűnözési formák, a szervezett bűnözés egyes kategóriái (nemzetközi kábítószer-kereskedelem, fegyver- és robbanószer-kereskedelem, jövedéki termékek csempészete, embercsempészet, emberkereskedelem, pénzmosás, interneten végrehajtható bűncselekmények stb.) és természetesen a terrorizmus.

Nemzeti szinten a Nemzeti Biztonsági Stratégia megfogalmazza, hogy minden kormányzati intézmény *feladata*, hogy saját szakterületén *folyamatosan értékelje a nemzeti és a nemzetközi biztonság és fenyegetettség elemeit, és megtegye a szükséges lépéseket azok kezelésére és elhárítására.*

A tanulmány – európai tapasztalatok alapján – több megoldási lehetőséget vázolt a biztonsági, bűnügyi kockázatokra, fenyegetésekre vonatkozó információk beszerzésére, értékelésére (OCTA, ECIM, sebezhetőségi vizsgálat, bűnmentesítés, korai figyelmeztető rendszer, VICLAS fúziós központ stb.), amelyek alapján stratégiai szintű, illetve konkrét válaszokat lehet adni.

A Magyarországot érintő biztonsági kihívásoknak megfelelően nemcsak a nemzetbiztonsági és a rendvédelmi szerveknek, hanem összkormányzati szinten az állami szerveknek a szorosabb együttműködése szükséges, természetesen a szövetséges államok hírszerző és elhárító szervezeteivel is együttműködve. Az együttműködéseknek ki kell terjednie a kormányzati stratégiák alapján kialakított ágazati szintű hírszerző stratégiák egyeztetésére is.

Ilyen szoros együttműködésnek kell érvényesülnie a tanulmányban tárgyalt szervezett bűnözés (terrorizmus) elleni fellépésért felelős kormányzati szerveknél is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 13/2001(X.2.) ORFK Utasítás a Magyar Köztársaság Rendőrsége bünelemzési szabályzatának kiadásáról
- A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa (17024/09 tanácsi dokumentum); <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/09/st17/st17024.hu09.pdf>; letöltés: 2013. 07. 28.
- A Stockholmi Program az EU bel- és igazságügyi programja a 2010–2014-es időszakra. 2010/C 115/01. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:hu:PDF>; letöltés: 2013. 07. 28.
- A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség megvalósítása a polgárok szolgálatában: A stockholmi program végrehajtásáról szóló cselekvési terv – COM (2010) 171.
- A szervezett bűnözés kézikönyve. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2011.
- A Tanács állásfoglalása a szervezett bűnözés megelőzéséről. HL C 408. 1998. 12. 29. <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=hu&ihmlang=hu&lng1=hu,de&lng2=cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,nl,pl,pt,sk,sl,sv,&val=400472:cs>; letöltés: 2013. 07. 28.
- Action Plan Implementing the Hague Programme (2005/C 198/01) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005XG0812%2801%29:HU:HTML>; letöltés: 2013. 07. 28.
- Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: Öt lépés a biztonságosabb Európa felé. COM(2010) 673 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0673:FIN:hu:PDF>; letöltés: 2013. 07. 28.
- Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (OJC 326.26.10.2012.) <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:HU:HTML>; letöltés: 2013. 07. 28.
- Bécsi cselekvési terv. HL C 19. 1999. 01. 23. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0232:FIN:HU:PDF>; letöltés: 2013. 07. 28.
- Cselekvési terv a szervezett bűnözés elleni küzdelemről. HL C 251. 1997. 08. 15. <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihmlang=en&lng1=en,hu&lng2=cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,nl,pl,pt,sk,sl,sv,&val=400472:cs>; letöltés: 2013. 07. 28.
- DEÁK Péter (szerk.) Biztonságpolitikai kézikönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 642 p. ISBN 9789633899151

- Dr. DORMÁN Tivadar: Új szemléletű értékelési rendszer.
In: Belügyi Szemle, 50. évfolyam 4. szám. 2002. pp. 15–19. ISSN 1218-8956
- Dr. ISTVANOVSZKI László: Bűnelemzés, titkos információ elemzés a bűnügyi operatív munkában. Főiskolai jegyzet, Budapest, 2005.
- Dr. RESPERGER István: A stratégiai tervezés alapjai. ZMNE, Budapest, 2004. 33 p.
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0171:FIN:HU:PDF>; letöltés: 2013. 07. 28.
- ISTVANOVSZKI László – KENEDLI Tamás:
Új értékelési módszerek alkalmazása a szervezett bűnözésre.
In: Magyar Rendészet 2007/1–2. szám. pp. 72–79. ISSN 1586-2895
- ISTVANOVSZKI László: Bűnelemzés a modern bűnüldözésben.
KRE Egyetemi jegyzet, Budapest, 2012.
- Kiegészítő megközelítések és intézkedések a szervezett bűnözés megelőzése és az ellene való küzdelem érdekében, összeállítás az EU tagállamainak legjobb gyakorlataiból EU Tanácsa, 10899/11
- KIS-BENEDEK József: A nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi együttműködése. ZMNE Egyetemi jegyzet, Budapest, 2011.
- KISS Petra: A magyar stratégiai gondolkodás változása a nemzeti biztonsági stratégiák tükrében. In: Hadtudomány, XXII. évfolyam 3–4. szám, 2012. november. pp. 68–79. ISSN 1215-4121
- Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 1035/2012. (II.21.) Korm. határozat
- Millenniumi stratégia. HL C 124, 2000. 5. 3.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0232:HU:HTML>; letöltés: 2013. 07. 28.
- RÉVAI Róbert – BEDROS J. Róbert – ISTVANOVSZKI László – HUSZÁR András – SZÉKELY György: A szervezett bűnözés egészségügyi aspektusai. In: Hadmérnök, V. évfolyam 2. szám, 2010. június. pp. 190–202.
http://hadmernok.hu/2010_2_revai_etal.pdf; letöltés: 2013. 07. 28.
- Szabó József: Magyar Hadtudományi Lexikon.
Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. ISBN 963045226
- SZENDREI Ferenc: A pénzmosás. Doktori PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2010.
- Tom Vander BEKEN – Stijn Van DAELE: Legitimate business and crime vulnerabilities. In: International Journal of Social Economics, 35. évfolyam 10. szám. 2008. pp. 739–750. ISSN 0306-8293
- Transcrime módszertan, az Európai Bizottság javaslataiban szereplő nem szándékolt bűnügyi kockázatok felmérésére (szerződés szám: DG.JAI-D2/2004/05).
http://transcrime.cs.unitn.it/tc/fso/publicazioni/AP/MARC_Legislative_CRAM_Finale_report.pdf; letöltés: 2013. 07. 28.
- VÁRHALMI A. Miklós: A magyar titkosszolgálatok a jövőnk biztosítékai.
http://www.varhalmi.hu/sub_site.php?doc=3728; letöltés: 2013. 06. 20.

BÖRCsök ANDRÁS

**UKRAJNA KÜLPOLITIKÁJA
A 2010-ES ELNÖKVÁLASZTÁS UTÁN**

1. BEVEZETŐ

Jelen írásomban arra vállalkoztam, hogy megvizsgáljam a 2010-es ukrain elnökválasztás utáni időszak külpolitikáját. Témaválasztásomat meghatározó módon motiválta, hogy Kijevben végeztem a középiskolát és egy évet jártam a Tarasz Sevcsenko Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Intézetébe. Ez idő alatt megtanultam a nyelvet, megismertem az ukrán körülményeket és szokásokat. Jelen munkám célja, hogy bemutassam a független Ukrajna 2010 utáni útkeresését a nemzetközi külpolitikai szintéren.

Írásomban – rövid történelmi áttekintést követően – ismertetem az érvényben lévő, meghatározó, az ukrán külpolitikai folyamatokra markáns módon befolyást gyakorló dokumentumokat és törvényeket, majd kitérek Ukrajnának az Európai Unióval, az Amerikai Egyesült Államokkal és a NATO-val fenntartott viszonyára. Részletesen tárgyalom Ukrajna és az Oroszországi Föderáció kapcsolatát, azon belül is a Fekete-tengeri Flotta, az energetika és a hadiipar kérdéskörét, majd kitérek az ukrán külpolitika egyéb aspektusaira is. Vizsgálódásom részét képezi továbbá az ukrán külpolitika kihívásainak ismertetése és blokkba történő integrálásának gondolata, valamint az erről kialakított vélemények. Tanulmányomat egy összeggel zárom, amelyben értékelem Janukovics elnök külpolitikáját, valamint következtetések levonására is vállalkozom.

Az elkészített anyag módszereként megvizsgáltam Ukrajna kül- és biztonságpolitikai dokumentumait, az elnök, a parlament és a minisztertanács honlapjait, illetve a különböző kutatóintézetek és a helyi sajtókiadványokon keresztül figyelemmel kísértem a téma fontosabb eseményeit. Ráműtattam azokra a súlypontokra, ahol meghatározó változások történtek a 2010-es elnökválasztást követő időszakban.

2. AZ UKRÁN ÁLLAM KIALAKULÁSA – KÜLPOLITIKAI HATÁSOK
(RÖVID TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS)

A mai Ukrajna területén már idősámításunk előtt éltek különböző törzsek és kisebb közösségek. Nagyjából a VI–IX. században megkezdődött a keleti szlávok osztályba tagolódása, ami a feudalizmus kezdetét jelentette. A több századig tartó fejlődés eredményeként a IX. századra kialakult a Kijevi Rusz. A kelet-európai térség első szervezett politikai hatalma egyesítette a Balti-tenger és a Fekete-tenger között letelepedett törzsek jelentős részét, ezzel létrehozva egy multikulturális törzsszövetséget.¹

¹ Власов В. [Vlaszov V.], 2006. „Введение в историю Украины 5 кл” [Bevezetés a történelemben]. Kijev, „Geneza” Kiadó.

Kijev város vált a hatalom kulturális, politikai és gazdasági központjává. A legjelentősebb előrelépés Nagy Vlagyimir² (980–1015) uralkodása alatt figyelhető meg, amikor 988-ban – a Bizánccal folytatott diplomáciai kapcsolatok hatására – Vlagyimir Herceg megkeresztelte a Kijevi Rusz népét. A kereszténység megjelenése olyan folyamatokat indított el, amelyek következtében megnövekedett az írni és olvasni tudók száma, fejlődött a kultúra és növekedett az ország elfogadottsága a nemzetközi szinten.

Batu kán serege 1240-ben elérte a Kijevi Ruszt is, amely a harcok során több kisebb fejedelemségre hullott szét. A tatár–mongol lovas haderő nem volt képes arra, hogy ezeket a területeket tartósan megszállja. 1385-ben létrejött a Lengyel–Litván Unió, amely észak-nyugati és nyugati irányból terjeszkedett, valamint erre az időszakra tehető kelet felől a Moszkvai Fejedelemség hódító törekvései is.³

1569. július 1-jén létrejött a Lublini Unió, amely egyesítette a mai Litvánia és Lengyelország területeit. A további lengyel terjeszkedés elől az ukrán földművesek délre menekültek. Ezzel megkezdődött az önálló kozák állam szerveződése, amelynek központja a Zaporizzsjai Szics lett. E félkatonai társadalom örökös harcban állt a betolakodó hódítókkal, életformájává az állandó hadviselés vált. A kozák közösségek vezetését Bogdan Hmelnyickij⁴ vállalta.⁵

A térségben folyamatos háborúk dúltak, amelyek következtében a kozák állam két részre szakadt: nyugati felét Lengyelország kebelezte be, míg keleti fele orosz befolyás alá került. Később, a XVII. század végén Lengyelország meggyengült, így Oroszország kiterjesztette hatalmát Ukrajna nyugati felére is. A cári birodalom véglegesen megszüntette a korábbi kettéosztottságot, s ugyan egy birodalomba egyesítette az azonos nyelvet beszélő ukránokat, de korábbi önrendelkezésüket megszüntette és megkezdte a birodalomba való beolvasztásukat, eloroszosításukat.

Az újjászervezett államban megkezdődött az ukrán gazdaság fellendülése – növekedett a mezőgazdasággal foglalkozók száma, új ipari telepek és bányák jöttek létre. A gazdasági fellendülés mellett azonban jelen volt az orosz elnyomás, amely az 1870-es években markánsan megmutatkozott, amikor a cári rendszer beszüntette az ukrán nyelvű iskolai oktatást.⁶

Ukrajna 1917-ben üdvözölte a cári önkényuralom megdöntéséről szóló híreket. Április 8-án Kijevben megválasztották a 150 tagú ukrán parlamentet (Verhovna Rada). Az ukrán függetlenségi politikusok nem adták fel az ország szuverenitásának kivívásával kapcsolatos reményüket és – a korábban újból megalakult – Lengyelországhoz fordultak segítségért. Április 20-án közös lengyel–

² Владимир Святославич, Volodimir Velikij.

³ Лях Р. Д., Темирова Н. Р. [Ljah R. D., Temirova N. R.], 2003. „История Украины: учебник для 7 класса” [Ukrajna történelme]. Kijev, „Geneza” Kiadó.

⁴ Богдан Хмельницкий, Bohdan Hmelnickij.

⁵ Власов В. [Vlasov V.], 2004. „История Украины 8 кл” [Ukrajna történelme]. Kijev, „Geneza” Kiadó.

⁶ Турченко Ф. Г., Морoko В. Н. [Turcsenko F. G., Moroko V. N.], 2001. „История Украины. Конец XVIII – начало XIX века” [Ukrajna történelme. XVIII. sz. vége – XIX. sz. kezdete]. Kijev, „Geneza” Kiadó.

ukrán kiáltványt tettek közzé, amelyben bejelentették a kibékülést és a szovjet-hatalom elleni harcot. A valóságban azonban a fegyveres harcokat végleg lezáró 1921-es rigai békét a lengyelek és az oroszok az ukránok kárára kötötték: földjeiket négy állam – Szovjetunió, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia – között osztották fel. Az ukrán függetlenség továbbra is váratott magára.⁷

Az ország csupán hét évtized elteltével, 1991. augusztus 24-én vált függetlenné, amit az „Ukrajna függetlenségi nyilatkozatában”⁸ deklarált.

2.1. Az önálló ukrán külpolitika megjelenése

Ukrajnát területe és népessége alapján Európa második és a világ 46. legnagyobb országaként tartják számon. Az ország területe 603 ezer négyzetkilométer. A 44,5 milliós lakosságú Ukrajna geopolitikai potenciálját vizsgálva az országot méltán nevezhetjük középhatalomnak.⁹

1991-ben a Szovjetunió felbomlásával függetlenné vált volt szocialista országok – így Ukrajna is – új kihívásokkal néztek szembe, mind belpolitikai, mind külpolitikai értelemben. A „hirtelen” jött függetlenség bizonyos értelemben elhamarkodott döntéseket és bizonytalanságokat szült. Nehézségek, egyben lehetőségek vetődtek és vetődnek fel ma is az ország geostratégiai elhelyezkedéséből fakadóan, hiszen Ukrajna a híd szerepét tölti, töltheti be Oroszország és Európa között. Ennek – az ország szempontjából nézve – egyaránt vannak pozitív és negatív hatásai. Pozitívumként jelenik meg a kulturális diverzitás, az értékek sokszínűsége, ugyanakkor nehézkessé válik az identitás és a hovatartozás meghatározása, az egyensúly megtartása, illetve a történelmi kényszerektől történő elszakadás. Ukrajna a rendszerváltás óta a Nyugat és a Kelet között ingázik, az aktuális politikai vezetéstől függően, ezzel is bizonytalanabbá téve saját helyzetét.

A külpolitikával foglalkozó első nyilatkozat még a Szovjetunió fennállásának idején, 1990. július 16-án jelent meg¹⁰, amelyben az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság deklarálta az Ukrán Állam szuverenitását és területi függetlenségét. Ukrajna a nemzetközi jog alanyaként határozta meg magát, amely békés úton kíván szerződéseket, gazdasági megállapodásokat kötni, diplomáciai kapcsolatot létesíteni a világ országaival, továbbá részt kíván venni a nemzetközi szervezetek munkájában. Mindezt az egyenlőség, kölcsönös tisztelet és a belügyekbe való be nem avatkozás jegyében kívánta megvalósítani. Célként fogalmazódott meg a dokumentumban az ország semleges státusának kialakítása. A nyilatkozat kimondja, hogy „... a jövőben semleges állam lesz, amely nem csatlakozik katonai tömbökhöz, és betartja a három atommentes elvet: nem vesz át, nem állít elő és nem vásárol nukleáris fegyvert”.

⁷ Турченко Ф.Г. [Turcsenko F. G.], 2004. Новейшая история Украины. Часть первая: Учебн. для 10-го класса [Ukrajna újkori történelme. Első rész]. Kijev, „Geneza” Kiadó.

⁸ Ukrán Parlament, 1991. Про проголошення незалежності України [Ukrajna függetlenségi nyilatkozata]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁹ CIA, 2013. The World Factbook – Ukraine. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰ Ukrán Parlament, 1990. Декларация про державний суверенітет України [Ukrajna szuverenitásának deklarálása]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12>; letöltés: 2013. 08. 06.

A függetlenné válás után Ukrajna első ízben az 1993. július 2-án kiadott „Ukrajna külpolitikájának főbb irányvonalai”¹¹ című dokumentumban fogalmazta meg külpolitikájának alapvetéseit. Ebben fontosnak tartja a független és demokratikus állapot fenntartását, a területi sérthetlenséget, a nemzetközi gazdasági keringésbe történő bekapcsolódást, az ukrán állampolgárok jogainak védelmét belföldön és külföldön egyaránt. Kiemeli a szomszédos országokkal, valamint a Független Államok Közösségével (FÁK), a NATO-val és az Európai Unió országaival való kölcsönös együttműködés fontosságát.

3. UKRAJNA ÚJ KÜLPOLITIKAI IRÁNYVONALÁNAK MEGHATÁROZÁSA (A KÜLPOLITIKÁT MEGHATÁROZÓ VAGY ARRÁ MARKÁNS HATÁST GYAKORLÓ DOKUMENTUMOK ÁTTEKINTÉSE)

A függetlenné válást követően az Ukrán Köztársaságban¹² félprezidenciális rendszer jött létre. Az ukrán állampolgárok által közvetlenül választott államfő megbízatása öt évre szól.¹³ Az elmúlt években jóváhagyott alkotmány módosítások értelmében csökkent ugyan az államfő jogköre, politikai hatalma azonban továbbra is meghatározó maradt. Egy személyben gyakorolja az erőszakos szervezetek feletti ellenőrzést, képviseli az országot a nemzetközi szinten, nemzetközi szerződéseket köt, saját hatáskörében nevezi ki a külföldön szolgáló ukrán diplomatákat stb.¹⁴ A 2010. január 17-én tartott elnökválasztás gyökeresen megváltoztatta Ukrajna kül- és biztonságpolitikai irányultságát.

Viktor Janukovics¹⁵ elnökjelölt – szoros versenyben Julia Timosenko korábbi miniszterelnökkel – a szavazatok 48,95%-át szerezte meg¹⁶, ezzel hivatalosan megnyerte a 2010-es elnökválasztást. Az új államfő beiktatására február 25-én került sor a Legfelsőbb Tanácsban (Parlamentben). Janukovics hozzá közel álló embereket nevezett ki a stratégiaiul fontos pozíciókba. A miniszterelnöki széklet az orosz születésű Mikola Azarov¹⁷, míg a külügyminiszteri posztot Ukrajna volt moszkvai (és

¹¹ Ukrán Parlament, 2010. Про Основні напрями зовнішньої політики України [Ukrajna külpolitikájának főbb irányvonalai]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹² Ukrán Alkotmány 1. cikkely 5. §.

¹³ Ukrán Alkotmány 5. cikkely 103. §.

¹⁴ Az ukrán hadsereg főparancsnoka.

¹⁵ 1950-ben született Donyeck városában. 1967-ben a bíróság elítélte fegyveres rablásért, majd 1970-ben testi sértésért. 1997–2002 között Donyeck régió kormányzója. 2002–2005-ben Leonid Kucsma államfő miniszterelnöke. 2003-tól a Régiók Pártja vezetője. File.liga.net, 2010. Янукович Виктор Федорович [Viktor Janukovics életrajza]. <http://file.liga.net/person/271-viktor-yankovich.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁶ Dozor.kharkov.ua, 2010. Выборы Президента Украины: результаты он-лайн. Янукович победил с отрывом в 3.48% [Ukrán elnökválasztások: Janukovics 3,48%-os különbséggel nyert]. <http://dozor.kharkov.ua/1000981/politika/prezidentskie/1055017.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁷ 1947-ben született Kaluga városában, a mai Oroszország területén. A geológus-geofizikus diplomával rendelkező Azarov 1994-től 1998-ig parlamenti képviselő, 1998–2002-ig az Ukrán Adóhivatal elnöke. 2002 és 2005 között Ukrajna pénzügyminisztere. 2007-től 2010-ig ismét parlamenti képviselő. File.liga.net, 2011. Азаров Николай Янович [Nyikolaj Azarov életrajza]. <http://file.liga.net/person/637-nikolai-azarov.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

washingtoni) nagykövete, Kosztyantin Hriscsenko¹⁸ kapta (2012 decemberében miniszterelnök-helyettes lett, helyét Leonyid Kozsara¹⁹ vette át). Janukovics a védelmi miniszteri posztra Mihajlo Jezsel nyugállományú tengernagyot²⁰ nevezte ki (öt 2012. február 8-án Dmitro Szalamatin²¹ váltotta, de 2012 decemberétől Pavlo Lebegyev tölti be a miniszteri posztot).

Janukovics nem kívánta folytatni az elődje által elkezdett nyugati orientációs politikát, ezért új külpolitikai irányelveket határozott meg. Az általa megfogalmazott és a Parlament által 2010. július 15-én elfogadott „*Ukrajna bel- és külpolitikájának alapelvei*”²² című törvény legfontosabb elemei a következők:

- „Ukrajna európai, tömbön kívüli állam, amelynek nyitott külpolitika folytatása mellett célja az együttműködés szélesítése valamennyi partnerével, el nem kötelezve magát sem egyes államok, államközösségek, sem nemzetközi szervezetek irányába”;
- „Ukrajna blokkon kívüli státusával összeegyeztethető politika folytatása, azaz Ukrajna nem társul semmilyen katonapolitikai szövetséghez, kiemelt figyelmet fordít az európai kollektív biztonsági rendszer kiépítésére, továbbra is konstruktív együttműködést folytat a NATO-val és érdekazonosság esetén bármely más katonai-politikai szervezettel”;
- „Ukrajna csatlakozása az európai politikai, gazdasági és jogi intézményekhez az európai uniós tagság elérése érdekében;”
- Ukrajna nemzetközi kapcsolatainak, befolyásának erősítése, kölcsönös előnyök alapján történő kereskedelmi, gazdasági, tudományos, műszaki és beruházási együttműködés a világ országaival;

¹⁸ 1953-ban született. A Moszkvai Állami Egyetem befejezése után New Yorkban ENSZ-alkalmazottként, majd 1985-től 1990-ig kanadai főkonzulként dolgozott. 1995-től 1998-ig az Ukrán Külügyminisztérium második embere, majd 1998-tól 2000-ig Ukrajna belgiumi nagykövete és az ukrán NATO-misszió vezetője. 2003-tól 2005-ig külügyminiszter, 2006-tól Janukovics tanácsadója. 2008-tól 2010-ig Ukrajna oroszországi nagykövete. File.liga.net, 2010. Грищенко Константин Иванович [Konsztyantin Griscsenko életrajza]. <http://file.liga.net/person/527-konstantin-grishenko.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁹ 1963-ban született. Diplomáciai kiküldetései után 1992-től 1994-ig, majd 1997-től 2002-ig az elnöki adminisztráció nemzetközi kapcsolatokért felelős részlegén dolgozott. 2002 és 2004 között Svédországban nagykövet, majd a Régiók Pártjának külügyi tanácsadója. 2006-tól parlamenti képviselő, 2012-től külügyminiszter. Ukrán Külügyminisztérium, 2013. Леонід Кожара – Міністр закордонних справ України [Leonyid Kozsara – Ukrajna Külügyminisztere]. <http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/minister/biography>; letöltés: 2013. 08. 06.

²⁰ 1952-ben született. 1975-től kezdődő katonai karrierje után, 1996–2001-ig védelmi miniszterhelyettes, 2007-től Janukovics tanácsadója. 2010-től 2012-ig Ukrajna védelmi minisztere. File.liga.net, 2012. Ежель Михаил Брониславович [Mihail Jezsel életrajza]. <http://file.liga.net/person/895-mihail-ejel.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

²¹ 1965-ben született Kazahsztánban. Moszkvai karrierje után 1999-től Ukrajnában telepedik le. 2006-tól képviselőként dolgozik, majd 2010-től Janukovics kinevezi az Ukrszpeceksport igazgatójának. 2012-től Ukrajna védelmi minisztere. File.liga.net, 2012. Саламатин Дмитрій Альбертович [Szalamatin Dmitrij életrajza]. <http://file.liga.net/person/1007-dmitrii-salamatin.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

²² Ukrán Parlament, 2010. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики [Ukrajna bel- és külpolitikájának alapelvei]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>; letöltés: 2013. 08. 06.

- jószomszédi és stratégiai partnerség ápolása az Oroszországi Föderációval, a Független Államok Közösségét tömörítő országokkal és a világ más országaival.

4. AZ UKRÁN KÜLPOLITIKA EURÓPAI ÉS EUROATLANTI IRÁNYVONALA

Elődjével megegyezően Janukovics szintén jó viszonyt kíván kialakítani az Európai Unióval és annak tagállamaival – több-kevesebb sikerrel. Janukovics ugyanakkor „kiegyensúlyozott” külpolitika folytatására törekszik a Nyugattal és az Oroszországi Föderációval, de bizonyos kérdésekben hangsúlyeltolódás tapasztalható az utóbbi javára. Ennek ellenére Janukovics folyamatosan hangoztatja az EU iránti elkötelezettségét és csatlakozási szándékát a szabadkereskedelmi övezetbe.

4.1. Ukrajna–EU kapcsolatok

Az ország függetlenné válását követően Ukrajna európai integrációs szándéka gyakorlatilag töretlen. Ez az egyetlen olyan terület, amelyben a változó politikai, hatalmi struktúrák, ha különböző intenzitással is, de egyetértettek. Számos találkozt követően Ukrajna és az Európai Unió 1994-ben megkötötte a legfontosabb kétoldalú szerződést²³, a „Partnerségi és Együttműködési Egyezményt”²⁴, amely elősegíti a két oldal közötti politikai és gazdasági együttműködés erősítését, valamint az ukrán jogszabályok EU-kompatibilitásának zökkenőmentesebbé tételét. 2005. február 21-én Ukrajna tagja lett az „Európai szomszédságpolitika”²⁵ programnak²⁶, majd 2008-ban csatlakozott a WTO-hoz²⁷, ami mélyebb gazdasági integrációt, és ezáltal hosszú távon nagyobb gazdasági növekedést eredményezhet az országnak.²⁸

Ukrajna számára az európai uniós tagság „elérhetetlen célként” fogalmazódik meg. A Nyugat-barát politikusok a jólét és a stabilitás víziójával éltetik választóikat, míg az oroszbarát politikusok a gyökerekhez való ragaszkodást és a „nagy testvér” nélkülözhetetlenségét hangsúlyozzák. Ukrajna egyedisége miatt ma is kérdéses, hogy melyik irány lenne a legelfogadhatóbb az ország számára. A híd szerepéből adódóan minden bizonnyal az értékek ötvözése lenne a legcélravezetőbb, vagyis ha Ukrajna európai normák mentén tudná kezelni a problémáit úgy, hogy közben szorosan együttműködik Oroszországgal.

A 2010-ben elfogadott „Ukrajna kül- és biztonságpolitikájának alapelvei” című törvény megerősíti azt a tényt, hogy az EU-tagság elérése Ukrajna számára hosszú távú stratégiai cél.

²³ SZÜCS Norbert: Ukrajna – Úton az Európai Unió felé. p. 36.

²⁴ Partnership and Cooperation Agreement (PCA).

²⁵ European Neighbourhood Policy (ENP).

²⁶ Europa.eu, 2005. Press releases – European Neighbourhood Policy: A year of progress. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/1467&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>; letöltés: 2013. 08. 06.

²⁷ European Commission, 2013. Countries – Ukraine. <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/ukraine/>; letöltés: 2013. 08. 06.

²⁸ European External Action Service, 2013. Ukraine. http://eeas.europa.eu/ukraine/index_en.htm; letöltés: 2013. 08. 06.

Viktor Janukovics – beiktatását követő – első hivatalos külföldi útja Brüsszelbe vezetett, majd csak az után utazott Moszkvába. Sokat vitatott téma volt, hogy a találkozók sorrendjéből lehet-e következtetni az új elnök külpolitikai prioritásaira, de számos látogatása az EU fővárosába és a meghatározó EU-tagállamokba egyértelművé tette Ukrajna elkötelezettségét az Európai Unió felé. A politikai elit végre felfogta, hogy a régóta stagnáló gazdaság fellendülésének egyik záloga a nyugati tőke beáramlása, az elavult rendszerek modernizációja és a jogi normák fokozatos átvétele lenne. Ez hosszú távú stabilitást biztosítana az ország számára, fejlesztené az elmaradott gazdasági, szociális és kulturális szektorokat, valamint pozitív hatással lenne a társadalmi folyamatokra is.

Ukrajna szempontjából előrelépésnek tekinthető, hogy egy 2011 szeptemberében elfogadott egyezmény²⁹ értelmében megfigyelői státust kapott az EU közösségi ügynökségeiben. Ezáltal figyelemmel követhet bizonyos döntéshozatali mechanizmusokat és részt vehet azon adminisztrációs bizottságok munkájában, amelyekben Ukrajna érintett. Remélhetőleg ez felgyorsítja az európai uniós normák átvételét és gyakorlati segítséget nyújt a hazai bürokrácia átláthatóbbá tételéhez.

A Janukovics-adminisztráció nem változtatott az előző elnökség által prioritásként meghatározott európai uniós projekteken, ezért azok zökkenőmentesen, változás nélkül folytatódtak. Jól elkülöníthető Ukrajna és az EU közötti viszony három fő vonulata, amelyek a következők:

- az EU és Ukrajna közötti Mély és Átfogó Szabadkereskedelmi Egyezmény³⁰;
- a vízumentesség kérdése;
- a Társulási Megállapodás.³¹

Az első két kérdéskör markánsan összefonódik. Ukrajna számára prioritást élvez a vízumentesség kérdése, míg a szabadkereskedelmi megállapodást nem szorgalmazza, az EU viszont az utóbbihoz köti a vízumentesség megadását. Janukovics szerette volna vízumentessé tenni a beutazást – mert az ukrán állampolgárok jelenleg csak abban az esetben léphetnek az EU területére, ha megfelelnek a szigorú schengeni kritériumoknak, de eddig csak bizonyos személyekre vonatkozó könnyítéseket sikerült elérnie.³²

²⁹ Rbc.ua, 2011. ВР ратифікувала протокол про співпрацю між Україною та ЄС [Az Ukrán Parlament ratifikálta a Partnerségi Együttműködésről szóló megállapodást]. <http://www.rbc.ua/ukr/news/politics/vr-ratifikirovala-protokol-o-sotrudnichestve-mezhdu-ukrainoy-21092011110000>; letöltés: 2013. 08. 06.

³⁰ Зона вільної торгівлі [Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA)].

³¹ Порядок денний асоціації [Association Agreement].

³² ZN.ua, 2012. Украина и ЕС подписали соглашение об упрощении выдачи виз для некоторых категорий украинцев [Ukrajna és az EU aláírtak a vízumkönnyítésről szóló egyezményt]. http://zn.ua/POLITICS/ukraina_i_es_podpisali_soglashenie_ob_uproschenii_vydachi_viz_dlya_nekotoryh_kategoriy_ukraintsev.html; letöltés: 2013. 08. 06.

Ukrajna aláírta a szabadkereskedelmi megállapodást a FÁK-országokkal, ezáltal 2013 júniusában megfigyelői státust szerzett az Oroszország által vezetett vámunióban³³, ami kérdéseket vet fel az Európai Unió részéről.³⁴ José Manuel Pinto Teixeira, az Európai Unió Ukrajnában akkreditált nagykövete 2012 februárjában adott televíziós interjújában elmondta, hogy: „Az Európai Unió következetesen, a tárgyalások elején kijelentette, hogy a jelentős integrációs hatással bíró szabadkereskedelmi megállapodás megkötése nem egyeztethető össze a FÁK-kal esetleg kötött szabadkereskedelmi megállapodással.”³⁵

Az ukrán–EU kapcsolatok új fejezethez érkeztek, miután Julia Timosenko volt miniszterelnököt 2011. augusztus 5-én őrizetbe vették,³⁶ majd hét év börtönbüntetésre ítélték.³⁷ Az Európai Unió „politikai indíttatású igazság-szolgáltatásnak” nevezte az ítéletet és követelte a per újratárgyalását.³⁸ Miután nem történt előrehaladás az ügyben, az EU közölte: addig nem hajlandó aláírni a Szabadkereskedelmi Egyezményt, amíg nem tisztázódnak a per körülményei, valamint nem engedik szabadon Julia Timosenkot és más ellenzéki politikusokat.³⁹

Az ukrán–EU kapcsolatok harmadik vonulata a Társulási Megállapodás, amely elősegíti a politikai társulást és a gazdasági integrációt, valamint meghatározza a végrehajtandó reformokat. Ukrajna a két oldal szorosabb együttműködéséből minden szempontból profitálna, hiszen ez az egyetlen reális szcenárió, amellyel talpra tudja állítani saját gazdaságát és vissza tudja szorítani az egyre erősödő orosz gazdasági befolyást. A két fél 2012. március 30-án parafálta

³³ The Moscow Times, 2013. Ukraine Signs for Observer Status in Customs Union [Ukrajna megfigyelői státust kapott a Vámunióban]. <http://www.themoscowtimes.com/business/article/ukraine-signs-for-observer-status-in-customs-union/480918.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

³⁴ ZN.ua, 2012. В Евросоюзе заявили, что любое участие Украины в Таможенном союзе несовместимо с дальнейшей евроинтеграцией [Az Európai Unió álláspontja szerint Ukrajna bármilyen szintű részvétele a vámunióban összeférhetetlen az eurointegrációval].

http://zn.ua/POLITICS/evrosoyuz_e_zayavili_chno_lyuboe_uchastie_ukrainy_v_tamozhennom_soyuz_e_nesovmestimo_s_dalneyshey_evrointegratsiyey.html; letöltés: 2013. 08. 06.

³⁵ ZN.ua, 2012. Украина не сможет совмещать зоны свободной торговли с СНГ и Евросоюзом – посол ЕС [Ukrajna nem alakíthat ki szabadkereskedelmi térséget a Független Államok Közösségével és az Európai Unióval is].

http://news.zn.ua/ECONOMICS/es_ukraina_ne_smozhet_sovmeschat_zony_svobodnoy_torgovli_s_sng_i_evrosoyuzom-97081.html; letöltés: 2013. 08. 06.

³⁶ HVG.hu, 2011. Lefűjják az EU–ukrán megállapodást.

http://hvg.hu/vilag/20111213_szabadkereskedelmi_megallapodas_eu_ukrajn; letöltés: 2013. 08. 06.

³⁷ Timosenkot 189,5 millió dollár kártérítés kifizetésére kötelezte az ügyészség. Szabadulását követően további három évre eltiltották az állami vezető tisztségek betöltésétől. A vád szerint Timosenko túllépte hivatali hatáskörét és 2009-ben az ország számára előnytelen gázmegállapodást kötött Oroszországgal.

³⁸ HVG.hu, 2011. Az EU Timosenko miatt nem társul Ukrajnával.

http://hvg.hu/vilag/20111219_ukrajna_eu_timosenko; letöltés: 2013. 08. 06.

³⁹ Büntetőeljárás folyt Bohdan Danisilin volt gazdasági miniszter ellen, de Timosenko férjével együtt politikai menedékjogot kaptak Csehországban. Jurij Lucenko volt belügyminisztert azonban hűtlen kezelés és hivatali visszaélés miatt négy év szabadságvesztésre és 37 ezer dollár kártérítésre kötelezte a bíróság. HVG.hu, 2012. Elítélték Timosenko belügyminiszterét is.

http://hvg.hu/vilag/20120227_timosenko_belugyminiszter_itelet; letöltés: 2013. 08. 06.

ugyan a Társulási Megállapodás szövegét, de az azóta sem lépett hatályba⁴⁰, egyrészt Timosenko bebörtönzése, másrészt az Oroszország által vezetett szabadkereskedelmi térség és a vámunióhoz történő közeledés miatt. Az EU-s támogatási mechanizmusok szigorodása, az orosz befolyás (amely a saját érdekszférájában kívánja tartani Ukrajnát) folyamatos erősödése, a szociális és a gazdasági reformok eredménytelensége, a korrupció burjánzása, az igazságszolgáltatás átpolitizáltsága és a demokrácia csorbulása mind-mind hozzájárul az ukrán kudarchoz.

Összességében megállapítható, hogy az ukrán–EU kapcsolatok látványosan megromlottak Timosenko bebörtönzését követően. Janukovics fontosnak tartja ugyan az EU-csatlakozást, de képes feladni nyugati törekvéseit a status quo fenntartása érdekében. Az államfő egyszerre kívánja kiélvezni az EU vámuniója és az Oroszország által vezetett vámunió adta kedvezményeket és lehetőségeket, de a nyugati országok ellenzik Janukovics kettős politikáját.⁴¹ Ezen felül Ukrajna nem rendelkezik konkrét tervekkel a tárgyalások megkezdésére és a tagsági feltételek teljesítésére, ami tovább nehezíti bármilyen hosszú távú kapcsolat létrehozását.

Az Európai Unióban fogy a türelem Ukrajnával szemben. Jerzy Buzek, az Európai Parlament elnöke 2011 februárjában így nyilatkozott: „*Két éve Ukrajna volt az osztályelső a régióban, de ez mára megváltozott.*”⁴² Ukrajna határozatlan politikája miatt az EU távolságtartóvá vált, ami negatívan hat a két fél kapcsolatára. Az EU és Ukrajna közötti Mély és Átfogó Szabadkereskedelmi Egyezmény, a vízummentesség és a Társulási Megállapodás kérdésköre jelenleg nemkívánatos téma az EU részéről.⁴³ Érdemi előrelépés csak akkor lehetséges, ha Ukrajna gyökeresen megváltoztatja jelenlegi politikáját.

4.1.1. Keleti Partnerség

A „Keleti Partnerség” az Európai Unió által 2008 májusában indított program Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Moldova, Örményország és Ukrajna részvételével. A program célja a tagországok „közelebb hozása” az EU-hoz, vagyis politikai, gazdasági és szociális reformok végrehajtása az adott országokban.⁴⁴

⁴⁰ Ukrán kormányzati portál, 2012. Главы делегаций на переговорах Украины и Европейского Союза парафировали Соглашение об ассоциации [Ukrajna és az Európai Unió delegációinak vezetői parafrálták a Társulási Megállapodásról szóló szerződést].
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245091919; letöltés: 2013. 08. 06.

⁴¹ ZN.ua, 2012. Азаров хочет взаимодействовать и с Таможенным союзом, и с ЕС [Azarov az EU és az Oroszország által vezetett vámunióval is együtt kíván működni].
http://zn.ua/ECONOMICS/azarov_hochet_vzaimodeystvoivat_i_s_tamozhennym_soyuzom_i_s_es.html; letöltés: 2013. 08. 06.

⁴² Pravda.com.ua, 2011. Для ЕС Украина – больше не приоритет в регионе [Ukrajna az EU számára többé nem prioritás a régióban].
<http://www.pravda.com.ua/rus/news/2011/02/4/5881109/>; letöltés: 2013. 08. 06.

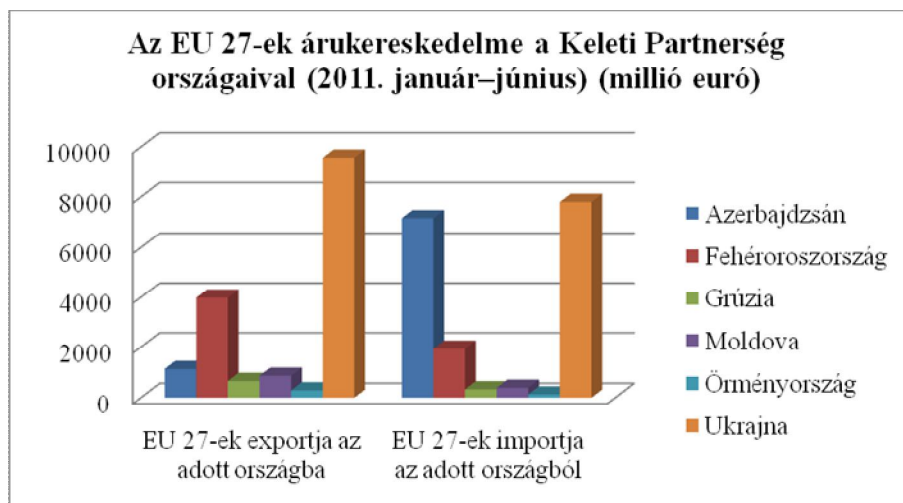
⁴³ ZN.ua, 2012. Руководство Евросоюза считает невозможным подписание соглашения об ассоциации с Украиной [Az EU vezetősége kizártnak tartja a Társulási Megállapodás aláírását].
http://zn.ua/POLITICS/rukovodstvo_evrosoyuza_schitaet_nevozmozhnym_podpisanie_soglasheniya_ob_assotsiatsii_s_ukrainoy.html; letöltés: 2013. 08. 06.

⁴⁴ European External Action Service, 2013. Eastern Partnership.
http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm; letöltés: 2013. 08. 06.

2009. május 8-án, az első csúcstalálkozón az Európai Unió deklarálta Ukrajnával szembeni célkitűzéseit.⁴⁵

1. vízumkiadás egyszerűsítése, majd fokozatos liberalizációja;
2. a szabadkereskedelmi terület bevezetése;
3. az európai normák átültetése az ukrán törvényhozásba;
4. regionális együttműködés;
5. egységes határellenőrzési rendszer bevezetése;
6. együttműködés az energiabiztonság területén.

Janukovics stratégiai céljait nem elégíti ki a Keleti Partnerség keretein belül elfoglalt pozíció, mert ő az EU-tagságot tűzte ki célul. Az Európai Unió számára viszont Ukrajna túl nagy falat lenne a jelenlegi válságban. Ennek ellenére Ukrajnának nem szabad feladnia eddigi törekvéseit, hiszen a Keleti Partnerség programból több szempontból is profitál.

1. ábra.

Forrás: Eurostat Newsrelease 2011/140. p. 3.⁴⁶

⁴⁵ LB.ua, 2011. Варшава, саммит „Восточного партнерства”. Шаги в евроинтеграции Украины [A Keleti Partnerség varsói csúcstalálkozója. Ukrajna eurointegrációs lépései]. http://lb.ua/news/2011/10/03/117474_varshava_sammit_vostochnogo_part.html; letöltés: 2013. 08. 06.

⁴⁶ Eurostat, 2011. News Release 140/2011. Significant increase of trade in goods between EU27 and Eastern Partnership over last decade. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/6-28092011-AP/EN/6-28092011-AP-EN.PDF; letöltés: 2013. 08. 06.

Az Eurostat adatai szerint a Keleti Partnerség országai közül Ukrajna a legnagyobb importőr és exportőr. 2011 első félévében az Európai Unióból érkező export 58%-a Ukrajnába, míg mindössze 24%-a irányult a második helyezett Fehéroroszországba. Az EU-ba beáramló import 44%-a Ukrajnából és 40%-a Azerbajdzsánból származott⁴⁷ (lásd: 1. ábra).

Az európai büdzséből elkülönített összegek állnak rendelkezésre a Keleti Partnerség tagországainak felzárkóztatására. Ukrajna számára a 2009–2013-as ciklusban összesen 964 millió eurót különítettek el, amelyet egyebek mellett a közlekedési struktúra fejlesztésére és a hmelnyicki atomerőmű első blokkjának a modernizálására fordíthat.

A Keleti Partnerség tehát Ukrajna számára olyan lehetőség, amelynek segítségével közelebb kerülhet az EU követelményeinek teljesítéséhez, illetve a tagállamok előtt visszanyerheti az ingadozó bizalmat. Érdemi előrelépést jelentene számára, ha regionális érdekérvényesítő képességét a Keleti Partnerség zászlóshajójaként kamatoztatná és a szervezet élére állva újból „osztályelső” lenne. Ez a scenárió azonban Janukovics elnöksége alatt nem valószínű.

4.2. Ukrán–amerikai stratégiai partnerség

A két ország kapcsolata a Szovjetunió felbomlását követő időszakra nyúlik vissza. Az Amerikai Egyesült Államok készségesen segítette Ukrajnát a demokratizálódás útján. 1996-ban aláírták a „Stratégiai partnerségről”⁴⁸ szóló megállapodást, amely kiemelt szerepet biztosított Ukrajnának a posztsovjettérségben. Az együttműködés az alábbi területekre terjedt ki:

- biztonság- és védelempolitika;
- energiabiztonság;
- gazdasági és kereskedelmi együttműködés;
- demokrácia és kultúra terjesztése, védelme.⁴⁹

A két ország kapcsolata erősödött, amikor 2008-ban aláírták az „Ukrán–amerikai stratégiai partnerségről szóló chartát”⁵⁰, amelyben a felek a fenti területeken történő együttműködésüket aktualizálták.

⁴⁷ Korrespondent.net, 2011. Восточное партнерство: Украина оказалась крупнейшим импортером и экспортером в торговле с ЕС [Keleti partnerség: Ukrajna a legnagyobb exportáló és importáló ország az EU vonatkozásában]. <http://korrespondent.net/business/economics/1266419-vostochnoe-partnerstvo-ukraina-okazalas-krupnejshim-importerom-i-eksporterom-v-torgovle-s-es>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁴⁸ Niss.gov.ua, n.d. "Стратегічне партнерство України". Аналітична записка – Б. Парахонський, Г. Яворська [„Ukrán Stratégiai Partnerség”. Analízis – B. Parahonyskij, G. Javorska]. <http://www.niss.gov.ua/articles/600/>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁴⁹ Олексій Волович [Olekszjij Volovics], 2011. Україна-США: стратегічне партнерство [Ukrajna – USA: stratégiai partnerség]. www.niss.od.ua/p/227.doc; letöltés: 2013. 08. 06.

⁵⁰ Ukrán Parlament, 2008. Хартія Україна-США про стратегічне партнерство [Ukrajna és az USA közötti stratégiai partnerségről szóló charta]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_140; letöltés: 2013. 08. 06.

Az ukrán–amerikai kapcsolatok jelentős fordulatot vettek a 2008-as amerikai elnökválasztás után. Az előző, Bush-adminisztráció az ország támogatója volt, prioritásként kezelte Ukrajna NATO-csatlakozását, de ugyanez már nem mondható el Obama külpolitikájáról. Ukrajna szerepe leértékelődött az elmúlt években, ami betudható annak a ténynek, hogy az Amerikai Egyesült Államok igyekszik minél szorosabb partneri viszonyt kiépíteni Oroszországgal. Ennek ellenére Ukrajna külpolitikájában fontos szerepet tölt be az Amerikai Egyesült Államokkal történő együttműködés.

Viktor Janukovics első washingtoni látogatása alkalmával megegyezett Obama elnökkel a két ország közötti stratégiai partnerség folytatásáról. Janukovics megerősítette, hogy lemond a magasán dúsított uránkészletéről és azt 2012 áprilisáig az Amerikai Egyesült Államok területére szállítja megsemmisítésre, cserébe a technikai és pénzügyi segítségért.⁵¹ (Ennek ellenére Ukrajna nem a teljes mennyiséget szállította el. Ivan Karnauhov, a nukleáris projekt vezetője elmondta, hogy a magasán dúsított urán megmaradt része nem elegendő mennyiség egy atombomba elkészítéséhez, azokat kutatások segítségével használják.)⁵² Mind Obama, mind Janukovics hangsúlyozta elkötelezettségét „*a demokrácia, a gazdasági szabadság és jólét, a biztonság és területi sérthetlenség, az energiabiztonság, a védelmi szférában történő együttműködés és a jogállamiság mellett*”.⁵³

A 2012. február 6-án tartott kétoldalú találkozón Mikola Azarov ukrán miniszterelnök az ország energiapolitikájáról tárgyalt Philip Gordonnal, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának helyettes államtitkárával. Azarov jövőbeli célként határozta meg az ukrán energiaimport függőségének csökkentését és az energiaszektor fejlesztését.

A magas szintű diplomáciai találkozók ellenére a két ország közötti együttműködés romlik. Az euro-atlanti integrációs politika felhagyása miatt Ukrajna elvesztette az Amerikai Egyesült Államok diplomáciai támogatását a nemzetközi szinten. Egy ilyen kaliberű partner elvesztése erőátrendeződést eredményezett a régióban. A térségben politikai és gazdasági, sőt kulturális és társadalmi téren is megerősödött az orosz befolyás, aminek következtében hosszú távon Ukrajna kelet felé tolódhat.

Összességében elmondható, hogy az utóbbi időben a két ország kapcsolatában a stratégiai partnerség kiüresedett, elvesztette korábbi tartalmát. Ez ukrán részről a külpolitikai prioritások változásából és a demokrácia belpolitikai csorbulásának tényéből adódik, míg amerikai oldalról egyrészt a bizalom elvesztésével, másrészt az ország politikai szerepének leértékelődésével indokolható. Az Amerikai Egyesült

⁵¹ 2012 áprilisában a dél-koreai Szöulban tartották az aktuális Nukleáris Biztonsági Csúcstalálkozót.

⁵² ZN.ua, 2012. Украина не избавилась от запасов высокообогащенного урана, вопреки заверениям Януковича [Janukovics ígérete ellenére Ukrajna nem szabadult meg a magasán dúsított urán teljes készletétől].

http://news.zn.ua/POLITICS/ukraina_ne_izbavilas_ot_zapasov_vysokoobogaschennogo_urana_vopr_eki_zavereniyam_yanukovicha-99727.html; letöltés: 2013. 08. 06.

⁵³ Segodnya.ua, 2010. Встреча Януковича с Обамой: 30 минут, 250 миллионов и отказ от урана [Janukovics–Obama találkozó: 30perc, 250 millió és lemondás az uránról].

<http://www.segodnya.ua/news/14129662.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

Államok Oroszországgal, mint regionális együttműködő partnerrel kívánja erősíteni kapcsolatait.

4.3. Ukrán–NATO kapcsolatok

Függetlensége elnyerése után Ukrajna semleges országgént deklarálta magát, nem kívánt semmilyen katonai blokkhoz csatlakozni. Csak így tarthatta fent békés kapcsolatát a nyugati demokráciákkal és Oroszországgal. A semlegességet azonban felfoghatjuk bizonytalanságnak is, hiszen a Szovjetunió felbomlása után labilitás és határozatlanság jellemezte az ukrán útkeresést. Ukrajna válaszut előtt állt. Az egyik alternatíva a FÁK-integráció volt, amelynek tagjait leginkább a tekintélyuralmi rezsimek megléte, az Oroszországtól való függőség és a szürkegazdaság dominanciája jellemezte. A másik alternatíva az euro-atlanti integráció volt, amely szilárd biztosítékokat és biztos fejlődést ígért, így hát Ukrajna az utóbbit választotta.

1994. február 8-án Ukrajna a posztszovjet országok közül elsőként csatlakozott a NATO „Partnerség a Békéért” (PfP) programjához. 1995-től felerősödött a Nyugat-barát politikája, amit az a tény is megerősít, hogy Kucsma elnök bejelentette: Ukrajna a közeljövőben teljes jogú NATO-tagállammá kíván válni. Ennek értelmében az 1996-ban érvénybe lépett Alkotmány már nem tartalmazott Ukrajna tömbön kívüli státusára vonatkozó utalást.⁵⁴ 1996-ban aláírta a „Megkülönböztetett Partnerségről szóló NATO–Ukrán Egyezményt”, amely létrehozta a NATO–Ukraina Bizottságot (NUC) és meghatározta az együttműködés területeit. Kucsma elnök 2002-ben Brüsszelben hivatalosan is bejelentette Ukrajna Szövetségbe történő belépési szándékát. Ebben az időszakban az ország gazdasági nehézségei és az erősödő belpolitikai problémák miatt egyre inkább Moszkva felé fordult. Kucsma 2004. július 15-én kiadott elnöki rendeletében – felhagyva korábbi politikai irányvonalát – módosította az ország NATO-tagságára vonatkozó célját. A tagság mint cél helyére az „integrációs politika folytatása és elmélyítése” megfogalmazás került.

A narancsos forradalom utáni politika fordulatot hozott az ukrán–NATO kapcsolatokban. Az új ukrán vezetés integrációs politikájának köszönhetően ismét külpolitikai prioritásként fogalmazódott meg a NATO-csatlakozás.⁵⁵ 2005 után intenzívebbé vált a NATO–ukrán együttműködés, ami a politikai, gazdasági, védelmi és jogi kérdésekben folytatott állandó párbeszédnek volt köszönhető.⁵⁶ Az országnak már nem kellett bizonyítania elkötelezettségét a Szövetség iránt, hiszen számos NATO-műveletben vett részt. Egy 2008-ban elvégzett lakossági közvélemény-kutatás adatai szerint a megkérdezettek harmada a csatlakozás mellett, harmada a csatlakozás ellen volt, a többi tartózkodott. A lakosság meggyőzése a NATO-tagság fontosságáról tehát még hátravolt.⁵⁷

⁵⁴ Ukrán Parlament, 1996. Конституція України [Ukrán Alkotmány]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628>. 2013. 08. 06.

⁵⁵ NATO Tükör, 2007 nyár. NATO és Ukrajna: válaszut előtt. <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/hungarian/art2.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁵⁶ GELSEI András: A NATO-Ukrajna kapcsolatok fejlődése, perspektívái. pp. 53–54.

⁵⁷ Razumkov.org.ua, 2008. Говорячи, що 40% населення України підтримують вступ до НАТО, В. Ющенко користується гіпотетичними даними [A népesség 40%-a támogatja a NATO-tagságot]. http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=572; letöltés: 2013. 08. 06.

2010-ig Ukrajna haladt ugyan előre az integráció útján, de a politikai prioritások ismét fordulatot vettek.

Ukrajna külpolitikai kapcsolatrendszerében korábban kiemelt területet foglalt el az Észak-Atlanti Szerződés Szervezetével folytatott viszony, amelynek alakításáért a mai napig a NATO–Ukrajna Tanács felel. Ennek fő területei az alábbiak:

- az „Éves Nemzeti Tervben” meghatározott feladatok végrehajtása;
- az ukrán katonák NATO-missziókban való részvétele;
- a „Science for Peace” NATO-programban történő részvétel.

Viktor Janukovics hatalomra jutásával új fejezethez érkeztek az ukrán–NATO kapcsolatok. Az államfő új külpolitikai prioritásokat határozott meg, amelyeket a 2010-es „Ukrajna kül- és biztonságpolitikájának alapelvei” című törvényben fogalmazott meg. Eszerint Ukrajna blokkon kívüli országgént deklarálta magát, amely „továbbra is konstruktív együttműködést folytat a NATO-val valamennyi olyan kérdésben, amely szolgálja a kölcsönös érdekeket.” Janukovics ezen döntését azzal indokolta, hogy a NATO-tagság a jelenlegi biztonságpolitikai helyzetben nem reális, valamint jelen pillanatban azt a lakosság nagy része elutasítja. A legtöbb ukrán biztonságpolitikai szakértő egyetért az államfő álláspontjával, hiszen véleményük szerint ez az egyetlen mód arra, hogy az ország megfelelő módon illeszkedjen az európai biztonsági rendszerbe.

A tagság visszamondása ellenére megmaradt a két fél közötti együttműködés, amelynek formáit az „Éves Nemzeti Terv” című dokumentumban határozzák meg. A program megnevezi a teljesítendő jogi, gazdasági és strukturális reformokat az adott évre. Azt később az Ukrán Védelmi Minisztérium értékeli és számszerűsíti, hogy az adott évre vonatkozó Tervet milyen mértékben sikerült végrehajtani. A legutóbbi, 2012-es Terv⁵⁸ szerint Ukrajna 213 feladatot vállalt, amelyből 174-et teljes mértékben, 17-et részlegesen teljesített, míg 21-et nem hajtott végre és egy feladatot töröltek a végrehajtandók közül.⁵⁹

Janukovics elrendelte az „Éves Nemzeti Terv” átdolgozását, amely új formában 2013. július 5-én jelent meg. A dokumentum tartalmazza a prioritást élvező feladatokat és az ukrán–NATO kapcsolatok középtávú céljait. A Terv politikai és gazdasági, védelmi és katonai, biztonsági, erőforrásokkal kapcsolatos és jogi kérdéseket is tartalmaz.⁶⁰

⁵⁸ Ukrán Parlament, 2011. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна-НАТО на 2011 рік [Éves Nemzeti Terv a 2011-es NATO–Ukrajna együttműködésről]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/468/2011>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁵⁹ Ukrán Védelmi Minisztérium, 2013. Річна національна програма співробітництва Україна-НАТО [A 2012-es Éves Nemzeti Terv értékelése]. http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=international_cooperation&sub=annual_national_program; letöltés: 2013. 08. 06.

⁶⁰ Ukrán Parlament, 2013. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2013 рік [A 2013-as Ukrajna–NATO Éves Nemzeti Terv elfogadása]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/371/2013/page>; letöltés: 2013. 08. 06.

Az ukrán katonák felkészültségét NATO-kiképzések segítik, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy missziókban vegyenek részt. Jelenleg négy NATO-misszióban szolgálnak ukrán katonák.⁶¹ Harminc fő az ún. „Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő” (ISAF) nevű misszió keretein belül szolgálnak Afganisztánban, 134-en pedig a „Kosovói Nemzetközi Békefenntartó Erő” (KFOR) programon belül teljesítenek szolgálatot. Irakban összesen tíz kiképző dolgozott 2011-ben, de a NATO döntése értelmében kivonták a szövetséges kiképző katonákat az ország területéről.⁶² A negyedik a NATO Atalanta missziója, amelyet a szomáliai kalózkodás ellen kezdeményezett.

Az ukrán–NATO kapcsolatok részét képezi továbbá a „Science for Peace” NATO-program, amely lehetőséget nyújt az ukrán szakembereknek tudományos kísérletekben történő segédkezésben. Konzultáció folyt, illetve folyik az olyan kérdésekben, mint a kiberbűnözés elleni fellépés, energiavédelem, harc a terrorizmus ellen, a szovjet időkből visszamaradt radioaktív eszközök megsemmisítése és a 2012 nyarán megrendezett EURO 2012-es football Európa Bajnokság biztosítása.⁶³

Ukrajna együttműködik tehát a NATO-val, de az új helyzet kérdéseket vet fel mind belpolitikai, mind kül- és biztonságpolitikai értelemben. Ukrajna jelenleg nem képes megvédeni magát egy esetleges fegyveres agresszióval szemben, ezért fejlesztenie kell haderejét. Bizonytalan azonban, hogyan finanszírozza az ország hosszú távon – az amúgy is deficités költségvetésből – a már meglévő katonai eszközök fenntartását, újak beszerzését.

5. UKRÁN–OROSZ KAPCSOLATOK

A függetlenné válást követően gyakran merültek fel tisztázatlan kérdések Ukrajna és Oroszország között. Így volt ez a területi szuverenitást érintő témában is. Született ugyan olyan megállapodás a két ország között, amelyben a felek elismerték egymás területi sérthetlenségét, de Oroszország sokáig nem fogadta el Ukrajnát független államként. Mindez azzal a ténnyel magyarázható, hogy a „nagy testvér” sokáig igyekezett visszaszerezni Ukrajna felett elveszített hatalmát. Orosz részről különböző neokolonista eszközökkel akarták Ukrajna állami függetlenségét csorbítani gazdasági és katonai téren egyaránt (például: közös energetikai rendszer kialakítására történő törekvés, az ukrán hadiipari vállalatok önálló piaci megjelenésének akadályozása, a FÁK katonai szervezetébe, a Kollektív Biztonsági Szerződésbe történő belépés szorgalmazása).

Az elszakadást követően a tulajdonviszonyok tisztázatlansága miatt nőtt a feszültség Kijev és Moszkva között. Nem jutottak egyezsége a kőolaj- és a földgázszállítások kifizetéséről, a gazdasági vállalatok elosztásáról, a nyelvkérdésről, illetve a Fekete-tengeri Flotta Krím félszigeten történő állomásoztatásáról sem.

⁶¹ Ukrán Külügyminisztérium, 2013. Участь України у миротворчих операціях під проводом Альянсу [Ukrajna részvétele az euro-atlanti missziókban]. <http://nato.mfa.gov.ua/ua/ukraine-nato/contribution>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁶² UNN.com.ua, 2011. НАТО завершило тренувальну місію в Іраку [A NATO befejezi kiképző tevékenységét Irakban]. <http://www.unn.com.ua/uk/news/555284-nato-zavershilo-trenavalnu-misiyu-v-iraku>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁶³ ZN.ua, 2011. Зачем Украина нужна НАТО? [Miért kell Ukrajna a NATO-nak?]. http://zn.ua/POLITICS/zachem_ukraina_nuzhna_nato-92898.html; letöltés: 2013. 08. 06.

A Fekete-tengeri Flotta elosztása már csak azért is nehézségekbe ütközött, mert az egyéb tulajdonoktól eltérően itt közösen üzemeltetett, fizikailag és földrajzilag sem elkülöníthető eszközökről és rendszerekről volt szó.⁶⁴ A Fekete-tengeren a legnagyobb haderőt képviselő flotta már a Szovjetunió felbomlásakor is korszerűtlennek számított.⁶⁵ Oroszország számára azonban stratégiai jelentőséggel bírt, hiszen ez az egyetlen tengeri kijárata a Földközi-tengerhez. A két fél először 1993-ban mondta ki, hogy a felosztás aránya 50-50%, majd egy 1995-ös megállapodásban deklarálták, hogy a Flottát 81,7–18,3% arányban osztják el, és az 50-50%-hoz képest jelentkező eltérést Oroszország más formában kompenzálja.⁶⁶

A Szovjetunió szétesését követően Ukrajna hatalmas nukleáris potenciált örökölt, így az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország után a világ harmadik legnagyobb nukleáris hatalmává vált.⁶⁷ A kialakult helyzet tökéletes tárgyalói pozíciót kínálhatott volna a nemzetközi szinten, az ország vezetése mégis úgy döntött, hogy a nukleáris leszerelést választja. Az Amerikai Egyesült Államok által kilátásba helyezett gazdasági szankciók és a csernobili katasztrófa rávezette a politikusokat, hogy az eladósodott, költségvetési nehézségekkel küzdő ország nem képes biztonságban tartani ilyen jelentős nukleáris potenciált. Ahogy Kravcsuk (1991–1994 közötti ukrán államfő) egy 2011-es interjújában fogalmazott: „*nem volt más alternatívánk*”.⁶⁸

Végül 1994. december 5-én Ukrajna aláírta a „Budapesti Memorandum”-ot⁶⁹, amely szerint lemond nukleáris fegyverzetéről és az örökölt eszközöket Oroszország területére szállítja. Cserébe Oroszország, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok garantálták Ukrajna területi sérthetlenségét és szuverenitását, és azt, hogy fellépnek az ellene irányuló esetleges agresszióval szemben. Míg Oroszország 100 tonna urán fűtőanyag szállításával kompenzálta Ukrajnát, addig az Amerikai Egyesült Államok 350 millió dolláros segély folyósítását vállalta.

⁶⁴ A Flottát üzemeltető kb. 60 ezer fő a legkülönbözőbb nemzetiségű katonákból tevődött össze. Мирошниченко Н.П. [Miroshnytsenko N.P.], 2005. „Внешняя Политика Украины в 90-е годы XX века.”, Как Украинцы Капитализм Себе Строили. Новейшая история Украины (1991-2001) [Ukrajna külpolitikája a 90-es években. Hogyan építették az ukránok a kapitalizmust? Ukrajna újkori történelme (1991–2001)]. <http://ukrstor.com/ukrstor/miroshnicenko-novist-06.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁶⁵ A Fekete-tengeri Flotta minden egyes hajója 17 évnél öregebb volt.

⁶⁶ Kimondták, hogy a Szevasztopol kikötőjében állomásozó Flottát és a hozzá tartozó infrastruktúrát Ukrajna bére adja Oroszországnak évi 97,75 millió dollárért, továbbá Oroszország 526 millió dollárt ír le a 3,074 milliárd dolláros Ukrán államadósságból. Póti László, 2008. A neglegációs stratégiától az „Ukrajna fáradtságig”. Az ukrán biztonságpolitika evolúciója (1990–2008). pp. 17–26.

⁶⁷ Becslések szerint Ukrajna a szovjet atomerőknél kb. 15%-ára tett szert. Összesen 176 interkontinentális ballisztikus rakéta, 39 hadászati bombázó, a hozzájuk tartozó 1272 hadászati és 2500 hadműveleti atomtöltet, illetve 420 levegőből indítható rakéta, valamint a mai napig pontosan nem ismert számú atombomba birtokába jutott.

⁶⁸ President.com.ua, 2011. Кравчук считает себя спасителем [Kravcsuk megmentőnek tartja magát]. <http://president.com.ua/modules.php?name=News&file=print&sid=45609>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁶⁹ United Nations, n.d. Будапештский меморандум [Budapest memorandum]. <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=CD/1285>; letöltés: 2013. 08. 06.

1994 és 2005 között Leonyid Kucsma töltötte be az államfői pozíciót. Kucsma többvektorú külpolitikát folytatott, amelynek lényege, hogy az európai uniós irányt követve együttműködik Oroszországgal is.⁷⁰ A két ország közötti kapcsolat békésnek mondható ebben az időszakban. A 2004-es „narancsos forradalom” után azonban megromlott az ukrán–oroszl viszony. Juscsenko hatalomra kerülésével Ukrajna a nyugat felé orientálódott, ami a legtöbb kérdésben az ukrán–oroszl együttműködés romlásához vezetett. Intenzívebbé vált a Kucsma elnök idején elkezdett EU- és NATO-csatlakozás, amit Oroszország rossz szemmel nézett. A „nagy testvér” mindent megtett, hogy Ukrajnát a saját vonzáskörében tartsa. Jó példa a gázkonfliktusok (2006, 2009) „generálása”, amellyel nyilvánvalóvá tette, hogy Ukrajna nem képes Oroszország nélkül fennmaradni. Változást csak a 2010-es elnökválasztást hozott.

5.1. Problémák a két ország viszonyában

A két ország közös történelme hosszú időig nyúlik vissza. A folyamatos viták ellenére Ukrajna és Oroszország mindig is együttműködött, hiszen mind felfogásban, mind kultúrában közel állnak egymáshoz. Az elmúlt két évtized „hullámzó” politikája egyszer közelebb, másszor távolabb hozta a két országot – politikai vezetéstől függően. Állandó probléma forrása ugyanakkor:

- az ukrán–oroszl határvonal Oroszország általi elismerése;
- a nyelv kérdés;
- a Krím félsziget és az orosz Fekete-tengeri Flotta státusa;
- az energetikai kapcsolatok, azon belül is a kőolaj- és a földgázszállítások részletei.

5.1.1. Határvita

A Szovjetunió felbomlása óta megoldatlan kérdésnek bizonyult az ukrán–oroszl határvonalak rendezése. Elsősorban a tengeri határok rendezése a cél, hiszen a Fekete-tenger alatti kőolaj- és földgáz-lelőhelyek teljes feltárása addig nem lehetséges, amíg a probléma fennáll. Ukrán álláspont szerint a Szovjetunióban használt megyehatárral azonosan kell meghúzni a demarkációs vonalat, ami azt jelenti, hogy a Kercsi-szoros újból ukrán fennhatóság alá kerülne. Az orosz álláspont ezzel szemben az, hogy az egykor közös területeket nem jelölik ki. A probléma rendezése érdekében 2010 májusában a két fél egy ukrán–oroszl bizottság létrehozásáról döntött.⁷¹ A bizottság részeredményeket már felmutatott ugyan, de a

⁷⁰ Эдуард Попов [Edvard Popov], 2007. Внешняя политика новейшей Украины (2005–2007): закат и ренессанс стратегии многовекторности [Ukrajna történelme (2005–2007): a többvektorúság hanyatlása és reneszánsza].

http://www.perspektivy.info/rus/desk/vneshnaja_politika_novejshej_ukrainy_2005-2007_zakat_i_renessans_strategii_mnogovektornosti_chast_1_2007-08-27.htm; letöltés: 2013. 08. 06.

⁷¹ Ukrán Parlament, 2010. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону (укр/рос) [Ukrajna és az Oroszl Föderáció között kötött megállapodás az Ukrán–Oroszl határvonal meghúzásáról].

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_365; letöltés: 2013. 08. 06.

teljes határvonal meghúzósa érdekében folytatja tevékenységét 2013-ban is.⁷² 2013-ban az orosz parlament alsóháza (Duma) elfogadta a határkijelölésre vonatkozó törvényt és Oroszország ratifikálta az egyezményt, elismerte a jelenlegi határokat. Az Európai Unió üdvözölte a megállapodás létrejöttét, mert az országhatárok pontos meghatározása nélkül fel sem merülhet az ukrán állampolgárok vízummentes beutazása az EU területére.⁷³

5.1.2. Nyelvkérdés

Viktor Janukovics 2012. március 18-i moszkvai látogatása során adott interjújában bejelentette, hogy kész elfogadni az orosz nyelvet második hivatalos nyelvként az ukrán nyelv mellé. Szerinte „*ebben érdekelt Ukrajna, érdekeltek az emberek és érdekelt a lakosság is, amelyik gyakorlatilag két nyelven kommunikál – ukránul és oroszul*”.⁷⁴ A bejelentésnek megfelelően 2012. július 3-án – az ellenzék tiltakozása ellenére – az ukrán parlament elfogadta az új nyelvtörvényt, amely szabályozza az Ukrajnában használható nyelveket. A dokumentum kisebbségi nyelveknek nyilvánítja a következő nyelveket: orosz, belorusz, bolgár, örmény, gagauz, zsidó, krími tatár, moldáv, német, modern görög, lengyel, roma, román, szlovák, magyar, ruszin, karaim, krimcsak. Az új nyelvtörvény főleg a lakosság jelentős részét kitevő orosz ajkú ukrán állampolgároknak kedvez, mert kiterjeszti az orosz nyelv használatának lehetőségét. (A törvény értelmében csak azokon a területeken használhatnak az ukránon kívül más nyelvet hivatalosan, ahol az adott nyelvet a lakosság legalább 16%-a beszéli.) Ez a gesztus – és a bejelentés helye – is mutatja Janukovics oroszbarát politikáját.

5.1.3. A Krím félsziget és az orosz Fekete-tengeri Flotta problematikája

A Krím félsziget eredetileg Oroszországhoz tartozott, de a Szovjetunió akkori vezetése (Hruscsov) 1954-ben Ukrajnának ajándékozta.⁷⁵ 1992-ben kikiáltották a Krími Autonóm Köztársaságot, ezzel egyfajta elszakadás volt tapasztalható az ukrán anyaországtól. Ebből kifolyólag a krími lakosság nagy része a mai napig orosz anyanyelvű, ami gyakran politikai feszültségeket szül az anyaországban (lásd 2. ábra).

A bizonytalan belpolitikai környezet kiváló lehetőséget nyújt Oroszország számára, hogy továbbra is függésben tartsa a félszigetet. Több szakértő megkérdőjelezi az orosz Fekete-tengeri Flotta valódi katonai értékét és jelenlétének szükségességét.

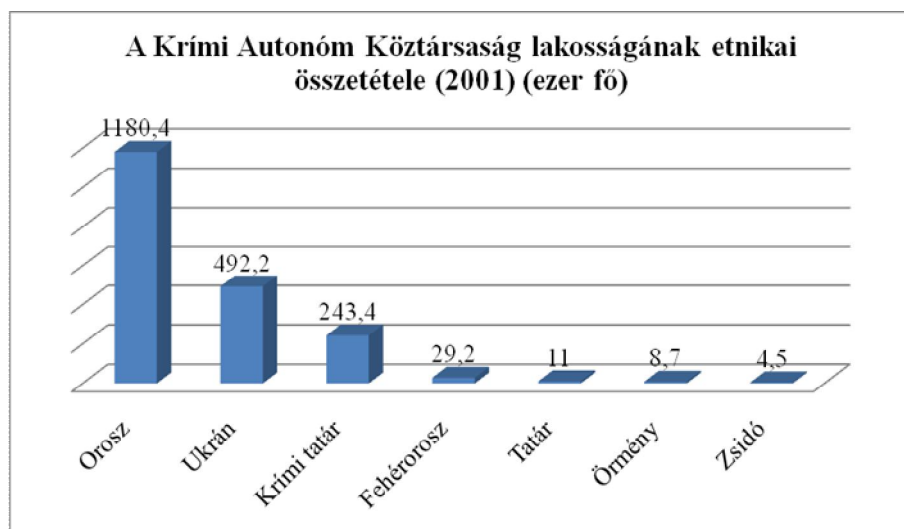
⁷² Rian.com.ua, 2011. Украина и РФ утвердили план по демаркации границы на 2012 год [Ukrajna és Oroszország jóváhagyta a 2012-es határkijelölésről szóló tervet].

http://rian.com.ua/CIS_news/20111206/78934833.html; letöltés: 2013. 08. 06.

⁷³ Európai uniós kritérium a területi kohézió kialakítása.

⁷⁴ Itar-tass.com, 2012. Украина в ближайшее время примет закон о двух государственных языках – украинском и русском [Ukrajna a közeljövőben elfogadja a két hivatalos – ukrán és orosz – nyelvről szóló törvényt]. <http://www.itar-tass.com/c1/368922.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁷⁵ Мирошниченко Н.П. [Miroshnycsenko N.P.], 2005. „Внешняя Политика Украины в 90-е годы XX века.”, Как Украинцы Капитализм Себе Строили. Новейшая история Украины (1991-2001) [Ukrajna külpolitikája a 90-es években. Hogyan építették az ukránok a kapitalizmust? Ukrajna újkori történelme (1991–2001)]. (63. l.)

2. ábra.

Forrás: Fehér Diána 2010. p. 88.⁷⁶

Az ukrán kormány meghívásának eleget téve 2010. április 21-én Dmitrij Medvegyev orosz elnök Harkivba látogatott, hogy újratárgyalja partnerével, Viktor Janukovics elnökkel egyrészt a Fekete-tengeri Flotta állomásoztatásának meghosszabbítását, másrészt az orosz „Gazprom” és az ukrán „Naftogaz Ukrajini” között létrejött 2009-es szerződést. Az új megállapodás⁷⁷ értelmében az orosz flotta – az előzőleg meghatározott 2017. május 28-tól számított – további 25 évig, 2042-ig használhatja a Krím félszigeten található és a szerződésben meghatározott kikötőket, légibázisokat, illetve a hozzájuk tartozó infrastruktúrát. Az Oroszország által fizetendő éves bérleti díj összege – 100 millió dollár – a szerződésben foglalt időtartam idejére változatlan marad.

Az orosz Fekete-tengeri Flotta Krím félszigeten történő állomásoztatása katonailag nem indokolt. Az orosz jelenlét valódi oka, hogy Oroszország így folyamatosan jelen van Ukrajna területén, beleszólása van a Krím életébe, ezen keresztül pedig hatást gyakorol a belpolitikai folyamatokra.

⁷⁶ FEHÉR Diána: A soknemzetiségű Krím félsziget az orosz–ukrán kapcsolatokban. p. 88.

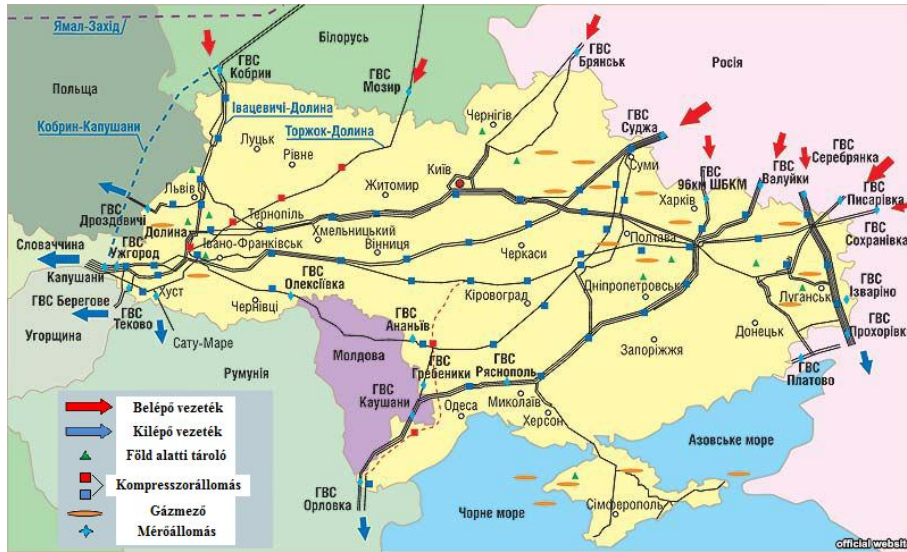
<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2010/ProMino10-2-05-Feher.pdf>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁷⁷ Ukrán Parlament, 2010. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (укр/рос) [Megállapodás Ukrajna és az Orosz Föderáció között az orosz Fekete-tengeri Flotta Ukrajna területén történő állomásoztatásáról]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_359; letöltés: 2013. 08. 06.

5.1.4. Energetikai kapcsolatok

A Szovjetunió szétesése óta Ukrajna a tranzitország szerepét tölti be a Nyugat számára (lásd: 3. ábra). A jövedelmező geopolitikai helyzetből kifolyólag nemcsak olcsóbban kapta a gázt Oroszországtól, de tranzitdíjat is szed. A növekvő gázárak és az előnytelen megállapodások miatt azonban Ukrajna patthelyzetbe került.

Viktor Janukovics és Dmitrij Medvegyev orosz elnök 2010. április 21-i harkivi látogatása során újratárgyalták a fent említett gázmegállapodást és megegyeztek az Ukrajnának szállított földgáz árának csökkentéséről. Ukrajna a gáz árából 30%-os kedvezményt kap, de az árkedvezmény nem lehet több 100 dollárnál 1000 köbméterenként. A kedvezmény 2010-ben 30 milliárd köbméter, utána 40 milliárd köbméter földgázra terjed ki tíz éven keresztül.⁷⁸

3. ábra. Az ukrán gázvezetékrendszer

Forrás: Rferl.org⁷⁹

A gázmegállapodás újratárgyalásával Janukovics teljesítette az egyik választási ígéretét, amely jelentős megtakarítást eredményezett. A gazdasági nehézségekkel küzdő ország számára ez volt az egyetlen kiút, hogy az IMF által követelt lakossági gázáremelést elkerülje, és a befagyasztott hitelkeret újabb részét lehívhasssa.⁸⁰ Janukovics így elkerülte a népszerűtlen szerkezetátalakító reformokat.

⁷⁸ Gazprom.ru, 2010. Подписаны дополнения к контракту на поставку газа на Украину [Aláírták a gázszállításra vonatkozó kiegészítéseket].

<http://www.gazprom.ru/press/news/2010/april/article97635/>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁷⁹ Rferl.org, 2009. Ukraine's gas pipeline system [Ukrán gázvezetékrendszer].

http://gdb.rferl.org/813FB456-5321-4CE9-9143-2123DB9C9C32_mw800_s.jpg; letöltés: 2013. 08. 06.

⁸⁰ Végh Zsuzsanna: Merre tart Ukrajna a 2010-es elnökválasztás után?

<http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=BHCOGP>; letöltés: 2013. 08. 06.

A megállapodás ideiglenesen csillapította a politikai és a gazdasági fenyegetéseket, de hosszú távon Ukrajnának számos hátránya származhat belőle. A szerződésben foglalt tíz év lejárta után új gázmegállapodást kell kötni, de mivel a Fekete-tengeri Flotta 2047-ig állomásozhat jelenlegi helyén, ezért az ukrán fél számára minden bizonnyal előnytelen megállapodás fog születni. Ez sérülékennyé és instabillá teheti az országot, valamint a fejlődést az orosz „partnerhez” köti. A megállapodás lejárta előtt Ukrajnának nem érdeke a saját pazarló gázszektorának a fejlesztése, így a már most elöregedett gázvezetékrendszer és a hozzá tartozó infrastruktúra állapota tovább romlik. Ez hozzásegíti Oroszországot ahhoz a nem titkolt céljához, hogy ő legyen az ukrán gázvezetékek kizárólagos üzemeltetője. Vlagyimir Putyin még miniszterelnökként felvetette, hogy az orosz „Gazprom” és az ukrán „Naftogaz Ukrajini” egyesülése olcsóbbá tenné Ukrajna számára a gáz árát. Ez is jól mutatja Oroszország erőszakos politikáját a gázvezetékek megszerzéséért.⁸¹

Elképzelhető az a Szenárió is, hogy Ukrajna már a közeljövőben újratárgyalja az Oroszországgal kötött gázmegállapodást, mert jelenleg 426 dollárt fizet 1000 köbméter gázért.⁸² Viktor Janukovics indokolatlannak és igazságtalannak nevezte a jelenlegi árat, amely a szerződés értelmében a kőolaj és földgáz világpiaci árától függően változik.⁸³ Szerinte nagyjából 250 dollár/1000 köbméter lenne az elfogadható ár. Oroszország csak abban az esetben lenne hajlandó csökkenteni a gáz árát, ha létrejönne a Naftogaz–Gazprom egyesülés és ezzel Oroszország ellenőrizné az ukrán gázvezetékrendszert. Ukrajna korábban elutasította ezt a felvetést, de azóta többször is fölmerült az ukrán GTS (Gas Transit System) eladása. A GTS eladása a mindenkori politikai játszma része.

A hirtelen megugró gázszámla jelentős terhet ró az amúgy is nehézségekkel küszködő ukrán költségvetésre. Az ország vezetősége mindent megtesz a gázbeszállítás diverzifikálása érdekében. Ukrajna 2012 novemberében megállapodott a német RWE Supply&Trading GmbH-val, Közép-Európa legnagyobb gázszállítójával, majd a német cég 54,7 millió köbméter gázt szállított Ukrajnának 2012 novemberében és 2013 januárja között.⁸⁴ A megállapodás célja egyértelműen a gázszállító rendszer tesztelése volt, mivel a szállított mennyiség kb. ezrede az éves ukrán gázfogyasztásnak (amely eléri az 57 milliárd köbmétert)⁸⁵. A német alternatíva nem jelent hosszú távú megoldást Ukrajna számára, ennek ellenére kisebb-nagyobb mennyiségű ad hoc beszállítások a jövőben is előfordulhatnak.

⁸¹ BBC, 2010. Путин предлагает слить "Газпром" с "Нафтогазом Украины" [Putyin szerint egyesíteni kellene a „Gazpromot” és a „Naftogazt”]. http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2010/04/100430_russia_ukraine_gas.shtml; letöltés: 2013. 08. 06.

⁸² Az erre vonatkozó törvényjavaslatot a Legfelsőbb Tanács 2013. augusztus elején első olvasatban már meg is tárgyalta, de a képviselők többsége elutasította.

⁸³ Upi.com, 2012. Ukraine looking for cheaper natural gas. http://www.upi.com/Business_News/Energy-Resources/2012/03/19/Ukraine-looking-for-cheaper-natural-gas/UPI-61901332162108/; letöltés: 2013. 08. 06.

⁸⁴ ZN.ua, 2012. Україна готова к реверсним поставкам газа из ЕС [Ukrajna felkészült az EU-ból jövő fordított gázszállításra]. http://zn.ua/ECONOMICS/ukraina_nachinaet_reversnye_postavki_gaza_iz_es.html; letöltés: 2013. 08. 06.

⁸⁵ Ukrán Energiaügyi és Szénipari Minisztérium, 2012. Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [Ukrajna 2030-ig szóló Energiastratégiájának frissítése]. Kijev, 63–83. o.

Miközben Oroszország az egyre magasabb gázárakkal próbálja érvényesíteni beszállítói fölényét Ukrajnával szemben, továbbra is szorgalmazza az országot elkerülő Északi és a Déli Áramlat gázvezetékek építését. Mindkét projekt Ukrajna kizárását eredményezi a nyugati gázellátási rendszerből, ami természetesen sérti az ország érdekeit.

A két ország energetikai kapcsolata egy másik ponton is összekapcsolódik, mégpedig az atomenergiái szektorban. Ukrajna területén jelenleg négy atomerőmű működik (Zaporizzsja, Rivne, Hmelnickij, Csernobil), amelyek az ukrán elektromos energia termelésének több mint felét adják. Ezekhez a fűtőanyagot Oroszország szállítja. Itt is fölmerült egy ukrán–oros közös tulajdonú atomenergiái cég létrehozása, de megvalósítására eddig nem került sor.⁸⁶

A jövőben Ukrajnának biztos és olcsó gázbeszállítói útvonala(ka)t kell találnia, mivel az ukrán háztartások alacsony áron jutnak hozzá az állam által vásárolt gázhoz, ezért a vételi és az eladási árak közötti különbséget az állam fedezi. Ezzel éves szinten több milliárd dollár esik ki a költségvetésből. A másik megoldás a lakossági gázárak emelése, ami viszont jelenleg politikai öngyilkosság lenne bármelyik politikus számára.

5.2. Hadiipari együttműködés

Ukrajna függetlenné válását követően jelentős szovjet hadiipari üzemeket örökölt. Ide sorolható a Malisev Gépgyár (Harkiv), amelynek fő profilja a harckocsigyártás, a Motor Szics Vállalat (Zaporizzsja) és az Antonov Vállalat (Kijev), amelyek a repülőgép- és repülőgéphajtómű-gyártásban piacvezetők, de itt kell megemlíteni a hajóépítő vállalatokat (61. Kommunar – Mikolajiv, More – Feodoszija) és a Pivdenne és Pivdenmas (Dnyipropetrovszk) rakétatervező és -gyártó vállalatokat is. A Szovjetunió szétesésével ezek a vállalatok elvesztették piacaikat, a hazai megrendelések hiánya pedig a csőd szélére sodorta a hadiipari vállalatok zömét. Viktor Juscenko államfő ideje alatt a kétoldalú hadiipari együttműködés független Ukrajna idejének mélypontjára jutott. Ennek okai az ukrán–oros politikai szembenállás, az ukrán–NATO kapcsolatok fejlődése és a 2008-as orosz–grúz konfliktus voltak.

Az elhidegült kapcsolatok elég okot adtak az akkori vezetésnek arra, hogy Ukrajna felmondja a NITKA⁸⁷ légibázis bérleti szerződését Oroszországgal, annak ellenére, hogy a bérleti díjat Oroszország haditechnikai alkatrészek szállításával már rendezte.⁸⁸

Janukovics hatalomra jutása után fő célkitűzés volt a hazai hadiipari komplexum megmentése, korszerűsítése és a két ország közötti haditechnikai együttműködés felélénkítése. A kormány programcsomagot dolgozott ki a hadiipari vállalatok megmentésére és egységes irányítás alá vonta azokat, létrehozva az UKROBORONPROM Állami Hadiipari Konzern.⁸⁹

⁸⁶ Lifenews.ru, 2010. Владимир Путин: Газпром и Нафтогаз объединятся [Vlagyimir Putyin: A Gazprom és a Naftogaz egyesül]. <http://www.lifenews.ru/news/22767>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁸⁷ A НІТКА (Наземный испытательный тренировочный комплекс авиационный) – a hajófedélzeti repülőgépek pilótáinak kiképzését szolgáló bázis.

⁸⁸ Gazeta.ru, 2011. России нужна НИТКА [Oroszországnak kell a NITKA]. http://www.gazeta.ru/politics/2011/07/06_kz_3687813.shtml; letöltés: 2013. 08. 06.

⁸⁹ Ukroboronprom.com.ua, (2013). Історія [Történelem]. <http://www.ukroboronprom.com.ua/ua/page/history/>; letöltés: 2013. 08. 06.

2010 nyarától Ukrajna újra engedélyezte, hogy orosz pilótákat képezzenek ki a NITKA bázison.⁹⁰ Ismételten megrendezik továbbá a két haderő közös hadászati és harcászati gyakorlatait is.

Oroszország már számos alkalommal elismerte, hogy Ukrajna nélkül nem képes korszerűsíteni néhány fontos haditechnikai eszközét. Ezek a problémák főként a repülőgép- és helikopter-hajtóművek, a rakétatechnológia és a hajóépítés területén jelentkeznek.⁹¹ Az együttműködés mindkét fél számára előnyös, mivel Oroszország így hatékonyan képes felújítani és fejleszteni haderejét, Ukrajna pedig újabb és újabb megrendeléseket kap.

Az ukrán–orosz haditechnikai együttműködés egyik fontos mozzanata, hogy döntöttek az An–70 típusú szállító repülőgép Szovjetunió szétesése óta halogatott fejlesztéséről. Az eddig több mint ötmilliárd dollárt felemésztő fejlesztés eredményeként 2012 folyamán tesztelték a repülőgépet, amelyből 2017-ig Ukrajna tíz darabot, míg Oroszország 2020-ig 70 darabot rendelt.⁹² A tesztelések előrehaladott állapotban vannak, az első repülőgépet a csapatpróbák lefolytatására Ukrajna 2013 végén átadja Oroszországnak.

Az orosz közeledésnek azonban negatív aspektusai is vannak Ukrajnára nézve. Janukovicsnak meg kell védenie országát az orosz expanziós politikától. Orosz befektetők érdekében áll minél nagyobb részesedést szerezni a vezető ukrán hadiipari vállalatokban, hiszen így minden esetben garantált lenne az orosz hadiipar fejlesztése. Ukrajnának azonban mindenképpen meg kell őriznie a saját vállalatai feletti irányítást, hiszen csak így képes korszerűsíteni saját eszközeit és növelni piaci befolyását.

6. AZ UKRÁN KÜLPOLITIKA EGYÉB IRÁNYAI

Ukrajna külpolitikája nagyrészt az Európai Unióra és Oroszországra összpontosít, de nem szabad elfelejteni egyéb aspektusait sem. Ukrajna többvektorú politikát folytat, amiből jelentős politikai és gazdasági előnyei származnak.

6.1. Ukrajna–FÁK kapcsolatok

A Független Államok Közössége egy nemzetközi szervezet, amelynek tagjai Azerbajdzsán, Örményország, Fehéroroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Oroszország, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán és Ukrajna, vagyis a posztsovjét országok többsége. A tagországok ugyan együttműködnek egymással több szektorban, de közel sem olyan szorosan, mint az Európai Unió tagállamai.

⁹⁰ Oroszország 2013-ban már nem veszi igénybe az ukrainai bázist, ugyanis saját komplexumot épít Jejszkben, ezzel is csökkentve függőségét Ukrajnától.

⁹¹ Bagnet.org, 2011. Россия не может модернизировать свою армию без Украины, – эксперт [Oroszország nem képes saját haderejének modernizálására Ukrajna nélkül – szakértői vélemény]. <http://www.bagnet.org/news/tech/163432>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁹² LB.ua, 2012. Украина и Россия начнут испытания Ан-70 до конца года [Ukrajna és Oroszország az év végéig elkezdik az An–70-esek tesztelését]. http://economics.lb.ua/trades/2012/03/12/140546_ukraina_rossiya_nachnut_ispitaniya.html; letöltés: 2013. 08. 06.

A FÁK Ukrajna számára főleg gazdaságpolitikai szempontból fontos, mert a hatalmas piac nagy vásárlóerővel rendelkezik. Az együttműködést szorosabbra kovácsolva, a tagországok folyamatos párbeszéd mellett a szabadkereskedelmi zóna kialakításának feltételeit tárgyalták az elmúlt években. 1994-ben már született ugyan egy megállapodás a szabadkereskedelmi térség kialakításáról, de azt nem minden tagország ratifikálta – többek között Oroszország sem –, így az a gyakorlatban nem működött. Az elmúlt tíz év törekvéseinek eredményeként 2011 októberében sikerült aláírni egy új szabadkereskedelmi megállapodást, amelyet Azerbajdzsán, Üzbegisztán és Türkmenisztán kivételével az összes FÁK-ország aláírt.⁹³ A részes államok több mint 100 kétoldalú megállapodást kötöttek, valamint megegyeztek a stratégiai fontosságú vasútvonalak fejlesztéséről 2020-ig.⁹⁴ A megállapodás értelmében szinte minden termékre eltörlik a belső vámot, amely termékekre egyelőre megmarad, azokat is fokozatosan kivezetik.

A megállapodás másik aspektusa a külső vámunió, amelynek tagjai Oroszország vezetésével Fehéroroszország és Kazahsztán. Az ukrán külügyminiszter 2011. szeptemberi nyilatkozata értelmében Ukrajna nem lát reális esélyt arra, hogy csatlakozzon a vámunióhoz.⁹⁵ Ivan Gracsev, az orosz parlament energetikai biztosa szerint „Ideális esetben az ukrán gázárak megegyezhetnének az orosz gázárakkal, ha Ukrajna csatlakozna a vámunióhoz.” Ezzel az Ukrajnát fenyegető legnagyobb veszély – a gázárak kötetlensége – megszűnne. Gracsev megjegyezte, hogy a két fél nem tartja kizártnak, hogy az oroszok saját ellenőrzésük alá vonják az ukrán gázvezeték-hálózatot, de ennek gyakorlati megvalósításáról még nem született egyezség.

Oroszország további lépéseket tett az ukrán fél „megpuhítására”. 2012 februárjában az orosz fogyasztóvédelem 128,5 tonna ukrán sajtot vont ki a forgalomból, arra hivatkozva, hogy azok nem felelnek meg az orosz előírásoknak. Az offenzív politika célja egyes szakértők szerint, hogy ráébressze az ukrán döntéshozókat a vámunió fontosságára.⁹⁶

A folyamatos orosz nyomás miatt azonban 2012 júliusában Azarov miniszterelnök már késznek mutatkozott együttműködésre a vámunióval⁹⁷, de Ukrajna nem kívánt a szervezet teljes jogú tagjává válni, ezért egy kivételes, ún. „3+1” konstrukciót ajánlott. A hosszú tárgyalási folyamat eredményeként

⁹³ Ria.ru, 2011. Договор о свободной торговле в СНГ подписан с изъятиями – Путин [Aláírtuk a szabadkereskedelmi megállapodást – Putyin].
<http://www.ria.ru/economy/20111018/463748161.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁹⁴ Ria.ru, 2011. Главы правительств СНГ подписали договор о зоне свободной торговли [A FÁK-államok vezetői megegyeztek a szabadkereskedelmi térség létrehozásáról].
<http://www.ria.ru/economy/20111018/463707345.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁹⁵ Ria.ru, 2011. МИД Украины: возможностей для участия Украины в таможенном союзе нет [Ukrán Külügyminisztérium: Ukrajnának nincs lehetősége csatlakozni a vámunióhoz].
<http://ria.ru/economy/20110905/430292913.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁹⁶ Ria.ru, 2012. Украина не считает запрет на ввоз сыра в РФ попыткой втянуть ее в ТС [Ukrajna nem gondolja, hogy Oroszország a sajttilalommal akarná ráébreszteni az országot a vámunió fontosságára].
<http://ria.ru/economy/20120217/568285330.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

⁹⁷ ZN.ua, 2012. Азаров готов сотрудничать с Таможенным союзом [Azarov készen áll a Vámunióval való együttműködésre].
http://zn.ua/POLITICS/azarov_gotov_sotrudnichat_s_tamozhennym_soyuzom.html; letöltés: 2013. 08. 06.

2013. május 31-én Ukrajna aláírta a külső vámunió megfigyelői státusára vonatkozó egyezményt.⁹⁸

Az egyezmény megkötése egyelőre nem zárja ki az Európai Unióval szorgalmazott vámunió létrehozását, de amennyiben Ukrajna a keleti vámunió teljes jogú tagja kíván válni, elveszti a Nyugat támogatását.

Ukrajna számára mindenképpen előrelépést jelentene a csatlakozás a keleti vámunióhoz, mert így egyrészt megoldást találna a gázszállítás hosszú távú problémájára, másrészt új piacokra törhetne be saját áruival. Ez a döntés azonban teljesen visszavetné az EU-kapcsolatok fejlődését, gyakorlatilag Ukrajna integrációs irányultságának végleges lezárását jelentené.

6.2. Kína

Az ukrán külpolitikában kétségtelenül prioritást élvez az Európai Unió, Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok. Mindemellett meg kell említeni Ukrajna kapcsolatát Kínával, Japánnal és Törökországgal is.

Az elmúlt években Ukrajna nehéz döntés előtt állt: Oroszország vagy az Európai Unió felé közeledjen inkább? Janukovics azonban szélesíteni kívánta a külpolitikai irányvonalat, ezért felélénkítette az ukrán–kínai kapcsolatokat, ami új perspektívát nyitott a kormányzat számára. 2010 szeptemberében Kínába látogatott, hogy találkozzon Hu Csin-taoval, a Kínai Kommunista Párt főtitkárával. A találkozó sikeresnek bizonyult, hiszen 13 kétoldalú szerződést kötöttek. A megállapodások értelmében Kína mintegy négy milliárd dollár értékben fektet be az ukrán űrkutatásba, vasútépítésbe és energetikai fejlesztésekbe 2011-től 2015-ig.⁹⁹

2011 júniusában a két vezető aláírta az Ukrajna és Kína stratégiai partnerségéről szóló dokumentumot,¹⁰⁰ valamint egy új, ezúttal 3,5 milliárd dolláros kínai befektetésekről szóló megállapodást.¹⁰¹ Ukrajna megbízást kapott továbbá 50 darab harkocsimotor gyártására és leszállítására a 2012-es év végéig.¹⁰²

A kétoldalú kapcsolatok fejlődését mutatja, hogy 2012-ben az áruforgalom elérte a 8,9 milliárd dollárt, ami közel 20%-os növekedést jelent az előző évekhez képest.¹⁰³ Viktor Majko külügyminiszter-helyettes 2012 novemberében megjelent

⁹⁸ The Moscow Times; letöltés: 2013. Ukraine Signs for Observer Status in Customs Union [Ukrajna megfigyelői státust kapott a Vámunióban]. (35. l.)

⁹⁹ ZN.ua, 2010. В Украину придет 4 млрд. долл. китайских инвестиций [Kína 4 milliárd dollárt fektet be Ukrajnába]. http://zn.ua/POLITICS/v_ukrainu_pridet_4_mlrld_doll_kitayskih_investitsiy-60968.html; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰⁰ Mignews.com.ua, 2011. Украина и Китай подписали Декларацию о стратегическом партнерстве [Ukrajna és Kína aláírta a stratégiai partnerségről szóló megállapodást]. <http://mignews.com.ua/ru/articles/74710.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰¹ Mignews.com.ua, 2011. Украина получит от Китая \$3,5 млрд [Ukrajna 3,5 milliárd dollárt kap Kínától]. <http://mignews.com.ua/ru/articles/74721.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰² Golosua.com, 2011. Харьковский завод им. Малышева заключил „китайский контракт” [A harkovi „Malishev Vállalat” szerződést kötött Kínával]. http://ru.golos.ua/ekonomika/20111130_harkovskiy-zavod-im-malyisheva-zaklyuchil-kitayskiy-kontrakt; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰³ ZN.ua, 2013. Киев готовит визит Януковича в Китай, рассчитывая на экономический эффект [Kijev bízik Janukovics kínai látogatásának sikerében]. http://zn.ua/ECONOMICS/kiiev-gotovit-vizit-yanukovicha-v-kitay-rasschityvaya-na-ekonomicheskiy-effekt-122742_.html; letöltés: 2013. 08. 06.

tanulmányában kifejtette, hogy Ukrajna 2015-ig meg kívánja kétszerezni Kínával folytatott kereskedelmi áruforgalmát.¹⁰⁴

Janukovics Kína-politikája sikeresnek tűnik, ezt mutatja a hatalmas tőkeinjekció az ukrán gazdaságba és a több magas szintű diplomáciai találkozó is. A gazdaságba történő pénzügyi befektetések minden bizonnyal kifizetődnek mindkét fél számára. Ukrajna fellendíti gazdaságát és gyorsítja a válságból történő kilábalást azzal, hogy új munkahelyeket teremt az agrár-, a hadiipari, az energetikai és a technológiai szektorokban.

6.3. GUAM

A GUAM egy regionális nemzetközi szervezet, amelynek tagjai Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova (a szervezet az országok kezdőbetűjéről kapta a nevét). A GUUAM 1997. október 10-én alakult, akkor még Üzbegisztán részvételével, amely azonban később kilépett, ezért a szervezet elnevezése GUAM-ra változott. A GUAM célja a demokratikus értékek és az emberi jogok védelme, az európai integráció gyorsítása, gazdasági és humanitárius együttműködés szélesítése, egységes közös biztonsági tér megteremtése stb.¹⁰⁵

Ukrajna számára főleg gazdasági szempontból fontos a GUAM, mert többet exportál a tagországokba, mint a szomszédos Lengyelországba vagy az EU vezető gazdaságába – Németországba.¹⁰⁶ A gazdasági aktivitást természetesen elősegíti a GUAM-tagállamok között 2006 májusában aláírt megállapodás a szabadkereskedelmi területről.¹⁰⁷ Az ukrán árukivitel összetétele évről évre változik, de a legjelentősebb piacot a kohászat, az élelmiszeripar és a gépipar teszi ki.

A gazdasági sikerek ellenére belső válságok gyengítik a GUAM szerkezetét. Üzbegisztán 2005-ös kilépésével a GUAM elvesztette egyrészt egyetlen hidját Közép-Ázsiába, másrészt a 28 millió fős¹⁰⁸ piac előnyeit, harmadrészt elesett egy potenciális gázszállító partnertől.¹⁰⁹ Később, 2009. január 27-én Vlagyimir Voronyin akkori moldáv államfő „életképtelennek és perspektíva nélkülinek” nevezte a GUAM-ot. Szerinte nincs jól kidolgozva a szervezet működése, nincsenek részletesen előkészített projektek és éppen ezért nem térül meg a szervezetbe

¹⁰⁴ ZN.ua, 2012. Китай: страна, консолидировавшаяся ради общей цели [Kína: az ország, amely konszolidálódott a közös cél érdekében].

http://gazeta.zn.ua/POLITICS/kitay_strana_konsolidirovavshayasya_radi_obschey_tseli.html;

letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰⁵ GUAM, n.d. Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ [Szervezet a demokráciáért és a gazdasági fejlődésért – GUAM].

<http://guam-organization.org/node/240>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰⁶ Tyzhden.ua, 2011. ЄС підтримає відродження ГУАМ? [Az EU támogatja a GUAM újraszervezését?].

<http://tyzhden.ua/World/32121>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰⁷ NR2.ru, 2006. Эксперт: зона свободной торговли ГУАМ – сборище нищих [Szakértői vélemény: a GUAM szabadkereskedelmi térsége – a nincstelének gyülekezőhelye].

<http://www.nr2.ru/kyev/68365.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰⁸ CIA, 2013. The World Factbook – Uzbekistan.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹⁰⁹ RG.ru, 2005. ГУУАМ потеряло букву [A GUUAM elvesztett egy betűt].

<http://www.rg.ru/2005/05/06/uzbekistan-guam.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

befektetett munka sem.¹¹⁰ Janukovics 2010-ben, megválasztása előtt a szervezet „aktualitásának elvesztéséről” beszélt.¹¹¹

Mint ahogyan azt a vezető politikusok nyilatkozták, a szervezet versenyképtelen, működése eredménytelen. A közelmúltban sem sikerült feléleszteni, s mára szinte végleg elvesztette működőképességét.

7. AZ UKRÁN KÜLPOLITIKA ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK PROBLÉMÁI

Az ukrán külpolitika érdekérvényesítésének problematikája hosszú időkre nyúlik vissza. Ukrajna folyamatos függése más országoktól, az alárendeltségből adódóan kialakult előítéletek, az Oroszországhoz való kötődés, az évszázadokon keresztül meglévő külpolitikai útkeresés – mind-mind hatással vannak a mai külpolitika alakulására. A Szovjetunió felbomlása után felerősödött a bizonytalanság és a „hintapolitika”. A következtelen külpolitika folytatása nem tette lehetővé a tartósan jövedelmező kapcsolatok kialakulását egyik országgal vagy szervezettel sem. A váltakozó politikai elit gyakran az előző adminisztrációval ellentétes politikát folytatott, ami az addig fölépített kapcsolatok kárára ment.

A belső válság és ezáltal az egységes külpolitika folytatásának ellehetetlenülését azonban több tényező okozza. Először meg kell említeni Ukrajna általános politikai és gazdasági válságát. Az országot irányító politikusokra jelentős befolyással vannak az őket támogató oligarchák, akik bábként használják a politikusokat saját érdekeik érvényre juttatására. Az elvileg független intézmények átpolitizáltsága torzítja a jogérvényesülést, ami így a korrupció melegágyává változott. Erre a legjobb példa a Julia Timosenko volt miniszterelnök ellen indított politikai indíttatású igazságszolgáltatás.

További probléma, hogy Janukovics elnök egy személyben határozza meg a bel-, a kül- és a biztonságpolitikai irányokat. Sok esetben ad-hoc módon dönt a követendő célokról, mindig az aktuális saját érdekeit figyelembe véve. Gyakorlatilag hintapolitikát folytat a Nyugat és Oroszország között. Ez a hatalom centralizálásához és a status quo fenntartásához vezet, ami tovább rombolja Ukrajna megítélését a nemzetközi szintén.

A második fontos tényező, hogy az országban széthúzás tapasztalható, és ez főként a jelentős létszámú kisebbségeknek köszönhető. Az oroszok, fehéroroszk, moldávok, tatárok, bulgárok, magyarok, románok, lengyelek, zsidók és egyéb nemzetiségek¹¹² által lakott területek kezelése és a kisebbségi jogok biztosítása gyakran okoz problémát az aktuális vezetésnek. A legnagyobb nehézséget mégis a legnagyobb létszámú orosz lakosság, illetve az oroszul beszélő ukrán állampolgárok okozzák, mert a nemzeti szuverenitás egyik alapköve az egységesen használt ukrán

¹¹⁰ Regnum.ru, 2009. Президент Молдавии: "ГУАМ нежизнеспособен и бесперспективен" [Moldáv államfő: „A GUAM életképtelen és perspektíva nélküli szervezet”].
<http://regnum.ru/news/1116535.html>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹¹¹ LB.ua, 2010. Янукович считаеt, что ГУАМ потеряла свою актуальность [Janukovics szerint a GUAM elvesztette aktualitását].
http://lb.ua/news/2010/02/03/23940_yanukovich_schitaet_что_guam_poter.html; letöltés: 2013. 08. 06.

¹¹² CIA, 2013. The World Factbook – Ukraine. (9. l.)

nyelv lenne. A nacionalista pártok kiemelik a nyelvkérdés fontosságát, miszerint a szuverenitás növekedéséhez és így a nemzeti egység létrejöttéhez nélkülözhetetlen az ukrán nyelv megőrzése és terjesztése egyedüli hivatalos nyelvként.

A harmadik tényező az Európai Unió belső válsága. Ez a tényező ugyan független Ukrajnától, mégis befolyással van annak működésére. A pénzügyi nehézségekkel küszködő nyugati demokráciák egyre mélyebbre süllyednek, hiszen gyakran egész cégek, gyárak vagy akár ágazatok költöznek a Távols-Keletre – Kínába, Indiába, Indonéziába – a nagyobb nyereség reményében.¹¹³ Az EU ideológiai válsága (például: Görögország, Portugália, Spanyolország, Olaszország és Írország pénzügyi megsegítése) elvonja a figyelmet a határszágokról, így az EU-val együttműködő országok – köztük Ukrajna – egyrészt kevesebb lehetőséggel rendelkeznek, másrészt kevesebb forrással, támogatással számolhatnak a következő években. Ez a felzárkózás lassulását, a lehetőségek szűkülését eredményezi.

A negyedik ok Ukrajna és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatának megromlása. Az utóbbi években a stratégiai partnerségi együttműködés kezdetben elvesztette dinamizmusát, majd gyakorlatilag szinte teljesen leállt, jelenleg meglehetősen alacsony szinten esetlegesen működik. Mindez azt jelenti, hogy jelentősen csökkentek az Ukrajnának nyújtott pénzügyi és gazdasági támogatások, valamint háttérbe szorult az ország politikai jelentősége is.

Az ötödik és egyben utolsó tényező Oroszország expanzív politikája. Oroszország többször elismerte, hogy a további fejlődése érdekében bizonyos szektorokban szüksége van Ukrajnára és az ukrán képességekre. A „nagy testvér” saját érdekeinek érvényesítése céljából minél tovább szeretné Ukrajnát a saját vonzáskörében tartani. Ennek érdekében mindent elkövet: szinte valamennyi szektorban befektetéseket hajt végre az ország területén, agresszív diplomáciai tevékenységet folytat, s nem riad vissza az ukrán belügyekbe történő beavatkozásoktól sem.

A fent említett tényezők csak töredékét képezik a valódi problémának, mégis bemutatják a helyzet súlyosságát. A megoldás komplex, de nem lehetetlen. A következetes kül-, bel- és biztonságpolitika folytatása mindenképpen elengedhetetlen. A belső helyzet kezelése egyúttal erőt adhat a stabilitás megteremtéséhez és a politikai helyzet konszolidálásához.

7.1. Ukrajna blokkon kívüli státusa

Janukovics szerint Ukrajnának meg kell őriznie blokkokon kívüli státusát, és az összekötő híd szerepét kell betöltenie Nyugat és Kelet között. Ukrajnának ehhez egyensúlyra kell törekednie az Európai Unióval, az Oroszországi Föderációval és az Amerikai Egyesült Államokkal.

¹¹³ ZN.ua, 2012. Стратегическое равновесие как шанс Украины в многополярном мире [A stratégiai egyensúly mint Ukrajna esélye a multipoláris világban]. http://zn.ua/POLITICS/strategicheskoe_ravnovesie_kak_shans_ukrainy_v_mnogopolyarnom_mire-98501.html; letöltés: 2013. 08. 06.

Viktor Janukovics államfői beiktatását követően törvényben deklarálta, hogy az ország biztonságpolitikájának alapját a blokkokon kívüli státus erősítése és a nemzeti érdekek érvényesítése képezi. Ukrajna esetleges csatlakozása bármelyik biztonsági szervezethez felborítaná az Európában fennálló biztonsági egyensúlyt és feszültségeket generálna a nemzetközi kapcsolatokban. Ennek megfelelően továbbra sem fogalmaznak meg tagsági törekvéseket sem a NATO, sem a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete¹¹⁴, sem pedig a Sanghaji Együttműködési Szervezet¹¹⁵ irányába (legalábbis Janukovics elnöksége alatt).

A semlegességnek vannak azonban negatív következményei is, nevezetesen, hogy Ukrajnának meg kell tudnia védenie az ország területi sérthetlenségét és szuverenitását. Ehhez korszerű haderővel kell rendelkeznie, ezért szükséges a haderő mielőbbi mélyreható átalakítása (a jelenlegi 180 ezerről 122 ezer főre kívánják csökkenteni az ukrán haderő létszámát 2017-ig) és a haditechnikai eszközök modernizációja.¹¹⁶

Biztonságpolitikai szakértők véleménye szerint az ország semlegességének fenntartása többszörösébe kerül, mintha Ukrajna valamely biztonsági szervezet tagja lenne. A jelenlegi gazdasági és politikai helyzetben Ukrajna nem engedheti meg magának a blokkon kívüli státus fenntartását. Egy esetleges fegyveres agresszió esetén az ország csak saját fegyveres erejére számíthatna. Ehhez azonban megfelelően felszerelt és finanszírozott haderőre lenne szükség, amivel Ukrajna jelenleg nem rendelkezik.

8. ÖSSZEGZÉS

A Szovjetunió szétesését követően Ukrajna eddig sosem látott problémákkal találta szembe magát. A politikai, gazdasági és társadalmi nehézségek ellenére meg kellett tartania függetlenségét úgy, hogy közben csökkentse Oroszországtól való függőségét. A Nyugat felé nyitás új perspektívákat kínált, amelyeket igyekezett kihasználni.

Az Európai Unió számára Ukrajna több szempontból is fontos szerepet játszik. Az ország méreteiből és geopolitikai helyzetéből adódó hatalmas gazdaság, a 45 millió fős népesség fogyasztói potenciálja, mind-mind újabb piacot kínálnak az EU számára. Az immár fizikailag is határos szomszéd azonban bizonyos esetekben fenyegetést jelent az EU és tagországai számára. Az illegális bevándorlók, a

¹¹⁴ Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) – A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete 1992. május 15-én alakult. A hét tag – Örményország, Fehéroroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Üzbegisztán és Tádzsikisztán – céljai a politikai súlyuk megőrzése, valamint az országuk stabilizálása és biztosítása mind regionális, mind nemzetközi szinten. Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete, n.d. Áttekintés. <http://www.dkb.gov.ru/a/a.htm>; letöltés: 2013. 08. 06.

¹¹⁵ Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) – A Sanghaji Együttműködési Szervezet 1996. április 26-án alakult, azzal a céllal, hogy elősegítse a tagországok (Kazahsztán, Kína, Kirgizisztán, Oroszország, Tádzsikisztán és Üzbegisztán) együttműködését regionális és katonai szinten. Ria.ru, 2011. Шанхайская организация сотрудничества: история и задачи [Sanghaji Együttműködési Szervezet: történelem és feladatok]. http://ria.ru/spravka_politics/20110615/388152705.html; letöltés: 2013. 08. 06.

¹¹⁶ ZN.ua, 2013. Українську армію сократят на третью [Harmadával csökkentik az ukrán hadsereget]. http://zn.ua/UKRAINE/ukrainskuyu-armiyu-sokratyat-na-tret-124614_.html; letöltés: 2013. 08. 06.

szervezett bűnözés, a prostitúció, az egészségügyi fenyegetettség stb. a mai napig megoldatlan kérdések. Ukrajna földrajzi elhelyezkedéséből adódóan stratégiaileg fontos szerepet tölt be az EU számára, de mérete, valamint politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedése a közeljövőben nem teszi lehetővé az EU-tagságot.

Janukovics hatalomra kerülésével új fejezet nyílt az ország történelmében. Az elnök látszólagos kapcsolatot folytat az Európai Unióval. Minden nyugati fórumon hangsúlyozza az EU iránti elkötelezettségét, csatlakozási szándékát, a szabadkereskedelmi térség létrehozásának fontosságát, de eközben döntéseivel folyamatosan megszegi ígéreteit és egyre távolabb löki Ukrainát az Európai Uniótól. Az ukrán–EU kapcsolatok odáig fajultak, hogy az EU bejelentette, addig nem hajlandó tárgyalni az ukrán féllel, amíg nem konszolidálódik az ország belpolitikai helyzete.

Ukrajna Janukovics által hangoztatott EU-csatlakozása több szempontból sem lehetséges. Először is, az Európai Unió jelenleg a saját belső válságára koncentrál, amíg meg nem oldódnak a problémák, szóba sem jöhet egy esetleges keleti bővítés. Másodsor, Ukrajna túl nagy és túl sokszínű ahhoz, hogy bármelyik szervezet vagy ország a saját képére formálja azt. Az ország méretéből, fejlettségéből és kultúrájából adódóan nagy kontraszt tapasztalható egyes régiói között, és azt az EU nem tudná kezelni. A belső feszültségek, illetve a politikai kultúra és a stabilitás hiánya miatt még sokáig a híd szerepét kellene betöltenie az országnak.

Az Amerikai Egyesült Államokkal folytatott kapcsolatok szintén mélypontra jutottak, miután Ukrajna felhagyott eddigi törekvésével, miszerint NATO-tagállammá kíván válni. Még ha egy másik adminisztráció vissza is vonná a blokkon kívüli státust mint biztonságpolitikai célt, Ukrajna akkor is csak 2047 után léphetne be a Szövetségbe, kivéve, ha nem módosítja, vagy nem mondja fel a Flotta-megállapodást Oroszországgal. Az Amerikai Egyesült Államok számára ezzel politikai szempontból leértékelődött az ország. Ukrajna elvesztette egyik legbefolyásosabb támogatóját, ami nem csak gazdasági presztízsveszteséggel jár, de a nemzetközi szintéren történő érdekérvényesítési képességét is jelentősen gyengítette.

A Nyugattal való kvázi „szakítás” kedvezett az ukrán–orosz kapcsolatoknak. Ukrajna pénzügyi válságát kihasználva Oroszország igyekszik egyre nagyobb befolyást szerezni a meghatározó ukrán vállalatokban. A növekvő orosz jelenlét viszont egyre inkább sérti az ukrán érdekeket, mind belpolitikai, mind kül- és biztonságpolitikai értelemben.

A függés már ma is megmutatkozik, mégpedig leginkább az energiaszektorban. A gázárak irreális növekedése növekvő problémát okoz az ukrán vezetésnek. A teljes kiszolgáltatottság így a beszállítás diverzifikálására ösztönzi a vezetőket.

A legnagyobb külpolitikai változás mégis a blokkon kívüli státus deklarálása, ami új kérdéseket vet fel. Egyrészt, azt semmilyen szervezet vagy ország nem garantálta, így gyakorlatilag bármikor megváltoztatható. Másrészt, Janukovics a jelenlegi biztonságpolitikai környezetben nem számít katonai agresszióra, de egy esetleges konfliktusban Ukrajna nem tudná magát megvédeni.

A politikai kultúra és a hosszú távú célkitűzések hiánya miatt a jövőben nem elképzelhetetlen a jelenlegihez képest ellentétes politika folytatása sem. Várhatóan Ukrajna elkötelezi magát Nyugat vagy Kelet irányába, ami erőátrendeződéshez vezethet a régióban. A jelenlegi helyzetet figyelembe véve – az Oroszországtól való gazdasági függés miatt – valószínűbb Ukrajna Kelet felé tolódása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CIA, 2013. The World Factbook – Ukraine.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>,
letöltés: 2013.08.06.
- European Commission, 2013. Countries – Ukraine.
<http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/ukraine/>; letöltés: 2013. 08. 06.
- European External Action Service, 2013. Eastern Partnership.
http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm; letöltés: 2013. 08. 06.
- Eurostat, 2011. News Release 140/2011. Significant increase of trade in goods between EU27 and Eastern Partnership over last decade.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/6-28092011-AP/EN/6-28092011-AP-EN.PDF; letöltés: 2013. 08. 06.
- FEHÉR Diána: A soknemzetiségű Krím félsziget az orosz–ukrán kapcsolatokban. In: Pro Minoritate folyóirat. p. 88.
<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2010/ProMino10-2-05-Feher.pdf>,
letöltés: 2013.08.06.
- Gazeta.ru, 2011. России нужна НИТКА [Oroszországnak kell a NITKA].
http://www.gazeta.ru/politics/2011/07/06_kz_3687813.shtml;
letöltés: 2013. 08. 06.
- Gazprom.ru, 2010. Подписаны дополнения к контракту на поставку газа на Украину [Aláírták a gázszállításra vonatkozó kiegészítéseket].
<http://www.gazprom.ru/press/news/2010/april/article97635/>; letöltés: 2013. 08. 06.
- GELSEI András: A NATO–Ukrajna kapcsolatok fejlődése, perspektívái. Doktori PhD értekezés, Budapest, 2007. pp. 53–54.
- GUAM, n.d. Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ [Szervezet a demokráciáért és a gazdasági fejlődésért – GUAM].
<http://guam-organization.org/node/240>; letöltés: 2013. 08. 06.
- Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete, n.d. Áttekintés.
<http://www.dkb.gov.ru/a/a.htm>; letöltés: 2013. 08. 06.
- LB.ua, 2013. Новости [Hírek]. <http://lb.ua/>; letöltés: 2013. 08. 06.
- NATO és Ukrajna: válaszút előtt. NATO Tükör, 2007 nyár.
<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/hungarian/art2.html>;
letöltés: 2013. 08. 06.

- Niss.gov.ua, n.d. "Стратегічне партнерство України". Аналітична записка – Б. Парахонський, Г. Яворська [„Ukrán Stratégiai Partnerség”. Analízis – B. Parahonyiskij, G. Javorska]. <http://www.niss.gov.ua/articles/600/>; letöltés: 2013. 08. 06.
- OSW – Centre for Eastern Studies, 2013. Publications [Publikációk]. <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje>; letöltés: 2013. 08. 06.
- PÓTI László: A neglegációs stratégiától az „Ukrajna fáradtságig”. Az ukrán biztonságpolitika evolúciója (1990–2008). Nemzet és Biztonság, 2008/6. szám. pp. 17–26.
- Razumkov.org.ua, 2011. Зовнішня Політика [Külpolitika]. http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD121_ukr_3.pdf; letöltés: 2013. 08. 06.
- Rferl.org, 2009. Ukraine's gas pipeline system [Ukrán gázvezetékrendszer]. http://gdb.rferl.org/813FB456-5321-4CE9-9143-2123DB9C9C32_mw800_s.jpg; letöltés: 2013. 08. 06.
- Ria.ru, 2013. Головна [Főoldal]. <http://ria.ru/>; letöltés: 2013. 08. 06.
- SZÚCS Norbert: Ukrajna – Úton az Európai Unió felé. Szakdolgozat, Budapest, 2005. p. 36.
- Ukrán Energiaügyi és Szénipari Minisztérium. Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [Ukrajna 2030-ig szóló Energiastratégiájának frissítése]. Kijev, 2012. pp. 63–83.
- Ukrán kormányzati portál, 2013. Уряд [Kormány]. <http://www.kmu.gov.ua/control/>; letöltés: 2013. 08. 06.
- Ukrán Külügyminisztérium, 2013. Головна [Főoldal]. <http://mfa.gov.ua/ua>; letöltés: 2013. 08. 06.
- Ukrán Parlament, 2013. Законодавство [Jogalkotás]. <http://www.rada.gov.ua/>; letöltés: 2013. 08. 06.
- Ukrán Védelmi Minisztérium, 2013. Річна національна програма співробітництва Україна-НАТО [A 2012-es Éves Nemzeti Terv értékelése]. http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=international_cooperation&sub=annual_national_program; letöltés: 2013. 08. 06.
- United Nations, n.d. Будапештський меморандум [Budapest memorandum]. <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=CD/1285>; letöltés: 2013. 08. 06.
- VÉGH Zsuzsanna: Merre tart Ukrajna a 2010-es elnökválasztás után? In: Magyar Külügyi Intézet Gyorselemzések 2010/09. <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=BHCOGP>; letöltés: 2013. 08. 06.
- Олексій Волович [Olekszij Volovics], 2011. Україна – США стратегічне партнерство [Ukrajna–USA: stratégiai partnerség]. www.niss.od.ua/p/227.doc; letöltés: 2013. 08. 06.
- ZN.ua, 2013. Новости [Hírek]. <http://zn.ua/>; letöltés: 2013. 08. 06.

**AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ
HADERŐREFORMJA – AZ ÁTFEGYVERZÉS:
CÉLOK, TERVEK, EREDMÉNYEK**

Bevezetés

Oroszország politikai-gazdasági újjáépítésének kezdeti időszakát követően, 2000-től a Vlagyimir Putyin nevével fémjelzett időszakban az ország – főként a szénhidrogének exportjából származó jövedelmeknek köszönhetően – pénzügyileg megerősödött, és erre alapozva megkezdte egykori befolyásának visszaszerzését először a posztszovjet térségben, majd a világ más térségeiben is (Közel-Kelet, Észak-Afrika, Latin-Amerika). Egyre fontosabb szereplőjévé vált a nemzetközi kapcsolatoknak, az évtized második felében pedig az orosz vezetés egyre ambiciózusabb regionális és egyre inkább nagyhatalmi tervek megvalósításán gondolkodott. Ezt tükrözik a kül-, a biztonság- és a katonapolitikai dokumentumok: a külpolitikai koncepció, a nemzeti biztonsági stratégia és a katonai doktrína. A politikai és a katonai vezetés megfogalmazta azokat az igényeket, amelyekkel az Oroszországi Föderáció élni kíván a nemzetközi kapcsolatok rendszerében. Ezek közül a legfontosabbak a következők: visszatérés a többpólusú világrendhez, amelyben Oroszországot ismét globális hatalomként fogadja el a nemzetközi közösség; az ország és szövetségesei (a Független Államok Közössége és a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete tagországai) nemzeti biztonságának garantálása; az orosz nemzeti (politikai, biztonsági, gazdasági, katonai) érdekek védelme és érvényesülésük biztosítása.

Az Oroszországi Föderáció megalakulása óta a katonai vezetés több haderő-átalakítási és átfegyverzési programot indított, azonban az eddigi haderőreformok mindössze létszámleépítést jelentettek, a haderő korszerű eszközökkel történő ellátása érdekében kezdeményezett állami fegyverzeti programok pedig nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az Oroszországi Föderáció a 21. század elején továbbra is a hidegháború időszakából megörökölt, többségében előregedett fegyverzetrel és haditechnikai eszközökkel, elavult híradó- és kommunikációs eszközökkel felszerelt, idejélmúlt vezetési-irányítási rendszerrel ellátott, a kor kihívásainak megfelelni képtelen tömeghadsereggel rendelkezett. A 2008. évi grúziai fegyveres konfliktus jelentette azt a fordulópontot, amikor az orosz állami és katonai vezetésnek rá kellett ébrednie, hogy a haderő gyökeres átalakítása, azaz a valódi haderőreform végrehajtása tovább már nem halasztható. Főként akkor nem, amikor az Oroszországi Föderáció valóban az egykori Szovjetunió nagyhatalmi státusának visszanyerésére törekszik és a nemzetközi politikai színtéren meghatározó szereplővé kíván válni. A 2008. őszen megindított haderőreform fő célja, hogy korszerű, kisebb létszámú, mobil, rugalmas, korszerű fegyverekkel ellátott, jól kiképzett, a kor biztonsági kihívásainak megfelelni képes haderő jöjjön létre.

A haderőreform eddigi folyamata

A 2008 ősze óta eltelt időszakban az Oroszországi Föderáció számos lépést tett a haderő átalakítása terén. Dmitrij Medvegyev államfői periódusa végéhez közeledve, 2011. december 22-én a Szövetségi Gyűléshez¹ intézett üzenetében összegezte az elnöksége alatt elért eredményeket, többek között a haderőfejlesztés folyamata során végrehajtott feladatokat. Beszédében kitért az elnöki időszaka alatt a haderőnél elindított modernizációra, a korszerű haditechnikai eszközök és fegyverek beszerzésére, a szerződéses katonai szolgálat rendszerének bevezetésére.² Medvegyev megerősítette, hogy a haderőreform céljainak megfelelően 2010-re egymillió főre csökkent az orosz haderő létszáma, ami lehetővé tette egy korszerű és hatékony haderő építését. Jelentős mértékben javult a katonák szociális ellátása, lakhatási körülménye, nőtt illetményük. Medvegyev beszámolt az új fegyvernem, a lég- és űrvédelmi csapatok megalakításáról is.³ Elnöksége alatt készült el az Oroszországi Föderáció jelenleg is hatályos katonai doktrínája. Átalakult a katonai körzetek korábbi rendszere: a korábbi hat katonai körzet helyett a hadászati irányok szerint négy összhaderőnemi hadászati parancsnokságot és katonai körzetet hoztak létre. Átalakult az orosz haderő vezetési rendszere, és áttértek a háromfokozatú katonai körzet–hadsereg–dandár rendszerre. Az állandó készenlétű dandárokra való átszervezés első szakasza 2009-ben lezárult, 85 állandó készenlétű dandár alakult meg, ezzel valójában mindegyik alakulat teljes mértékben állandó készenlétű lett.⁴

A haderőreform elindításakor megfogalmazott célok megvalósításához nagyban hozzájárult az is, hogy a védelmi tárca és a haderő vezetése, vagyis Anatolij Szergyukov védelmi miniszter és Nyikolaj Makarov hadseregtábornok vezérkari főnök által megindított haderőreform az ország politikai vezetése – azaz Dmitrij Medvegyev és Vlagyimir Putyin államfői/miniszterelnöki tandem – részéről teljes mértékű támogatást élvezett.⁵ Ez a támogatás a haderőreform eddigi folyamata során a védelmi célú kiadások folyamatos növelésében is megnyilvánult. A szakértők és egyes katonai vezetők által az átalakítások kapcsán megfogalmazott kritikai észrevételek, médiában megjelent nyílt levelek, demonstrációk ellenére a politikai vezetés folyamatosan kiállt a minisztérium és a haderő vezetése mellett.

Haderőreform – átfegyverzési célok és tervek

Vlagyimir Putyin és Dmitrij Medvegyev vezetői tandeme a 2011. decemberi parlamenti és a 2012. márciusi elnökválasztással újbóli felhatalmazást kapott az ország vezetésére. A haderőreform kapcsán az eddig elért eredményeken túl az orosz

¹ A Szövetségi Gyűlés az Oroszországi Föderáció kétkamarás parlamentje, amely magában foglalja az Állami Dumát (alsóház) és a Föderációs Tanácsot (felsőház).

² Oroszországban „vegyes” haderőrendszer van: hivatásos, szerződéses és hadköteles katonák alkotják a személyi állományt.

³ Dmitrij Medvegyev beszédének teljes szövege letölthető az orosz elnöki honlapról. <http://kremlin.ru/transcripts/14088/work>; letöltés: 2012. 10. 26.

⁴ Az átszervezés további részleteiről és a 2015-ig tartó második szakaszáról lásd Ruszlan PUHOV – Konsztantyin MAKIJENKO – Mihail BARABANOV: Reforma Szergyukova–Makarova: glavnije zadaci – csaszty III. <http://vpk-news.ru/articles/9209>; letöltés: 2012. 09. 05.

⁵ Ruszlan PUHOV – Konsztantyin MAKIJENKO – Mihail BARABANOV: Reforma Szergyukova–Makarova: glavnije zadaci – csaszty I. <http://vpk-news.ru/articles/9147>; letöltés: 2012. 08. 15.

állami vezetés az egyik legfontosabb, egyben legkritikusabb helyzetben lévő területnek a haderő átfegyverzését tekinti.

Dmitrij Medvegyev parlamenthez intézett 2011. decemberi elnöki üzenetében kitért arra, hogy a 2020-ig tartó időszakra szóló Állami Fegyverzeti Program keretében az orosz haderő korszerű, modern technológiai alapokon létrehozott fegyverekhez és haditechnikai eszközökhöz jut. Ezek legyártására a megrendeléseket immár évekre előre megkapják a hadiipari vállalatok, amelyek így folyamatos megrendelésekhez jutnak, ezzel is elősegítve azt, hogy a vállalatok időben és megfelelő minőségben tudjanak megfelelni az elvárásoknak.

Az orosz katonai vezetés tisztában van azzal, hogy a haderőreform a csapatok átfegyverzése nélkül nem képzelhető el, az átfegyverzéshez pedig alapvető fontosságú a hadiipar megújítása. A 2010. február 5-én hatályba lépett új orosz katonai doktrína külön fejezetben tárgyalja a védelem katonagazdasági támogatásának kérdéseit, azon belül pedig részletezi a hadiipari komplexum fejlesztésének témakörét.⁶ A katonai doktrína megfogalmazza annak igényét, hogy az Oroszországi Föderáció technológiailag független legyen a hadászati és más fegyvertípusok, a hadi- és a különleges technika gyártása terén. Elvárásként fogalmazza meg azt is, hogy a fegyverzetek, a hadi- és a különleges technika perspektivikus rendszereinek kifejlesztése és gyártása érdekében létre kell hozni a megfelelő hadiipari infrastruktúrát. Feladatul szabja azt is, hogy erősödjön az innovációs-beruházási tevékenység, ezáltal minőségileg újuljon meg a tudományos-technikai és a termelői-technológiai bázis, ezzel is hozzájárulva a perspektivikus fegyvertípusok és fegyverrendszerek kifejlesztéséhez és sorozatgyártásához, a katonai rendeltetésű termékek minőségének javításához. A doktrína kitér a hadiipari komplexum személyi összetételének megújítására és intellektuális potenciálja növelésének szükségességére is.

Medvegyev akkori államfő 2010 decemberében hagyta jóvá a katonai doktrínával összhangban előkészített, a haderő és a hadiipar fejlesztésére vonatkozó két irányadó programra vonatkozó okmányt, nevezetesen a már korábban is említett 2011–2020 közötti időszakra szóló Állami Fegyverzeti Programot, valamint a „*Program a Nemzeti Védelmi Ipar fejlesztésére 2011–2020*” című dokumentumot. Az utóbbiban rögzítették a védelmi ipar korszerűsítésével és hatékonyságának növelésével összefüggő tennivalókat.⁷

Vlagyimir Putyin 2012. február 20-án – még miniszterelnökként – az elnökválasztásra készülve a Rosszijszkaja Gazeta⁸ hasábjain jelentette meg újabb elnöki ciklusára tervezett, a haderővel kapcsolatos programját. A 2011–2020 közötti időszakra szóló Állami Fegyverzeti Programmal – amelyet nyilvános kiadványokban teljes terjedelmében nem adtak közre, részleteiről azonban katonai vezetők több alkalommal is nyilatkoztak – feltehetően összhangban állnak a Putyin cikkében felsorolt beszerzési tervek. A következő tíz évben ezek szerint az orosz vezetés

⁶ Az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínája, IV. fejezet 46. pont.

⁷ Dr. TÖMÖSVÁRY Zsigmond: Egy szerződés margójára – Az orosz haderő technikai fejlesztésnek új aspektusai. p. 82.

⁸ Vlagyimir PUTYIN: Bity szilnimi: garantii nacionalnoj bezopasznosztyi dlja Rosszii. <http://www.rg.ru/2012/02/20/putin-armiya.html>; letöltés: 2012. 02. 20.

összesen 23 ezer milliárd rubelt⁹ fordít majd a 2010 végén elfogadott Állami Fegyverzeti Program végrehajtására¹⁰ és a hadiipari komplexum korszerűsítésére¹¹.

Putyin részletes felsorolást ad cikkében a tervezett fegyverbeszerzésekről, amelyek a következők:

- több mint 400 korszerű interkontinentális (nagy hatótávolságú) szárazföldi telepítésű, valamint tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéta;
- 8 hadászati rendeltetésű ballisztikusrakéta-hordozó és kb. 20 többcélú tengeralattjáró;
- több mint 50 vízfelszíni hadihajó;
- körülbelül 100 katonai rendeltetésű űreszköz;
- több mint 600 korszerű repülőgép, beleértve az 5. generációs repülőgépeket is;
- több mint 1000 helikopter;
- 28 ezrednyi Sz-400 Triumf (SA-21/Growler) típusú légvédelmi rakétakomplexum;
- 38 osztálynyi Vityaz típusú légvédelmi rakétakomplexum;
- 10 dandárnyi Iszkander-M (SS-26/Stone) típusú hadműveleti-harcászati rakétakomplexum;
- több mint 2300 korszerű harckocsi;
- körülbelül 2000 önjáró tüzérségi komplexum;
- több mint 17 000 katonai rendeltetésű gépjármű.

Annak ellenére, hogy nagy darabszámban tartalmaz beszerzésre tervezett hagyományos fegyvereket, az Állami Fegyverzeti Program prioritásként mégis a hadászati nukleáris elrettentés eszköztárát – a csapásmérő erők fejlesztését és a lég- és űrvédelmi rendszer kiépítését kezeli. A programban rendelkezésre álló pénzforrások elosztása legalábbis erre utal: 42% kerül felhasználásra a hadászati nukleáris támadó és védelmi potenciál fejlesztésére, 24% a haditengerészet haditechnikai eszközökkel történő ellátását szolgálja, 21% szolgálja a légierő, 13% pedig a szárazföldi csapatok és a légideszantcsapatok átfegyverzését.¹²

Vlagyimir Putyin elnökké választását követően, 2012 májusában fogadta a védelmi tárca vezetését, hogy a haderőfejlesztés kérdéseiről egyeztessen a katonai vezetőkkel.¹³ A megbeszélésen az államfő a katonai oktatás, az újonnan létrehozott fegyvernem (lég- és űrvédelmi csapatok), valamint a haderő feltöltési rendszerének

⁹ 1 RUB = 7 HUF.

¹⁰ A program 20 ezer milliárd rubel összértékben irányoz elő fegyver- és haditechnikai beszerzéseket.

¹¹ Ezzel kapcsolatban a 2011–2020 időszakra vonatkozó szövetségi célprogramot indítottak, a hadiipar fejlesztésére 3 ezer milliárd rubelt szánnak.

¹² Elisabeth SIECA-KOZLOWSKI: Stratfor Series – The Future of Russia's Military. <http://www.defence.pk/forums/europe-russia/205461-future-russias-military.html>; letöltés: 2012. 10. 26.

¹³ A megbeszélés kivonata letölthető az orosz elnöki honlapról. <http://kremlin.ru/news/15508>; letöltés: 2012. 06. 11.

kérdésén (szerződéses állomány arányának növelése) túl felhívta a figyelmet az orosz haderő átfegyverzésének szükségességére. Emlékeztetett arra, hogy a haderőreform keretében 2015 végére a korszerű fegyverek és haditechnikai eszközök aránya el kell, hogy érje a 30%-ot, 2020 végére pedig a 70%-ot.

Az ambiciózus célok eléréséhez azonban a politikai és a katonai vezetés egybehangzó akaratán kívül szükség van a fejlesztések, beszerzések teljesítéséhez elengedhetetlen pénzügyi források biztosítására és az igények kielégítésére alkalmas hadiipari háttérre.

Átfegyverzés és az orosz hadiipar helyzete

Az orosz nagyhatalmi célok megvalósításához elengedhetetlen a kor katonai és új típusú biztonsági kihívásainak megfelelően képes haderő. A 2008-ban megindított haderőreform célja éppen egy ilyen haderő létrehozása. Az igények meghatározásakor a katonai vezetés figyelembe vette a hidegháborús periódus lezárása után a regionális és globális biztonságban végbement változásokat, valamint az azóta eltelt időszakban bekövetkezett fegyveres konfliktusok tapasztalatait.¹⁴ Az orosz katonai vezetés ezek alapján fogalmazta, illetve fogalmazza meg az átfegyverzési igényeket – papíron. Az Oroszországi Föderáció hadiiparának azonban több mint húsz év lemaradását kell pótolnia – a valóságban ez többéves folyamat lesz.

A szovjet korszakban a hadiipar a gazdaság vezető ágazata volt. A Szovjetunió széthullásával és az Oroszországi Föderáció megalakulásával az ország gazdasága alapvetően megváltozott. A korábbi hadiipar sok meghatározó vállalata és jelentős gyártókapacitása az országhatáron kívül maradt (pl. Ukrajna – hajógyártás, repülőgépgyártás, rakétatechnológia, Üzbegisztán – repülőgépgyártás), termelési láncok szakadtak meg. A vállalatok egy része tönkrement, mások megpróbáltak alkalmazkodni az állandóan változó, nem teljes mértékben átlátható állami védelmi megrendelésekhez.

Az Állami Fegyverzeti Program sikeres megvalósításához elsődleges fontosságú a fegyvereket előállító hadiipari vállalatok felfejlesztése. Álláspontom szerint az orosz hadiipar képességei és kapacitásai a jelenlegi állapotukban nem alkalmasak a tervek maradéktalan megvalósítására. Az orosz hadiipar helyzetéről írt doktori értekezésében Tóth István ezredes részletesen kitér a jelenleg is fennálló problémákra.¹⁵

Értékelése szerint a termelési kapacitások „... további fejlődésének gátját az alábbi belső strukturális problémák jelentik:

1. A géppark és a gyártósorok többsége elavult, fajlagos energiafogyasztásuk magas, az elhelyezésükre szolgáló épületek és a hozzájuk kiépített infrastruktúra az anyagi források és a karbantartások hiánya miatt jelentősen amortizálódtak.

¹⁴ Az orosz vezetés már nem globális, nagyméretű fegyveres konfliktus megvívására kiképzett, nagy létszámú tömeghadseregben gondolkodik.

¹⁵ TÓTH István ezredes: Az orosz hadiipar átalakulása 1992-től napjainkig, fejlődésének várható tendenciái 2020-ig, és ezek eredményeinek lehetséges hasznosítása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésében. p. 96.

2. *A kutató-fejlesztő és a mérnök-műszaki állomány, valamint a tapasztalattal rendelkező szakmunkásárda a HIK¹⁶ stagnálásának időszakában nagy számban hagyták el a kutatóintézeteket, a hadiipari üzemeket és vállalatokat, pótlásuk egyelőre nem tűnik megoldottnak.*

3. *Néhány haditechnikai eszköz kivételével a hadiipari termékek többségének tervezése és gyártásuk beindítása még a Szovjetunió korszakához köthető, s azóta csak bizonyos fokú korszerűsítésük történt meg.*

4. *A korrupció és az alacsony hatásfokú termelés a rendelkezésre álló anyagi források elszivárgásához vezetett.”*

Az Állami Fegyverzeti Program végrehajtása a terveknek megfelelően 2011-ben megkezdődött, a haderő éves beszerzési terveinek teljesülését azonban az év folyamán végig hátráltatta a védelmi tárca és a hadiipari vállalatok közötti nézeteltérés, amely főként a fegyverek és a haditechnikai eszközök beszerzési ára és minősége, műszaki-technikai színvonala miatt alakult ki. A haderő megfelelő eszközökkel és az előírt határidőre történő felszerelése érdekében a politikai vezetésnek is be kellett avatkoznia a védelmi tárca és a hadiipari vállalatok közötti szerződések aláírási és teljesítési folyamatába. A tapasztalatok alapján a rendszert úgy alakították át, hogy a hadiipari cégek akár több évre előre jól tervezhető megrendeléshez és előfinanszírozáshoz juthatnak, a védelmi tárca pedig ezek fejében elvárja, hogy a vállalatok megfelelő minőségben és határidőre szállítsák le a szerződésekben foglalt eszközöket. 2012 októberében a védelmi miniszter parlament előtti beszámolójában azt jelentette, hogy a védelmi minisztérium és a kormány hadiipari bizottságának egybehangzó véleménye szerint a 2012. évi védelmi megrendeléseket teljes mértékben sikerül teljesíteni.¹⁷

Orosz hadiipari szakértők számos kulcsfontosságú problémát nevesítenek, amelyek negatívan befolyásolják az ország hadiipari vállalatainak fejlődését.

A megfogalmazottak közül véleményem szerint az alábbiak a legfontosabbak:

- Hiányzik a megfelelő állami szabályozási mechanizmus

Az Oroszországi Föderációban az elmúlt két évtizedben nem jött létre a katonai és a kettős rendeltetésű termékek piaca. A védelmi beszerzések lebonyolításához az állami beszerzések során kötelezően előírt versenyztetési eljárás nem alkalmas. Az orosz szakértők szerint a viszonylag olcsóbb külföldi eszközök beszerzésével a védelmi tárca saját maga állja útját a perspektivikus termékek hazai gyártásának: a versenyztetési kényszer miatt nem választhatja a magasabb bekerülési költségű orosz perspektivikus fegyvereket, ezért pedig az orosz hadiipari cégek nem is törekcszenek ilyen fejlesztésekre.¹⁸

¹⁶ HIK – hadiipari komplexum.

¹⁷ http://www.rosoboronpostavka.ru/press/news/gosoboronzakaz_2012_goda_budet_polnostyu_ispolnen_anatolij_serdyukov/; letöltés: 2012. 10. 25.

¹⁸ Makszim LEBEGYEV: Sto i kto mesaet razvityiju OPK. <http://vpk-news.ru/articles/9315>; letöltés: 2012. 10. 03.

- Megfelelés a jelenkor követelményeinek – pénzkérdés

A jelenkor biztonsági kihívásai újabb és újabb feladatok elé állítják az orosz hadiipari vállalatokat. A 21. század kihívásai alapvetően eltérő megközelítést, minőségileg új tervezést követelnek. Az új, perspektivikus eszközök tervezése, kifejlesztése és sorozatgyártása nagy összegű pénzügyi ráfordítást igényel. Elégtelen finanszírozás esetén vagy annak teljes hiányában számos vállalat kénytelen lemondani a fejlesztésekről.¹⁹

- Az export negatív tényezőként hat

Az elmúlt két évtizedben a védelmi költségvetés nem tette lehetővé, hogy a védelmi tárca tömeges védelmi beszerzéseket hajtson végre, ezért a hadiipari vállalatok termékkörükkel a külföldi piacok, főként a fejlődő országok felé orientálódtak – ott pedig nincs kereslet a legújabb fejlesztésű, drága haditechnikai eszközökre.²⁰

- Az egységes szemlélet hiánya

Mindig is léteztek és a máig sem szűntek meg a nézetletérések a hadiipari fejlesztőmérnökök és a védelmi minisztériumi megrendelők között. Nem alakult ki köztük egységes álláspont arra vonatkozóan, hogy pontosan milyen perspektivikus fegyverek és haditechnikai eszközök szükségesek az orosz haderő számára. A védelmi tárca által megfogalmazott igények teljesítése, azaz az állami megrendelésekért folytatott küzdelem mellett a hadiipari vállalatoknak a fejlesztések kapcsán – az exportbevétel érdekében – szem előtt kell tartaniuk a potenciális külföldi megrendelők elvárásait is.²¹

Mi állhat a fenti problémák hátterében? A Szovjetunió felbomlását követően az orosz állam újraszervezésének időszakában a védelmi minisztérium számára a megörökölt egykori szovjet haderővel kapcsolatos átszervezési és fenntartási feladatok önmagukban akkora anyagi terhet jelentettek, hogy haditechnikai eszközök beszerzésére nem volt lehetősége. Az állami beszerzések elmaradása mellett ráadásul sok vállalatnak azzal is szembesülnie kellett, hogy éppen a kutató-fejlesztői kapacitást jelentő háttérintézményei kerültek az ország határain kívülre. Az országban és a gazdaságban végbement radikális változásokat követően még fennmaradt orosz hadiipari vállalatok egy része úgy élte túl az elmúlt két évtizedet, hogy – állami megrendelések hiányában – külföldi megrendelők számára állították elő a még a Szovjetunió időszakában kifejlesztett termékeiket. Az orosz hadiipari termékek külföldi vásárlóinak többségére jellemző, hogy általában éppen ezeket a nem túl bonyolult és nem túl drága eszközöket, illetve ezeknek a kisebb-nagyobb korszerűsítésen átesett típusait igényli. Másik bevételszerzési lehetőséget jelentettek és jelentenek manapság is az orosz hadiipari vállalatok, például a harckocsik, a páncélozott eszközök és a helikopterek gyártói számára a korábban külföldre értékesített eszközök korszerűsítési programjai is. A tapasztalatok

¹⁹ Makszim LEBEGYEV: Sto i kto mesaet razvityiju OPK.
<http://vpk-news.ru/articles/9315>; letöltés: 2012. 10. 03.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

azt mutatják, hogy a fegyverek és haditechnikai eszközök beszerzésére és korszerűsítésére vonatkozó külföldi megrendelések teljesítése, az abból származó pénzügyi bevétel hozzájárult az orosz hadiipari vállalatok fennmaradásához, de a vállalatoknak új típusú termékek fejlesztésére már nem maradt kapacitásuk.

Nem segítette elő a hadiipari vállalatok fejlődését a védelmi minisztérium és a hadiipari komplexum közötti elégtelen együttműködés. A védelmi minisztérium új fegyverzettel és haditechnikai eszközökkel kapcsolatos igényeit és az eszközökkel szemben megfogalmazott elvárásokat a hadiipari vállalatok illetékesei az éves védelmi beszerzési tervekből, a tízéves időszakra szóló Állami Fegyverzeti Programból, továbbá a katonai vezetéssel folytatott egyeztetések alapján ismerhetik meg. A hadiipari cégek pedig kutatás-fejlesztési projektek hiányában általában csak az évtizedekkel ezelőtt kifejlesztett, majd továbbfejlesztett fegyvereket és haditechnikai eszközöket kínálják az éves védelmi beszerzési igények teljesítéséhez. A védelmi tárca által megfogalmazott új elvárásoknak márpedig nem felelnek meg az alapvetően az 1990-es években kifejlesztett, azóta csupán kisebb-nagyobb módosításokon, korszerűsítéseken átesett fegyverek. Az ellentmondásos helyzet jelenleg az, hogy az elmúlt évtizedekben – a fentiekben vázolt körülmények miatt – az orosz hadiipari vállalatoknak nem maradt sem idejük, sem pénzük, sem pedig kapacitásuk arra, hogy alapjaiban új eszközök kifejlesztésén dolgozzanak, tehát most nem rendelkeznek a védelmi minisztérium számára felkínálható új fejlesztésű eszközökkel. A védelmi tárca azonban azonnal vagy rövid távon tart igényt a meghatározott fegyverzetre, haditechnikai felszerelésre.

Az orosz hadiipari vállalatoknál is megfigyelhető az a nemzetközi tendencia, hogy saját fejlesztési kapacitás hiánya vagy költséghatékonyság okán – mivel a saját fejlesztési költségek elkerülésével olcsóbb a termékek előállítása – inkább külföldről vásárolnak alkatrészeket, gyártási technológiát az általuk gyártott termékekhez. Véleményem szerint ez egy kockázatos, de ugyanakkor nagy lehetőséget is magában foglaló stratégia. Az orosz állam kutatás-fejlesztésre mindeddig nagyon kevés forrást biztosított, a tendencia a következő években sem lesz sokkal kedvezőbb. A külföldi alkatrészek beszerzésével felgyorsul és egyszerűsödik a gyártási folyamat – de nincs jelentős hozadéka a hadiipar fejlesztése szempontjából. A külföldi technológia beszerzésével viszont megismerhetővé és alkalmazhatóvá válik a külföldi versenytársak tervezéssel és gyártással kapcsolatos szemlélete – ez egyfelől pozitívum. Másfelől azonban a külföldi beszerzés révén tovább szűkülhet az orosz hadiipar kutatás-fejlesztési tevékenysége – ami kedvezőtlen eredményre vezetne. Hogy az orosz hadiipar tud-e élni a külföldi technológiák nyújtotta lehetőséggel, az a következő években fog kiderülni. Megítélésem szerint nagyon kedvező folyamat lenne az orosz hadiipar és általában véve az orosz ipar, az orosz gazdaság számára, ha ki tudná használni a külföldi know-how és gyártási technológia átvételében rejlő lehetőségeket (pl. a hajógyártás, a repülőgépgyártás, a gépjárműipar és általában a gépgyártás területén).

A 21. század elején jelentkező új típusú kihívások elleni fellépés, a válságkezelési feladatok végrehajtása, a fegyveres küzdelem megvívásának új formái alapvetően új fegyvereket és haditechnikai eszközöket igényelnek. A hadiipari vállalatok azonban csak akkor lehetnek képesek ezen eszközök időbeni kifejlesztésére és gyártására, ha a védelmi tárca számukra pontosan megfogalmazza

a vonatkozó követelményeket. Ezért is fontos, hogy a védelmi minisztérium és a hadiipari komplexum között megfelelő együttműködés alakuljon ki – a párbeszéd már a tervezés időszakában fontos tényező.

Mit szeretne a védelmi minisztérium a haderő átfegyverzése kapcsán?

Az orosz politikai és katonai vezetés a legfontosabb feladatnak a hadászati visszatartás/elrettetés eszköztárának fenntartását, a nukleáris csapásmérő erők fegyvereinek, fegyverzeti rendszereinek szinten tartását, valamint a kétoldalú és a nemzetközi fegyverzetkorlátozási megállapodásokkal összhangban történő fejlesztését tekinti. A nukleáris csapásmérő eszközök fejlesztését azért is fontosnak tartják, mert a jelenleg rendelkezésre álló hagyományos fegyverzeti eszköztár egyelőre nem felel meg teljes mértékben a kor biztonsági kihívásainak és a politikai/katonai vezetés elvárásainak, továbbá a hagyományos fegyverzeti és haditechnikai rendszerek cseréje, korszerűsítése, szükség esetén hadrendből történő kivonása, illetve új eszközök hadrendbe állítása csakis egy nukleáris védőernyő birtokában lehetséges. Az ország védelmi képességének maximális garantálása érdekében az Állami Fegyverzeti Programban is prioritást élvez a hadászati komponens: „*Csak a nukleáris fegyverekre 2015-ig több mint 100 milliárd rubelt terveznek elkölteni. A 'Nukleáris fegyverrendszerek' költségvetési előirányzatai 2013–2015 között évente 29,28 milliárd, 33,3 milliárd és 38,57 milliárd rubel. 2012-ben a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos kiadások 27,4 milliárd rubelt tettek ki.*”²²

A következőkben tekintsük át az átfegyverzés helyzetét a haderő különböző szegmensei szerint. Az alábbiakban nem a hagyományos szemlélet szerinti haderőnem–fegyvernem felosztás szerint dolgoztam fel az átfegyverzéssel kapcsolatos információkat, hanem az orosz vezetés nyilatkozataiból általam összeállított prioritási sorrendben.

Először az újonnan – 2011 végén – megalakított fegyvernem helyzetét tekintem át, mivel Oroszország az európai rakétavédelem kapcsán megkülönböztetett figyelmet fordít erre a területre, továbbá az orosz politikai és katonai vezetés álláspontja és az amerikai/NATO szemlélet éppen ezen a területen mutatja a legmarkánsabb különbséget. A nukleáris triád az orosz nemzetbiztonsági dokumentumok szerint folyamatos prioritást élvez a haderő fenntartása és fejlesztése során. Az orosz haderő kapcsán a nukleáris triád fogalmán a hagyományos meghatározás szerinti értelmezést követve tekintem át az alábbiakban az egyes komponensek átfegyverzési folyamatát. A hadászati rakétacsapatok alkotják a szárazföldi telepítésű komponens, a tengeralattjárókról indítható ballisztikus rakéták a haditengerészeti komponens, a hadászati légi erők nukleáris csapásmérő erői pedig a légi komponens. A haditengerészeti erők és a légi erők főbb fejlesztéseit a nukleáris eszközrendszerekkel együtt vizsgálom meg. Végül pedig áttekintem a harmadik haderőnem, a szárazföldi csapatok, továbbá a légi deszantcsapatok mint önálló fegyvernem – azaz a hagyományos fegyverzet fel szerelt erők – átfegyverzésének helyzetét.

²² V 2013 godu raszhodi na nacionalnuju oboronu szosztavjat 2,1 trln rublej.
<http://www.itar-tass.com/c9/554048.html>; letöltés: 2012. 11. 26.

Lég- és űrvédelmi csapatok – új önálló fegyvernem

Az Amerikai Egyesült Államok részéről a NATO európai tagállamainak területén telepítendő rakétavédelmi rendszer kapcsán – amely az orosz álláspont szerint fenyegetést jelent az orosz hadászati potenciálra – az Oroszországi Föderáció felülvizsgálta a levegőből és az űrből fenyegető veszélyeket, valamint az arra adandó lehetséges válaszokat. Ennek eredményeként – a haderőreform szervezés részeként – új önálló fegyvernem alakult 2011. december 1-jével: a lég- és űrvédelmi csapatok. Az új fegyvernemhez a korábbi űrcsapatok, a légvédelmi rakétacsapatok, a rakétavédelmi erők, valamint a rakétatámadások indítását figyelemmel kísérő korai előrejelző és riasztó rendszerek, radarállomások, továbbá a pleszecki űrrepülőter került.²³

A 2020-ig szóló Állami Fegyverzeti Program összes forrásának 20%-át fordítják majd az új önálló fegyvernem felszerelésére, illetve átfegyverzésére. Az államfői programmal összhangban mintegy 100 katonai rendeltetésű űreszközzel látják el a lég- és űrvédelmi csapatokat. A légvédelmi képességek megerősítésére jelenleg folyik a kis és a közepes hatótávolságú eszközök fejlesztése (Morfej és Vityaz), a nagy hatótávolságú fegyverrendszer, az Sz-400 Triumpf (SA-21/Growler) típusú rakétakomplexum már hadrendben áll, telepítését a csapatokhoz megkezdték. Jelenleg öt, Sz-400 típusú rakétakomplexumokkal felszerelt ezred áll szolgálatban az orosz haderőben, amelyek közül kettő a főváros körzetében, egy a Balti Flottánál, egy pedig a távol-keleti Nahodka körzetében települ, illetve a terveknek megfelelően 2012 végén sor került a Déli Katonai Körzetben (Novorosszijszk) települt ötödik ezred átfegyverzésére is.²⁴ Az állami vezetés feladatszabása szerint 2020-ig összesen 28 ezrednyi Sz-400 típusú rakétakomplexummal szerelik majd fel az új önálló fegyvernemet.

A korai előrejelző és riasztó rendszer radarállomásainak hálózata jelentős fejlesztésen ment keresztül az elmúlt években. A korábbi típusok helyett (Darjal, Dnyep, Volga) új lokátorokat fejlesztettek ki: Voronyezs–M és Voronyezs–DM típusú nagy hatótávolságú rádiólokátor-állomásokat telepítettek Oroszország több térségében is. Elsőként 2012 februárjában állt szolgálatba a Voronyezs–M típusú rádiólokátor Lehtusziban.²⁵ 2011 novemberétől testüzemben működik a Voronyezs–DM típusú rádiólokátor a kalinyingrádi körzetben lévő Dunajevka településen, valamint már szintén testüzemben működik az Armavirban²⁶ megépített rádiólokátor, amely a sikeres testüzem teljesítése után 2013 első felében szolgálatba állt. 2012 májusában megkezdte testüzemét a Miselevka településen²⁷ épített radarállomás is. A korai előrejelző és riasztó rendszer bővítése érdekében további radarállomások építését tervezik Oroszország különböző térségeiben 2018-ig.²⁸ Az új eszköztípusnak köszönhetően a telepítéshez szükséges időtartam jelentős

²³ Szmena karaula: poszle uhoda Szergyukova zsdut novogo glavu Genstaba. <http://ria.ru/politics/20121106/909791335.html>; letöltés: 2012. 11. 07.

²⁴ Uo.

²⁵ Oroszország nyugati térségében, Szentpétervár K 30 km.

²⁶ Oroszország déli térségében, Krasznodar K 180 km.

²⁷ Oroszország távol-keleti részén, Irkutszk közelében.

²⁸ Novaja RLSZ vojszk VKO.

<http://www.vpk-news.ru/news/13108>; letöltés: 2012. 11. 15.

mértékben lerövidült, az előállítási és a működési költség is alacsonyabb, a megfelelő próbaüzem és kalibrálás lefolytatása azonban – ami elengedhetetlen az eszközök pontos és megbízható működtetéséhez – éveket vesz igénybe.

A hadászati rakétacsapatok – a szárazföldi telepítésű csapásmérő erők

A hadászati rakétacsapatok átfegyverzése folyamatos. Az önálló fegyvernemnél megkülönböztetett figyelmet fordítanak az amerikai rakétavédelmi rendszer európai elemeinek leküzdésére alkalmas eszközök kifejlesztésére. Ennek kapcsán egyrészt új, nagy hatékonyságú harci fejrészekkel szerelik fel a hadászati rakétákat, másrészt pedig egy teljesen új, száztonnás, folyékony hajtóanyaggal feltöltött nagy hatótávolságú ballisztikus rakéta kifejlesztésén dolgoznak, amely a tervek szerint 2018-ra készül el.²⁹

Folytatódik az RSz-24 Jarsz (SS-29) és a Topol-M (SS-27) típusokra történő átfegyverzés, valamint a szilárd hajtóanyagú hadászati rakéta fejlesztése. A jelenlegi helyzet szerint teljes mértékben Jarsz és Topol-M mobil indítóállványra szerelt típusokra fegyverezték át a tyejkovoi rakétahadosztályt, 2012 végén befejezték a taticsevoi rakétahadosztályt átfegyverzését silókban telepített Topol-M eszközökkel. Megkezdődött továbbá a novoszibirszki és kozelszki magasabbegységek Jarsz típusú eszközökkel történő ellátása is.

A hadászati rakétacsapatok parancsnokának álláspontja szerint az új fejlesztésű eszközök aránya az alárendeltségébe tartozó önálló fegyvernemnél jelenleg 30%, 2020-ra pedig ez a mutató eléri majd a 97%-ot.³⁰ Az államfői haderőfejlesztési programban is megerősített tervek szerint a haderő 2020-ig több mint 400 új fejlesztésű korszerű hadászati rendeltetésű haditengerészeti és szárazföldi telepítésű nagy hatótávolságú rakétát vehet majd át. A tervek megvalósítása azonban lassan halad, mivel a hadászati rakéták előállításához az orosz hadiipar egyelőre nem rendelkezik kellő gyártási kapacitással.

A hadászati nukleáris triád haditengerészeti csapásmérő erői, valamint a haditengerészet fejlesztése

A haditengerészet fejlesztésére a tervek szerint az Állami Fegyverzeti Program megvalósítására szánt források mintegy negyedét kívánják fordítani. Jelentős hajóépítési programot indítottak, továbbá külföldi beszerzéssel is gyarapítják a flotta eszközállományát.

A hadászati csapásmérő erők haditengerészeti komponensét az elkövetkező időszakban a Bulava (SS-NX-32) típusú haditengerészeti alkalmazású, hadászati rendeltetésű tengeralattjárókon telepített, több nukleáris töltettel szerelt, nagy hatótávolságú ballisztikus rakétákkal erősítik meg. A Bulava rakétákat a Borej-osztályú atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárókon telepítik majd. A Bulava típusú rakéta kísérleti indításainak sorozata még nem ért véget, a Jurij Dolgorukij tengeralattjáró viszont hadrendbe állt 2013 elején. A második Borej-osztályú tengeralattjárót, az Alekszandr Nyevszkijt a tervek szerint 2014-ben veheti át a haditengerészet. A védelmi tárca várhatóan összesen tíz Borej-osztályú

²⁹ Szmena karaula: poszle uhoda Szergyukova zsdut novogo glavu Genstaba. <http://ria.ru/politics/20121106/909791335.html>; letöltés: 2012. 11. 07.

³⁰ Uo.

atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó és tíz Jaszeny-osztályú atomhajtóműves robotrepülőgép-hordozó tengeralattjárót vásárol a haditengerészet számára az elkövetkező időszakban.³¹ Ami a haditengerészet hadászati rendeltetésű eszközeit illeti, az átfegyverzés lassan halad, folyamatos késedelmet szenved mind a Bulava típusú rakéta, mind pedig a Borej-osztályú ballisztikusrakéta-hordozók gyártásának és hadrendbe állításának folyamata.

Az Admiral Kuznyecov az orosz haditengerészet egyelőre egyetlen repülőgép-hordozója. Az orosz haditengerészeti erők főparancsnokságának álláspontja szerint 2014-re elkészülnek egy új, korszerű repülőgép-hordozó tervei. Az erőkivetítési potenciál növelésére a meglévő csatacirkálók, cirkálók, rombolók és partraszállító hajók mellé Oroszország helikopterhordozókat vásárolt Franciaországtól. A 2011-ben a Mistral-osztályú helikopterhordozókról megkötött megállapodás szerint Franciaország 1,2 milliárd euró értékben kettő Mistral-osztályú univerzális helikopterhordozót gyárt le (a Saint Nazaire-i hajógyárban) és szállít le Oroszországnak, továbbá átadja a licencet két hajó oroszországi legyártásához. A tervek szerint az első kettő, francia gyártású hajót az orosz fél 2013–2014-ben és 2014–2015-ben veheti át. A „... hadihajók vásárlása – a korszerű hajóépítési, harc- és tűzvezető technológiák megszerzésének lehetőségével – módot nyújthat a korszerűbb gyártási technológiák megszerzésére és majdani alkalmazására is.”³² A helikopterhordozók fedélzetére Ka–52K Alligator (Hokum B) típusú harci helikoptereket telepítenek majd, amelyek első szériájával a tervek szerint 2013-ban készül el a gyártó vállalat.³³

A haditengerészet fejlesztése jelentős kihívás elé állítja az orosz hadiipart. A Szovjetunió széthullásával fontos fejlesztési és termelési kapacitások maradtak az ország határain kívül. Oroszország nem rendelkezett nagy vízkiszorítású repülőgép-hordozók megépítéséhez szükséges hajógyárral sem, az erre alkalmas vállalat Ukrajna területén maradt. A hajógyarak folyamatos pénzügyi nehézségekkel küzdöttek, a túlélést főként a külföldi megrendelések jelentették számukra. Az elmúlt évtized második felében a pénzügyileg megerősödött orosz állam részéről a konszolidáció, majd a megrendelések hatására a termelés újból megindult a hajógyárakban (pl. Szevmas, Jantar). A következő évtizedre betervezett flottafejlesztési elképzelések valószínűleg folyamatos megrendeléseket, a külföldi licenccel megvásárolt eszközök pedig technológiai fejlődést biztosítanak majd az orosz hajóépítő ipar számára.

A hadászati nukleáris triád légi komponense és a légierő fejlesztése

A légierő a haderőreform eddig eltelt négy éve alatt jelentős átalakításon ment keresztül. Az eszközöket és a személyi állományt korszerű infrastruktúrával ellátott hét légibázison vonták össze, megkezdődött a katonai repülőterek hálózatának felújítása.

³¹ Russian Navy to get 10 more submarines. http://www.thaindian.com/newsportal/world-news/russian-navy-to-get-10-more-submarines_100596294.html; letöltés 2012. 02. 08.

³² Dr. TÖMÖSVÁRY Zsigmond: Egy szerződés margójára – Az orosz haderő technikai fejlesztésének új aspektusai. p. 82.

³³ First Ka-52K Choppers for Mistral Ships to be built in 2013. http://en.rian.ru/military_news/20121030/177033041.html; letöltés: 2012. 10. 30.

A hadászati légierő, a nukleáris triád légi csapásmérő erői főként a kiképzettség, a repült óraszámok, a folyamatos járőrtevékenység és a nagy távolságú felderítő repülések során végrehajtott feladatok tekintetében számottevő képességnövekedésen mentek keresztül az elmúlt néhány évben. Az eszközállományt azonban fel kell újítani, hogy a hadászati légierő képes legyen teljesíteni feladatait. A Tu-95MSz (Bear H) típust ennek keretében Tu-95MSzM típusra fejlesztik, a korszerűsítést több tucat eszközön hajtják majd végre, amelyek így 2020–2025-ig állnak majd szolgálatban. A Tu-95MSz típusjelzésű hadászati bombázó repülőgépeket új rádióelektronikai berendezéssel látják el, valamint GLONASSz³⁴-alapú navigációs és új célzóeszközökkel szerelik fel, amelyekkel lehetővé válik az új H-101 típusú robotrepülőgépek használata.³⁵ A Tu-160 (Blackjack) típusú hadászati bombázó repülőgépeket is korszerűsítik, a több mint tíz Tu-160M típusjelzésű eszközt új fegyverzettel, korszerű elektronikai és repülésműszaki berendezéssel 2020-ig veheti át a légierő. A tervek szerint 30 darab Blackjack típusú repülőgép teljesít majd szolgálatot a hadászati légierőnél. A légierő megrendelésére 2020-ig 30 darab Tu-22M3 (Backfire C) típusú hadászati bombázó repülőgépet is korszerűsítenek Tu-22M3M típusjelű eszközre.³⁶ A Tu-160, Tu-95MSz és Tu-22M3 hadászati bombázó repülőgépek korszerűsítési programja mellett az orosz szakemberek és fejlesztőmérnökök a hadászati légierő új hadászati géptípusának kifejlesztésén is dolgoznak.³⁷ A PAK DA³⁸ fejlesztési programja viszont egyelőre csak kezdeti stádiumban van, egy ilyen géptípus kifejlesztése és tesztelése több mint egy évtizedig is eltart, majd a hadrendbe állítás megkezdését követően további öt–nyolc év, amíg a régi eszközök teljes lecserélése megtörténik.³⁹

Az Állami Fegyverzeti Program keretében a védelmi tárca mintegy 600 repülőgépet és 1000 helikoptert vásárol. A meglévő repülőgép-állományt Szu-30SzM (Flanker C) típusú vadászrepülőgépekkel, valamint Jak-130 (Mitten) típusú kiképző repülőgépekkel egészítik ki, ezen eszközök leszállítása már 2012-ben megkezdődött.⁴⁰ Az orosz légierő számára a védelmi minisztérium megrendelése alapján jelenleg folyik a T-50 (PAK FA⁴¹) típusjelű ötödik generációs vadászrepülőgép fejlesztési programja, amelyben az orosz tervezők mellett indiai szakemberek is részt vesznek. A géptípusból az orosz légierő várhatóan 60 darabot rendel majd, az első sorozatgyártott eszköz 2015-ben kerülhet átadásra. A légierő a fenti géptípusok mellett 92 darab Szu-34 típusú vadászbombázó repülőgépet rendelt. A vadászrepülőgép-park alapját az ötödik generációs T-50 típus és a

³⁴ Globalnaja Navigacionnaja Szputnyikovaja Szisztyema – orosz műholdas navigációs rendszer.

³⁵ Tu-95MSz obnovjat.

<http://www.vpk-news.ru/news/2555>; letöltés: 2012. 10. 03.

³⁶ Russia to Upgrade Over 10 Tu-160 Bombers by 2020.

http://en.rian.ru/military_news/20120207/171200584.html; letöltés: 2012. 02. 08.

³⁷ Air Force Commander: Russia is working on a new strategic bomber.

<http://www.vz.ru/news/2012/8/10/592788.html>; letöltés: 2012. 08. 10.

³⁸ PAK DA – Perspektivnij Aviacionnij Kompleksz Dalnyej Aviacii – a távolsági (hadászati) légierő perspektivikus repülőkomplexuma.

³⁹ Tu-95MSz obnovjat.

<http://www.vpk-news.ru/news/2555>; letöltés: 2012. 10. 03.

⁴⁰ VVSZ polucsat Szu-30SzM ranyse szroka.

<http://www.vpk-news.ru/articles/9329>; letöltés: 2012. 10. 03.

⁴¹ PAK FA – Perspektivnij Aviacionnij Kompleksz Frontovoj Aviacii – Front légierő perspektivikus repülőkomplexuma.

Szu-35 típusú többcélú vadászrepülőgép fogja képezni, hadrendben lesznek továbbá a MiG-29SzMT és a MiG-35 típusok is.

A hagyományos fegyverzetel rendelkező szárazföldi csapatok és légideszantcsapatok átfegyverzésének helyzete

A hagyományos fegyverzetek kategóriában a páncélozott eszközök tekintetében a 2008. évi haderőreform indításáig, pontosabban az Állami Fegyverzeti Program elindításáig, valójában pedig a védelmi minisztérium illetékesei által 2012 februárjában tett bejelentésig a katonai vezetés nem ismertette részletesen az eszközökkel szemben megfogalmazott műszaki-technikai elvárásait a hadiipar illetékeseivel.

2012 februárjában Nyikolaj Makarov hadseregtábornok bejelentette, hogy a páncélozott technika átfegyverzési programja nem halad jól, a védelmi tárca az elkövetkező öt évben nem vásárol orosz gyártású eszközöket, hanem az orosz hadiipari vállalatok a védelmi tárca által megfogalmazott követelmények alapján új fejlesztéseket indíthatnak. A tábornok értékelése szerint a jelenlegi legkorszerűbbnek számító T-90Sz típusú harckocsi páncélvédelme nem felel meg az elvárásoknak. Hasonló ok miatt állították le a BMD-4 légideszant harcjármű beszerzését is, amelynek ára ráadásul meghaladja egy harckocsiét.⁴² A könnyű páncélos kategóriában az orosz fejlesztésű és gyártású GAZ-2975 „Tigr” típus sem felelt meg az elvárásoknak. A páncélozott járművekre pedig szüksége van az orosz haderőnek, így ebben az esetben is a külföldi beszerzés, illetve a licenc megvásárlásával az oroszországi gyártás mellett döntött a katonai vezetés. A védelmi minisztérium 2011 decemberében szerződött le az olasz Iveco vállalattal 60 darab Lynx könnyű páncélos harcjármű megvásárlásáról, valamint arról, hogy a gyártásban – egyre növekvő hányadban – részt vesz egy voronyezsi üzem is.⁴³

A védelmi tárca fentiekben leírt véleménye és döntése alapján tehát a harckocsik és a páncélozott harcjárművek beszerzésének jelentős csúszásával kellene számolni, mivel a fejlesztésre adott öt év, az állami és csapatpróbák időtartama miatt ezekre a beszerzésekre az Állami Fegyverzeti Program utolsó éveiben kerülhetne csak sor. A védelmi minisztérium bejelentésével szemben azonban Vlagyimir Putyin még miniszterelnökként úgy döntött, hogy a védelmi minisztérium az új harckocsiként az „Armata” típust állítja hadrendbe, amelyet az Uralvagonzavod gyártól rendelnek meg. A gyár feladata lesz a prototípus kifejlesztése és a tervekben megfogalmazott 2300 darab harckocsi legyártása.⁴⁴ Az „Armata” prototípusának fejlesztését az Uralvagonzavod omszki gyárában végzik, a prototípus várhatóan 2013-ban készül el, a csapatok pedig a tervek szerint 2015-ben kapják meg az első harckocsikat.

⁴² Minoboroni Rosszii priosztionovilo na pjaty let zakupku bronyetyehnyiki.
http://www.ria.ru/defense_safety/20120214/565435150.html; letöltés: 2012. 10. 26.

⁴³ Olasz Hiúzok az orosz hadseregnek.
<http://biztonsagpiac.hu/olasz-hiuzok-az-orosz-hadseregnek>; letöltés: 2012. 11. 26.

⁴⁴ New Russian Tank to Appear in 2013.
http://en.rian.ru/military_news/20120217/171360722.html; letöltés: 2012. 02. 17.

A páncélozott harcjárművek tekintetében pedig – a külföldi beszerzés mellett – jelenleg fejlesztik a „Bumerang” páncélozott eszközcsaládot és a „Kurganyec-25” típusú páncélozott eszközöket, amelyeket a BTR, BMP, BMD típusok leváltására terveznek.⁴⁵

Az átfegyverzés és a hadiipar párhuzamos fejlesztése

A fegyverzeti program kutatás-fejlesztésre alapvetően nem sok forrást biztosít, de kifejezetten a hadiipari komplexum fejlesztésére 3000 milliárd rubel jut. A hadiipar fejlesztésére szövetségi célprogramot fogadtak el. 2015-ig mintegy 500 vállalat gyökeres megújítását tervezik végrehajtani és drasztikusan növelnék a hadiipari foglalkoztatást. Mivel egyelőre nem áll rendelkezésre elegendő számú megfelelő képzettséggel és végzettséggel rendelkező szakember, ezért a munkaerő-ellátás és -utánpótlás érdekében több intézkedést is betervezték a célprogramba. Több szintű minőségi képzési és továbbképzési rendszert akarnak kialakítani, a végzett szakemberek számára pedig elhelyezkedést garantálnának. A szövetségi célprogram keretében a hadiipari vállalatokat korszerű berendezésekkel szerelik fel, felfejlesztik a szerszámgyártást és a műszaki hadtudományokat, továbbá nagyobb hangsúlyt fektetnek a munkaerő képzésére. A fiatal szakemberek hiánya az egyik legnagyobb gond a hadiiparban – éppen ezért a tervek szerint a munkavállalók számára speciális lakásépítési programot indítanak, a fizetéseket pedig úgy szabályozzák, hogy azok 20%-kal magasabbak legyenek az adott térségre megállapított átlagfizetésnél.⁴⁶

A hadiipari vállalatok felfejlesztése, a kapacitások növelése, a modern műszaki hadtudományok alkalmazása révén korszerű és piacképes fegyverek és haditechnikai eszközök kifejlesztése és gyártása, továbbá a megfelelő munkaerő-állomány foglalkoztatása mellett az is fontos, hogy a vállalatok hosszú távra tudjanak tervezni, időben megismerjék a védelmi megrendelésekkel kapcsolatos követelményeket. Természetesen mindezek mellett fontos az is, hogy a hadiipari vállalatok megfelelő finanszírozási háttérrel rendelkezzenek.

Az orosz hadiipari vállalatok fejlesztése mellett tendenciává vált az is, hogy a külföldi beszerzések során – csakúgy, mint a polgári szektorban, pl. az autógyártás területén – a vezetés a licenc alapú oroszországi gyártást szorgalmazza. Az új technológiák átvétele, a nemzetközi téren is bizonyított haditechnikai termékek alkalmazási lehetőségeinek és gyártásának megismerése, az új eszközök gyártása révén egyre képzetesebb munkaerő, az egyre szélesebb tudásbázis hozzájárulhat az új orosz fejlesztések felgyorsításához is. A növekvő modern gyártási kapacitások pedig új munkahelyeket, növekvő gazdasági teljesítményt is jelentenek – ráadásul a termelés beindulása révén megkezdődhet a gazdaság valós szerkezetváltása, csökkenhet az orosz gazdaság szinte teljes mértékű függése a szénhidrogénekből származó bevételektől is.

⁴⁵ Tamir ESHEL: Russia Plans to Field the T-99, a Radically New Main Battle Tank by 2015. http://defense-update.com/20120810_russia-plans-to-field-the-t-99-a-radically-new-main-battle-tank-by-2015.html; letöltés: 2012. 11. 26.

⁴⁶ Regionalnim predpriyatijam OPK – podgyerzka. <http://vpk-news.ru/news/2554>; letöltés: 2012. 10. 03.

A hadiipar fejlesztésére vonatkozó elgondolás és szövetségi célprogram végrehajtása kapcsán fontos megjegyezni, hogy Oroszország az elmúlt húsz évben nem nyújtott lehetőséget érdemi ipari tudományos-technológiai fejlesztésre, a gyártási kapacitások bővítésére, az ország határain kívül rekedt – nyersanyag, alkatrész, speciális gyártói kapacitással rendelkező üzemek – beszállítói háttér megfelelő pótlására. Ezért a hadiipar felfejlesztése feltételezi a háttérbázis kialakítását is. A korszerű fegyverzeti és haditechnikai eszközök gyártásához, építéséhez megfelelő gyártói kapacitások szükségesek. A legtöbb gyártósorhoz speciális berendezések kellenek, ezért szükséges mind a gépgyártás, mind pedig az alapanyagot előállító acélipar (öntés és feldolgozás) felfuttatása. A korszerű haditechnikai eszközök gyártásához nagy mennyiségben kellenek kompozit anyagok. Új gyártóüzemek szükségesek például a nagy vízkiszorítású hadihajók építéséhez, amelyek teljes mértékben rendelkeznek a szükséges speciális méretű és felszereltségű hajóépítő szárazdokkal, nagy teljesítményű darukkal, ipari háttérrel. A korszerű információ-technológiai berendezésekhez, a repülőgépipari, és általában az elektronikai fejlesztésekhez elengedhetetlen a mikrochipgyártás, amelynek színvonala Oroszországban egyelőre messze elmarad a világszínvonalától. A hadiipar fejlesztéséhez tehát először ezeket a kapacitásokat kell létrehozni, ez pedig több évet is igénybe vehet.

Az előzőekben felsorolt fejlesztések elengedhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy a hadiipar újra az orosz gazdaság egyik húzóágazatává váljon, és képes legyen a kor kihívásainak megfelelő termékek fejlesztésével és gyártásával hozzájárulni az ország védelmi képességeihez, megfelelő szinten kielégíteni a védelmi tárca igényeit, másodsorban pedig a külföldi megrendelések teljesítésével növelni az ország exportbevételét, tovább erősíteni az orosz haditechnika és fegyverexport helyzetét a világpiacon.

Az átfegyverzés és a pénzkérdés – elegendő forrás a szövetségi költségvetésben

Az orosz szövetségi költségvetés tervezete szerint az állami vezetés a következő három évben jelentős mértékben növeli a védelmi költségvetés összegét. 2012-ben erre a célra összesen 1900 milliárd rubelt fordítottak. A 2013–2015 közötti időszakra szóló tervezet szerint 2013-ban 2100 milliárd (a GDP 3,2%-a), 2014-ben 2500 milliárd (a GDP 3,4%-a), 2015-ben több mint 3000 milliárd (a GDP 3,7%-a) rubel összegben tervezik a védelmi költségvetést.⁴⁷ Ami az éves védelmi költségvetési összegeknek a teljes szövetségi költségvetés adott évi összegéhez viszonyított arányát illeti, akkor a költségvetési kiadásoknak 2013-ban 16%-át, 2014-ben 17,6%-át, 2015-ben pedig 19,7%-át fordítják nemzeti védelmi célokra.⁴⁸ Gyakorlatilag tehát 2015-ben a teljes költségvetés egyötödét védelmi célokra szánják. Kérdés azonban, hogy más költségvetési fejezetek (pl. egészségügy, szociális kiadások) finanszírozására elegendő forrást terveztek-e be? És kérdéses az is, hogy mi történik akkor, ha az országnak a főként szénhidrogének exportjából

⁴⁷ V 2013 godu raszhodi na nacionalnuju oboronu szosztavjat 2,1 trln rublej.
<http://www.itar-tass.com/c9/554048.html>; letöltés: 2012. 11. 26.

⁴⁸ Vojennije tajni bjudzseta.
<http://fingazeta.ru/budget/voennyie-taynyi-byudzeta-180508/>; letöltés: 2012. 11. 26.

származó forrásokra alapozott gazdasági teljesítménye elmarad a várakozásoktól, és a bevételi oldal nem az előzetes terveknek megfelelően alakul?

Az Oroszországi Föderáció szövetségi költségvetésének tervezésénél az ország vezetése eddig is számított arra, hogy kedvezőtlen világgazdasági folyamatok, pl. a szénhidrogének világpiaci árának esése és az orosz fizetőeszköz árfolyamának romlása negatívan befolyásolja a gazdaságot. Annak érdekében, hogy ezeket az esetleges negatív hatásokat csökkentsék, 2004-ben létrehozták a Stabilizációs Alapot, majd 2008-ban két külön alapra választották szét, hogy szükség esetén ezekből a forrásokból pótolhassák a költségvetési hiányokat: a Tartalék Alapra (ebből az állam fedezheti az általános fizetési kötelezettségeit, amennyiben túllépné az előzetesen megállapított költségvetési kiadásokat) és a Nemzeti Jóléti Alapra (ebből fordíthat az állam a szociális kiadásokra, nyugdíjakra). Az Alapok fő bevételi forrása a szénhidrogének kitermeléséből és exportjából származó bevételek jogszabályban meghatározott mértéke. A költségvetési deficit finanszírozására jelenleg – 2013. szeptember 1-jei adatok szerint – a következő összegek állnak rendelkezésre: Tartalék Alapban 2838,58 milliárd rubel (85,38 milliárd dollár)⁴⁹; Nemzeti Jóléti Alapban 2884,79 (86,77 milliárd dollár).⁵⁰ Mindehhez figyelembe kell venni azt is, hogy Oroszország jelentős (a világon a negyedik legnagyobb összegű) valutatartalékkal is rendelkezik, amelynek összege 2013. szeptember 1-jén 509 674 millió dollár volt.^{51, 52}

A haderóreform végrehajtásához szükséges pénzügyi forrásokat az állami vezetés tehát biztosítja a szövetségi költségvetésben. A nemzeti védelemre szánt források GDP-hez, illetve a teljes szövetségi költségvetéshez viszonyított aránya magasnak tűnhet, de figyelembe kell venni azt a tény is, hogy az orosz politikai és katonai vezetésnek több mint egy évtizednyi lemaradást kell pótolnia: a védelmi kiadások éveken át csak a haderő, illetve a fegyveres testületek fenntartását szolgálták, a valós fejlesztésekre nem maradt fedezet. Ráadásul a tömeghadsereg-paradigmával is csak 2008-ban szakított a katonai vezetés, addig a személyi állományra és az elavult eszközök fenntartására kellett felhasználniuk a forrásokat.

Befejezés

Az Oroszországi Föderáció célja, hogy regionális hatalomból újra globális jelentőségű nagyhatalommá nője ki magát, és a nemzetközi színtéren visszakerüljön az orosz politikai és katonai vezetés szerint őt megillető helyre. Értékelésem szerint az egykori Szovjetunió által betöltött nagyhatalmi státus a megváltozott nemzetközi viszonyok között már nem szerezhető vissza teljes mértékben. Az elmúlt fél évtized tapasztalatai alapján azt azonban megállapíthatjuk, hogy Oroszország az általa szorgalmazott multipoláris világrendben meghatározó szerep és befolyás elérésére törekszik. Meggyőződésem szerint ennek érdekében továbbra is prioritásként fogja kezelni a nemzeti védelem kérdéskörét, benne pedig a haderóreform megvalósítását,

⁴⁹ <http://www1.minfin.ru/ru/reservefund/statistics/volume/index.php?id4=5796>, letöltés: 2013.09.24.

⁵⁰ <http://www1.minfin.ru/ru/nationalwealthfund/statistics/volume/index.php?id4=6412>, letöltés: 2012. 11. 27.

⁵¹ http://www.cbr.ru/hd_base/mrrf?C_mes=01&C_year=2012&To_mes=09&To_year=2012&x=42&y=6&mode, letöltés: 2012.11.27.

⁵² A havi rendszerességgel frissített adatok letölthetők az Oroszországi Föderáció Központi Bankjának és Pénzügyminisztériumának hivatalos internetes honlapjáról: www1.minfin.ru/ru/; www.cbr.ru.

mert a fentiekben leírt célkitűzése nem valósítható meg egy jól képzett és kiképzett, bármikor bevethető, megfelelő minőségű és mennyiségű fegyverzettel felszerelt haderő nélkül, amely megfelelő súllyal képes alátámasztani az ország vezetése által megfogalmazott kül- és biztonságpolitikai igényeket a nemzetközi kapcsolatok rendszerében.

Álláspontom szerint, amennyiben a fentiekben leírt szemléletváltás, vezetés-irányítási átalakítás, adminisztratív átszervezés, hadiipari fejlesztések, anyagi ráfordítások nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket, akkor az orosz haderő nem tud érdemben megújulni, és azzal együtt, hogy továbbra is jelentős nukleáris eszközrendszerrel fog rendelkezni, nem válik a kor biztonsági kihívásainak megfelelni képes haderővé. A Szovjetunió széthullása óta Oroszország egyetlen haderőreformot és átfegyverzési programot sem tudott maradéktalanul megvalósítani. Megítélésem szerint, amennyiben a 2008-ban megindított reformot sem tudja a katonai vezetés és haderő következetesen végrehajtani, akkor az újabb kudarc nemcsak a katonai, hanem az állami vezetés hozzá nem értéséről, a korrupcióval és más problémákkal szembeni tehetetlenségéről is tanúskodhat – ami pedig a lakosság támogatásának elvesztéséhez is vezethet. Az orosz lakosság hagyományosan tiszteli és elfogadja, hogy az ország védelmi képességének fenntartására és fejlesztésére hatalmas összegeket fordít az állam – de a 21. században már el is várja, hogy ennek eredményét, a biztonságot mindennapjaiban érzékelje, elvárja, hogy a haderő valóban képes legyen az ország szuverenitásának garantálására. Modern haderő hiányában megkérdőjelezhető, hogy miként garantálja az orosz vezetés az Oroszországi Föderáció és – a katonai doktrínával összhangban – a szövetséges országok (a Független Államok Közössége és a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezet tagállamai) biztonságát, továbbá miként látja megvalósíthatónak kül- és biztonságpolitikai céljait.

Egy korszak vége – Szergyukov és Makarov haderőreformja

2012. november elején Vlagyimir Putyin államfő leváltotta Anatolij Szergyukov védelmi minisztert és Nyikolaj Makarov hadsereg-tábornokot, a vezérkari főnököt. A miniszter távozására a hivatalos indoklás szerint⁵³ a védelmi minisztérium körül kialakult helyzet objektív kivizsgálása érdekében került sor.⁵⁴ Az elkövetkező években jelentős pénzforrásokat biztosít a költségvetés a haderő fejlesztésére, az Állami Fegyverzeti Program megvalósítására. A haderőreform eddigi vezetőinek távozása, a folyamatosan emelkedő pénzügyi lehetőségek mellett azonban további változások is prognosztizálhatók. Közismert volt a szakmai nézeteltérés Dmitrij Rogozin, a hadiipari komplexumért felelős miniszterelnök-helyettes és Anatolij Szergyukov között: Rogozin mindig kiállt az orosz hadiipari vállalatok mellett, hasonlóan Putyin államfőhöz. A Szergyukov–Makarov kettős viszont a külföldi beszerzéseket szorgalmazta a haderő reformja érdekében és a korszerű haditechnikai eszközök mihamarabbi beszerzése, a csapatok minél gyorsabb átfegyverzése érdekében – akár a tábornoki kar, az orosz katonai szakértők és a hadiipari cégek ellenvéleménye ellenére is.

⁵³ Csrezvicsajnaja szituacija v Minoboroni.

http://www.gazeta.ru/politics/2012/11/06_a_4841881.shtml; letöltés: 2012. 11. 06.

⁵⁴ Az eddigi vizsgálatok a védelmi tárca felügyelete alá tartozó cégeknél jelentős gazdasági visszaélésekre derítettek fény.

A korábbi katonai vezetés távozását követően a védelmi tárcanál és a haderőben folytatódtak az átalakítások. Az orosz vezetés az elmúlt hónapokban több alkalommal is megerősítette, hogy a haderőreform folytatódik, annak célja továbbra is egy mobil, jól kiképzett, jól felszerelt haderő létrehozása. Az új vezetők, azaz Szergej Sojgu hadseregtábornok védelmi miniszter és Valerij Geraszimov hadseregtábornok vezérkari főnök több változtatást is tettek egyrészt a haderő állapotának és harcképességének, vagyis a haderőreform eddigi eredményeinek ellenőrzésére, másrészt pedig az általuk szükségesnek ítélt változtatások, korrekciók érdekében egyaránt. 2013 során rendszeressé váltak az egyes katonai körzetekre, valamint az önálló fegyvernemekre elrendelt azonnali mozgósítási-harcékszültségi gyakorlatok, az éleslövészettel egybekötött hadműveleti-harcászati gyakorlatok. A levont tapasztalatok alapján a katonai vezetés további változtatásokat tervez például a légielő felépítésében, a szárazföldi csapatok ellátásában és kiképzésében. Az átfegyverzés tekintetében jelentős változás, hogy a korábbi (Szergyukov–Makarov) vezetéssel ellentétben a védelmi tárca szorosabb együttműködésre törekszik az orosz hadiipari komplexum vállalataival, amelynek keretében a felek hosszú távú átfogó szerződések révén törekszenek az éves beszerzési tervek és az Állami Fegyverzeti Program teljesítésére. A védelmi tárca a haderő minőségi elvárásai teljesítése érdekében a hadiipari vállalatoknak meghatározott korlátokon belül további időt, valamint kiegészítő forrásokat, munkaerő-fejlesztési programokat biztosít. Az átfegyverzés és a beszerzések kapcsán fontos megemlíteni, hogy a Sojgu–Geraszimov katonai vezetés több olyan eszköz mellett is döntött, amelyeket az előző vezetés elutasított, főként a szárazföldi csapatok és a légideszantcsapatok páncélozott technikáját illetően. Így például átmenetileg T–72 és T–90A típusú harckocsikkal látják el a szárazföldi erőket az Armata érkezéséig, illetve légideszantcsapatoknál 2013-ban hadrendbe állt a BTR–82A típusú páncélozott harcjármű, továbbá a kijelölt alakulatoknál folynak a GAZ „Tyigr” páncélozott jármű, a BMD–4M légideszant-harcjármű, továbbá a BTR–MD „Rakuska” csapatpróbái is. Az új katonai vezetés kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy mind személyükben, mind pedig döntéseikben és tevékenységükben a politikai vezetés mellett – ellentétben a korábbi vezetőkkel – a haderő részéről is teljes elismerést és támogatást élveznek. Szergej Sojgu hadseregtábornok védelmi miniszter és Valerij Geraszimov hadseregtábornok vezérkari főnök változtatott a védelmi tárca működésén, a vezetésben katonai szemléletet és a haderő vezető állományával történő együttműködést vezettek be, változtattak továbbá a katonai oktatás és egészségügy rendszerén (amelyek átalakítása igen sok vitát váltott ki Szergyukov idején), sőt az egyenruhán is. Ami a haderőreformot és annak célkitűzéseit illeti, az új vezetés – ígéretéhez híven – eddig valóban inkább korrigálta a korábbi intézkedéseket és nem fordította vissza a Szergyukov–Makarov érában megkezdett összes folyamatot. Az új katonai vezetés által a haderőreform során elért eredményeket még korai lenne értékelni, de a jelenlegi helyzet azt mutatja, hogy a védelmi miniszter és a vezérkari főnök átgondolt, megfontolt, a politikai és a katonai vezetőkkel egyeztetett, az állam biztonság- és katonapolitikai céljaival összhangban viszi végig, hajtja végre a meghatározott feladatokat.

Magyarország számára továbbra sem jelent közvetlen katonai kihívást a haderőreform eredményeként egyre inkább átalakuló, megújuló orosz haderő. A NATO tagországaként azonban érdemes figyelemmel kísérnünk, hogy milyen átszervezésen és átfegyverzésen megy keresztül – csakis ezen folyamatok ismeretében állapíthatjuk meg, hogy az orosz haderő a reform végrehajtása kapcsán milyen valós képességnövekedést ér el, annak eredményeként pedig jelent-e reális katonai kihívást, fenyegetést a Szövetség és annak tagországai biztonságára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALESIN, Vjacseszlav – GUTYENYEV, Vlagyimir – KANYYSIN, Alekszandr – PERSINA, Jelena – RASSZOHACS, Jelena:
Kadri – glavnij voprosz oboronki.
In: Vojenno-promislennij kurjer (Hadiipari Kurír) No. 40. (457.)
<http://vpk-news.ru/articles/12685>; letöltés: 2012. 11. 26.
- ESHEL, Tamir: Russia Plans to Field the T-99, a Radically New Main Battle Tank by 2015.
<http://defense-update.com>;
http://defense-update.com/20120810_russia-plans-to-field-the-t-99-a-radically-new-main-battle-tank-by-2015.html; letöltés: 2012. 11. 26.
- LEBEGYEV, Makszim: Sto i kto mesaet razvityiju OPK.
In: Vojenno-promislennij kurjer (Hadiipari Kurír) No. 38. (455.)
<http://vpk-news.ru/articles/9315>; letöltés: 2012. 10. 03.
- PUHOV, Ruszlan – MAKIJENKO, Konsztantyin – BARABANOV, Mihail:
Reforma Szegyukova–Makarova: glavnije zadacsi.
In: Vojenno-promislennij kurjer (Hadiipari Kurír) No. 32–35. (449–452.)
<http://vpk-news.ru/articles/9147>; letöltés: 2012. 08. 15.
<http://vpk-news.ru/articles/9177>; letöltés: 2012. 09. 05.
<http://vpk-news.ru/articles/9209>; letöltés: 2012. 09. 05.
<http://vpk-news.ru/articles/9232>; letöltés: 2012. 09. 05.
- PUTYIN, Vlagyimir: Bity szilnimi: garantii nacionalnoj bezopasznosztyi dlja Rosszii. In: Rosszjiszskaja Gazeta.
<http://www.rg.ru/2012/02/20/putin-armiya.html>; letöltés: 2012. 02. 20.
- SIECA-KOZLOWSKI, Elisabeth:
Stratfor Series – The Future of Russia’s Military.
<http://www.defence.pk/forums/europe-russia/205461-future-russias-military.html>; letöltés: 2012.. 10. 26.
- TÓTH István ezredes: Az orosz hadiipar átalakulása 1992-től napjainkig, fejlődésének várható tendenciái 2020-ig, és ezek eredményeinek lehetséges hasznosítása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésében.
Doktori (PhD) értekezés, ZMNE Budapest, 2011.

- Dr. TÖMÖSVÁRY Zsigmond:
Egy szerződés margójára – Az orosz haderő technikai fejlesztésnek új aspektusai.
In: Felderítő Szemle, X. évfolyam 3–4. szám, 2011. szeptember–december,
XI. évfolyam 1. szám, 2012. március. KNBSZ, Budapest. pp. 79–83.
ISSN 1588-242X

INTERNETES HÍRÜGYNÖKSÉGI PORTÁLOKRÓL FELHASZNÁLT CIKKEK

- Air Force Commander: Russia is working on a new strategic bomber.
<http://www.vz.ru/news/2012/8/10/592788.html>; letöltés: 2012. 08. 10.
- Csrezvicsajnaja szituacija v Minoboroni.
http://www.gazeta.ru/politics/2012/11/06_a_4841881.shtml;
letöltés: 2012. 11. 06.
- First Ka–52K Choppers for Mistral Ships to be built in 2013.
http://en.rian.ru/military_news/20121030/177033041.html;
letöltés: 2012. 10. 30.
- Goszoboronzakaz 2012 goda bugyet polnosztyu iszpolnyen –
Anatolij Szergyukov.
http://www.rosoboronpostavka.ru/press/news/goszoboronzakaz_2012_goda_budet_polnostyu_ispolnen_anatolij_serdyukov/; letöltés: 2012. 10. 25.
- Kadri – glavnij voprosz oboronki.
In: Vojenno-promislennij kurjer No. 40. (457.)
<http://vpk-news.ru/articles/12685>; letöltés: 2012. 11. 26.
- Novaja RLSZ vojszk VKO.
In: Vojenno-promislennij kurjer No. 45. (462.)
<http://www.vpk-news.ru/news/13108>; letöltés: 2012. 11. 15.
- Minoboroni Rosszii priosztonovilo na pjaty let zakupku bronetyehnyiki.
http://www.ria.ru/defense_safety/20120214/565435150.html;
letöltés: 2012. 10. 26.
- New Russian Tank to Appear in 2013.
http://en.rian.ru/military_news/20120217/171360722.html;
letöltés: 2012. 02. 17.
- Olasz Hiúzok az orosz hadseregnek.
<http://biztonsagpiac.hu/olasz-hiuzok-az-orosz-hadseregnek>;
letöltés: 2012. 11. 26.
- Regionalnim predpriyatijam OPK – podgyerzskaja.
Vojenno-promislennij kurjer No. 38. (455.)
<http://vpk-news.ru/news/2554>; letöltés: 2012. 10. 03.

- Russian Navy to get 10 more submarines.
http://www.thaindian.com/newsportal/world-news/russian-navy-to-get-10-more-submarines_100596294.html; letöltés 2012. 02. 08.
- Russia to Upgrade Over 10 Tu-160 Bombers by 2020.
http://en.rian.ru/military_news/20120207/171200584.html;
letöltés: 2012. 02. 08.
- Tu–95MSz obnovjat.
In: Vojenno-promislennij kurjer No. 38. (455.)
<http://www.vpk-news.ru/news/2555>; letöltés: 2012. 10. 03.
- V 2013 godu raszhodi na nacionalnuju oboronu szosztavjat 2,1 trln rublej.
<http://www.itar-tass.com/c9/554048.html>; letöltés: 2012. 11. 26.
- Vojennije tajni bjudzseta.
In: Finanszovaja Gazeta.
<http://fingazeta.ru/budget/voennyie-tayni-byudjeta-180508/>; letöltés: 2012. 11. 26.
- VVSZ polucsat Szu–30SzM ranyse szroka.
In: Vojenno-promislennij kurjer No. 38. (455.)
<http://www.vpk-news.ru/articles/9329>; letöltés: 2012. 10. 03.

TOVÁBBI IRODALOM

- Az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínája.
Elérhető az orosz elnök hivatalos honlapjáról:
www.kremlin.ru. <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1050410>;
letöltés: 2012. 12. 02.
- Pénzügyi adatok az Oroszországi Föderáció Pénzügyminisztériumának és Központi Bankjának hivatalos internetes honlapjáról.
<http://www1.minfin.ru/ru/>, www.cbr.ru

**KRIPTOGRÁFIA ÉS KRIPTOANALÍZIS
AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN**

A diplomáciai és a katonai hírközlési rendszerekben már az ókorban megjelentek olyan eljárások, amelyek célja annak megakadályozása volt, hogy a különösen fontos üzenetek illetéktelenek kezébe kerüljenek. Elsődlegesen arra törekedtek, hogy illetéktelenek számára már maga az üzenetküldés ténye se legyen felismerhető. Az ilyen módszerek kifejlesztésére szolgáló tudományág neve szteganográfia (a görög eredetű „szteganó” előtag jelentése: leplezni). Fennállt azonban annak az esélye, hogy az ellenség mégiscsak hozzájutott az üzenethez, ezért külön erőfeszítéseket tettek arra, hogy titkosítsák, azaz a címzetten kívül bárki más számára lehetetlenné tegyék az értelmezését. A rejtjelezés tudománya, a kriptográfia (a görög eredetű „kripto” előtag jelentése: rejteni) interdiszciplináris tudományként született, mert nemcsak a közleményt titkosító eljárás kidolgozására törekedtek, hanem a feladó és a címzett számára a kommunikáció során előírt viselkedési szabályrendszer (üzenetátviteli protokoll), valamint a titkosított közlemények továbbítására alkalmas hírközlési rendszer technikai feltételei meghatározására is.

Az ellenérdekelt fél természetesen erőfeszítéseket tesz a fedett vagy titkosított közlemények tartalmának megszerzésére. Az üzenetek fedésére szolgáló (szteganografikus) eljárások főként a humán hírszerzés révén kerülhetnek a birtokába, ezt követően azonban a megszerzett közlemények értelmezése már nem igényli külön apparátus kiépítését. A titkosított üzenetek megfejtésére¹ azonban önálló tudományág alakult ki, a kriptanalízis. Ennek gyökerei egészen az ókori görögökig nyúlnak vissza, amikor is a mai szemmel kezdetlegesnek tűnő rejtjelezési módszerek alkalmazásával készített titkosított üzeneteket próbálták megfejteni.

Ha a két eljárás kombináltan kerül alkalmazásra, azaz szteganografikus módszerrel továbbítanak rejtjelezett üzeneteket, akkor az illetéktelen félnek mindkét eljárást sikerrel kell támadnia a védett információk megszerzéséhez. A rejtjelezés és rejtjelfejtés tudományágak együttesen alkotják a kriptológia tudományát, és e tudományterületet művelő szakemberek a kriptológusok.

A kriptográfia és a kriptanalízis viszonyában kezdettől fogva jelen volt az **aszimmetria** a sikeres művelésükhöz szükséges szakmai kompetencia és technikai feltételrendszer terén. A támadó akkor lehet képes kriptanalitikai eredmények elérésére egy adott hírközlési rendszerben alkalmazott kriptográfiai eljárásokkal szemben, ha szakmai jártasság és műszaki kapacitás terén ellenfele fölött áll. Ezen állítás bizonyítására példaként lehet említeni, hogy az első világháborúban az Osztrák–Magyar Monarchia vezérkara által létrehozott hadseregszintű rádiófelderítő,

¹ Ha a címzett hajtja végre a rejtjelezett közleményből az eredeti nyílt üzenet visszaállítását, azt rejtjelmegoldásnak hívjuk. Ha illetéktelen fél teszi azt, annak a neve rejtjelfejtés.

adatfeldolgozó és rejtjelfejtő szolgálat² az orosz szárazföldi csapatok által alkalmazott kódkönyves rejtjelezési eljárásokat sikeresen támadta. Egy másik, történelmi jelentőségű példa az első elektromechanikus rejtjelező gép, a német haderőben használt Enigma (a képen³ a német haditengerészet által használt négyrotoros változat) megfejtése. A támadási módszer elméleti alapját a lengyel vezérkar kriptográfiai részlegének három matematikusa⁴ dolgozta ki, de eredményeik gyakorlati hasznosítására csak a második világháború során a brit kormány által a Bletchley Parkban létrehozott nemzetközi matematikus csoport⁵ volt képes a fejtési eljárás automatizálása (az ún. kriptográfiai bomba megépítése) révén.

A számítógépek megjelenésével az aszimmetria még hangsúlyosabbá vált, mert a mechanikus és elektromechanikus rejtjelező gépeket az ezekhez az eszközökhöz képest ugrásszerű technológiai haladást képviselő számítógépek alkalmazásával támadták a rejtjelfejtők.

A rejtjeleljárások fejlődéstörténetében hosszú időn keresztül meghatározó volt az ún. Caesar-kódolás⁶. Ennek a legutóbbi időig használt kódolási módszernek az alapja, hogy az üzenetküldő kódábécét készíti, amely az adott hálózatban használt írott nyelv minden kiválasztott elemének egy-egy kódelemet feleltet meg, majd a hírközlés során a természetes nyelvű közlemények helyett a megfelelő kódsorozatokat továbbítja. A latin ábécé minden egyes betűjének egy másik betűt megfelelően klasszikus eljárás az évszázadok során – az alap gondolat megtartása mellett – számos, a biztonságos használatát elősegítő módosításon ment keresztül. Ezek közül a legfigyelemreméltóbb a Vigenère-módszer⁷. Mindezek a változtatások azonban együttvéve sem tudták biztosítani a fejthetlenséget. A fejtés kriptanalitikai alapötlete az, hogy a természetes nyelvek betűinek előfordulási gyakorisága nem azonos, és a közöttük lévő kapcsolat sem véletlenszerű. Ha például magyar nyelvű szövegen hajtunk végre Caesar-kódolást, akkor a magyar nyelvben leggyakrabban előforduló *e* és *a* betűk esetében könnyen meghatározható a kód megfelelőjük. Ha a támadó nagy mennyiségű írott szöveg összegyűjtése és elemzése révén kellő pontossággal megállapítja az egyes betűk előfordulási valószínűségeit, és feltérképezi azok kapcsolatrendszerét, akkor az adott természetes nyelv ismerete nélkül is figyelemreméltó eredményességgel lehet képes a kódolt közleményből az eredeti szöveg helyreállítására.

² A szolgálat megszervezését a különleges nyelvi képességeit a rejtjelfejtés terén sikerrel kamatoztató Pokorny Hermann (1882–1960) hajtotta végre, aki 1918-at követően Magyarországot választotta hazájául.

³ <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Four-rotor-enigma.jpg>

⁴ Marian Rejewski (1905–1980), Jerzy Rozycki (1909–1942) és Henryk Zygalski (1908–1978).

⁵ A csoport szellemi vezetője Alan Turing (1912–1954) angol matematikus, a számítástudomány alapját képező Turing-gép megalkotója volt.

⁶ A módszer Julius Caesar (i. e. 100–44) római hadvezér és államférfi nevét viseli.

⁷ A Blaise de Vigenère (1523–1596) francia diplomata által leírt eljárás lényege, hogy a szöveg egyes részeiben különböző kódábécék kerülnek alkalmazásra. A sikeres fejtés Charles Babbage (1791–1871) angol mérnök és matematikus érdeme.

Amennyiben a kódkészítő az írott nyelv több elemét – például annak szavait – is figyelembe veszi a kódábécé elkészítése során, akkor kódkönyves rejtjelezésről beszélünk. Ennek megfejtéséhez már elengedhetetlen a természetes nyelv mélyebb ismerete, és a támadónak nagyobb mennyiségű rejtjelanyagot kell összegyűjtenie a gyakran kicsi nyelvstatisztikai különbségek kimutatásához, amit a kódkönyv gyakori változtatása jelentősen megnehezíthet. A kódkönyves rejtjelezés kriptográfiai szempontból⁸ hatékony alkalmazásának egyik gátja a kódkönyv cseréjének nehézsége⁹, a másik pedig, hogy a rejtjelezési eljárás ismeretében lévő egyetlen személy által is kiszivárogtatott információk révén a teljes hírközlési rendszer kompromittálódhat.

Az első világháborút követően jelentek meg a rejtjelező gépek – elsőként 1918-ban az Enigma¹⁰ –, amelyek tervezői törekedtek a kódkönyves rejtjelezés ismert hibáinak kiküszöbölésére. Az eszközben teljesen újszerű kriptográfia eljárást alkalmaztak, amelynek alapja, hogy a természetes nyelvi (nyílt) közlemény statisztikai tulajdonságainak elfedése érdekében egy álvéletlen¹¹ sorozatot, ún. kulcssorozatot generálnak, és a rejtjelezett üzenetet a kettő felhasználásával állítják elő.

A legegyszerűbb és egyben leggyakrabban használt módszer a bitsoros rejtjelezés, amikor a kulcssorozat az üzenettel egyenlő hosszúságú, és a rejtjelközlemény a két sorozat tagjainak elemenkénti összeadásával áll elő. Amennyiben a rejtjelezett üzenet előállítását végző eljárás a két sorozat egynél több, de mindig azonos számú elemére működik, akkor blokkrejtjelezésről beszélünk. Mindkét esetben kulcsnak hívjuk a kulcssorozat előállításához szükséges véges számú elemet, és rejtjelezési algoritmusnak azt a matematikai módszert, amely leírja, hogyan állítható elő a nyílt üzenet és a kulcs ismeretében a rejtjelszöveg (rejtjelmezés vagy siffrózás), illetve a rejtjelszöveg és a kulcs ismeretében a nyílt szöveg (rejtjelmegoldás vagy desiffrózás). Amennyiben a siffrózás és a desiffrózás során végrehajtott műveletek megegyeznek, és a két eljárás csupán a be-, illetve a kimeneti fájlokban különbözik, akkor szimmetrikus kódolásról beszélünk. A rejtjelezett közleményben a kulcssorozat elemeinek egyenletes eloszlása miatt a nyílt közlemény statisztikai tulajdonságai közvetlenül nem mutathatók ki, a rejtjelező berendezés megépítésekor pedig törekedtek arra, hogy a kulcsok cseréje egyszerűen kivitelezhető legyen. Az emberi tényező révén történő kompromittációt pedig megnehezíti, hogy az eszköz használója nincs sem az algoritmus, sem a kulcs birtokában.

A II. világháború után kialakult kétpólusú vilárendszer az alkalmazott kriptográfiai módszerek terén is nyomon követhető. A keleti blokk országaiban szovjet mintára az egyszer használt véletlen kulcssorozaton alapuló titkosítás terjedt el. A módszer előnye, hogy helyes alkalmazása esetén tetszőleges mennyiségű

⁸ A rejtjelezési eljárás értékelésének egyéb szempontjait – pl. időigényesség, költséghatékonyság – jelen írásban nem tárgyaljuk.

⁹ Utalunk itt Jaroslav Hašek (1883–1923) klasszikusában, a Svejken leírt, a Ludwig Ganghofer: Die Sünden der Väter (Atyák bűnei) című művének kódkönyvként történő alkalmazásával kapcsolatos jelenetre.

¹⁰ Feltalálója Arthur Scherbius (1878–1929) német villamosmérnök.

¹¹ Az álvéletlen sorozatban az elemek eloszlása a valódi véletlenhez hasonlóan egyenletes, attól eltérően azonban a sorozat végtelen sok eleme legenerálható véges számú elemből.

rejtjelszöveg ismeretében sincs fejtési esély, és egy kulcssorozat megszerzése révén a támadó csak egyetlen nyílt üzenet birtokába juthat. Nagy hátránya azonban a használat nehézsége, amely könnyen többszörös kulcshasználathoz vezethet. Ha ugyanis a támadó két, azonos kulcssorozattal rejtjelezett üzenet birtokába jut, akkor az ún. Kerckhoffs-módszer¹² alkalmazásával megfejtethi azok tartalmát. Az eljárás lényege, hogy a kriptanalitikus az egyik közleményben egy adott pozíciótól kezdve feltételezi a természetes nyelv szavait, ezáltal előállítja a közös kulcssorozat egy szakaszát, annak segítségével pedig a másik titkosított közlemény tartalmának ugyanolyan hosszú szakaszát is deszifrizhatja. Amennyiben a második üzenet adott szakasza is olvasható, akkor az első közlemény adott szakaszára tett feltételezése helyes. A megtalált szó előtt és után álló szavak megfejtésekor pedig a szövegkontextust felhasználva már kevesebb feltételezett szó kipróbálásával célhoz lehet érni.

A nyugati blokk országaiban ezzel szemben egész iparág épült a rejtjelező gépek gyártására. A berendezések megépítésekor alkalmazott Shannon-maxima¹³ értelmében a közlemény titkosságának megőrzését a kulcs önmagában biztosítja, ezért az algoritmus nem képezte többé titok tárgyát. A rejtjelező gépeket (is) gyártó cégek – például a holland Philips, a német Gretag és Siemens, az osztrák Mils, a svájci Crpyto AG, később a brit Racal, az amerikai Motorola, a svájci Omnisec – versenyeztek a jórészt diplomáciai és katonai körökből érkezett vásárlókért. A potenciális felhasználók bizalmának megnyerése érdekében az algoritmus fejthetlenségéről, az eszköz fizikai működéséről és az ajánlott protokoll megbízhatóságáról részletes dokumentációkat és hivatalos tanúsítványokat bocsátottak rendelkezésre, illetve a termékek egyes módosított változatait a vállalatok telephelyeül szolgáló fejlett országok állami szintű hírközlési rendszereiben is használatba vették. A saját kriptográfiai iparral nem rendelkező nyugati országok, illetve az ún. harmadik világ 1950-es és 1960-as években függetlenné vált országai körében a legnagyobb népszerűsége a szigorúan semleges Svájc rejtjelezőgép-gyártás területén vezető cége, a Crypto AG¹⁴ termékei tettek szert.

A titkosító eljárások fejlődésének irányát követve a rejtjelfejtésben is előtérbe kerültek a matematikai módszerek a nyelvészeti elemzéssel szemben, és a számítógépek elterjedésével párhuzamosan növekedett azok automatizáltsága is. A kriptanalitikusok munkáját a korszakban a képességbeli aszimmetria mellett egy új tényező is segítette, mégpedig az algoritmusokba **szándékosan beépített defektusok** megjelenése. Az amerikai Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA¹⁵)

¹² Auguste Kerckhoffs (1835–1903) holland nyelvész és kriptográfus.

¹³ Claude Shannon (1916–2001) amerikai matematikus nevezetes kijelentése szerint „The enemy knows the system.” (Az ellenség ismeri a – ti. kriptográfiai – rendszert.)

¹⁴ A vállalatot Boris Hagelin (1892–1983) svéd feltaláló 1952-ben alapította Zug városban. A logó forrása: <http://findlogo.net/show/detail/C/crypto-ag-logo>.

¹⁵ National Security Agency; az 1952-ben alapított szervezet a felelős a technikai adatszerzésért az Amerikai Egyesült Államokban.

munkatársai sok esetben részt vettek a Crypto AG rejtjelező berendezéseiben használt algoritmusok megtervezésében, biztosítva ezáltal az eszközök nemcsak elméleti, hanem – legalábbis az NSA számára – gyakorlati fejthetőségét is. A kriptográfiai szempontból nem megbízható termékeket akár szövetséges országoknak is eladták, mert az ezáltal kompromittált hírközlési rendszerből kinyerhető információkat többre értékelték, mint az ellenoldal kriptóanalitikusai által indított támadás jelentette veszélyt, ami jól mutatja a "hírszerzésben nincs barát és nincs ellenség" alapelv örök érvényességét.

A defektusok megtervezése csak a beavatottak számára elérhető külön tudományággá nőtte ki magát. Egyes algoritmusok esetében a kriptóanalitikus a rejtjelszövegre vonatkozó statisztika révén célhoz ért (ciphertext only attack), máskor a sikeres támadáshoz a nyílt szövegre vonatkozó információkra is szüksége volt (chosen plaintext attack). Olykor a defektust a kulcshasználati protokollba rejtették: több, azonos kulccsal rejtjelezett szöveg birtokában volt helyreállítható a közös kulcs, és az eszköz fizikai felépítése „véletlenül” éppen ezt a használati módot támogatta. A fejtési módszer eredményessége mindig függött az azt létrehozó matematikus kriptóanalitikai jártasságától, de gyakran érzékeny volt a támadó szervezet számítási kapacitására vagy adatszerző képességére is. Előfordult az is, hogy a rejtjelfejtő csak a humán hírszerzés támogatásával érhetett célhoz, mert a kulcs egyes elemeit csak ezen az úton lehetett megszerezni. Mindez együttesen azt eredményezte, hogy a hírszerző szolgálatok kriptóanalitikai képessége egyenes arányosságot mutatott az anyagi lehetőségeikkel. Az eredményes rejtjelfejtő munka négy alapfeltétele ugyanis a rendelkezésre álló anyagi erőforrások függvényében biztosítható:

- a megfelelő mennyiségű és minőségű nyersanyag biztosításához szükséges adatszerző képesség létrehozása;
- az algoritmus (és szükség esetén egyes kulcselemek) megszerzése;
- az aktuális csúcstechnológiát képviselő számítástechnikai háttér kiépítése;
- képzett és tapasztalt szakemberek (matematikusok, nyelvészek, informatikusok, mérnökök) alkalmazása.

A matematikai kriptóanalízis virágkorának (1970-es és 1980-as évek) három folyamat együttes hatása vetett véget. Ebből az egyik a számítógépek közötti kommunikáció rohamos terjedésével megjelenő széleskörű adattitkosítási igény, amelynek kielégítésére az amerikai szabványügyi hivatal 1973-ban pályázatot írt ki. A pályázaton győztes Lucifer algoritmus¹⁶ 1976-ban Data Encryption Standard (DES) néven szabványosításra került. A szimmetrikus blokkrejtjelező algoritmus ellenállt minden matematikai alapú támadásnak, csupán azért váltották le az Advanced Encryption Standard (AES) néven szabványosított Rijndael-algoritmussal¹⁷ 2002-ben, mert a DES 56 bites kulcstere miatt már nem nyújtott védelmet egy fejlett számítógépes háttértámogatással végrehajtott teljes kipróbálós támadás ellen. Az

¹⁶ Tervezője Horst Feistel (1915–1990), az IBM alkalmazásában állt német származású amerikai matematikus.

¹⁷ Kifejlesztője két belga kriptológus, Vincent Rijmen (szül. 1970) és Joan Daemen (szül. 1965), az algoritmus elnevezését kettőjük családnévéből alkották.

angol nyelvű szakirodalomban „brute force attack” vagy „exhaustive search” néven ismert módszer lényege, hogy a támadó az összes lehetséges kulccsal deszifrozza a rejtjelanyagot, ezáltal több-kevesebb idő alatt biztosan célhoz ér.

A DES az állami és a nagyvállalati szférában történt elterjedését az tette lehetővé, hogy amerikai matematikusok megoldották a kulcskiosztás problémáját is. A módszer elméleti alapja a Diffie–Hellman-kulcscsere.¹⁸ Az eljárás szemléltetése érdekében tegyük fel, hogy Alice titkosított kapcsolatot akar kezdeményezni Bob felé! A megbízható üzenetküldési módszer a DES révén már rendelkezésre áll, de nincs közös kulcsuk, így az nem alkalmazható. Ekkor Alice az általa választott DES-kulcsot képletesen egy piros lakattal lezárt ládában elküldi Bobnak. Bob a küldeményt a piros lakat kulcsa híján nem tudja felnyitni, ezért egy kék lakattal is lezárja azt, és a két lakattal lezárt ládát visszaküldi Alice-nek. Alice leveszi a ládáról a piros lakatot, és ismét átküldi azt Bobnak, aki leveszi róla a kék lakatot, és máris rendelkezésre áll a közös kulcs. A láda útját nyomon követő Eve nem rendelkezik sem a piros, sem a kék lakat kulcsával, ezért nem képes annak védett tartalmához hozzájutni. A kulcscsere kriptológiai megvalósításához szükséges matematikai megoldást elsőként az RSA-algoritmus¹⁹ biztosította. Az RSA a számelmélet több száz éves eredményeire épül, amelyeknek a kriptográfia területén történő alkalmazása azonban ezt megelőzően még nem merült fel.

Az RSA forradalmasította a rejtjelezés-tudományt, megjelenése óta ugyanis a kriptológiai kutatások homlokterében a hozzá hasonló, ún. **nyilvános kulcsú titkosító eljárások** tanulmányozása, biztonságuk és hatékonyságuk növelése áll. A kriptológia ezzel önálló helyet kapott a tudományágak között, művelői tudományos konferenciákat szerveznek²⁰, és erőfeszítéseik koordinálására 1982-ben IACR²¹ néven világszervezetet alapítottak. A nyilvános kulcsú kriptográfia 1992-ben azonban a magánszférába is kilépett. Phil Zimmermann (szül. 1954, a képen²²) amerikai programozó az Interneten közzétette a PGP²³ elnevezésű titkosító programot, amely egyéni felhasználók számára is lehetővé tette adataik nyilvános kulcsú rejtjelezésen alapuló védelmét. Az amerikai hatóságok Zimmermann cselekedetét az információs monopólium elleni támadásként értékelték, ezért perbe fogták az amerikai fegyverexport-ellenőrzési törvény (Arms Export Control Act,

¹⁸ A módszer kifejlesztése Whitfield Diffie (szül. 1944) és Martin Hellman (szül. 1945) amerikai matematikusok érdeme.

¹⁹ A Ronald Rivest (szül. 1947) amerikai, Adi Shamir (szül. 1952) izraeli és Leonard Adleman (szül. 1945) amerikai matematikus által 1976-ban kidolgozott eljárás hármuk nevének kezdőbetűit viseli.

²⁰ Több kisebb rendezvény mellett évente egyszer Amerikában a Crypto (1981 óta), Európában az EuroCrypt (1987 óta), Ázsiában pedig az AsiaCrypt (2000 óta) világkonferencián gyűlnek össze a kriptológusok.

²¹ International Association for Cryptologic Research – Kriptológiai Kutatások Nemzetközi Szervezete.

²² http://www.sg.hu/kep/2006_02/0208phil2.jpg.

²³ Pretty Good Privacy, szójáték egy akkoriban népszerű rádióműsor Ralph's Pretty Good Grocery nevű virtuális helyszínéről.

1976) alapján, de a nyilvános kulcsú titkosítási módszerek elterjedését és a kereskedelmi forgalomban kapható rejtjelező berendezések használatának ezzel párhuzamos visszaszorulását már nem tudták megállítani.

Ugyanabban az évben, 1992-ben történt egy másik eset is, amely a rejtjelezőgép-használat visszaszorulásának irányába hatott. Az iráni hatóságok március 18-án Teheránban letartóztatták Hans Böhler (a képen²⁴), a Crypto AG vállalat helyi kirendeltségének értékesítésért felelős munkatársát. Az iszlám forradalmi rezsim gyanúját az keltette fel a cég ellen, hogy amikor 1991. augusztus 6-án meggyilkoltatták Shahpour Bakhtiar emigrációban élő volt iráni miniszterelnököt, az amerikai hatóságok a cselekményről és annak végrehajtóinak kilétéről azonnal tudomást szereztek. Mivel a merénylet tervébe csak kevés számú, iráni szempontból feltétlenül megbízható ember volt beavatva, az irániak feltételezték, hogy ellenfeleik a rendelkezésükre álló pontos ismereteiket kriptóanalitikai úton nyerték ki a perzsa állam diplomáciai adatforgalmából, amelynek titkosítására a Crypto AG termékeit használták. A hónapokig börtönben tartott Bühler vallatása során elmondta, hogy az NSA képes a Crypto AG gyártotta rejtjelező berendezésekkel titkosított üzenetek megfejtésére.

A Crypto AG termékeit kompromittáló iráni ügy hatását növelte, hogy 1998-ban a nyilvánosság elé lépett Wayne Madsen (szül. 1954, a képen²⁵), aki korábban informatikus mérnökként az NSA alkalmazásában állt. Madsen „*Crypto AG: The NSA's Trojan Whore?*” címmel közzétette a két szervezet kapcsolatáról rendelkezésére álló információkat, ezáltal kényszertől mentes független forrásként megerősítette a Bühler által elmondottakat. Madsen fellépése lavinahatást indított el, egyre többen beszéltek a kereskedelmi forgalomban kapható – nemcsak svájci gyártmányú – rejtjelező eszközök biztonsági problémáiról, aminek következtében a fejthetlenséget tanúsító okiratok ellenére rövid idő alatt erősen **lecsökkent a felhasználói bizalom** a kereskedelmi forgalomban kapható rejtjelező gépekkel szemben.

A kriptológiai korszakváltást előidéző harmadik folyamat az információs társadalom kiteljesedése. Korábban elképzelhetetlen gyorsasággal fejlődik a hírközlés technológiája, ami maga után vonja az adatfolyam titkosítását végző berendezések innovációs igényének ugrásszerű növekedését is. A távbeszélő vagy géptávíró üzemmód alkalmazása helyett elterjedtek a csomagkapcsolt működésű

²⁴ <http://www.joergo.de/buehler.jpg>.

²⁵ <http://www.veteranstoday.com/wp-content/uploads/2010/12/Wayne-Madsen.jpg>.

korszerű rádiómodemek, az IP-alapú kommunikáció, valamint az internetes kapcsolaton keresztül történő adat- és információcsere. A **technológiai fejlődés** következtében egy rejtjelezési eljárást ma már nem használnak évszázadokig, mint a Vigenère-kódot, sőt, még évtizedekig sem, mint az Enigmát. A digitális világban rendszeridegen, ráadásul kompromittálódott rejtjelező berendezések gyorsan elavultak, használatuk kiment a gyakorlatból. Nem állt azonban rendszerbe a rejtjelező gépeknek a modern adatátviteli eljárásokkal kompatibilis új generációja, hanem számítógépes titkosító programok jelentek meg és terjedtek el helyettük, új célpontot képezve a kriptanalitikusok számára.²⁶

A kétpólusú világrend bukását követően a nyugati országok állampolgárai már egyre kevésbé hajlandók tudomásul venni, hogy a kémelhárítás érdekeire történő hivatkozással a személyes adataik biztonságához fűződő alapjoguk sérül, ezért törekednek megbízható titkosító eljárások használatára. Sorra jelennek meg az új rejtjelező algoritmusok, amelyek az IACR kriptográfusainak vizsgálatai szerint nem tartalmaznak szándékosan beépített defektusokat, ezért a klasszikus kriptanalízis matematikai módszerei nem alkalmazhatóak ellenük. A számítógépen futó kriptográfiai alkalmazásokba beépített algoritmusok megismerését sok esetben hátráltatja, hogy az ipari szabadalmat képező forráskód nem áll a támadó rendelkezésére, ami az idő- és energiaigényes reverse engineering módszerek²⁷ alkalmazását teszi szükségessé. A matematikai és informatikai ismeretek világszerte elterjednek, jelentősen csökkentve ezzel a korábban említett, a kriptanalitikusok sikeres munkáját lehetővé tevő aszimmetriát. A kommunikáció kommercializálódik, a távközlési piacot világcégek uralják, amelyek befolyásolására leginkább az anyaország hírszerző szolgálatainak van módja.²⁸ A globális digitalizáció és a digitális globalizáció kihívásaiból adódóan a kriptológia sikeres műveléséhez elengedhetetlen az e tudományterületen dolgozó matematikusok, informatikusok és híradástechnikai mérnökök széleskörű együttműködése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Simon Singh: Kódkönyv: a rejtjelezés és rejtjelfejtés története. Park Kiadó, Budapest, 2002.
- Wayne Madsen: Crypto AG: The NSA's Trojan Whore? <http://www.euronet.nl/~rembert/echelon/caq63.htm>; letöltés: 2013. 08. 27.

²⁶ A 2013-ban leleplezett „Vörös Október” hírszerzési művelet a NATO és az EU zárt célú elektronikai információs rendszereiben használt Acid Cryptofiler nevű rejtjelező program támadására irányult.

²⁷ Az algoritmusnak az azt megvalósító számítógépes program működésének elemzésével történő visszaállítását hívjuk így, amely sok időt és nagy technikai szakértelmet igénylő feladat.

²⁸ A befolyás kézzelfoghatóságát és mértékét jól mutatják az Edward Snowden (szül. 1983) volt CIA-alkalmazott által 2013 májusában kirobantott lehallgatási botrány kapcsán felszínre került információk.

BÉRES-DEÁK DÉNES ÖRNAGY

FELKELÉSELLENES MŰVELETEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

„Protecting the people is the mission. The conflict will be won by persuading the population not by destroying the enemy.”¹

„A küldetés célja a lakosság védelme. Ezt a harcot a lakosság magunk mellé állításával nyerjük meg, nem pedig az ellenség elpusztításával.”

1. AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS

Az elmúlt évek során számos katonai és biztonságpolitikai szakértő hangoztatta azon álláspontját, hogy a jövőben a hagyományos módon megvívott háborúk kirobbanásának esélye egyre csekélyebb, és a hagyományos módon megvívott háborúk helyett elsősorban az aszimmetrikus hadviselés irányába tolódik el a hangsúly.

A NATO a 2010 novemberében megtartott lisszaboni csúcstalálkozóján fogadta el az új Stratégiai Konceptióját. Ebben a tanulmányban Madeleine Albright volt amerikai külügyminiszter vezetésével egy szakértői csoport fogalmazta meg mindazon kihívásokat, amelyekkel a Szövetségnek várhatóan szembe kell néznie a XXI. század elején.

A szakértői csoport véleménye kialakítása során továbbra sem vetette el egy, a Szövetséget vagy annak tagjait érő hagyományos fenyegetés jövőbeni lehetőségét,² de emellett olyan új nem hagyományos fenyegetéseket nevezett meg, amelyekkel a tagországoknak fokozottan számolniuk kell a jövőben. Ezen nem hagyományos fenyegetések között olyan, aszimmetrikus kihívásokat jelölt meg, mint például a tömegpusztító fegyverekkel történő csapásmérés, nemzetközi terroristacsoportok támadásai, valamint egy esetleges kibertámadás.

Bár napjainkban – biztonsági szempontból – az aszimmetrikus összecsapások testesítik meg az egyik legnagyobb kihívást, visszatekintve a történelmünkben azok mégsem új keletűek. Az aszimmetrikus küzdelmek – amelyet elsősorban az akár létszám, akár felszerelés tekintetében gyengébb fél alkalmaz – közel egyidősek a hadviselés történetével.

Az aszimmetrikus hadviselés fogalmának meghatározására számos értelmezés látott már napvilágot. Ezen meghatározások közül a dr. Steven Metz, dr. Douglas V. Johnson II szerzőpáros által használt fogalmazza meg legjobban az aszimmetrikus hadviselés lényegét, vagyis „a katonai és a nemzetbiztonsági területeken értelmezve az aszimmetria gyakorlatilag a szemben álló féltől eltérő cselekvési változatokat,

¹ Stanley A. McCrystal tábornok, ISAF-parancsnok: ISAF Commander's Counterisurgency Guidance. 2009. 08. 25.

² NATO Public Diplomacy Division, 2010. NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement, 17 May 2010. p. 17.

szervezeteket és gondolkodási módot képvisel, abból a célból, hogy maximalizálja saját előnyeit és kiaknázza az ellenség gyengeségeit, valamint megragadja a kezdeményezést vagy nagyobb cselekvési szabadságot nyerjen. Az aszimmetria lehet politikai-stratégiai vagy katonai-stratégiai, illetve ezek kombinációja is.”³

Fontosnak tartom, hogy a továbbiakban tisztázzuk az aszimmetrikus hadviseléssel összefüggésben lévő *terrorizmus* és *felkelés* kifejezéseket és azok meghatározásait. Fontos, hogy különbséget tegyünk a két fogalom között, mivel azok gyakran a téves értelmezésből adódóan összerosódnak egymással.

1.1. A terrorizmus fogalma

Földünk minden országa és biztonságpolitikával foglalkozó vagy abban érintett szervezete létrehozta a terrorizmusra vonatkozó saját meghatározását, ám egységes, mások által elfogadott definíció nem létezik még a mai napig sem, mivel minden érintett törekszik a saját szemszögéből megközelíteni a kérdést és a neki megfelelő módon választ adni a terrorizmus jelentette kihívásra.

A Hadtudományi Lexikon szerint a *terror* nem más, mint „*megkülönböztetés nélküli támadás: minden olyan erőszakos cselekmény vagy azzal való fenyegetés, amelynek elsődleges célja, hogy rettegést keltsen a polgári lakosság körében.*”⁴ Ezzel szemben a NATO AAP-6-os dokumentumában elfogadottak szerint a terrorizmus „*egyének vagy javak elleni erő vagy erőszak törvénytelen alkalmazása, illetve az azzal való fenyegetés, melynek célja a kormányok vagy a társadalmak kényszerítése vagy megfélemlítése bizonyos politikai, vallási vagy ideológiai célkitűzések elérése érdekében.*”⁵ Ez a megfogalmazás lényegét tekintve megegyezik az előző kettővel, de ez esetben a politikai cél mellett már megjelennek a vallási és az ideológiai célkitűzések is annak érdekében, hogy kormányokat vagy társadalmakat kényszerítsenek vagy megfélemlítsenek.

A terrorizmus eszközt alkalmazó terrorista csoportok nem rendelkeznek széles tömegbázissal, azok csak egy kis létszámú, velük azonos ideológiát valló egyének és a mozgalom támogatóiból álló csoportok, így a mozgalmat ők maguk alkotják. A terroristáknak nem céljuk egy új állam kialakítása, a politikai hatalom megszerzése. Célpontjaik nem korlátozódnak kizárólagosan a hatalmat megtettesítő fegyveres szervezetekre, hanem elsősorban maga a civil lakosság jelenti azt.⁶

1.2. A felkelés fogalma

A NATO AAP-6-os dokumentumában a *felkelés* „*egy szervezett, gyakran ideológiai alapon motivált csoport vagy mozgalom cselekedetei, melyek a politikai változások elérésére vagy azok megakadályozására, továbbá egy országon vagy régióon belül a hatalmat birtokló vezetés megdöntésére irányulnak a civil lakosság meggyőzésével az erőszak és a felforgatás eszközén keresztül.*”⁷

³ Dr. Steven METZ – Dr. Douglas V. JOHNSON II.: *Asymmetry and U.S. Military Strategy: Definition, Background, and Strategic Concepts.* pp. 5–6.

⁴ Hadtudományi Lexikon. p. 1324.

⁵ AAP-6, NATO Glossary of Terms and Definitions 2012. 2. kiadás, 2-T-5

⁶ BÉRES János ezredes: *Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei.* p. 14.

⁷ AAP-6, NATO Glossary of Terms and Definitions 2012. 2. kiadás, 2-I-5

A fenti definícióból adódóan a felkelést akár szabadságharcként is értelmezhetjük, amely nem egy elszigetelt csoport küzdelme, hanem egy széles tömegbázison alapszik. Célja minden esetben a politikai hatalom megszerzése, egy új állam kialakítása és a teljes legitimitás birtoklása. A politikai hatalom megszerzése érdekében a felkelés résztvevői különböző eszközöket és módszereket alkalmaznak. Az alkalmazható eszközök között szerepelhet a fegyveres küzdelem, azon belül az aszimmetrikus hadviselés, amelynek részeként a felkelők alkalmazhatják a terrorizmus eszközét is.

2. A FELKELÉS

Ahhoz, hogy megértsük, mik is azok a felkelésellenes műveletek, első lépésként meg kell vizsgálnunk magát a felkelést mint fogalmat. A felkelés fogalma napjainkra összemosódott az aszimmetrikus hadviselés, a gerilla-hadviselés, valamint egyes esetekben már magával a terrorizmus fogalmával is. Ennek megfelelően az abban részt vevő felkelőket is gyakran nevezik gerilláknak, szélsőségeseknek, esetleg terroristáknak. Ezen fogalmak egybeolvadása könnyen adódik a felkelésben részt vevő különböző szereplők eltérő jellemvonásaiból és gyors alkalmazkodóképességéből, továbbá az említett hadviselési módok hasonló jellemzőiből. A felkelők gyakran terrorista-, illetve gerillamódszereket alkalmaznak céljaik eléréséhez, forradalmi vagy radikális eszméket támogatnak, aszimmetrikus fenyegetést jelentenek korunk haderői számára, és legtöbbször nehezen megkülönböztethetőek a civil lakosság tagjaitól.

Az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma által elfogadott meghatározás szerint a felkelés nem más, mint „*egy szervezett mozgalom, amelynek célja az alkotmányos módon megválasztott kormányok megdöntése a felforgatás és a fegyveres összecsapások módszerének segítségével.*”⁸

Dr. R. Scott Moore szerint a fenti fogalom nem tükrözi megfelelően napjaink felkeléseinek összetettségét, hosszadalmas lezajlását, transznacionális jellegét, valamint azok politikai, társadalmi és gazdasági vetületét.⁹ Szerinte a védelmi minisztérium által használt meghatározásban a fegyveres összecsapás és a felforgatás módszereinek hangsúlyozása által a felkelés pusztán katonai jellegű kihívásnak tűnik. Moore megfogalmazása szerint a felkelők alapvető változást kívánnak elérni a hatalmon lévő politikai vagy társadalmi berendezkedésben a folyamatos erőszak és a politikai zavarkeltés eszközén keresztül. A felkelés egy hosszan tartó hadviselés, amelyben gerillacsoportok és terroristák katonai jellegű műveleteket hajtanak végre gyakran a civil lakosság és az infrastruktúra ellen. A gerilla típusú támadások és a terrorista akciók csak elemei a felkeléseknek és gyakran nem is az első számú eszközei. Az erőszaknál sokkal fontosabb, hangsúlyosabb szerepet játszanak a felkelés politikai, gazdasági és társadalmi szegmensei. Ezek a tényezők állnak a konfliktus középpontjában, amelyek egyszerre jelentik a felkelés okait és következményeit is. A nagy jelentőséggel bíró katonai sikerek helyett a felkelők inkább az uralkodó, esetleg a konfliktusba beavatkozó

⁸ Joint Publication 1-02, DoD Dictionary of Military and Associated Terms, 2010. 11. 08. p. 142.

⁹ Dr. R. Scott MOORE: The Basics of Counterinsurgency. p. 3.

<http://smallwarsjournal.com/documents/moorecoinpaper.pdf>; letöltés: 2013. 02. 21.

hatalom hatáskörét és legitimitását ragadják magukhoz apránként, fokozatosan. Ezen indokok alapján Moore szerint a XXI. század felkeléseire sokkal inkább jellemző az a meghatározás, miszerint „*a felkelés egy hosszan elhúzódó erőszakos konfliktus, amelyben egy vagy több csoport törekszik a politikai vagy társadalmi berendezkedés megdöntésére vagy alapos megváltoztatására egy államon vagy egy régió belül a folyamatos erőszak, felforgatás, társadalmi zavargások, valamint politikai tevékenység eszközeivel.*”¹⁰

Míg Clausewitz szerint a háború a politika folytatása más, erőszakos eszközökkel, addig a felkelők nem tesznek különbséget a politika és a háború között, szerintük a kettő egymástól elválaszthatatlan.

2.1. A felkelés jellemzői

Bár alapvetően minden felkelés más és más, ennek ellenére felfedezhetünk közöttük hasonlóságot. Azon országok vagy régiók esetén, ahol hasonló a társadalom felosztása, vagy hasonlóak a faji, kulturális, vallási, ideológiai különbségek, ott a felkelést kirobbantó okok nagyon hasonlatosak lehetnek egymáshoz. Egy felkelés kirobbanásának az esélye fokozottabb egy olyan országban vagy régióban, amely gazdaságilag elmaradottabb, esetleg hiányzik a jól működő, stabil és társadalmilag elfogadott kormányzat. Jelentős mértékben függ egy ország működőképessége a megfelelő jogállamiság meglététől. Egy kormány tekintélyét és működőképességét rendkívüli módon befolyásolhatják az országban uralkodó korrupció és bűnözés, valamint a rosszindulatú regionális vagy nemzetközi hatások.

A felkelés mozgatórugói általában ambiciózus politikai célok. A legtöbb felkelő felismerte már, hogy nem szükséges a felkelés ellen harcoló katonai erőket legyőzni a harcmezőn, hiszen céljaikat legitim eszközök, a politika segítségével is elérhetik. Igaz ugyan, hogy számos felkelésnek vannak szoros kötődései a szervezett bűnözési körökkel, ettől függetlenül a felkelőket semmi esetre sem szabad összemoznunk a bűnelkövetőkkel.

A szervezett bűnözés ugyan nagy szerepet játszhat egy felkelés életben tartásában, de egy felkelés tevékenységi rendszerének megszervezéséhez sokkal többre van szükség, mint a puszta bűnelkövetésre. Mindazonáltal egy felkelést támogató szervezett bűnözési kör felszámolása jelentős lépést jelent egy felkelés leverésében. A felkelés bűnügyi dimenzióját könnyű figyelmen kívül hagyni, annak hatásai mégis sokkal szerteágazóbbak, mint a biztonságot önmagában befolyásoló tényezőké. Egy hatásos felkelésellenes művelet megvívása érdekében legalább annyira elengedhetetlen a felkelést támogató bűnelkövetői csoportok elleni fellépés, mint a biztonsági kockázatot jelentő kihívásaival szemben.

Egy felkelés hatásai gyakran túlterjednek a felkelésben érintett ország határain, és kihat az adott régióra, valamint a nemzetközi közösségre is. Ennek ellenére megállapítható, hogy a felkelés az adott ország életére gyakorolja a legnagyobb hatást. A felkelés által a helyi lakosságra gyakorolt nyomás és ellenőrzés az, amit az emberek a leginkább érzékelnek.

¹⁰ Dr. R. Scott MOORE: The Basics of Counterinsurgency. p. 3.
<http://smallwarsjournal.com/documents/moorecoinpaper.pdf>; letöltés: 2013. 02. 21.

A felkelők gyakran támaszkodnak az emberekre annak érdekében, hogy politikai és ideológiai nézeteiket terjesszék. Nézeteiket kiterjedt hálózatokon keresztül juttatják el az őket támogató emberekhez, és ehhez manapság már a fejlett kommunikációs és távközlési eszközök is a rendelkezésükre állnak. Ezek a hálózatok megbízhatóak, rugalmasak, könnyen alkalmazkodnak az újonnan kialakult helyzetekhez, és rövid időn belül juttatják el az információt a felhasználókhoz. Sok tekintetben ezek a hálózatok felfoghatók úgy, mint a „*dühödt emberek szövetségei*”, amelyben az aktivistákat a közös cél vagy az ideológiai meggyőződés motiválja egymás támogatásában. Természetesen ezekbe a „*szövetségekbe*” tartozhatnak olyan csoportok is, amelyek – a hatalmat birtokló személy vagy testület, esetleg a megszálló idegen hatalmak elűzésén túl – nem osztoznak semmilyen ideológiai nézetben a szövetség többi tagjával. Ezek a hálózatok területi szempontból nézve működhetnek lokálisan, regionálisan, globálisan, valamint a kibertérben. A felkelés ideológiájával egyetértő külföldi támogatók és harcosok ezen hálózatok segítségével kerülnek kapcsolatba a felkeléssel és kapnak szerepet a kirobbant konfliktusokban.

A külföldi támogatás képezi a legjelentősebb indokát annak, hogy egy felkelés egyáltalán kirobbanhat és huzamosabb időn keresztül sikeresen folytatódhat. A külföldi támogatásoknak három formájáról beszélhetünk. Az idegen hatalmak által nyújtott támogatások jelentős destabilizáló hatást képviselnek, még akkor is, ha az idegen hatalom szándékai eltérnek a felkelőkétől. Ennek felszámolására jelentős diplomáciai lépésekre vagy katonai fellépésre van szükség. A külföldi hatalom által nyújtott támogatások lehetnek pénzügyi, diplomáciai, ideológiai, politikai, valamint katonai jellegűek, amelyek kiterjedhetnek csapatok kiképzésére, technikai eszközök, fegyverek vagy felderítési adatok átadására is. Amennyiben megállapítható, hogy milyen érdek fűzi a külföldi hatalmat a felkelés támogatásához, úgy sikeresen léphet fel az adott ország vezetése a külföldi hatalom támogatásaival szemben.

A külföldi támogatások második lehetséges formáját a külföldre szakadt emigránsok jelentik. Az emigráns közösségek tagjai körében is megjelennek az óhazában végbemenő események hírei. A közösségek tagjai többnyire vagy szélsőséges módon támogatják a hazájukban kirobbant felkelést, vagy erősen elítélik azt, esetleg éppen a felkelés elől menekültek el hazájukból. A szélsőséges nézeteket valló emigránsok csoportjai gyakran nyújtanak pénzügyi támogatást, fegyvereket szállítanak, önkénteseket toboroznak és szakértői tanácsokkal látják el a felkelőket. Ezek a csoportok politikai kapcsolataik révén jelentős támogatást tudnak nyújtani a felkelés ügyét szolgálva választott új hazájukban is, esetleg a kormány felkeléssel kapcsolatos állásfoglalásainak ellensúlyozására azokat sajátos értelmezésben terjesztik.

Számos egyéb, nem állami szereplő nyújthat segítséget a felkelések számára, bár ezek hatékonysága eltérő. Ezen csoportok gyakran csak nyílt formában támogatják a felkelést abban az esetben, ha a felkelés sikeresnek bizonyul. Ezek két fő kategóriára oszthatók.

Az egyik kategóriába tartoznak azok a felkelői csoportok, amelyek értékes támogatást nyújthatnak egy felkelés résztvevőinek oly módon, hogy további hálózatokkal járulnak hozzá a felkelés sikeréhez, ezáltal a felkelői csoportok egymást támogathatják információval, fegyverrel, pénzeszközzel.

A másik csoportba azok a befolyásos és tehetős személyek tartoznak, akik jelentős anyagi és logisztikai támogatással tudnak segíteni egy felkelést. Ezek a személyek meggyőződésből, vallási alapon, esetleg etnikai alapon motiváltak.

2.2. A felkelés indítéka

Bár a felkelők többsége rendelkezik valamilyen politikai ambícióval, közülük többen eleinte csak apróbb elégedetlenségüknek adnak hangot, ami később egy csoportegyesítő indítékká is válhat. Egy felkelés kirobbantó okai között szerepelhetnek az adott csoport esetlegesen be nem teljesült, meg nem valósult törekvései, vagy az általuk valósnak és megalapozottnak vélt sérelmek, továbbá olyan, jelentéktelennek vélt indok, amelyet az adott felkelői csoport sikerrel tud kiaknázni saját ügye támogatottságának növelése érdekében. Az egyes felkelői csoportok előszeretettel másolják le azon kultúrákat, amelyekből eredeztetik saját ügyüket. Abban az esetben, ha az adott kultúra egységesnek tekinthető, úgy maga az azt adaptáló felkelés is azzá válik. Ha azonban a felkelői csoport tagjai eltérő kulturális rétegekből érkeznek, abban az esetben elmondható, hogy a csoport tagjai közötti kötődés igen laza, és előfordulhat a csoporton belüli szakadás is.

Egy felkelés kirobbantó okai között általában a nacionalizmus, etnikai, törzsi, vallási csoportokon belüli ellentétek sorolhatók fel. További okok között szerepelhet a társadalom egy rétegének kielégítetlen elvárásai. Az „*újkori gyarmatosítással*” szembeni ellenállás. A társadalom meghatározó, vezető pozícióinak elidegenítése, vagy a társadalom egy szeletének perifériára szorítása. Az adott országban állomásozó külföldi haderő jelenléte. Jelentős ok lehet a korrupció, diszkrimináció vagy az elnyomás, továbbá a társadalmi rétegek anyagi lehetőségei közötti szélsőséges eltérések, különös tekintettel azokra az esetekre, ahol a társadalom alsó és felső rétegeit különböző etnikumok képezik.

A felsorolt indokok mellett persze léteznek számos más valós vagy valósnak vélt sérelem, amellyel a felkelő csoportok a társadalom rétegeinek támogatását megszerezhetik, még akkor is, ha azok közvetlenül nem kapcsolódnak a felkelés alapelveihez.

A legtöbb felkelés igyekszik megragadni a hatalmat politikai, gazdasági, társadalmi és katonai célkitűzéseinek elérése érdekében. Általánosan elmondható, hogy a felkelés folyamatosan formálódik, reagál a politikai és a biztonsági környezet változásaira, aminek következtében a felkelés eredeti kirobbantó okai megszűnnek. Ebből adódóan vannak olyan felkelések, amelyek az eredeti céljaiktól eltávolodnak. Új vezetők jelenhetnek meg, akik új nézeteket vallanak, ezáltal a felkelés eredeti céljai megváltozhatnak. A fejlődési folyamat ezen állomásai lehetőséget biztosítanak a felkelés ellen fellépő kormány számára, hogy azokat kihasználják és megkérdőjelezzék a felkelés létjogosultságát, esetleg szakadást idézzenek elő a felkelés követői között.

Az, hogy egy felkelés egy célt képvisel, nem feltétlenül jelenti azt, hogy a felkelés vezetői közt egyetértés van és a felkelő csoportok egységes irányítás alatt állnak. Az események hatására gyakran változhatnak meg az egyes csoportok által képviselt nézetek, különösen akkor, ha egy csoport vezetőjét bebörtönzik vagy likvidálják. Fontos, hogy az ilyen helyzetekre, a csoporton belüli változásokra hatékonyan tudjon reagálni a kormányzat. A kormányzatnak ki kell használnia és

lehetőség szerint a saját hasznára kell fordítania az ilyen eseményeket. A felkelés ellen harcolók által elért kiemelkedő sikerek, vagy a felkelés vezetői által elkövetett tévedések eredményeként a felkelők lojalitása az „ügy” vagy vezetőik iránt megkérdőjeleződhet. A felkelés vezetői közötti nézeteltérések további lehetőséget biztosíthatnak a kormányzat számára, hogy a kialakult helyzetet saját javukra kihasználják. Az egyik legáltalánosabb eszköz az általános amnesztia, esetleg egy nagylelkűnek mondható ajánlat a felkelők irányába. Mindkét eszköz lehetőséget biztosíthat a szervezeten belüli szakadásra, a felkelés további gyengítésére.

Az ellenállás jelentős pénzügyi forrása lehet a szervezett bűnözés, amely jelentősen befolyásolhatja a felkelés által képviselt eredeti álláspont politikai, ideológiai tartalmát. A gazdasági nyereszkedésre irányuló törekvések vagy az önös érdekek érvényesülhetnek. Az ilyen csoportok által a terror, a szervezett bűnözés, a közrend megzavarása, valamint a fegyveres felkelés eszközén keresztül képviselt fenyegetéssel szemben szervezeten, a felkeléssel szemben eszközök segítségével kell fellépnie a kormányzatnak.

A mozgalom által képviselt nézetek tartalmától függetlenül a mozgalom vezetőinek feladata, hogy nézeteiket tolmácsolják az emberek felé oly módon, hogy azok megértsék, elfogadják és higgyenek bennük. A mozgalom által követett ideológiának képviselnie kell mindazokat a nehézségeket, amelyekkel a mozgalom tagjainak naponta szembesülniük kell, valamint e problémák egyetlen lehetséges megoldását, a felkelést. Egy jelentős tartalommal bíró üzenet segítségével a felkelők könnyen tudják mozgósítani a támogatóikat. A nehézségek között olyan indítékok szerepelnek, mint például a vallási alapú üldöztetés, a csoport ellen elkövetett „bűnök”, vallás, az igazság iránti vágy, etnikai törekvések, idegen megszállás alóli felszabadítás reménye. A felkelés résztvevői az ideológia segítségével értik meg helyzetüket, és az biztosítja számukra az iránymutatást az ügyük megoldásához.

Az ideológia mozgatórugói a magyarázatban rejlenek. A konfliktusban részt vevő szereplők mindegyikének szüksége van a meggyőződésre és a magyarázatra. A magyarázat lehet akár egy szervezeti ábra is, amely az összetartó erőt képviseli egy csoporton belül. A csoport múltjára vonatkozó történetek példaként szolgálhatnak arra vonatkozóan, hogy a tettek és azok következményei hogyan kapcsolódnak össze. Gyakran a történelmi példák szolgáltatják az alapját az egyes cselekményeknek, stratégiáknak, valamint annak, hogy a csoport hogyan értelmezi más csoportok tetteit.

A brit fegyveres erők harcszabályzata szerint¹¹ egy felkelés szereplőit öt kategóriába sorolhatjuk. A *felkelés vezetője* adja a felkelés stratégiai iránymutatásait. A felkelés ideológiáját hangoztatja és irányítja a háttérben tevékenykedők munkáját. A hatalmát általában a saját személyes karizmáján keresztül gyakorolja. Egyes felkelések esetében a vezetők pozíciójukat vallási vagy törzsi vezetőként birtokolják.

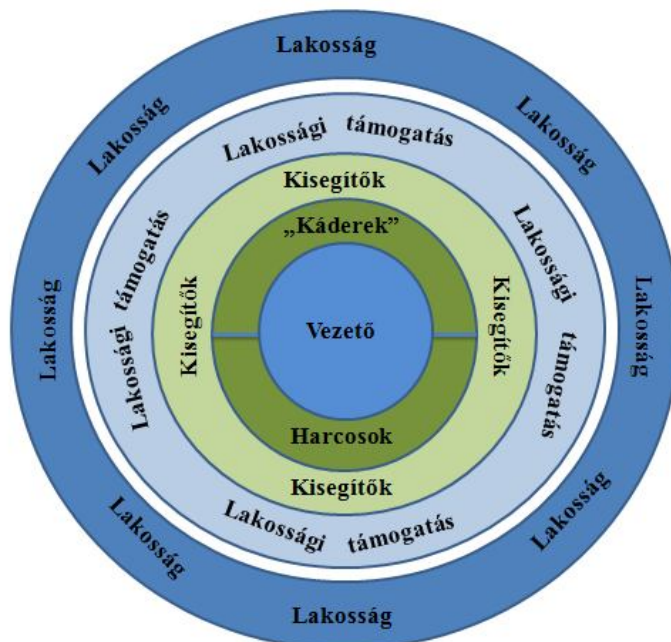
A *harcosok* feladata a fegyveres küzdelmek megvívása, valamint a szervezet számára a biztonság garantálása, a felkelők által ellenőrzött területek biztosítása, az új tagok kiképzése, az anyagi támogatások, fegyverek és fegyveresek eljuttatása a felhasználók számára.

¹¹ British Army Field Manual, Volume 1 Part 10, Countering Insurgency, Army Code 71876, October 2009.

A *politikai és ideológiai „káderek”* alakítják ki a felkelés politikai és ideológiai nézeteit. Ők olyan tevékeny résztvevői a felkelés céljaiért folytatott küzdelemnek, akik gyakran egy önálló politikai tömörülést alkotnak. Végrehajtják a vezető által megfogalmazott iránymutatásokat és eljárásokat. A vallási szélsőségeken alapuló felkelések „káderei” között egyaránt megtalálhatóak a vallási és a spirituális területen jártas tanácsadók.

A felkelés vezetőjének, valamint annak indítékának törekednie kell a *lakosság* lehető legszélesebb körének megszólítására. A felkelés politikai üzenetén keresztül igyekeznek a lakosság támogatását elnyerni. A pártatlanokat a felkelés nem ismeri el és nem is tolerálja, szerintük ezeket az embereket meg kell győzniük vagy rá kell kényszeríteniük az ügyük támogatására. A lakosság támogatása nem csak politikai aspektusból fontos, hanem a logisztikai támogatás felügyelete, valamint hírszerzési szempontból a kapcsolati hálózat és egy biztonsági szűrőfelület kialakítása tekintetében is.

*Kisegítő*knak tekintjük azokat az aktív támogatókat, akik menedékházakat, titkos fegyverraktárakat és ellátmányt, a felkeléssel szembe fordított csapatok tevékenységére vonatkozóan felderítési adatokat, valamint anyagi támogatást biztosítanak a felkelők számára.

1. ábra. *A felkelés szereplői és azok hierarchiája.*¹²
(Szerk.. Béres-Deák Dénes)

¹² British Army Field Manual, Volume 1 Part 10, Countering Insurgency, Army Code 71876, October 2009. pp. 2–6.

Az egyes szervezeti elemek mérete függ a felkelés által alkalmazott stratégiai megközelítéstől. Az összeesküvés jellegű felkelések nem fordítanak nagy figyelmet a harcosok vagy a tömegbázis kialakítására. A katonai jellegű felkelések a politikai káderek szerepét háttérbe helyezik, míg tömegbázisuk kialakítása érdekében inkább a katonai akciókra helyezik a hangsúlyt. A népi felkelések a legösszetettebb jellegűek. Amennyiben az állam „jelenléte” a mindennapokban megszűnik egy adott területen, ott a felkelés szereplői nyíltan tevékenykedhetnek, de ahol folyamatosan vagy időszakosan jelen van az állam, ott a szereplők csak illegálisan tudnak tevékenykedni.

Az előző bekezdésben azokat a kihívásokat mutattam be, amelyet a felkelők jelentenek, a felkelőknek is vannak azonban sebezhető pontjaik, amelyeket a felkelésellenes műveletek résztvevőinek kell kihasználniuk.

A rájuk jellemző sajátosságokból adódóan, a katonai képességek tekintetében, a felkelők hátrányban vannak a hagyományos haderőkkel szemben. Nem rendelkeznek akkora létszámmal, logisztikai biztosítással, felderítési kapacitással, viszont igyekeznek azt a benyomást kelteni, hogy birtokában vannak ezen képességeknek, és szándékukban is áll használni azokat. A biztonsági erőkkel vívott közvetlen fegyveres összecsapás során fennáll annak a veszélye, hogy a felkelők jelentős veszteségeket szenvednek el, továbbá veszítenek a lakossági támogatottságukból.

A felkelés kezdetén a vezetők kísértésbe esnek, készek extrém cselekedet vállalására, amellyel tömegbázist toborozhatnak. A támogatói tömegbázis mobilizálására a felkelők a propaganda és a megfélemlítés eszközeit alkalmazzák. A felkelés elleni hatékony fellépés érdekében a biztonsági erők információs műveleteket folytatnak, hogy kihasználják a felkelők üzeneteiben rejlő következtelenségeket, valamint a túlzott erő alkalmazását.

A felkelők indítékai önmagukban hordozzák a sebezhetőséget. Például, ha egy felkelés doktrínája egy ideológia extrémista fordítására alapul, ugyanazon doktrína lágyabb hangvételű tolmácsolása segítségével a visszájára fordítható. Amennyiben egy hiteles vallási vagy politikai vezető hangoztat ilyen jellegű üzeneteket, az eredmény még szembeötlőbb.

A felkelők számára szükség van egy bázis kialakítására, ahonnan a műveleteiket végrehajthatják. A lakott területtől távol eső bázis hátránya, hogy a lakosság feletti ellenőrzés kialakítása nehézkes, míg a lakott területen lévő bázis könnyen a biztonsági erők célpontjává válik. A szükséges egyensúlyt a felkelők számára meg kell találni oly módon, hogy az előretolt bázisokról képesek legyenek rajtaütéseket végrehajtani, míg a kiképzéseket távoli, rejtett helyeken kell tartani. Egyes bázisok esetében távoli helyek, esetleg más országokban történő telepítése kiváló biztonsági tényezőt jelent, de az ilyen bázisok közötti mozgás nehézkes és kiszolgáltatottá teszi a felkelőket.

A felkelő mozgalmak gyakran kihasználják a gyengén őrzött országhatárok biztosította mozgásszabadságot. Általában nem tudják fenntartani önmagukat a nélkülözhetetlen külső támogatás nélkül, ez testesíti meg napjainkban egy felkelés transznacionális dimenzióját. A felkelők gyakran képezik ki önkénteseiket az egyik országban és folytatják küzdelmeiket egy másikban, de az önkéntesek és az utánpótlás mozgása a két állomás között sebezhető.

Minden felkelés számára szükséges a pénzügyi támogatás megszervezése, s ennek az egyik formáját éppen a szervezett bűnözői csoportok jelentik. A felkelők és a szervezett bűnözés közötti együttműködés felkeltheti a hatóságok figyelmét. A külföldi támogatók által juttatott pénzügyi forrásnak sokszor politikai ára van, amely eltérítheti a felkelés eredeti politikai szándékait, ezzel gyengítve az eredményességet. A biztonsági erők ki tudják használni az ebben rejlő lehetőségeket. Az anyagi eszközök mozgását korlátozó szabályozók és szigorítások felnagyíthatják a felkelők pénzügyi sebezhetőségét. A pénzügyi tranzakciók jelentős felderítési információ-tartalommal bírnak, aminek különösen akkor van jelentősége, ha egy mozgalom külföldről kap pénzügyi támogatást.

A sikeres felkelés záloga a műveletek időzítésének és dinamikájának a felügyelete. A felkelők irányítják a műveleteik kezdetét és befolyásolhatják a műveletek kimenetelét. Egyes felkelések elmulasztották kihasználni a kezdeti lehetőségeiket, más felkelések átengedték a biztonsági erőknek az események tempójának és helyszínének a meghatározását. Ha a felkelők kiengedik kezükből a megfelelő pillanatot, a biztonsági erők átvehetik a kezdeményezést.

Semmi sem demoralizálóbb egy felkelés számára, mint szembesülni azzal a ténnyel, hogy a mozgalomban részt vevő emberek vagy bizalmas külső támogatók elpártolnak tőlük vagy elárulják ügyüket. Habár a biztonsági erőknek lehetőségük van arra, hogy informátorokat toborozzanak a felkelők közül – valamiféle kedvezmény, ellenszolgáltatás ígéretével –, ezeknek az informátoroknak meg kell bizonyosodniuk arról, hogy családjaik és önmaguk biztonsága garantált.

3. A FELKELÉSELLENES MŰVELETEK

Az angol „*counterinsurgency*” (COIN) elnevezés eredetileg egy, az 1960-as években elkészült harmadik világbeli kommunista indíttatású felkelések¹³ leverésére irányuló amerikai politikai és katonai doktrína címében szerepelt.¹⁴ Azért esett az amerikai szakemberek választása a *counterinsurgency*, avagy „*felkelésellenes*” kifejezésre, mivel attól tartottak, hogy a *counterrevolution*, azaz ellenforradalom elnevezés az amerikai lakosság szemében egyfajta hősiességre utal majd a felkelők részéről, és akár szimpátiát is ébreszthet bennük a „*forradalmárok*” irányába.

A felkelés és a hatalom felkelésellenes fellépése közel egyidős az országok és a különböző államformák megjelenésével. A XIX. század folyamán az európai nagyhatalmak hódító és megszálló seregei számtalan esetben találták magukat szemben az ellenük fellépő „*helyi*” katonai és félkatonai szervezetekkel. A megszálló erők ezen ellenállások leverése érdekében igyekeztek a fegyveres felkelőket és a lakosságot egymástól távol tartani, hogy a felkelők ne szerezhessék meg a lakosság támogatását. Ezt gyakran a civil lakosság elszigetelésével, majd ezt követően a felkelők üldözésével és elfogásával valósították meg.

¹³ Ezeket Nyikita Hruscsov volt szovjet pártfőtitkár egyszerűen csak nemzeti felszabadító harcoknak nevezte.

¹⁴ American Heritage Dictionary. <http://www.answers.com/topic/counterinsurgency>; letöltés: 2013. 02. 25.

Ekkoriban a felkelésellenes műveletek elfojtásának egyik fő jellemzője a gyakran brutális és kegyetlen vallatás és kínzás volt. Az 1899–1902 közötti búr háború során a britek internálótáborokat alakítottak ki a civil lakosság elszigetelése érdekében. A II. világháborúban az elnyomó hatalmak gyakran alkalmazták a tömeges kivégzések és megfélemlítések eszközeit a felkelések és az ellenállások leverésére, elfojtására.

A II. világháborút követő években a korábbi gyarmattartó országok egyre gyakrabban találtak saját gyarmataik függetlenségi törekvéseivel, amelyek számtalan esetben torkolltak felkelésbe. Ezek közé tartozik többek között az 1948–1960 közötti maláj lázadás, valamint a franciák által vívott felkelésellenes műveletek Indokínában és Algériában.

„A legtöbb felkelésellenes műveletet nem a külföldi katonai erők nyerik meg vagy veszítik el, hanem a saját hazai biztonsági erők.”¹⁵ A hazai biztonsági erők minőségi mutatói jelentős szerepet játszanak egy adott felkelésellenes művelet megnyerésében. A műveletek sikeres megvívása érdekében nem elegendő csak az aszimmetrikus hadviselésre berendezkedett külföldi erők szerkezeti felépítését adaptálni, de biztosítani kell a saját biztonsági erők megfelelő kiképzése mellett a hatékony kormányzati munka kialakításának lehetőségét is.

A hatékony biztonsági erő kialakítására és kiképzésére azért is fontos nagy hangsúlyt fektetni, mert a külföldi erők mandátuma egyszer csak lejár, a csapataikat kivonják a területről, és onnantól kezdve a rend és az alkotmányosság betartatásának feladata teljes mértékben a helyi biztonsági erőkre hárul. A külföldi katonai erőkre a helyi lakosság gyakran megszállóként tekint, és ez a tény jelentősen gátolja az adott művelet sikerességét. A helyi erőknek emellett megvan az a nagy előnye a külföldi erőkkel szemben, hogy alaposabb ismeretekkel rendelkeznek a területről és a lakosságról, ezért könnyebben hozzájuthatnak a kívánt információhoz.

A brit hadsereg által kiadott doktrína alapján a felkelésellenes műveletek meghatározása magában foglalja *„mindazon katonai, rendőri, politikai, gazdasági, pszichológiai és civil cselekedetek összességét, amelyek a felkelés leverésére irányulnak, miközben törekednek a probléma gyökerének felszámolására is. A felkelésellenes műveletek sikeres megvívása érdekében figyelembe kell venni a kialakult elégedetlenség gazdasági, szociális, kulturális és biztonsági okait is.”¹⁶*

3.1. A felkelésellenes műveletek megvívásának alapelvei

A felkelésellenes műveletek megvívására irányuló doktrínák a megszerzett tapasztalatokra épülve folyamatosan változnak és adaptálódnak a kor kihívásainak megfelelően. A sikeresen levert maláj felkelés szolgált például a brit csapatok számára közel negyven éven keresztül a felkelésellenes műveletek megvívásában, de az észak-írországi műveletek tapasztalatai alapján szükségessé vált a módszerek átgondolása és átdolgozása.

¹⁵ National Defense Research Institute, Counterinsurgency in Afghanistan, 2008. p. 9.

¹⁶ British Army Field Manual, Volume 1 Part 10, Countering Insurgency, Army Code 71876, October 2009. p. 12., 1-6.

Az iraki és az afganisztáni szerepvállalásból adódóan a brit haderő ráébredt, hogy egy sikeres expedíciós művelet megvívása érdekében egy sokkal általánosabb megközelítésre van szükség. Ebből adódóan a brit haderő megfogalmazása szerint napjaink felkelésellenes műveleteinek alapelvei sorrendben a következők:

3.1.1. A politikai cél elsőbbsége

A médiában megjelenő információknak köszönhetően napjaink átlagemberében joggal élhet az a tudat, hogy a felkelésellenes műveletek legjellemzőbb alkotóelemei a katonai műveletek. Ezzel ellentétben a valóság az, hogy az események megközelítőleg 80%-a politikai jellegű és a katonai műveletek csak a fennmaradó 20%-ot teszik ki.¹⁷ Ezen számadatok tükrében kijelenthetjük, hogy a politikai célok minden mással szemben elsőbbséget élveznek és a katonai műveletek célja a legitím politikai célok támogatása.

A politikai irányelvek egyfajta útmutatóul kell, hogy szolgáljanak a teljes felkelésellenes művelet számára. Ebből adódóan fontos a politika bevonása a tervezés, a felkészülés, a végrehajtás és az értékelés szakaszaiba. A katonai műveletek sikere akár ellentétes eredményhez is vezethet, ha azok nem egy politikai cél vagy eredmény érdekében kerülnek végrehajtásra. A katonai parancsnokok részéről elvárt, hogy a csapataik által végrehajtott katonai műveletek inkább támogassák, semmint hátráltassák a kívánt politikai egyezség kialakulását.

3.1.2. Az erőfeszítések összehangolása

Egy felkelés ellen abban az esetben képes sikeresen fellépni a kormány, ha a felkelés leverésére hivatott összes szervezet, beleértve a helyi biztonsági erőket, a külföldi katonai csapatokat és a nem kormányzati szerveket is, mind a közös cél érdekében, összehangoltan tevékenykednek. Ez legegyszerűbben egy közös cél, irányvonal kijelölésével érhető el, amely biztosítja a politika prioritását. Ennek hiányában a kormány és az azt támogató szervezetek képtelenek lesznek hatékonyan alkalmazni a rendelkezésükre álló eszközeiket. A különböző kormányzati és egyéb szervezetek között folyamatos egyeztetésre és együttműködésre van szükség annak érdekében, hogy terveikkel és tevékenységükkel ne hátráltassák egymást.

A kormány részéről fontos, hogy a művelet kezdetén kidolgozzon egy tervet, amely mentén megvalósítja célkitűzéseit. Ezen terv hiányában nemcsak magának a kormánynak lesz nehéz sikereket elérnie a felkelőkkel szemben, de a műveletekbe bevont koalíciós partnerek sem tudják, hogy milyen iránymutatás alapján tevékenykedjenek.

3.1.3. Az emberi környezet ismerete

A felkelésellenes tevékenység nagymértékben függ az emberi tényezőktől, ebből adódóan fontos, hogy a felkelések sikeres rendezése érdekében mind a kormány, mind a biztonsági erők, valamint a rendezésben érintett szervezetek alaposan ismerjék a konfliktusban érintett lakosságot. Ehhez szükség van a társadalomtudomány, a politikatudomány, a földrajz, a regionális tanulmányok, valamint a nyelvészet és a felderítés területeinek összefogó tanulmányozására.

¹⁷ David GALULA: Counter Insurgency Warfare, Theory and Practice. p. 63.

Az emberi környezet megismerésébe beleszámítanak az egyes emberek, a vezető szerepet betöltő egyének, a társadalom egyes csoportjai, valamint a régió által gyakorolt behatások is. A biztonsági erők katonái számára fontos, hogy tisztában legyenek az őket körülvevő emberi tényezőkkel, hogy erőfeszítéseik eredményre vezessenek. Ennek elmulasztása esetén a katonák könnyen kerülhetnek összetűzésbe a helyi lakossággal.

A koalíciós erők katonái számára elengedhetetlen, hogy kommunikálni tudjanak a helyi lakosság tagjaival, hogy az esetlegesen fennálló kulturális különbségeket át tudják hidalni. Természetesen a legfontosabb tárgyalások és egyeztetések tolmács segítségével történnek, de az egyszerű utasításokat és figyelmeztetéseket ismernie kell a katonáknak, hogy a kialakult helyzeteket uralni tudják és elkerülhessék a félreértéseket.

A katonáknak ezen kihívásokon túl tisztában kell lenniük a tágabb értelemben vett politikai fejleményekkel, amennyiben a végrehajtott feladataikkal a helyi kormány szándékait és törekvéseit igyekeznek szolgálni. Ezzel párhuzamosan a katonáknak tisztában kell lenniük a felkelők politikai szándékaival és törekvéseikkel, hogy megjósolhassák, előrevehessék a felkelők által végrehajtható cselekményeket, alátámaszthassák a kormány elképzeléseit. Ez a legalsóbb szinten található szervezeti egység tagjaival szemben is elvárt követelmény, mivel a harcászati szintű események is kiválthatnak hadászati szintű eredményeket. A hadviselés szintjeinek összemosódása, az összecsapás lehetősége, valamint a média állandó jelenléte együttesen biztosítják azt, hogy a harcászati szinten bekövetkező események nem kívánt stratégiai hatást váltsanak ki.

3.1.4. A lakosság biztosítása

A felkeléssel szembeni műveletek középpontjában minden esetben a helyi lakosság védelmének biztosítása kell, hogy álljon és nem a felkelők elfogása, semlegesítése. A tapasztalatok azt mutatják, hogy amíg a helyi lakosság nem érzi magát biztonságban, addig nem áll a saját kormánya oldalára és nem működik együtt a biztonsági erőkkel, ezáltal elzárva azokat az értékes felderítési információktól, amelyek elengedhetetlenek a felkelések kezelésében. A felkelés elleni fellépés kezdetén a biztonsági erőknek törekedniük kell arra, hogy megválasszák a lakosság biztonságának növelése és a felkelők felkutatása közötti helyes arányt. Ez az arány természetesen fokozatosan változhat annak függvényében, ahogyan a helyi lakosság a saját kormánya oldalára áll, és növekszik a megbízható és jól használható felderítési adatok aránya. Ettől függetlenül természetesen a biztonsági erőknek minden alkalmat meg kell ragadniuk a felkelők semlegesítésére, de folyamatosan szem előtt kell tartaniuk az elsődleges célt, vagyis nagyobb biztonságot kell garantálni a helyi lakosság számára.

A biztonsági erők folyamatos jelenléte és az általuk végrehajtott műveletek együttesen biztosítják a hatékony kormányzati fejlődést az adott területen. Ez megköveteli, hogy a biztonsági erők megfelelő létszámban és erővel legyenek jelen a lakosok között. Kezdetben a nagyobb jelentőséggel bíró, fejlettebb településeken kell megszilárdítani a biztonsági erők jelenlétét, mivel az ilyen területeken elért eredmények sokkal kézzelfoghatóbb bizonyítékai a biztonság fokozódásának.

A kulcsfontosságú települések védelmére irányuló törekvések lehetőséget biztosítanak az adott kormány számára, hogy megmutassa saját erejét és elnyerje a lakosság támogatását.

Miután a biztonsági erők ellenőrzésük alá vontak egy területet, azt a későbbiekben folyamatosan biztosítaniuk kell, elkerülvén, hogy a felkelők ismét visszaszivárognak és esetlegesen megbüntessék azokat, akik a biztonsági erőkkel együttműködtek. A lakosság védelmének biztosítását követően megindulhat a térségben a fejlődés és a politikai egyeztetés.

3.1.5. A felkelő közömbösítése

A felkelő semlegesítésére a biztonsági erők fizikai és pszichológiai eszközöket egyaránt alkalmazhatnak. A műveletek célja a felkelők cselekvési szabadságától és a lakosság befolyásolási lehetőségeitől való megfosztása. A feladat lényege a megbékélésre hajlandó és az arra alkalmatlan felkelők, felkelői csoportok elválasztása egymástól. A megbékélésre hajlamos felkelők a továbbiakban politikai eszközök segítségével folytatják küzdelmüket, míg az arra alkalmatlan felkelőket a biztonsági erők katonai erővel semlegesítik. A kutató-felszámoló műveleteik során a biztonsági erők célzott csapást mérnek a felkelőkre azok elrettentése, megzavarása, kiűzése vagy bomlasztása céljából.

A felkelők semlegesítése során az elsődleges cél a felkelők legyőzése saját területeiken a lakosság meggyőzése, a terület fejlesztése útján. A katonai sikerek nem lehetnek teljesek, ha az adott terület felett nem sikerül visszaállítani a kormányzat fennhatóságát.

A felkelők semlegesítését vagy a befolyásuk megszüntetését követően a kormányzatnak törekednie kell arra, hogy olyan intézkedéseket hozzon, amelyekkel megakadályozhatja a felkelők visszatérését, illetve a felkelés újbóli kirobbanásának lehetőségét. A felkelői csoportok utolsó maradványainak felszámolása időt vesz igénybe.

3.1.6. A lakosság támogatásának elnyerése és fenntartása

A felkelésellenes műveletek sikeres megvívásának kulcsa a lakosság támogatásának elnyerése és megtartása. Ezen keresztül érhető el a kormányzat elfogadottságának, egyben a törvényességnek a kialakítása. A műveletek sikeressége egyenes arányban áll a kormányzat elfogadottságának mértékével. A koalíciós erők által végrehajtott műveletek pozitív eredményei hatással vannak a lakosság túlnyomó többségére, ami azt sugallhatja, hogy a kormányzat sikeresen érvényesíti szándékait.

A lakosság támogatásának elnyeréséhez az egyik legalapvetőbb eszköz a biztonság megteremtése, ám ez önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a lakosság elfogadja és támogassa kormányát. Magának a lakosságnak kell választania aközött, hogy mit tudnak ajánlani a felkelők és mit a kormány politikai, társadalmi és gazdasági tekintetben. A támogatás elnyeréséhez a kormánynak jobb életfeltételeket kell ajánlania mindenki számára. A kormánynak azt az üzenetet kell továbbítania a lakosok irányába, hogy a biztonság megteremtésére irányuló erőfeszítések megérik a fáradozást.

A felkelők saját sikereik érdekében nem engedhetik meg, hogy a biztonsági erők elválasszák őket legfőbb támogatói bázisuktól, a lakosságtól. A felkelők számára a lakosság biztosítja az alapvető ellátást, a felderítési adatokat, valamint az „*utánpótlást*”. A felkelést támogató szervezetek többnyire beágyazódnak a társadalomba, ahonnan kontrollálni tudják a lakosságot, képesek végrehajtani saját információs műveleteiket és biztosítani tudják az utánpótlást a felkelők számára. Ebből adódóan a támogatói szervezetek felszámolása jelenti az elsődleges feladatot a biztonsági erők számára egy adott településen belül.

A felkelők pszichológiai módszerekkel történő elválasztása a támogatói bázistól az egyik legösszetettebb feladat, amit megfelelő körültekintéssel és szakértelemmel kell végrehajtani, mivel viszonylag csekély mellékhatással hosszú távon is hatékony eredményt képes biztosítani.

A katonai célok eléréséhez csak a szükséges és indokolt nagyságú erőt célszerű alkalmazni, ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy a nem megfelelően megválasztott erő nagysága veszélybe sodorhatja a katonákat és az általuk védett civil lakosokat is. Nincs meghatározott képlet az erő nagyságának meghatározására. Hogy mikor és mekkora erőt kell alkalmazni, azt minden esetben az adott parancsnoknak kell eldöntenie az aktuális körülmények figyelembevételével.

Az egyik legnagyobb kihívás, amivel a biztonsági erőknek szembe kell nézniük, az az, hogy a felkelők a civilek között keresnek menedéket és őket alkalmazzák pajzsként függetlenül attól, hogy támogatják-e a felkelőket vagy sem. A felkelők tudatában vannak annak és igyekeznek is kihasználni azt a dilemmát, hogy hogyan tudja alkalmazni a kormány a biztonsági erőket a lakosság sorai között megbúvó felkelőkkel szemben, miközben a lakosság védelme az elsődleges cél. Ezt a helyzetet harcászati szinten megoldhatja egy alegység egy tüzelőállás megsemmisítésével vagy egy felkelők által használt rejtékhely felszámolásával, de ha a lakosság túlzottnak ítéli meg az erő alkalmazásának mértékét, akkor akár el is távolodhat a kormánytól. Különösen igaz ez az olyan országok esetén, ahol erők a családi és a törzsi kötelékek, illetve az egyén vagy a család becsülete kiemelt jelentőségű. Ezekben az országokban gyakran előfordul, hogy egy családtag megölése, vagy vele szemben tanúsított sértő magatartás eredményeként a család egyes tagjai csatlakozhatnak a felkelőkhöz. A dilemma másik részét képezi az a tény, hogy a biztonsági erőknek állandóan törekedniük kell arra, hogy képesek legyenek folyamatosan kontrollálni a helyzetet, demonstrálni tudják ebbéli képességüket és hitelesek maradjanak a lakosság szemében, különben a gyengeség legapróbb jele is elbátortalaníthatja a még el nem kötelezett lakosokat.

3.1.7. A törvények tiszteletben tartása

A biztonsági erőknek minden esetben törekedniük kell arra, hogy tevékenységüket törvényes keretek között hajtsák végre. Ellenkező esetben súlyos, gyakran beláthatatlan következményekkel járhat a törvények figyelmen kívül hagyása. A törvények tiszteletben tartása elősegíti a jogállamiság megteremtését, amely a felkeléssel szembeni műveletek egyik célja, egyben fontos eleme a kormány legitimitációjának fenntartására. Természetesen a felkelők igyekeznek megragadni minden lehetőséget, hogy a kormány és a biztonsági erők legitimitását aláássák, illetve cselekedeteikkel kiprovokálják a biztonsági erők túlzott reakcióját.

3.1.8. Hosszú távú célok megfogalmazása

A tartós siker elérése érdekében az adott kormánynak kellőképpen hosszú távú célokkal kell rendelkeznie, amelyek biztosítják a lakosság gazdasági és társadalmi fejlődését, emellett sikeresen felszámolják, de legalább elfojtják a felkelés kirobbanásának politikai indítékait.

3.1.9. Alkalmazkodni az új kihívásokhoz

Történelmi tanulságok szerint, ha egy haderő sikeresen kíván fellépni egy felkelés visszaszorításában, akkor képességeit és módszereit gyorsan és folyamatosan hozzá kell igazítani az adott felkelés során előállt kihívásokhoz. Hagyományos tekintetben a felkelők számítanak a gyengébb félnek a kormányerőkkel szemben, ennek megfelelően sokkal inkább alkalmazkodóképesek. Folyamatosan keresik a technológia megszerzésének és alkalmazhatóságának lehetőségét, hogy kihasználhassák a biztonsági erők korlátait, szokásait, valamint fegyverzetének és eljárásainak hiányosságait. A biztonsági erők ezzel a harcmodorral szemben csak akkor tudnak sikeresen fellépni, ha képesek hatékonyan alkalmazkodni az új kihívásokhoz. Ennek eléréséhez folyamatosan képezni kell a csapatokat, amelyeknek képesnek kell lenniük a tanultak gyakorlatban történő alkalmazására a mindennapi műveletek során, valamint folyamatosan követni kell az eseményeket és elemezni a felkelők módszereiben beállt változásokat.

A felkeléssel szembenes műveletek igen összetettek, ami komoly kihívást jelent mind a kormányzat, mind a biztonsági és a koalíciós erők számára. Az ilyen műveletek dinamikája igen gyors, a változások rövid időn belül mennek végbe, ezért a biztonsági erők részéről elvárt a nagyfokú éberség és nyitottság a felkelők elleni sikeres fellépés érdekében. Mint azt Stanley A. McCrystal tábornok is megfogalmazta iránymutatásában,¹⁸ a felkeléssel szembenes műveletek sikeres megvívásának középpontjában a lakosság áll. A lakosság megnyerése és védelme jelenti a művelet sikerességét.

4. ÖSSZEGRÖZÉS

A XX. század második felében a háborúk jellege jelentős mértékben megváltozott és annyira átalakult, hogy azokat a hagyományos értelemben vett háború meghatározásával már nem lehetett körülírni. A II. világháborút követően zajló nem hagyományos jellegű háborúk során a konvencionális háborúkat magas szinten megvívni képes hadseregek sorra szenvedtek vereséget a gyengén felszerelt és kiképzett, laza szervezettségű felkelőktől.

Míg Clausewitz a döntő ütközet kicsikarásának fontosságát hangsúlyozta, addig a nem hagyományos jellegű háborúk elmélete a hosszan elhúzódó, gyakorlatilag véget nem érő műveletekre helyezi a hangsúlyt, amelyekben a frontvonalak nem láthatóak pontosan, és ezáltal a háború menete sem ellenőrizhető.

¹⁸ Stanley A. McCrystal tábornok, ISAF-parancsnok: ISAF Commander's Counterinsurgency Guidance. 2009. 08. 25.

A nem hagyományos jellegű háború lényege az, hogy a háború szorosan összekapcsolódik a társadalmi élet teljes területével, a politikával, a gazdasággal, az iparral, és ily módon egy igen széles népi ellenállásra épül.

A nem konvencionális háborúk egyik jellegzetes fajtája a nemzeti felszabadító háborúk részeként jelentkező gerillaháború, amely lassan őrli fel az ellenséget. A hagyományos harcászattal ellentétben nem az erők összevonására, hanem annak átgondolt széttagolására helyezi a hangsúlyt. A gerilla harcmodor tevékenységének fő jellemzője, hogy folyamatosan zaklatja az ellenséget, annak utánpótlási vonalait rendszeresen támadja, továbbá a lélektani hadviselés különféle eszközeit alkalmazza annak érdekében, hogy a szemben álló felet állandó készenlétben tartsa, hogy az ne tudja, mikor és milyen módon éri támadás.

A másik fajtája a felkelés, amely céljai elérésének módjától függően gyakran alkalmazza a gerilla-hadviselés által alkalmazott módszereket. A felkelések célja legtöbbször a politikai és azzal együtt a gazdasági hatalom megszerzése, hogy az elszenvedett vélt vagy valós sérelmeket kezeljék. Ennek érdekében a felkelések vezetői minél szélesebb tömegbázis kialakítására törekcszenek „*ügyük*” legitimizálása és ezzel együtt a hatalmat kezükben tartók elűzése érdekében.

Az aszimmetrikus harcmodort követő irreguláris csapatok ellen reguláris módon fellépő hadseregek sorozatosan vereséget szenvedtek. Ez szemléletváltást követelt meg a katonai vezetőkötől és új stratégiák kidolgozását tette szükségessé. Kezdetben a katonai erő és a jelenlét fokozására helyezték a hangsúlyt, de később – a kizárólagos katonai megoldás mellett – megjelentek a polgári lakosság védelmének fontosságát hangsúlyozó tényezők is.

Az irreguláris csapatok felszámolása komoly kihívást jelent a hagyományos katonai szervezetek számára, mivel az a klasszikus katonai módszerekkel nem hajtható végre. Miután a felkelők nem hordanak egyenruhát, így gyakran nehéz megkülönböztetni őket a civil lakosokötől, ezért az államhatalom gyakran az ártatlan polgári lakosokra sújt le, mert őket tartják a gerillák és a felkelők rejtegetőinek.

Ez a módszer azonban gyakran a kívánt hatás ellenkezőjét váltja ki a lakosság körében és inkább felerősíti a tömegek szimpátiáját a hatalom által üldözöttek iránt. Nagyobb sikert érhet el az a hatalom, amely felismeri a lakossági támogatás megszerzésének fontosságát és nem hagyja, hogy azt a felkelők tegyék meg. Minden sikeres felkelésellenes művelet középpontjában a lakosság áll és ugyanez igaz a sikeres felkelésekre is. A felkelők és a kormányoldal közül annak nagyobb az esélye a sikerre, amely fél bírja a civil lakosság támogatását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AAP-6, NATO Glossary of Terms and Definitions 2012., 2. kiadás.
<http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/aap6/AAP-6.pdf>; letöltés: 2013. 02. 20.
- American Heritage Dictionary.
<http://www.answers.com/topic/counterinsurgency>; letöltés: 2013. 02. 25.
- BÉRES János ezredes:
Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei.
Doktori PhD értekezés, ZMNE, Budapest, 2008.
- Boaz GANOR: Defining Terrorism:
Is One Man's Terrorist Another's Freedom Fighter?
<http://www.ict.org.il/ResearchPublications/tabid/64/Articlsid/432/currentpage/1/Default.aspx>; letöltés: 2013. 03. 08.
- British Army Field Manual, Volume 1 Part 10, Countering Insurgency, Army Code 71876, Octobre 2009.
- David GALULA: Counter Insurgency Warfare, Theory and Practice.
Frederick A. Praeger, 1964. 143 p. ISBN 0-275-99269-1
- Dr. Steven METZ – Dr. Douglas V. JOHNSON II.:
Asymmetry and U.S. Military Strategy: Definition, Background, and Strategic Concepts. 2001. január. ISBN 1-58487-041-9
- Dr. SZTERNÁK György – Dr. KISS Zoltán László:
Vázlat a terrorizmus szociológiai aspektusainak vizsgálatához.
In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 2005/3. szám. pp. 98–127.
- Hadtudományi Lexikon.
Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. ISBN 963 04 5226 X
- Joint Publication 1-02, DoD Dictionary of Military and Associated Terms,
2010. november 8.
- Katonai Kislexikon.
HM Hadműveleti és Kiképzési Csoportfőnökség, Budapest, 2004.
- NATO Public Diplomacy Division, 2010., NATO 2020: Assured Security;
Dynamic Engagement, 17 May 2010.
- PORKOLÁB Imre: A különleges műveleti erők szerepe az aszimmetrikus
kihívásokból adódó katonai feladatok tükrében, különös tekintettel a
nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem tükrében.
Doktori PhD értekezés, ZMNE, Budapest, 2008.
- Seth G. JONES: Counterinsurgency in Afghanistan.
National Defense Research Institute, 2008. ISBN 978-0-8330-4133-3
- Stanley A. McCRYSTAL tábornok, ISAF-parancsnok:
ISAF Commander's Counterinsurgency Guidance, 2009.

DR. RESPERGER ISTVÁN EZREDES

KIS HÁBORÚK NAGY HATÁSSAL. A XXI. SZÁZAD FEGYVERES KONFLIKTUSAI, A TERRORIZMUS ÉS AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS JELLEMZŐI

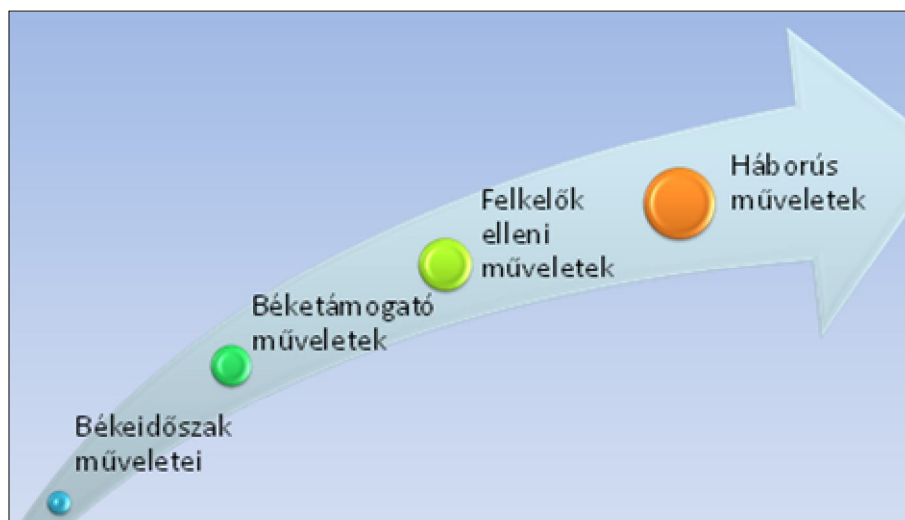
„A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.”

Prof. Dr. Kőszegvári Tibor

BEVEZETÉS

Ami nem béke, az háború. Ami nem béke, az háború? Ami a békétől eltér, az még nem háború. A jelenkor fegyveres konfliktusaiban a politikai cél a háborúval elért akaratérvényesítés, a katonai cél az egyes csaták megnyerése.

A hadviselés jelenlegi spektruma a kockázatok és a fenyegetések halmazából, a fenyegetésrészről kiindulva a következők lehetnek: politikai nyomásgyakorlás, katonai képesség visszavetése, egy adott ország területének részleges megszállása, teljes megszállása, népiptás. A túlélési tőrésatár a részleges megszállás és a politikai vezetés megdöntése között húzódik. A XXI. század fegyveres konfliktusaira jellemző, hogy a politikai és a katonai célok érdekében korlátozott vagy teljes célok megvalósulását tűzik ki. A tanulmány célja, hogy bemutassa a XXI. század fegyveres konfliktusainak hatását a hadtudományra, az elméleti kutatók fontosabb művein keresztül is.

1. ábra. A konfliktusok spektruma az erőszak fokozódása
(Szerk.: Dr. Resperger István)

Alapvetően megállapítható, hogy a jelenkor fegyveres konfliktusainak erőszak-sorrendjét – a békeidőszakból kiindulva – a béketámogató műveletek, a felkelők elleni műveletek és a háborús műveletek határozzák meg. (1. ábra.)

1. ALAPVETÉSEK A TERRORIZMUSRÓL ÉS AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉSRŐL

1.1. A terrorizmus jellemzői napjainkban¹

Carl von Clausewitz megfogalmazása szerint: „*A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket akaratunk teljesítésére kényszerítsük.*”² Akkor a terrorizmus hasonló analógiára: **A terrorizmus a terroristák (egyének vagy csoportok) által, politikai célok elérése érdekében főként a polgári lakosságon, erőszakos eszközökkel folytatott tevékenysége, abból a célból, hogy akaratukat az ellenfélre kényszerítsék.**

A terrorizmus elleni küzdelem problémakörével foglalkozó hazai és külföldi szakértők 1972-től számolnak a nemzetközi terrorizmussal. Az 1972. évi müncheni nyári olimpiai játékokon a „Fekete Szeptember” elnevezésű palesztin terrorszervezet egy akciócsoportja megtámadta az izraeli olimpiai csapat szállását, majd két sportolót megölve a többi tússzal a fürstenfeldbrucki repülőtéren tűzharcba keveredett az ellenük bevetett német rendőrökkel és katonákkal, akik öt terroristát lelőttek, hármat pedig elfogtak. A túszul ejtett izraeliek mind a kilencen meghaltak a rosszul megtervezett és kivitelezett akció során. (A támadás összesen tizenegy izraeli sportoló és kísérő, öt palesztin terrorista és egy német rendőrtiszt halálát okozta.) Ez a tragikus esemény hívta fel a világ közvéleményének és a kormányok többségének a figyelmét a terrorizmus óriási veszélyére és nemzetközivé válására, hiszen Németországban, a világ élsportolójának találkozáján öltek meg palesztin terroristák izraeli állampolgárokat.

A következő fordulópontra a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben az al-Kaida 2001. szeptember 11-i, New York-ban és Washingtonban is hatalmas áldozatokat követelő terrortámadása volt. Ezt követően a nemzetközi szereplők hozzáállása a terrorizmushoz nagyot változott. A moszkvai színházban és a metróban, Csecsenföldön, Oszétiában, Beszlán városában, a madridi pályaudvaron, Londonban, Egyiptomban, Szaúd-Arábiában, a Fülöp-szigeteken, Afganisztánban, Törökországban, Izraelben, Indiában és Indonéziában, valamint Afrika és Latin-Amerika számos országában 2001. szeptember 11-e után elkövetett, egyre nagyobb számú és egyre több áldozatot követelő terrortámadások világossá tették a döntéshozók előtt az új típusú terrorizmus fokozódó veszélyét és az ellene történő határozott fellépés fontosságát, szükségességét. A haladó világ politikusai egyetértettek abban, hogy ennek a fellépésnek határozottnak, gyorsnak, összehangottnak és eredményesnek kell lennie.

A múltban alkalmazott erők, eszközök és eljárások nem tudták meggátolni a nemzetközi terrorizmus akcióit és az újabb akciók előkészítését. Tehát új, jobban felkészült erők, új és hatékonyabb eszközök, új és sikeresebb harci eljárásokra van szükség az ellene való küzdelemben.

¹ KŐSZEKVÁRI Tibor – RESPERGER István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai. p. 50.

² CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról. I. kötet. p. 37.

A biztonsági fenyegetések egyik legveszélyesebb kategóriája a „széteső államok”. Ez azt mutatja, hogy az ország központi vezetése, államhatalma felbomlik, nem egyedül uralja az erőszak monopóliumát, nem képes többé megvédeni a polgárait, nem képes a biztonságot és a stabilitást garantálni. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy egyes országoknak 2030-ra mekkora esélyük van az állami hatalom megtartására. Egyes országok esetén a nemzeti-vallási ellentétek, a polgárháborúk, a fegyveres konfliktusok és az atomfegyverek birtoklása tovább élezi a helyzetet.

1. táblázat

A széteső államok sorrendje 2008-ban és 2030-ban³

Sorrend	2008	2030	Megjegyzés
1.	Burundi ⁴	Szomália ³	<p>A szétesés folyamatát erősítő tényezők:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Polgárháború, terrorizmus; 2. Atomfegyvert birtoklása; 3. Kalóztevékenység; 4. Vallási-etnikai ellentétek; 5. Humanitárius katasztrófa.
2.	Jemen ⁴	Burundi ⁴	
3.	Szomália ³	Jemen ^{1,4}	
4.	Afganisztán ¹	Uganda ⁴	
5.	Uganda ⁴	Afganisztán ¹	
6.	Mali ⁴	Mali ⁴	
7.	Kongói Demokratikus Köztársaság ⁴	Kongói Demokratikus Köztársaság ⁴	
8.	Kenya ⁴	Kenya ⁴	
9.	Haiti ⁵	Nigéria ⁴	
10.	Banglades	Pakisztán ^{2,4}	
11.	Pakisztán ^{2,4}	Csád ⁴	
12.	Etiópia ^{4,5}	Niger ⁴	
13.	Nigéria ⁴	Haiti ⁵	
14.	Niger ⁴	Etiópia ^{4,5}	
15.	Csád ⁴	Banglades ⁴	

(Szerk.: Resperger István)

³ Global Trends 2030: Alternative Worlds, a publication of the National Intelligence Council. p. 18.

A kutatók az első főbb ütközéspontként említik az egy főre jutó földterület nagyságát. Míg a Föld területéből Kr.e. 7000-ben 15 km² állt egy személy rendelkezésére, addig ez a terület ma 0,043 km²-re csökkent.⁴

A különböző népcsoportok, nemzetiségek, vallási csoportok sokszínűségét jól jellemzi a következő egyszerűsített példa. Ha a világ egy százfős falu volna, akkor abból:

- hetvenen lennének nem fehér bőrűek;
- hetvenen nem tudnának olvasni;
- ötvenen szenvednének alultápláltságtól;
- csak egynek lenne felsőfokú végzettsége;
- hetvenen lennének nem keresztények.⁵

A vallási fanatizmusból adódó problémákat az iszlám fundamentalizmus térnyerésével ábrázolhatjuk a legjobban.⁶ A modern iszlám irányzatok útkeresése mellett civilizációjuk négy fő előretörési irányát kell a többi kultúrának figyelembe vennie.

Az első az egykori Szovjetunió déli területén lévő országokban, ezen belül főként a Kaukázus népeire, valamint Kazahsztánra vonatkozik. A másik jelentős terjeszkedési irány Észak-Afrika, ahol a terrorista akciók száma és intenzitása, valamint a lakosság iszlamizációja erősödött fel. Ennek a fő iránynak a mellékága lehet az Afrika déli területeire történő erőszakos vagy kulturális, vallási behatolás lehetősége. A harmadik irányt az Európában diaszpóraszerűen letelepedő muszlim közösségek jelentik. A negyedik India, Indonézia irányában erősödik a közeljövőben.

⁴ KŐSZEGVÁRI Tibor: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát veszélyeztető tényezők. p. 32. Vö: Weißbuch p. 33.

⁵ SHEENEN, John J.: A XXI. század biztonságpolitikája. p. 12.

⁶ Adatok az iszlám világ népességéről: A világ lakosságának 22,74%-a és minden ötödik fegyverben tartott katona muszlim, a hívők száma egyes források szerint megközelíti a 2 milliárd főt. Becslések szerint Európa teljes területén ma 42,7 millió muszlim él, ezen belül az Európai Unió 27 tagállamában 20,4 millió. Annak ellenére, hogy az arabság létszáma folyamatosan növekszik, a növekedés üteme lelassult, értéke 2010-ben „mindössze” 1,78% volt, szemben a '80-as évek 3–3,5%-os átlagával. A népességrobbanás az arab világban is lezajlott és a XX. század utolsó évtizedére leállt. Az arab népesség túlnyomórészt fiatalokból áll: a 15 év alattiak aránya átlagosan 30% körül mozog, nem ritkán meghaladja azt (bár ez az arány az 1990-es évek elejéig még 45% körül mozgott). A 15–65 év közötti korosztály aránya 2010-re elérte a 64%-ot. Ennek megfelelően az arab társadalmakban a 65 év feletti aránya viszonylag alacsony: 4,5%. A világ kőolajtartalékának jelentős részével rendelkeznek: a tartalék 57%-ot, a felhasználásuk csak 3–4%-ot tesz ki.

PROBÁLD Ferenc (szerk.): Afrika és a Közel-Kelet földrajza. p. 278.; ROSTOVÁNYI Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról? p. 239.; KENNEDY, Paul: A XXI. század küszöbén. pp. 390–397.; Officina Világévkönyv 94/95. pp. 15–517.; The Military Balance 2001/2002. pp. 200–265.; N. RÓZSA Erzsébet: Demográfia, migráció, urbanizáció – a globalizáció „politikamentes” folyamatai. Az arab társadalom az „arab tavasz” előestéjén. pp. 72–83.; The World Factbook – Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html>; letöltés: 2013. 05. 15.

2. ábra. Az iszlám vallás főbb törekvési irányai⁷

2. táblázat

Muszlimok száma a nyugat-európai országokban⁸

Ország	Összlakosság (millió fő)	Muszlimok száma (ezer fő)	Muszlimok aránya az összlakossághoz viszonyítva (%)
Németország	81,14	4 119 000	5,0
Franciaország	65,95	3 574 000	5,7
Nagy-Britannia	63,39	2 869 000	4,6
Hollandia	16,80	914 000	5,5
Belgium	10,44	638 000	6,0
Svájc	7,99	433 000	5,7

⁷ RESPERGER István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra. p. 136.

⁸ The Pew Forum: Muslim Networks and Movements in Western Europe, 2010. <http://features.pewforum.org/muslim/number-of-muslims-in-western-europe.html>; letöltés: 2013. 03. 04.

1.2. Az iszlám indíttatású terrorizmus

„Bizonyos, hogy nem minden muszlim terrorista, de ugyanannyira igaz az is – és ez az igazán fájdalmas –, hogy majdnem minden terrorista muszlim.” Abdel Rahman al-Rashed vallástudós szavai ezek, de nem csak emiatt, hanem az elmúlt évek fanatikus, vallásilag motivált merényletei miatt is meg kell vizsgálnunk a vallási (iszlám) indíttatású terrorizmust. A jelenkor egyik nagy fenyegetését a nemzetközi terrorista hálózat, az al-Kaida jelenti. Bár a terrorizmus elleni küzdelemben sok sikert ért el a világ, meg kell állapítanunk, hogy a hálózat még jelentős tartalékokkal rendelkezik.

Az iraki háború hatása is kettősnek ítélni lehet, hiszen a háború kezdetén az Amerikai Egyesült Államok szövetségeseit megosztotta, továbbá új színteret teremtett a nemzetközi terrorista csoportoknak. A színtér azért jelentős változás a nemzetközi életben és terrorista világban, mert Szaddam Husszein, Irak korábbi elnöke tiltotta a kapcsolatok felvételét velük, mára azonban Irak a terrorista csoportok működésének egyik legfontosabb színterévé vált. Az iraki háború előtt a nemzetközi harcosok vállalták az iraki területre történő beutazást, valamint a harcot a szövetségesekkel szemben. A háború után a hatalomból kieső szunnita kisebbség és az azokhoz tartozó párt-, állami és katonai vezető elit által szervezett ellenállás, valamint az aszimmetrikus hadviselés jelentette a legnagyobb kihívást. A háború befejezése után a síita területeken Muktada al Szadr hitszónok fegyveres követői is ezt a harcmódot alkalmazták.

Összességében megállapítható, hogy bármennyire is sikerült az afganisztáni tálib rezsimet leváltani, s ezzel az al-Kaida egyik legfontosabb támogatóját kikapcsolni, továbbá a terroristák kiképzőbázisait felszámolni, az iraki hadsereget legyőzni, még mindig nem zárható ki teljességgel egy nagyméretű, sok áldozatot követelő terrorista támadás a világ bármely pontján. Az iraki történések sikerei ellenére megállapítható, hogy a terrorista csoportok, továbbá az ellenállók elszántsága növekedett, új bevetési területet, továbbá hitük szerint új „szent háborút” hirdetnek a világban. A szeptember 11-i események utáni küzdelem számos területre kiterjedt. Az államok egységes stratégiát hirdettek meg, példának okáért jó lépés volt a bankrendszeri szigorítások elrendelése, de további feladatok vannak még ezen a részterületen is. Számos pénzintézet még mindig a fekete pénzek, a szervezett bűnözői csoportok és a terroristák paradicsoma. A világ számos részén közel 60–70 bank még nem biztonságos, azaz melegegya a korrupciónak, a pénzmosásnak, az adók kikerülésének.⁹ Több szakértő további, keményebb lépéseket sürget a csoportok elleni fellépést illetően. Ilyen szakértői csoport a Richard A. Clarke által vezetett is, amely a következő pontokban fogalmazta meg a további teendőket:

- A terrorista tettekre, öngyilkos merényletre készülőket el kell fogni vagy meg kell ölni.
- Közeledni kellene az iszlám világ fontosabb országaihoz, segítséget kellene nyújtani számukra, és mindent meg kellene tenni, hogy beszüntessék a nemzetközi terrorista csoportok támogatását.

⁹ Korrupcion, Geldwäsche, Steuerparadiese. p. 32.

- Az USA elleni terrortámadások lehetőségét a saját területről ki kell tolni a külföldi területekre, továbbá ezeken a területeken is folyamatos, megalkuvás nélküli harcot kell folytatni a terrorcsoportokkal.

- A fegyveres erők, a belbiztonsági szervek, a hírszerző szolgálatok képességeit úgy kell alakítani, hogy az előző három feladatra maximálisan megfeleljenek.¹⁰

Az ilyen jellegű terrorista akciók azért is kerültek a küzdelem középpontjába, mert a világ jelenlegi legfontosabb energiahordozója, a kőolaj legnagyobb kitermelési régiójában aktivizálódtak. A nyugati világ energiafüggősége pedig ezen térségtől nagymértékben meghatározott. Európa 30, az USA 20, míg Japán 70%-ban erről a területről szerzi be olaját. Fontos tehát, hogy a kitermelés és a szállítás biztonságos legyen.

A fegyveres konfliktusok állandó résztvevőivé vált nemzetközi harcosok – nemzetközi terroristák – a boszniai, a csecsenföldi, az afganisztáni, az iraki háború alatt tovább erősödtek. A háború számukra nemcsak lételemmé vált, hanem a tapasztalatszerzés, a kapcsolatok továbbépítésének színtere lett más nemzeti, nemzetközi terrorista szervezetekkel. Velük a pénzügyi forrásokat is számos esetben megosztották, támogatták a csoportok logisztikai, kiképzési, propaganda-, ideológiai és toborzási feladatait. Így a világ számos országából érkező csoportjai „összenöttek” egy globális, minden kontinenst átszövő világhálává, amelynek vezetője – primus inter pares¹¹ – az al-Kaida lett.

A nemzetközi harcosok legfőbb céljait számos szakértő rendszerezte már, álljon itt egy változat:

- A számukra nem megfelelő kormányok bukásának az előkészítése, leváltása.

- Egy diktatórikus, teokratikus vallási fundamentalista irányítású rezsim létrehozása.

- Esetleg egy nemzetközi vallási fundamentalista teokratikus kalifátus létrehozása, amely a történelmi iszlám uralkodási formáján alapul.

- A legradiálisabb elképzelés szerint pedig az egész világot uraló kalifátus megvalósítása a cél.¹²

Ebből egyértelműen adódik, hogy számukra az USA jelenti a legnagyobb ellenfelet, mert ez az állam képes elsősorban megakadályozni a regionális, valamint a világuralmi terveket is. Forgatókönyvük szerint – és sajnos megállapítható, hogy szimpatizánsaik száma milliós – először az iszlám szent helyeiről, később az iszlám országokból kell elűzni a „hitetleneket”, majd a harcot a nem iszlám országok területén is folytatni kell. A kisebbségekben élőknek azt ajánlják, hogy szubkulturaként ne integrálódjanak a társadalomba, hanem – megtartva vallási, politikai és ideológiai különállásukat – az iszlám jogot tekintsék életük alapjának, ezzel is erősítsék az iszlám

¹⁰ CLARKE, Richard A.: Gegen die Krieger des Dschihad Der Aktionsplan. p. 13.

¹¹ Első az egyenlők között (latin).

¹² CLARKE, Richard A.: Gegen die Krieger des Dschihad Der Aktionsplan. p. 20.

szervezeteket, támogassák a nemzetközi terrorista csoportokat adományaikkal, verbuváljanak tagságot közülük az akciókhoz, az alvó cellákhoz, továbbá pihenő helyet, menedéket adjanak szervezetük tagjainak. A csoportok további egymáshoz való kapcsolódását nemcsak a fegyveres konfliktusok és a vallás, de a nacionalizmus is felerősítette. A kezdeti fegyveres konfliktusokban a gyarmatosítók ellen pozitív szerepben, majd a nacionalista mozgalmakban az országok magukra találásának időszakában, a fegyveres mozgalmakban tűntek fel. Ma a szerepük az izraeli–palesztin vagy az iraki és az afganisztáni konfliktus kapcsán hasonló. A nemzeti érzelmeket használják fel az adományok, illetve a tagok toborzásánál, az akcióik reklámozásánál. Az iszlám világ számára az egyik legfontosabb fegyveres konfliktus volt a Szovjetunió fegyveres erői elleni küzdelem Afganisztánban, ahol a propaganda szerint egy nem iszlám vallású ország megszállt egy iszlám országot. De ugyanez a metódus jelentkezik a csecsen harcosok körében is az orosz féllel szemben.

3. táblázat

Az eddigi tervezett vagy bekövetkezett akciók szimbólumai

Helyszín	Akció	Szimbólum jellege
New York	Világkereskedelmi Központ, olajvezetékek, olajkitermelő központok, víz- és energiahálózatok	Pénzügyi, gazdasági
Washington	Pentagon	Katonai
Aden	Cole hadihajó	Katonai
Camp David	Camp David	Politikai, diplomáciai
USA	USA-repülőgépek eltérítése	Közlekedési
Washington	Fehér Ház	Politikai, nemzeti
New York	Szabadság-szobor	Politikai, nemzeti
Madrid	Vasúthálózat	Közlekedési
USA	Antraxos levelek, postai hálózat	Postai
Egyiptom, Tunézia	Turisztikai központok, szállodák	Turisztikai
München	Olimpia, nagyobb sportesemények	Sport, diplomáciai
Kenya, Szudán	Követségek	Diplomáciai
London, Moszkva	Metró, busz	Közlekedési
Taskent	Kormányzati épület, Belügyminisztérium, Titkosszolgálat épülete	Politikai
Mozdok	Kórház	Egészségügyi
Moszkva	Színház	Kulturális
Beszlán	Iskola	Oktatási

(Szerk.: Dr. Resperger István)

A szabad világ szimbólumai¹³ ellen tervezett merényleteknek az is a célja volt, hogy a lakosságot elriasszák, elrémítsék, bizonytalanságban tartsák, vagy olyan súlyos gazdasági, infrastrukturális károkat okozzanak, amelyekkel elérhető a közvéleménynek a politika iszlám számára kedvező változása. Clausewitz-cel élve „*A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akarataink teljesítésére kényszerítsük.*”¹⁴ Összességében a terroristáknak egyszer sikerült a politikai céljukat elérni, a madridi merénylet után, mikor a spanyol kormány kivonta csapatait Irakból. Tehát a nemzetközi terroristák politikai céljukat részben elérték, mert a koalíció egyik országa politikai téren meghátrált.

Megjegyzés: A terrorista csoportok elemzése kapcsán a szerzők nem rejtik véka alá, hogy sajnos a terrorizmus elleni küzdelem egységes stratégiáját több háttéralku is befolyásolja. Ezek azok az akciók, melyek a kormányok és a titkosszolgálatok közreműködésével folynak a különböző túsok kiszabadítása kapcsán. Ezek a háttéralkuk a terrorista csoportok számára azt jelentik, hogy egyes esetekben legközelebbi politikai céljaikat ilyen eszközökkel, zsarolással, túszejtéssel is elérhetik.

Más összefüggésben az állapítható meg, hogy a terrorista csoportok így tudják a további akcióikat finanszírozni, erőt gyűjteni. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a csoportok ugyan a háttéralkuk következtében csak kisebb politikai hatást tudnak kifejteni a célországokra, de az a társadalomra és a terrorizmus elleni küzdelemre káros hatással van. Míg a szemlélő számára úgy tűnik, az emberek „csak” a háború ellen, egy tús életéért tüntetnek, valójában a nemzetközi terrorista csoportok akaratának megfelelően cselekednek, azaz hosszabb stratégia keretében az ő céljaikat szolgálják. A csoportok szempontjából ez fontos, hiszen a nemzetközi közvélemény, bár elítéli a terrorista akciókat, mégis az ő érdekükben cselekszik. A közbeeső cél, a befolyásolás, a propaganda mindenképpen az ő malmukra hajtja a vizet.

2. A KATONAI ÖSSZEÜTKÖZÉSI LEHETŐSÉGEK FAJTÁI, AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS

A fegyveres konfliktusokon belül csökkenő tendenciát mutat az államon belüli konfliktusok aránya. Ez az arány 1995-ben 25%, míg 2005-ben ez az arány 15% volt.

Az előrejelzések szerint az államon belüli konfliktusok kockázata csökkenni fog a közepes átlagéletkorú régiókban, mint pl. Latin-Amerikában és Ázsiában. A kockázat további két évtizedig még jelentős marad Afrika szubszaharai területein – nyugati, középső és keleti területek –, a Közel-Kelet és Dél-Ázsia, és számos ázsiai–csendes-óceáni szigeten. A belső konfliktusok esélyét növelhetik a korlátozott természeti erőforrások – mint pl. a víz és a művelhető földterületek – megszerzéséért folytatott versengés és a túl fiatal átlagéletkorú lakosság.

¹³ A szimbólumok közé kell sorolnunk a bekövetkező sikeres akciók időpontjait is, mint a 9.11. (New York, Washington), a 3.11. (Madrid) és a 7.7. (London).

¹⁴ CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról. I. kötet. p. 37.

Az államok közötti konfliktusok száma jelentős volt, de a számuk történelmi léptékkal mérve alacsony. Új regionális hatalmak fejlődtek ki, de ők továbbra is részesülnek a már meglévő nemzetközi rend előnyeiből, és ezért érdekelték a status quo fenntartásában. A trendeknek megfelelően egyre több állam tudatosan választotta, hogy a katonai képességeit nem tartja a maximumon. Egy töredezett nemzetközi rendszer növeli a kockázatot. Az államok fokozott küzdelmet folytatnak az erőforrásokért, a regionális konfliktusok hatása pedig nem befolyásolja pozitívan a nemzetközi stabilitást, a válságoknak messze régiókon túlmutató hatásai lehetnek.

A katonai veszély legáltalánosabban az agressziós szándékokban nyilvánulhat meg. Az agresszió célját tekintve irányulhat: területszerzésre (totális, regionális), destabilizálásra, etnikumok, nemzetiségek ellen.¹⁵

A **totális területszerző agresszió**nak nevezhetjük, ha a célország teljes területének az elfoglalására és az agressziót elkövető ország területéhez történő csatolására irányul. Az agresszor célját katonai erővel, támadó tevékenységgel, a nemzetközi közösség beavatkozása előtt kívánja elérni.

A **regionális területszerző agresszió** akkor valósul meg, ha – rendszerint történelmi okokra vagy jogos övédelemre hivatkozva – az a célország egy meghatározott területének megszerzésére irányul. A támadó a területszerző törekvéseket általában a fegyveres erőinek csak meghatározott hányadával hajtja végre, amelynek növelését csak a számítottnál nagyobb mértékű katonai ellenállás teszi szükségessé. A **destabilizációs agresszió** olyan tevékenység, amely a célország politikai irányultságát kívánja befolyásolni, és emellett az általános biztonságérzet csökkenésével és a félelemérzet növekedésével jár együtt. Célja, hogy olyan politikai, gazdasági, diplomáciai vagy egyéb más területen érvényesülő lépéseket kényszerítsen ki, amelyek az agresszor érdekeit szolgálják. Gyakran terrorista akciókkal, diverziós tevékenységekkel jár együtt, melyeket a médiában rendszerint ideológiai alapokon nyugvó propagandakampány kísérhet.

A nyomásgyakorlás egyik formája lehet a **katonai nyomásgyakorlás**, amikor felvonulással, fegyveres erők részeinek vagy egészének mozgósításával, határ menti provokációkkal kívánnak politikai, gazdasági célokat megvalósítani.

A határaink mellett kialakulhat fegyveres konfliktus, ahol Magyarországot mint harmadik felet az ún. **áttevődő veszélyeztetés** fenyegetheti. Ebben a helyzetben a katonai akciók érinthetik Magyarország területét, átlövések, berepülések történhetnek, esetleg alegységek sodródhatnak hazánk területére.

A **kisebbségek elleni erőteljes fellépés** irányulhat az életkörülményeik nehezítésére és lehetőségeik beszűkítésére, ami közvetett módon elősegíti a migrációs törekvéseket. Szélsőséges esetben ez nyílt etnikai tisztogatás formájában nyilvánul meg. A kisebbségekkel kapcsolatos nyílt vagy burkolt agresszió megkülönböztetése nem minden esetben egyértelmű, behatárolása képlékeny és meglehetősen nagy diplomáciai érzékenységet igényel. Gyakran azért nehéz az

¹⁵ KŐSZEKVÁRI Tibor: A válságkezelés aktuális problémái. pp. 24–32.

anyaország részéről az érdekérvényesítés megvalósítása, mivel a nem körültekintő politikai fellépést a befogadó nemzet a belügyekbe való beavatkozásnak tekintheti.¹⁶

Az aszimmetrikus hadviselés az aszimmetrikus kihívásokhoz kapcsolható tevékenység, amikor a végrehajtók – legtöbbször saját életüket sem kímélve – hajtanak végre katonai akciókat, általában a magasabb technikai színvonalon álló féllel szemben. Az aszimmetrikus kihívások olyan nem hagyományos vagy nem költséges ártó szándékú akciók, amelyek kivédésére nem készültek fel megfelelően (terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek bevetése vagy azokkal való fenyegetés, illetve az információs hadviselés). Ezt tartalmazta az 1997-ben elfogadott amerikai Nemzeti Katonai Stratégia. Az aszimmetrikus hadviselés ennek megfelelően a nem költséges, egyszerű eszközökkel és módszerekkel végrehajtott – gyakran önfeláldozó – gerilla, partizán jellegű rajtaütéseket és egyéb akciókat magában foglaló tevékenységek köre, így a „gyengébb” technikai felszereltségű, a kevesebb kiképzést végrehajtó, általában a megszállt területeken harcoló fél fegyvere, módszere a megszállókkal szemben. Ebbe a körbe tartoznak: öngyilkos merényletek, bombatámadások, logisztikai és vezetési pontok elleni akciók, tisztek és parancsnoki állomány elleni merényletek, utánpótlási vonalak és szállítási útvonalak rombolása,¹⁷ valamint az ellenség ellátásának, utánpótlásának akadályozása egyéb akciókkal. Legtöbbször nagyon nehéz a felderítése, illetve alkalmazói nem tartják be a hadviselés előírásait. A Szövetségesek katonáit Irakban is számos alkalommal érte támadás, amelyeket polgári ruhába öltözött katonák, alkalmanként pedig civilek hajtottak végre. Az ilyen jellegű hadviselésre nehéz a katonák pszichológiai felkészítése, és a védekezés is sok problémát hordoz magában.¹⁸

Fogalmak értelmezése:

Szimmetria: Azonosság, azonos alakúság, általában arányosság, rend az egyes részek között.

Aszimmetria: A szimmetria hiánya a részek között vagy az egészben.

Aszimmetrikus hadviselés:¹⁹ „*A háború más fajtája.*”

„*A legjelentősebb, hogy nem államok között folyik.*”

*Az eszközök nagyon korlátozott bevetése, a megcélzott hatások érdekében.*²⁰ Egy másik megközelítésben: „*Sok fenyegetés, kockázat határ nélküli, és meghatározhatatlan a »cél, hatás, idő, hely« tekintetében, sem térben nem behatárolhatóak, exakt módon nem meghatározhatóak, és nehéz (ha egyáltalán*

¹⁶ SZTERNÁK György: A válságkezelés: A fegyveres erők megváltozott feladatai. p. 25. Egy másfajta felosztás a katonai veszélyekről: A., Áttevődő veszélyeztetés (határsértő tevékenységek); B., Korlátozott célú (provokatív jellegű) agresszió; C., Korlátozott célú (területszerző) agresszió.

¹⁷ RIDD, G.: Protecting Supply Lines. pp. 30–31.

¹⁸ BURGER, K. – COOK, N. – KOCH, A. – SIRAK, M: What Went Right? p. 20.

¹⁹ SCRÖFL, Josef – PANKRATZ, Thomas (Hrsg.): Asymmetrische Kriegführung – ein neues Phänomen der Internationalen Politik? p. 56.

²⁰ CREVELD, Martin van: The Changing Face of War: Lessons of Combat, from the Marne to Iraq. p. 59.

lehetséges) legyőzni őket. (Curt Gasteyger). Elképzelése szerint: *alapvetően egy olyan szituáció, amikor szignifikáns különbség van a bevetett eszközök, módszerek, erők és a motiváció területén, illetve az erőviszonyokban jelentős az eltérés.*

Más nézetek szerint ez a fajta hadviselés kis csoportok által, a túlerőben lévő fél ellen folytatott tevékenység, de lehetséges a hagyományos eszközökkel, túlerőben folytatott háborút is így nevezni. Más megközelítésben gerilla-, partizán-, vagy kis háborúknak is nevezik őket.²¹

Az aszimmetrikus hadviselést alkalmazó fél:

- egyszerű, gyakran szokatlan eszközöket alkalmaz igen nagy eredménnyel;
- kihasználja a szemben álló fél erejét mint annak fő gyengeségét;
- arra törekszik, hogy minimális erőbefektetéssel maximális eredményt érjen el;
- nincs szüksége nagy katonai erőre, bürokratikus parancsnokságra;
- az alkalmazott kisméretű erők lehetővé teszik a gyors döntéshozatalt és a sikeres akciót;
- nem szemtől-szembe veszik fel a versenyt, mivel nem rendelkeznek kellő katonai képességekkel.

Következtetések:

- Óriási a különbség a konfliktusban részt vevő, azaz a harcoló felek által alkalmazott erők és eszközök mennyisége és minősége között.
- A kisebbik fél katonai képességei annyira korlátozottak, hogy a katonai győzelmet csak hagyományos eszközökkel nem érheti el.
- Az ilyenfajta háború megvívásához gerillaharc, szabotázs, terror szükséges.
- A normák átlépése, elhagyása.
- A cél az ellenséget, a megszállót számos, részben katonai eszközzel (köztük terrorista módszerekkel is) céljának feladására kényszeríteni.
- Minél inkább elhúzódik egy háború, egy fegyveres konfliktus, annál valószínűbb, hogy bekövetkezik az aszimmetrikus hadviselés.
- A győzelemhez az ellenség haderejét le kell győzni, területét el kell foglalni, a nemzet akaratát meg kell törni. Ezekből Irakban csak az első kettő valósult meg.

²¹ MÜNKLER, Herfried: Die neuen Kriege. p. 89.; MÜNKLER, Herfried: Der Wandel des Krieges – Von der Symmetrie zur Asymmetrie. p. 154.; DASSE, Christopher: Kleine Kriege – Große Wirkung – Wie unkonventionelle Kriegführung die internationale Politik verändert. p. 212.; CREVELD, Martin van: The Art of War: War and Military Thought. p. 15.; CREVELD, Martin van: The Changing Face of War: lessons of combat, from the Marne to Iraq. p. 65.

Az aszimmetrikus hadviselés politikai karakterét a következő jellemzőkkel adhatjuk meg:

- erőszak;
- államiság hiánya;
- az erőszak monopóliuma privatizálódik;
- a harcolók és a nem harcolók közötti különbség eltűnik;
- a háborúk és a fegyveres konfliktusok a clausewitzi „abszolút háború”-hoz közelítenek;
- a morálról történő lemondás;
- gyerekkatonák és öngyilkos női terroristák feltűnése;
- a megsemmisítés a cél.

A magyar szerzők figyelembevétele fontos, hiszen korábban is foglalkoztak a fegyveres küzdelem, a háború különböző területeivel. Közülük kettőt szeretnék kiemelni. Kende István „*Napjaink százhusz háborúja (1945–1976)*” című könyvében így adja meg a háború fogalmát: „... mindkét fél központilag irányított szervezett formát ölt. Két vagy több szemben álló fegyveres fél egyike állami irányítás alatt van.” Azaz már ő is felveti az államiság hiányát az egyik oldalon.

Ágh Attila: Konfliktusok, háborúk című művében a jelenkorra is érvényes tipizálását adja a háborúknak, úgymint:

- új konvencionális háború;
- nem konvencionális háború;
- destabilizációs háború;
- anómiás konfliktus (anomosz: rendezetlen).

Ezek közül is a destabilizáció és az elhúzó jelleg dominál napjaink rendezetlen konfliktusaiban.

Következtetések

- Az új típusú konfliktusok szereplőivel kapcsolatban a legfontosabb megállapítás az, hogy nincsenek érvényes szabályok, ami egyrészt az államiság hiányából, másrészt a felkelők, terroristák által követet stratégiából következik.

Az aszimmetrikus hadviselés

Fogalma: pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, melyek együttes hatásával kényszeríthetjük akaratumkat az ellenségre.

Következtetések

- Az új típusú konfliktusok szereplőivel kapcsolatban a legfontosabb megállapítás az, hogy nincsenek érvényes szabályok, ami egyrészt az államiság hiányából, másrészt a felkelők, terroristák által követet stratégiából következik.

4. táblázat

A fegyveres konfliktusok szereplőinek értékelése

	Motiváció Cél	Stratégiai célok	Szabályok
Felkelők	ideológiai politikai etnikai	Az állami ellenség megdöntése	Nincs
Terroristák	ideológiai politikai etnikai	Terrorista akciók Médiahatás	Nincs
Hadurak	gazdasági politikai	Médiahatás Brutális erőszak	Nincs
Szervezett bűnözők	gazdasági	Hálózat- rugalmasság	Nincs

(Szerk.: Dr. Resperger István)

- Óriási az aszimmetria a következő területeken:
 - Az első dimenzió a módszerekben és célokban jelenik meg.

5. táblázat

NATO/nyugati módszerek és értékek	Terrorista módszerek és célok
Korlátozott célú csapás	Teljes körű pusztítás
Polgári lakosság megkímélése, meggyőzése Emberek védelme Nők, gyermekek védelme	Polgári lakosság megsemmisítése, elrettentése Emberek elpusztítása
Áldozatok számának mérséklése	Áldozatok számát növelni
Működőképes infrastruktúra	Infrastruktúra rombolása (közlekedés/víz/energia/gazdaság/ kereskedelem/idegenforgalom)
Működőképes állam, hivatalok	Teljes működőképesség
Elsődleges „kemény” célok (harckocsik/lövegek/rakéták/repülőgépek)	„Puha” célok (polgári lakosság)
Harcolók (combatant) ellenállásra képtelenné tétele	Nem harcolók (non combatant) megsemmisítése

(Szerk.: Dr. Resperger István)

– A második aszimmetria az erő területe, amely megmutatja, hogy a költségek tekintetében nagyon sokba kerül a felkelők elleni műveletek finanszírozása.

– A következő dimenzió az idő, amely szintén szignifikáns különbséget mutat a felkelők irányába. A pilóták kiképzése, a bevetésekre történő felkészülés nagy hátrányban van ebben a dimenzióban a házilag készített robbanóeszközökkel szemben.

2. AZ IRAKI HÁBORÚ TAPASZTALATAI

3.1. A háború és az ellenállás amerikai tapasztalatai²²

Az iraki háború fő célkitűzéseit a műveletet irányító Központi Parancsnokság vezetése (CINC CENTCOM) így fogalmazta meg:

- Fő politikai cél a Szaddam-rezsim bukása volt, valamint megakadályozni a vezetés tagjainak a hatalomba történő későbbi visszatérését.
- Elhárítani a diktatúra rendelkezésére álló tömegpusztító fegyverek bevetését.
- Sokkoló és lefejező jellegű csapásokkal („shock and awe”) megtörni az iraki fegyveres erők ellenállását.
- Szétrombolni az iraki rezsim katonai és politikai vezetőképességeit.
- Megóvni a lakosságot, elérni az állami vezetés, a Baath Párt és a civil lakosság szétválasztását.
- Megakadályozni az olajlétesítmények rombolását, az olajkutak felgyújtását, elkerülni egy környezeti katasztrófát.

Az iraki fegyveres erők hadműveleti elgondolása teljesen új alapokra helyeződött az 1991-es háborúhoz képest. A rendelkezésre álló öt magasabbegység (hadtest) és a Köztársasági Gárda hat hadosztálya két hadműveleti irány (Bászra–Bagdad, Moszul–Bagdad) lezárására, valamint Bászra és Bagdad védelmére helyezte a védelem fő erőfeszítését. A korábbi háborúban megszokott kiépített védőállások helyett a lakott települések peremén, azok házaiban, gyakran a védett objektumok (kórházak, mecsetek) közelében helyezték el harcjárműveiket, technikai eszközeiket. A sikert az elhúzódó harccselekményektől, a nagy veszteségek okozásától az ellenség személyi állományában, a késleltetéstől, a felmorzsolástól, a nemzetközi közvélemény megnyerésétől remélték. Ehhez kapcsolódva már a műveletek korai szakaszában alkalmaztak öngyilkos támadásokat, gerillaakciókat. 2003. március 29-én több támadás érte a Szövetségesek utánpótlási vonalait, négy katona vesztette életét egy autóbombás öngyilkos merényletben az egyik ellenőrzőpontnál. Az iraki fél legnagyobb harcászati és egyben hadászati problémáját a saját maga által választott hadműveleti terület okozta, ugyanis a beépített területeken elhelyezett erőiket egyrészt nem tudták megfelelően vezetni, műveleteiket összehangolni, s a részenként bevetett

²² KŐSZEGVÁRI Tibor – RESPERGER István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai. p. 36.

erőket a Szövetségesek mindig fel tudták morzsolni. Másrészt a terület jellegéből adódóan a csapatok mozgását, előrevonását a Szövetségesek nem technikai eszközökre irányuló légitámadásai is nehezen kivitelezhetővé tették, hiszen jelentős kár keletkezett az infrastruktúrában, így az ellentámadó kötelékek csak nagyon erős műszaki biztosítással tudtak a támadáshoz felfejlődni. A fővárosban elmaradt helységi- és városarcnak is az volt a fő oka, hogy a Szövetségesek a technikai eszközöket részenként megsemmisítették, az előrevonási útvonalakat rombolták, a szórványos ellenlökéseket, ellentámadásokat elhárították, a Köztársasági Gárda hadosztály és dandár harcálláspontjait kikapcsolták – ami pedig a többi egység ellenálló képességére is negatív hatással volt. A kedvezőtlen hatást az a tény is erősítette, hogy az iraki legfelsőbb vezetés már nem tartózkodott Bagdadban.

A koalíciós repülőerők tevékenységét nehezítették a homokviharak következtében kialakult porfelhők, illetve az olajkutak és az irakiak által árkokba öntött olaj felgyújtásából származó füstfelhők.²³

Az első szakaszban a szárazföldi hadművelet jellemzője a manőverező jellegű gyors előretörés, a fontosabb és nagyobb ütközetek kerülése volt. Ekkor még a Szövetségesek nagyon kevés nehézséggel találkoztak. Az iraki ellenállás a nagyobb városok környezetében, azok elő- és peremvárosaiban jelentkezett, amely mértékéről és jellegéről a 3. g. ho. (USA) gépesített zászlóalj harccsoportjának (Task Force 2-7) harci naplójában²⁴ találunk érdekes feljegyzéseket. A zászlóalj harccsoport (továbbiakban ZHCS) a 3. g. ho. előrevett osztagaként került alkalmazásra három gépesített lövészsorozattal és egy megerősítő harckocsiszorozattal. A ZHCS Kerbela városáig jelentősebb ellenállásba nem ütközött. A legtöbb támadás az előremozgó köteléket a szárnyak felől érte. A harci napló legtöbbször az RPG-7 kézi páncéltörő gránátvetővel²⁵ végrehajtott támadásokról tudósít (11 alkalom). A legtöbb áldozat is (15%) a háború alatt ettől a fegyverfajtától esett el.²⁶ A ZHCS a harcok alatt három halottat, tíz sebesültet, egy M1 Abrams harckocsit és három M2 Bradley gyalogsági harcjárművet veszített.²⁷ A jelentésben nem találkozunk jelentősebb iraki műszaki előkészítéssel, aknamezők telepítésével, rombolásokkal, T-72 harckocsikkal és BMP harcjárművekkel vívott harcokkal – Kerbela, valamint a Szaddam-repülőtér elfoglalását kivéve. A kötelék többször megemlítette, hogy polgári ruhába öltözött alegységek támadták és öngyilkos merényleteket próbáltak meg elkövetni ellenük.

²³ HORVÁTH Zoltán: A koalíciós légierő alkalmazásának tapasztalatai az Irak elleni háborúban. pp. 5–11.

²⁴ HAMMOND, R.: Operation Iraqi Freedom Task Force 2-7 Infantry (Mechanized).

²⁵ Hatásadatai: hatásos lőtávolsága álló célra: 500 m, mozgó célra 300 m. Maximális lőtávolsága 1100 m, élőerőre 920 m. A gránát repülési ideje 100 méterre 4,5 másodperc. Páncéltűrő képessége homogén páncélzat esetén: 600 mm. A fegyverhez három különböző típusú gránát került rendszeresítésre. PG-7, PG-7M, PG-7N, PG-7NV homogén páncélzat ellen. PG-7VR kettős kumulatív hatású gránát elötét- és reaktív páncélzat ellen. OG-7, OG-7M élőerő ellen. MORDICA, G., J.: Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7. p. 45.

www.dnipogo.org/fcs/iraq_and_the_RPG-7.htm; letöltés: 2011. 05. 15.

²⁶ MORDICA, G., J.: Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7.

²⁷ MORDICA, G., J.: Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7.

A harcok második szakaszában az amerikaiaknak a Bagdad felé vezető utat kellett szabaddá tenniük, ahol az iraki Köztársasági Gárda hadosztályai készültek fel támadásuk elhárítására. Ezt a második szakaszt úgy értékelhetjük, mint a hadműveletek súlypontját, hiszen innentől kezdve az iraki fegyveres ellenállás már nem számottevő. A harcihelikopter-bevetések tapasztalatai és főként a Kerbelánál veszteséget szenvedett kötelék alkalmazása során keletkezett harci tapasztalatok azt mutatják, hogy a harcihelikopter-kötelék bevetését nem körültekintően, nem a helyzetnek megfelelően alakították ki.²⁸

Az irakiak által választott hadviselési módszerek (gerillaakciók, döntés kerülése, szórványos ellenlökések, öngyilkos merényletek) mind azt mutatták, hogy bár a szövetséges katonák intenzív pszichikai felkészítést kaptak, ennek időtartama mégsem volt elegendő.

A Szaddam-szobor ledöntése után – mely az iraki rezsim bukását jelképezte – az ellenállás területi kiterjedése nagyjából a következőként volt meghatározható: Bagdad 60–70 km-es körzetében és a diktátor szülővárosánál Tikritnél, illetve az ún. szunnita háromszögben volt a leghevesebb. Több alkalommal a kurd területeken is követtek el öngyilkos merényleteket, s számos esetben a vezető iraki politikusokat, vallási vezetőket vették tűz alá. Az ellenálló tevékenységét két részre bonthatjuk. Az első: a Szövetségesek utánpótlási útvonalait, ellátó központjait, egyes járóreit, gép- és harcjárműoszlopait támadták a gerilla-hadviselés elveinek megfelelően. A második: a fontos nemzetközi szervezetek (ENSZ, Nemzetközi Vöröskereszt) helyi kirendeltségeit, képviselőit terrorista eszközökkel és módszerekkel támadták. A módszerek igen változatosak voltak; emberrablások, öngyilkos merényletek, gépjárművel végrehajtott robbantásos merényletek, brutális kivégzések, kézi páncéltörő fegyverekkel, kézi légvédelmi rakétákkal, illetve gránátvetőkkel végrehajtott akciók.

3.2. Az ellenállás módszerei, eszközei

Az ellenállás kapcsán meg kell említenünk, hogy nagyon hosszú ideig a hivatalos amerikai álláspont csak terroristákat említett, de később már megjelent a felkelés (insurgency) és a felkelők elleni műveletek fogalom is (counter-insurgency). A legfontosabb, ami megkülönbözteti a felkelőket és a terroristákat, az a lakossági támogatás, a tömegbázis kérdése. Míg a terroristákat csak szűk szimpatizáns csoport támogatja, addig a felkelők tömegbázisát a lakosság képezi.

²⁸ A kötelék az éjszakai bevetés során Bagdad irányában került alkalmazásra, amikor három iraki zászlóalj tüzelési szektorába, valamint egy dandár csöves légvédelmi tüzérségének tüzérségébe repült be „ék” repülési alakzatban, így érthetően minden oldalról meglepetésszerűen légvédelmi- és csapat önlégvédelmi tűz. Az iraki csapatokat lehallgató állomások a tűz kiváltása előtt 60 mobiltelefon-hívást rögzítettek. Magyarázat: Az iraki zászlóalj védőkörletei kb. 3–4 km szélesek és 2–3 km mélyek voltak, a zászlóalj közötti térköz 1–2 km volt. A három zászlóalj „háromszög” harcalakzatban 15 km széles és 6–7 km mély területen helyezkedhetett el. A harcihelikopter-kötelék (4×8 db harci helikopter) kb. 2 km hosszú és 1000–1500 m széles kiterjedésben repült a zászlóalj közé. A kötelék éjjel 1 km távolságot 2 perc 4 másodperc alatt tesz meg. Az elől védő két zászlóalj szárnyon lévő századai, a mélységi zászlóalj két százada, a dandár csöves légvédelmi tüzérsége, a harcjárművek toronyfegyverei és a kézi fegyverek tüze okozhatták a 32 helikopter sérülését, közöttük egy lezuhanását és egy kényszerleszállását. Lásd: FM 1-112 Attack Helicopters Operations. pp. 34–66.

A felkelő és a terrorista összehasonlítása²⁹

	Felkelő	Terrorista
Cél	Politikai hatalom megszerzése, saját haza (ellenállam) létrehozása	Gyilkolás, megfélemlítés, büntetés
Módszer	Aszimmetrikus hadviselési módszerek alkalmazása, illetve ezek részeként a terrorizmus mint alkalmi/műveleti okból indokolt „cselekvési módszer”	Tiszta terrorizmus mint „cselekvési logika”
Célpont	A megszállók/hatalom képviselői: elsősorban katonák, rendőrök és a hatalom egyéb szimbolikus képviselői	Elsősorban a „puha” célpontok: civilek, polgári objektumok
Támogatás	Lakossági tömegbázis	Kis létszámú szimpatizáns csoport

A következő elem, melyet figyelembe kell vennünk az elemzéseknél az, hogy a vallási és a kulturális dimenzió nem hat csillapítólag az erőszakra, a fegyveres konfliktusok befejezésére. Sőt egy adott térség vallási megosztottsága csak emeli a halálos áldozatok számát, mint ezt a szunnita–síita ellentét miatt Irakban tapasztalhattuk. A vallási szent helyek, a mecsetek és a mosék nem mindig a béke helyszínei, nagyon sok függ a vallási vezetők (imámok, ajatollahok) beállítottságától, főként az Amerikai Egyesült Államokhoz való viszonyától. A muszlimok szent hava (a Ramadán, amikor a Korán megérkezett az égből) sem jelent semmilyen nyugalmat a hadműveleti területen, mert az ellenállók ugyan napkeltétől napnyugtáig betartják a vallási előírásokat (étel, ital megvonása), de éjjel változatlan intenzitással folytatják műveleteiket.

A következő problémát a lakott települések nagysága, a felderítés hiányosságai okozhatják, továbbá a sokszor műveleti, harcászati szempontból előnyt jelentő női ellenállók, gyermekkatonák alkalmazása a kiválasztott célpontok ellen.

A helyzet stabilizálásán sajnos csak hosszabb idő után érhetünk el eredményt, ha az iraki hadsereget és rendőri erőket már önállóan lehet alkalmazni a felkelők és terrorista csoportok ellen. A tervek szerint 2008 decemberére 187 katonai zászlóaljnak és 44 rendőri zászlóaljnak³⁰ kellett volna az iraki biztonsági helyzeten javítani. A problémát erősíti, hogy a megosztott Irakban az adott zászlóaljak csak a meghatározott helyeken vethetők be, mert a kurd a síita vagy szunnita zászlóaljak más területen történő alkalmazásával csak fokozódna az ellentét a polgárháborús helyzetben levő országban.

²⁹ BÉRES János ezredes: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. p. 13.

³⁰ Measuring Stability and Security in Iraq, Report to Congress In accordance with the Department of Defense Appropriations Act 2008 (Section 9010, Public Law 109–289) Section 2 – Iraqi Security Forces Training and Performance, 2008.06. www.globalsecurity.org/military/library/report/2008/iraq-security-stability_jun2008-02.htm; letöltés: 2011. 05. 15.

2013-ban az iraki biztonsági erők a következő felépítést mutatták:³¹

Iraqi Army (Iraki Szárazföldi Hadsereg – IA)

- egy harckocsi-hadosztály;
- három gépesített hadosztály;
- tíz gépkocsizó hadosztály;
- három lövészadosztály;
- két gépkocsizó ezred;
- egy gépkocsizó ezred (Bagdad);
- 193 400 fő.

Légyvédelmi Parancsnokság (Air Defense Command – ADC)

- két légyvédelmi hadműveleti központ alakult meg a négy tervezetből;
- 1500 fő.

Iraki Légierő (Iraqi Air Force – IqAF)

- nyolc repülőszázad alakult meg a tervezett 24-25-ből;
- 5050 fő.

Iraki Haditengerészet és Tengerészgyalogos Erők (Iraqi Navy and Marines – IqN/M)

- haditengerészeti dandár és tengerészgyalogos-dandár;
- 3600 fő.

Terrorizmusellenes Szolgálat (Counter Terrorism Service – CTS)

- nyolc-kilenc zászlóalj jött létre a tervezett 21-ből;
- két dandár alakult meg a tervezett hétből;
- 5000 fő.

Szövetségi Rendőrség (Federal Police – FP)

- a 14 tervezetből hat szövetségi rendőrhadosztály alakult meg;
- 44 000 fő.

Határrendészeti Erők (Department of Border Enforcement – DBE)

- öt szektorban egy-egy hadosztályszintű gépesített és haditengerészeti határőr erő került létrehozásra;
- 60 000 fő.

³¹ The Military Balance 2013. pp. 30–31. Lásd még: www.comcast.net; letöltés: 2013. 06. 28.

Olaj Rendőrség Igazgatóság (Oil Police Directorate – OPD)

- négy igazgatóság került kialakításra;
- három infrastruktúravédelmi szolgálat (95 000 fő);
- 30 000 fő.

Kurd Regionális Gárda (Kurd Regional Guards – KRG)

- nyolc dandár alakult meg a tervezett 26-ból;
- 5000 fő.

A biztonsági erők technikai eszközeit tekintve 336 db harckocsival (T-55, T-72, 136 db M1 Abrams), 1465 db páncélozott harcjárművel, 1386 db tüzérségi eszközzel, 77 db szállítóhelikopterrel rendelkeznek.

Légierejük csak kiképző és szállítógépekkel (Cessna, C-130 Hercules) rendelkezik, de csapásmérő erővel még nem.

A haditengerészet fő feladatát a járőrözés és a tengeri határ biztosítása teszi ki.

A legnagyobb biztonsági erőt a Belügyminisztérium állította fel (531 000 fő), a rendőrség állománya ebből 302 000 fő.

A biztonság szavatolását főként a robbantások, az etnikai ellentéteken alapuló összecsapások nehezítették. Az ország területei eltérő képet mutatnak a biztonság garantálását és az állampolgárok védelmét illetően. Az északi kurd területen a pesmerga harcosokból alakult rendőri és katonai erők javarészt garantálják a személyi biztonságot, de az ország déli és Bagdad környéki területein még rendszeresek a magas áldozatszámot mutató robbantásos merényletek. Ennek főként a szunnita-síita ellentét az oka, továbbá a rossz közbiztonság, a szegénység és a gazdasági problémák.

A veszteségek³²

Az Amerikai Egyesült Államok és a Szövetségesi nagyon kritikusan tekintik a személyi veszteségeket. Lehetőleg a legkevesebb áldozattal kell a fegyveres erőknek a kitűzött célokat elérni. Az iraki háború tanulsága az, hogy a békeműveletekben az amerikai erőknek más módszereket kellett volna alkalmazniuk, vagy más csapatoknak átengedni a megszállt területeket. Ez nem következett be, így az amerikaiaknak több vesztesége van már, mint a háború folyamán. A harcselekmények alatt 157 halottat (az amerikaiak 126 fő, a britek 31 fő), 495 sebesültet és négy eltűnt személyt regisztráltak. 2009 elejére viszont már **4538 fő halottat és 43 993 fő sebesültet vesztettek.**³³ A hadműveletek időtartama alatt az RPG-7 kézi páncéltörő gránátvetőkkel végrehajtott támadások okozták a legtöbb veszteséget (32 halott – 11,5%), a megszállás alatt a legtöbb problémát az öngyilkos bombamerényletek és a kézi légvédelmi rakéták okozták.³⁴

³² KŐSZEGVÁRI Tibor – RESPERGER István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai. p. 42.

³³ 2009. 01. 12-i helyzet. <http://icasualties.org/Iraq/index.aspx>; letöltés: 2011. 05. 15.

³⁴ ELLIOT, M.: Lessons from the Rubble. p. 22. Vö: COPERDY, G.: A Pivotal War. p. 4.

Összegzett tapasztalatok, tanulságok

A hadművelet tapasztalatait a következőkben lehet röviden összefoglalni:

- A „*lefejező és sokkoló*” csapások elérték kívánt céljukat, legtöbbször megtörték az irakiak ellenállását. A precíziós fegyverek minél nagyobb arányú bevetése szükséges a pszichológiai hatás eléréséhez, a nagyobb károk elkerüléséhez, valamint a kisebb személyi veszteség okozásához.
- A „*hálózatközpontú hadviselés*” folyamatos helyzetkép közvetítésével és vezetéssel lehetővé tette a csapatok nagyon gyors előkészítését a harc feladatokra, a gyors támadásokra.
- A *lakott települések, beépített területek*, a nagyvárosok jelentős akadályt jelentenek a támadó számára továbbra is, hosszú elhúzódó harctevékenységet idézhetnek elő egyes körzetekben.
- A *polgári ruhába öltözött fegyveres ellenálló csoportok* az aszimmetrikus hadviseléssel sok veszteséget okoztak, az ellenük való küzdelemre a felkészítés hosszú időt igényel.
- A *harc helikopterek (AH-64 Apache) bevetésének megtervezése, kiképzésük átszervezése* szükségessé vált a sikertelen kerbelai bevetés után.
- Az *utánpótlási és szállítási útvonalak megtervezése, kiválasztása, valamint ezek védelme* a gerilla-hadviselést folytató ellenség ellen fokozott védelmet kíván.
- A katonai műveletek befejezése után teljesen más módszerekre és eljárásokra van szükség a konfliktus utófázisában. A civil-katonai kapcsolatok kiépítése, ápolása, a más kultúra, vallás, nemzetiség figyelembevétele szükséges a válság rendezéséhez. Az iraki példa is azt mutatja, hogy az adott terület megszállása, fegyveres erejének legyőzése még nem jelenti a konfliktus befejezését, az ellenállás megszűnését.
- A brit csapatok teljesítményét magas színvonalú professzionalizmussal, kevés embervesztéssel, a környezeti károk elkerülésével, a térség vallási és politikai erőinek stabilizálási törekvéssel jellemezhetjük.
- A brit katonákra leginkább az aszimmetrikus hadviselés jelentett nagy pszichikai nyomást, hiszen a Genfi Konvenciótól eltérő, a nyugati kultúrában és civilizációtól idegen módszer feszültebbé tette a katonákat. A brit hadvezetés előnyére írható viszont, ellentétben az amerikaiakkal, hogy a harcselekmények után nagyon gyorsan „nyílt sisakkal” mertek a területen járőrözni, és a lakossággal felvették a kapcsolatot. Az ő hadseregük jellegéhez hozzátartozik békeműveletekben a lövedékálló mellény és sisak kerülése a mielőbbi bizalom kiépítése érdekében.
- A sokrétű feladatok, a hagyományos értelemben vett békefenntartás a hadműveleti területen, a harcselekmények és a humanitárius segítségnyújtás³⁵ időben egymástól nem szétválaszthatóan kerültek végrehajtásra.

³⁵ 2003. március 28-án UM-QUASR kikötőbe 300 tonnás segélyszállítmány futott be a Sir Galahad hajó fedélzetén.

**Az Amerikai Egyesült Államok személyi veszteségei
az eddigi háborúkban és bevetésekben³⁶**

Háború	Időszak	Elesett	Sebesült
I. világháború	1917–1918	53 402	204 002
II. világháború	1941–1945	291 557	670 846
Koreai háború	1950–1953	33 741	103 284
Vietnámi háború	1964–1973	47 414	153 303
Kuvait felszabadítása	1991	147	467
Bevetési terület	Időszak	Elesett	Sebesült
Grenada	1983	19	119
Panama	1989	23	324
Szomália	1992–1994	43	153
Haiti	1994–1996	4	3
Afganisztán	2002–	3343	18 675
Irak	2003–2011	4804³⁷	32 222

(Szerk.: Dr. Resperger István)

Az iraki hadsereg és a civil lakosság veszteségeiről csak becslések állnak rendelkezésre. Az iraki oldalon a halottak számát egyes források 13 000³⁸ és a hadifoglyok létszáma 7300 fő volt. A civil áldozatok számát a források a 10 éves iraki művelet alatt (2003.05.10. – 2013.03.14. között) 112 017–123 910 fő közé sorolják.³⁹

³⁶ http://www.usatoday.com/news/world/iraq/2003-04-20-cover-usa_x.htm;
<http://icasualties.org>; <http://antiwar.com/casualties/>; letöltés: 2013. 06. 28.

³⁷ 2003. május 1. óta, amikor Bush elnök az US Abraham Lincoln fedélzetén bejelentette a nagyobb harcselekmények beszüntetését („major combat operations in Iraq have ended”).
www.cnn.com/us/fatalities; letöltés: 2013. 06. 28.

³⁸ Operation Iraqi Freedom Third Infantry Division (Mechanized) „Rock of the Marne” After Action Report Final Draft. 12 May 2003. p. 67.

³⁹ www.iraqbodycount.org; letöltés: 2013.06. 18.

A háborúk összegzett adatai⁴⁰

	Irak	Afganisztán	Megjegyzés
Halott	4804 USA: 4486 Brit: 179 Más: 138 Magyar: 1	3344 USA: 2245 Brit: 444 Más: 648 Magyar: 7	18–19 éves: 402 20–24 éves: 2985 25–29 éves: 1616 30–39 éves: 1261 40–49 éves: 343 50–59 éves: 50 Nő: 149 Harci cselekmény: 2584 Robbantás: 2503 Nem harci cselekmény: 669 Helikopterincidens: 407 Járműincidens: 363 Légi katasztrófa: 34
Sebesült	37 974 USA: 32 223 Brit: 5751	25 674 USA: 18 675 Brit: 6815	A britek vesztesége Afganisztánban 6724.
Öngyilkos robbantás	1003	529	2003–2010 között. Gyalogosan elkövetett: 43% Gépjárművel elkövetett: 40% Az elkövetők 75%-a férfi, 11%-a nő, 14%-a gyermek volt.
Házilagos készítésű robbanóeszköz (Improvised Explosive Device – IED)		21 889	
Szövetségestől induló támadás („zöld a kéken” – Green on Blue)		79	2013 – 7 2012 – 44 2011 – 16 2010 – 5 2009 – 5 2008 – 2
Traumatikus agyi sérülés (Traumatic Brain Injury – TBI)	360 000		

⁴⁰ The Military Ballance 2013.
www.washingtonpost.com/national/fallen; <http://www.iraqbodycount.org/>;
<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739>;
<http://usliberals.about.com/od/homelandsecurity/a/IraqNumbers.htm>;
<http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736%2811%2961023-4/fulltext>;
<http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/aug/10/afghanistan-civilian-casualties-statistics>;
http://www.longwarjournal.org/archives/2012/08/green-on-blue_attack.php;
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8005198.stm>; letöltés: 2013. 06. 28.

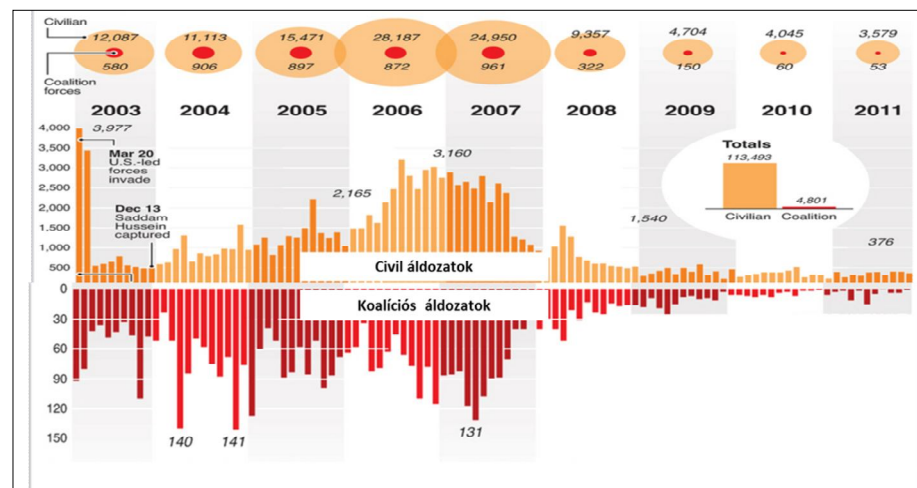
	Irak	Afganisztán	Megjegyzés
Poszttraumás stressz (Posttraumatic Stress – PTS)	56%		2001–2005 között vizsgált 103 788 hazatérő katona közül
Amputációk	2988		2007–2008-ban az amerikai csapatok állományából. 163 az Afganisztánban szolgáló brit erők állományából.
Öngyilkossági kísérlet	2100		2007-ben
Sikeres öngyilkosság	121		2007-ben. 20%-kal több mint 2006-ban, de 1980-óta a legmagasabb.
Mentális problémák	31%		Ebből: 14% jelentős mentális probléma; 6% stressz miatt kért segítséget; 2% önkontroll elvesztése 1% „jobb lenne meghalni” szindróma
Szexuális problémák	30%		2009-ben. A bevetett nők 30%-a élt át erőszakot, 71%-a szexuális támadást, 90%-a zaklatást.
Helikopterveszteség	75		Ebből 36 ellenséges tűz miatt
Iraki, afgán katona és rendőr halott	10 125	3436	2011.06.31-ig
Ellenállók halottai	26 415–55 000	10 737	
Civil áldozatok	106 348–123 910	14 729	2013.06.25-ig
Menekültek	1,8–2,255 millió		A lakosság 5,5–6,5%-a, ebből Szíriába, Jordániába menekült 2,1 millió fő.
Alultáplált iraki gyermek	28%		
Megölt újságíró	348		Ebből: 98 gyilkosság által, 52 harci cselekmények közben
Megölt újságíró az amerikai csapatok által	14		
A háború költségei	801,9 millió USD		2003–2011 között. A Nobel-díjas közgazdászok, Joseph Stiglitz és Harvard's Linda Bilmes szerint az amerikai gazdaság 3 milliárd amerikai dollárt investált a háborúba.
Infláció	6%		2006-ban 50% volt

A háborút befejező iraki megszállás időszakát vizsgálva megállapítható, hogy a megszállás első időszakában a veszteségek közel 50%-a harci cselekményekben, míg a befejező időszak 1000 halottra vetített áldozatszámából már 520 katona robbantásos merényletekben veszíti életét. Az amerikai és a brit egészségügyi rendszert is a robbantásos merényletben/támadásban keletkező agyi sérültek és amputációk magas száma, továbbá a mentális és a poszttraumás betegséggel jelentkezők nagy aránya terheli.

Az afganisztáni hadszíntéren szövetséges/együttműködő erőkől érkező belső támadások („zöld a kéken” – Green on Blue) új elemként fokozzák a bizonytalanságot és a biztonságérzetet gyengítik.

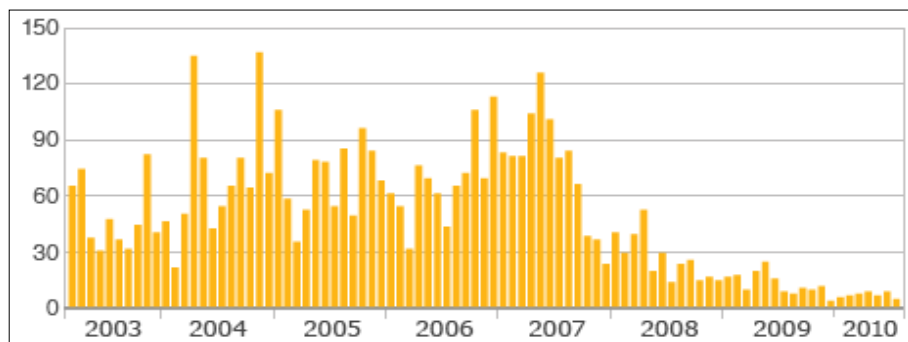
Összességében megállapítható, hogy a fegyveres konfliktusban elesettek száma (8148 fő Irakban és Afganisztánban) a hosszú időszakot megfigyelve elfogadható lenne, de főként a robbantásos merényletekben keletkező nagyszámú sebesült, amputált, mentális, stresszhelyzettel és agyi sérülésekkel hazaszállított katonák száma (63 648 sebesült) már a társadalomra is jelentős hatással van.

A halálozási arány adatai alapján a megszállt területeken napi két halott és 6–8 sebesült aránnyal kell számolnia a politikai és a katonai vezetőknek.⁴¹

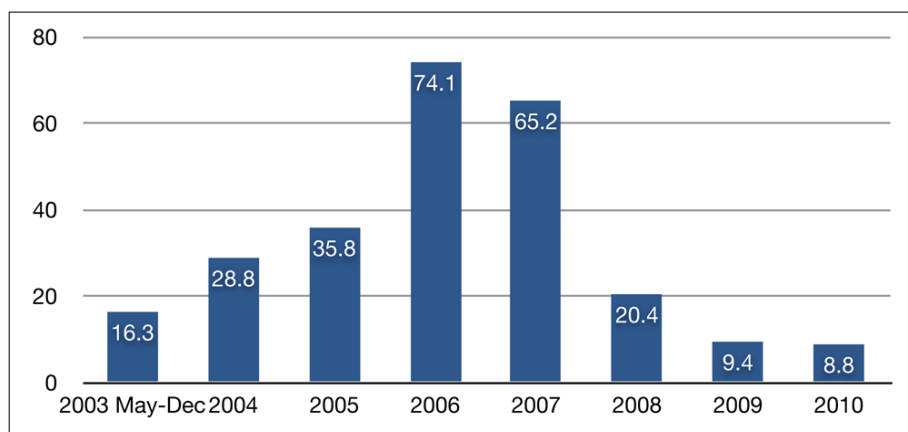

3. ábra. Az iraki hadszíntér civil és katonai veszteségei (2003–2011)

⁴¹ <http://www.guardian.co.uk/uk/2010/jun/20/death-rate-uk-soldiers-afghanistan-higher-us>; letöltés: 2018. 06. 28. A tanulmány szerzői szerint az 1000 katonára vetített halálozási arány a nagyobb harci akciókban („Major combat Action”) hat fő. Ez az arány 2010-ben Afganisztánban a brit csapatoknál 13 volt. Egyes időszakokban a brit–amerikai veszteségarány az afganisztáni hadszíntéren 2010-ben 9,9:2,7; 12:3,9; 17,3:8,4 volt.

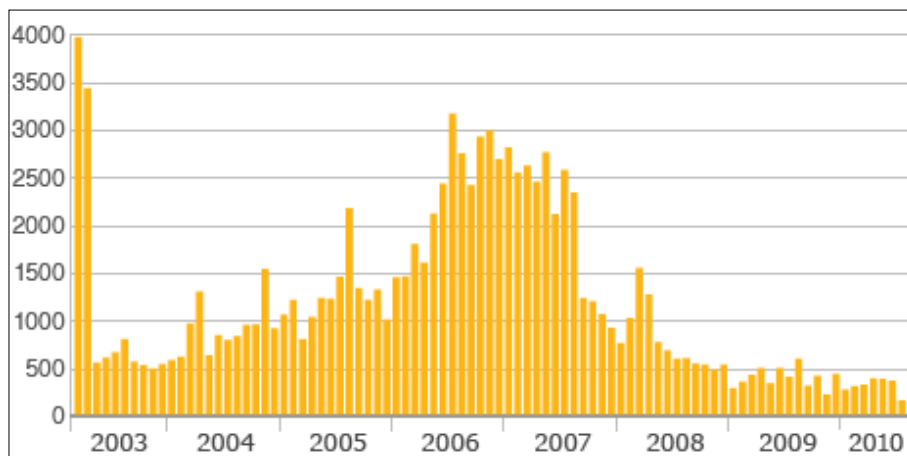
4. ábra. Az USA katonai halottainak száma 2003. március és 2010. július között⁴²

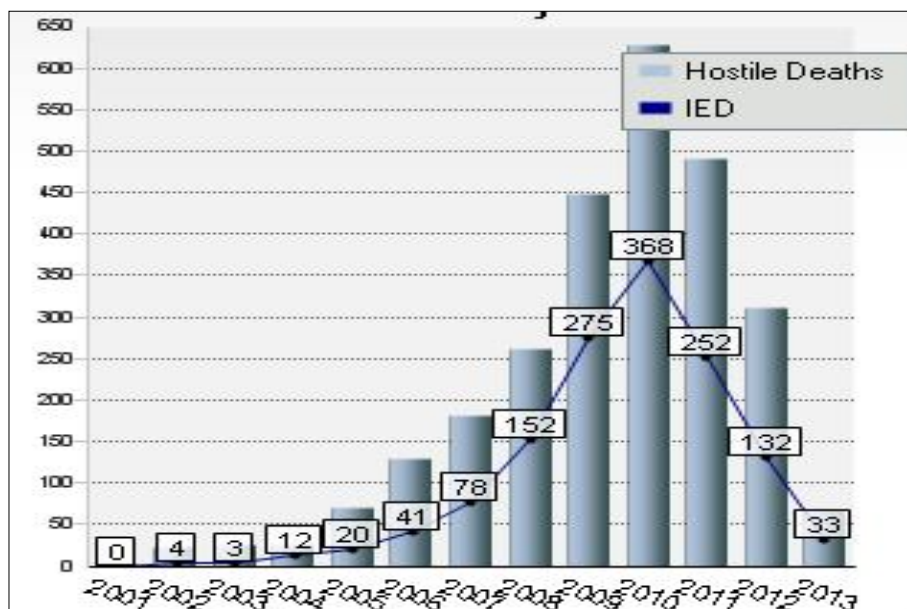
5. ábra. Az iraki hadszíntéren a halottak száma naponta (2003–2010)⁴³

⁴² <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739>; letöltés: 2013. 06. 28.

⁴³ <http://musingsoniraq.blogspot.hu/2011/01/2010-ends-with-slight-drop-in-iraqi.html>; letöltés: 2013. 06. 28.

6. ábra. Az iraki civil áldozatok száma 2003–2011 között⁴⁴

7. ábra. Halottak száma az IED-támadások által Afganisztánban (2001–2013)⁴⁵

⁴⁴ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739>; letöltés: 2013. 06. 28.

⁴⁵ <http://icasualties.org/oef/>; letöltés: 2013. 06. 28.

BEFEJEZÉS

A terrorizmus elleni műveletek és az aszimmetrikus hadviselés elleni küzdelem azt mutatják, hogy az ellenség általában nem rendelkezik sem saját országgal, sem saját kormánnyal. Nincs szervezett (reguláris alakulatokból álló) katonai ereje, nem visel egyenruhát, egyetlen kormánynak sem felel a tetteiért, továbbá nem tart be egyetlen nemzetközi szerződést sem, pl. nemzetközi jog, hágai és genfi egyezmények a hadviselésről stb.

A háborúk összesített adatai alapján (lásd 9. táblázat) három fő következtetést vonhatunk le:

- A háborúk katonai végállapotát (Military Endstate) a reguláris erők közel 100 napos művelettel el tudják érni, bár a felvonuláshoz, átesoportosításhoz hónapokra van szükségük. A politikai végállapot (Political Endstate) csak hosszú évek alatt, a nemzetközi szervezetekkel és a nem állami szervezetekkel együttműködve érhető el.
- Az amerikai bevetések aránya mutatja, hogy az európai „Vénuszról érkező” országoknak növelniük kell telepíthető haderejük nagyságát, illetve alkalmasságukat a béketeremtő, békekikényszerítő és harci műveletekben, ha nem akarnak elmaradni a „Marsról érkező” amerikaiaktól.
- A precíziós fegyverek arányának szignifikáns emelkedése a hadviselés még pontosabb végrehajtását segíti elő.

9. táblázat

A háborúk főbb adatai⁴⁶

	1991 Öböl-háború	1999 Kosзовó	2002 Afganisztán	2003 Irak
Időtartam (nap)	43	78	76	26
Repülőgép (db)	n. a.	538	n. a.	1801
Bevetés (db)	109 876	37 465	n. a.	41 404
Csapásmérés (db)	27 000	14 006	6500	17 200
Napi bevetés (db)	1500–2000	150–700	10–110	800–2000
Amerikai bevetés (%)	65	90	n. a.	91,1
Összes bevetett fegyver (db)	265 000	23 000	22 000	29 199
Precíziós fegyver (db)	20 450	8050	12 500	19 948
Nagy pontosságú precíziós fegyver (%)	8	35	56	68
Veszteség (db/%)	75/0,03	5/0,26	14/	31/

(Szerk.: Dr. Resperger István)

⁴⁶ CLARK, W. K.: Amikor erőre van szükség: A NATO katonai válasza a koszovói válságra. p. 15.; ZEHREER, H.: Der Golfkonflikt. p. 262. In: www.globalsecurity.org/military/ops; Operation Iraqi Freedom – by the Numbers Assessment and Analysis Division US CENTAF. p. 9. Operation Iraqi Freedom Quick Facts. In: www.iwar.org.uk/news-archive/iraq/quick-facts.htm; Operation in Iraq First Reflection. p. 24.

Ami nem béke, az háború. Ami nem béke, az háború? Ami a békétől eltér, az még nem háború. Láthatjuk, hogy a jelenkor fegyveres konfliktusaiban a politikai cél a háborúval elért akaratérvényesítés, a katonai cél az egyes csaták megnyerése. A hadviselés jelenlegi spektruma a kockázatok fenyegetések halmazából, a fenyegetésrészről kiindulva a következők lehetnek: politikai nyomásgyakorlás, katonai képesség visszavetése, adott ország területének részleges megszállása, teljes megszállása, népiirtás. A túlélési tűréshatár a részleges megszállás és a politikai vezetés megdöntése között húzódik. A 21. század fegyveres konfliktusaira jellemző, hogy a politikai és a katonai célok érdekében korlátozott vagy teljes célok megvalósulását tűzik ki.

A hadtudomány fogalmának kérdésében állást foglalva azt gondolom, ahogy a különböző szépségműtéten átesett nő is nő marad, a hadtudomány sem változik, esetleg a clausewitzi kaméleonfogalom következtében más színben tűnik fel. De a hadtudománnyal foglalkozók számára még az marad, ami volt, a katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszer.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- „Korruption, Geldwäsche, Steuerparadise” térkép.
In: Le Mode Diplomatic: Atlas der Globalisierung. p. 32.
- BURGER, K. – COOK, N. – KOCH, A. – SIRAK, M.: What went right?
In: Jane’s Defence Weekly, 30 April 2003. p. 20.
- CLARKE, Richard A.: Gegen die Krieger des Dschihad Der Aktionsplan.
Hoffmann und Campe, Hamburg, 2005. 233 p. ISBN 9783455095029
- CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról. I. kötet.
Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1961. 518 p.
- COPERDY, G.: A Pivotal War.
In: Defense and Foreign Affairs Starategic Policy, 2003 p. 4.
- CREVELD, Martin van: The Art of War: War and Military Thought.
Cassell, London, 2000. ISBN 0-304-35264-0
(also Collins/Smithsonian, New York, 2005. ISBN 0-06-083853-1)
- CREVELD, Martin van: The Changing Face of War: lessons of combat, from the Marne to Iraq. Presidio Press, New York, 2006. ISBN 978-0-89141-901-3
- DASSE, Christopher: Kleine Kriege – Große Wirkung.
Wie unkonventionelle Kriegführung die internationale Politik verändert.
Nomos, Baden-Baden, 1999. 312 p. ISBN 978-3789062087
- ELLIOT, M.: Lessons from the Rubble. In: Time, 1 September 2003. p. 22.
- FM 1-112 Attack Helicopters Operations Deepartmen HQ of The Army,
Washington, 1997. amerikai doktrina Hammond, R.: Operation Iraqi Freedom
Task Force 2-7 Infantry (Mechanized)
- HORVÁTH Zoltán: A koalíciós légierő alkalmazásának tapasztalatai az Irak elleni háborúban. In: Új Honvédségi Szemle 2003/10. pp. 5–11.
<http://www.honvedelem.hu/cikk.php?cikk=14297/>
- <http://icasualties.org/Iraq/index.aspx>; letöltés: 2009. 02. 20.

- KŐSZEGVÁRI Tibor – RESPERGER István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai. ZMNE Egyetemi jegyzet, Budapest, 2006. 50 p.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években. Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások, Budapest, 1993–1996. 188 p.
- Measuring Stability and Security in Iraq June 2008 Report to Congress In accordance with the Department of Defense Appropriations Act 2008 (Section 9010, Public Law 109-289) Section 2—Iraqi Security Forces Training and Performance. http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2008/iraq-security-stability_jun2008-02.htm; letöltés: 2009. 02. 20.
- MORDICA, G., J.: Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7. In: [www. Globalsecurity.org/iraq/operation](http://www.globalsecurity.org/iraq/operation); letöltés: 2013. 09. 26.
- MÜNKLER, Herfried : Die neuen Kriege. Hamburg, Rowohlt, 2004. ISBN 3-499-61653-X
- MÜNKLER, Herfried: Der Wandel des Krieges. Von der Symmetrie zur Asymmetrie. Velbrück, Weilerswist 2006, ISBN 978-3-938808-09-2
- Operation Iraqi Freedom Third Infantry Division (Mechanized) „Rock of the Marne” After Action Report Final Draft 12 May 2003 p. 67.
- RIDD, G.: Protecting supply lines. In: Janes Intelligence Review, July 2003. pp. 30–31.
- SCRÖFL, Josef – PANKRATZ, Thomas (Hrsg.): Asymmetrische Kriegsführung – ein neues Phänomen der Internationalen Politik? Baden-Baden, 2004. 372. p.
- SHEENAN, John J.: A XXI. század biztonságpolitikája. In: Új Honvédségi Szemle 1997/5. pp. 1–18.
- www.washingtonpost.com/usfatalities; www.USATODAY.com; letöltés: 2009. 02. 21.

Interneten található anyagok jegyzéke

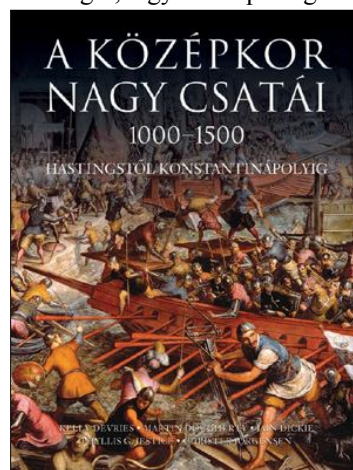
- Operation Iraqi Freedom Quick Facts. In: www.iwar.org.uk/news-archive/iraq/quick-facts.htm; letöltés: 2013. 09. 26.
- <http://www.terror.gen.tr/english/organisations/html>; letöltés: 2013. 09. 26.
- <http://www.terror.gen.tr/english/organisations/html>; letöltés: 2013. 09. 26.
- <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/graphic/2008/03/25/GR2008032500711.html>; letöltés: 2013. 09. 26.
- <http://www.islamworld.net/>; letöltés: 2013. 09. 26.
- www.dodccop.org/NCW/ncw.html; letöltés: 2013. 09. 26.
- www.globalsecurity.org; letöltés: 2013. 09. 26.
- www.c3i.osd.mil/ncw/; letöltés: 2013. 09. 26.
- www.cnn.com/usfatalities; letöltés: 2013. 09. 26.

DR. BESENYŐ JÁNOS ALEZREDES

A KÖZÉPKOR NAGY CSATÁI 1000–1500 (HASTINGSTŐL KONSTANTINÁPOLYIG)

A Kossuth Kiadó által jegyzett könyv húsz jelentős történelmi, az akkori korszak eseményeit nagymértékben befolyásoló csata lefolyását mutatja be a Római Birodalom megszűnése után kialakult európai és közel-keleti térségben. Ezeket az ütközeteket olyan időszakban vívták, amikor a „hagyományos” törzsi, klán alapú társadalmi berendezkedésű népek, a személyes bátorságot, egyéni képességeket előnyben részesítő fegyveres csoportok helyébe az egyre inkább „hivatásos” jellegűvé vált hadseregek léptek. Ezt a közel öt évszázadot igyekeznek bemutatni a szerzők, az akkori időszak legjellemzőbb ütközetein keresztül.

Az első ütközet a hastingsi csatát (1066) mutatja be, ahol az országát nem sokkal korábban stabilizáló II. (Godwinson) Harald szász uralkodó főként gyalogosokból álló seregét győzi le a normann Hódító Vilmos két alkalommal is eselből visszavonulást színlelő lovassága. Ezután következik a Legnano-i csata, ahol első esetben arattak győzelmet az észak-itáliai polgárokból felállított gyalogos csapatok I. (Rötszakállú) Frigyes német-római császár lovagokból álló serege felett. Így bebizonyosodott, hogy csupán lovas csapatokkal – még ha az szinte teljes egészében páncélosokból is áll – nem lehet győzelmet aratni egy lovasokból és gyalogosokból szervezett, a támadó és a védő manővereket jól alkalmazó sereg felett. A harmadik ütközet a Hattin szarvainál¹ lezajlott csata, ahol Szaláh ad-Dín (másképpen Szaladin) a nagy tömegben tervszerűen támadó lovassággal megsemmisítette a keresztény Jeruzsálemi Királyság rosszul vezetett, belső ellentétektől megosztott seregét. A csata tapasztalatait felhasználva I. (Oroszlánszívű) Richárd a saját fegyverét alkalmazva verte meg a híres Szaláh ad-Dín jól kiképzett csapatait, ennek ellenére mégsem tudta visszafoglalni Jeruzsálemet. Így győzelme „csak” taktikai sikernek bizonyult. A következő esemény voltaképpen nem csata, hanem a Robert de Lacy által vezetett, angol kézen lévő Chateau Gaillard várának franciák általi ostroma, majd elfoglalása volt. A vár elfoglalása jelentős mérföldkőnek számított a francia–angol háborúban, mivel innentől felgyorsult az angolok kiűzése a mai Franciaország területéről. A hatodik csata szintén ostromnak tekinthető, amikor is 1203–1204 során a rosszul irányított negyedik kereszties hadjárat nem Szentföld felé vette az irányt, hanem a velenceiek biztatására elfoglalta a szintén keresztény

¹ A hattini csata a kereszties háborúk egyik fontos ütközete volt, amely 1187. július 4-én zajlott le a jeruzsálemi királyság és a Szaladin által vezetett muzulmán sereg között, Tibériás várostól nyugatra. A csata a keresztények megsemmisítő vereségével zárult, ami után Jeruzsálemet is elfoglalták a muzulmán csapatok.

Konstantinápolyt. A város kézre kerítése megmutatta, hogy milyen szinten állt a korabeli Nyugat-Európa hadművészete, és hogy az alapos tervezés és a jó vezetés miatt a szövetségesek abszolút tökélytel tudták végrehajtani az egyébként összetett tengeri és szárazföldi manővereket. A hetedik csata helyszíne a flandriai Bouvines városa,² ahol az akkori Nyugat-Európa szinte minden fontos állama részt vett az ütközetben, amely II. Fülöp Ágost francia király³ győzelmét hozta IV. Ottó német-római császár ellen. A nyolcadik csatában ismét a nagy tömegben támadó lovasságé a szerep, mivel a Leignitz melletti összecsapásban a mongol lovasság aratott hatalmas győzelmet a sziléziaiakból, németekből és az egyházi (német, templomos és johannita) lovagrendek harcosaiból álló nagyobb létszámú sereg felett. A következő ütközetben a Csúd-tónál a novgorodi herceg, Alekszandr Nyevszkij⁴ verte meg orosz és kipcák seregével a nálánál kisebb létszámú, de jobban felszerelt teuton lovagokat. Az olvasó itt számolhat le először egy közkeletű és a híres orosz film által sugallt vélekedéssel, mivel a német lovagok vereségét nem a beszakadó és a lovagokat elnyelő jég, hanem az oroszok túlereje és a német-dán-észt sereg megosztott vezetése okozta. A tizedik csatát a 13. század legjelentősebb tengeri ütközeteként tartják számon, ahol az egyesült aragón-katalán flotta Ruggerio di Lauria⁵ vezetésével szétzúzta a William Cornut⁶ és Bartolomeu Bonvin⁷ parancsnoksága alatt álló nagyobb létszámú szicíliai-nápolyi flottát. Ebben a fejezetben ismerhetjük meg a felemelkedő új tengeri hatalmat, az Aragóniai Királyságot, valamint képet alkothatunk arról, hogyan kerültek alkalmazásra a késő középkorban a földközi-tengeri gályák. A tizenegyedik, a Bannockburn-i csatában⁸ a 9500 fős, főként pikával felszerelt skótok győztek le egy 18 000 fős, főként nehézlovakból álló angol sereget, amely az ostromlott stirlingi vár felmentésére készült. Az angoloknál kevesebb anyagi lehetőséggel bíró skótok nem nehézlovakat állítottak fel, hanem speciálisan – négy méteres lándzsával – felszerelt és kiképzett egységeket (schiltron) hoztak létre, amelyek egy több száz éves pikt

² A város Franciaország északi részén, a Nord-Pas-de-Calais régióban található.

³ II. Fülöp Ágost (Gonesse, 1165. augusztus 21. – Mantes-la-Jolie, 1223. július 14.) a középkori Franciaország egyik legjelentősebb királya volt, aki 1180-tól 1223-ig uralkodott. Számos jelentős területtel gyarapította a királyi birtokot, így nagy szerepe volt a Francia Királyság egységének kialakításában.

⁴ Alekszandr Nyevszkij (1220 – 1263. november 14.) vlagyimiri nagyfejedelem (1252–1263) – betöltötte a kijevi (1246–1252) és a novgorodi fejedelmi (1236–1252) széket is – az orosz egyesítés egyik ikonja. A belső ellenzékével kegyetlenül leszámolt, és bár behódolt a mongoloknak, a Német Lovagrend és a svédek ellen több győzelmet is aratott. 1547-ben az orosz ortodox egyház szentté avatta. A Nyevszkij nevet a Néva folyónál a svédek felett aratott győzelme után kapta.

⁵ Ruggiero di Lauria (Szicíliai Királyság, 1250. január 17. – Valencia, Aragóniai Királyság, 1305. január 19.) olasz származású admirális az aragóniai királyok szolgálatában, aki több győzelmet aratott a rivális Anjou-flották fölött.

⁶ William Cornut, az 1270-es évek kezdetétől az Anjou-ház provanszál származású tengernagya, bár főként kereskedelmi tengerész, illetve adminisztratív vezető volt, de 1283-ban az Anjou-flotta parancsnokaként vett részt a máltai csatában, ahol maga is életét vesztette, amikor megtámadta Ruggiero di Lauria zászlóshajóját.

⁷ Bartolomeu Bonvin Marseillesből származó provanszál tengerésztiszt, 1282-ben lépett I. Anjou Károly szolgálatába, és másodparancsnokként vett részt a máltai csatában, majd William Cornut halála után átvette a megmaradt Anjou-flotta – a 22 gályából öt menekült meg, tízet az aragónok foglaltak el, hét pedig elsüllyedt – irányítását vette át. Később hosszú és sikeres karriert futott be II. Anjou Károly uralkodása alatt.

⁸ Az 1314. június 23–24-én lezajlott bannockburni csata a skót függetlenségi háborúk egyik legfontosabb győzelme. Ez volt az első skót függetlenségi háború egyik sorsdöntő csatája, ahol a skót felkelők legyőzték a reguláris angol csapatokat. A győzelem nem hozta meg rögtön a függetlenséget, azt csak tíz év múlva adták vissza.

harcmódot követve legyőzték a csatateret addig uraló angol nehézlovasságot és íjászokat. A következő, Sluys⁹ mellett vívott tengeri csatában aratták az angolok az első nagy győzelmüket a százéves háborúban. Először itt mutatkozott meg az angol, hosszúíjjakkal felszerelt íjászok döntő fölénye a francia szolgálatban álló, főként genovai számszeríjászok felett, illetve az angol győzelem hátrította el a küszöbön álló francia inváziót is. Ezzel III. Edward¹⁰ biztosította, hogy a százéves háborút nem Anglia, hanem Franciaország területén vívják meg. A tizenharmadik csatában, Crécy¹¹ mellett ismét az angol hosszúíjászoké a főszerep, akiknek elvülhetetlen érdemei voltak abban, hogy a túlerőben lévő francia lovagokból álló hadsereg megalázó vereséget szenvedett. Persze ehhez a „Fekete herceg” néven ismert III. Edward rendkívüli taktikai érzéke, és az általa vezetett csapatok kiképzettsége, fegyelme is hozzájárult. Ezt a csatát tartják a hadtörténészek a csatateret évszázadok óta uraló páncélos lovasság végének. A tizennegyedik ütközetben is az Edward által vezetett angol csapatok harcoltak Nareja¹² mellett, az ellenük küldött francia–spanyol hadsereggel. A Crécy-nél alkalmazott taktika itt is bevált, a páncélos és íjász egységek példás együttműködése nyomán a francia–spanyol sereg szinte teljesen megsemmisült. A következő csatának már magyar vonatkozása is van, mivel 1396-ban Nikápoly mellett az I. Zsigmond magyar király és német-római császár által vezetett szövetséges (angol, francia, burgundi, magyar, havasalföldi és német) lovagokból álló sereg szenvedett vereséget a feltörekvő Oszmán Birodalomtól. Habár a keresztény sereg minimális túlerővel rendelkezett, egységes vezetés és csataterp hiányában a jobban vezetett, kiválóan képzett török lovasság és a gyalogos janicsár egységek megsemmisítő vereséget mértek rájuk. Ezután a nyugati államok közel 140 évig nem voltak hajlandók hadba szállni az Oszmán Birodalom seregei ellen, noha a pápa és több más uralkodó is hadba szólította őket. Így a törökök akadálytalanul foglalhatták el Konstantinápolyt, a balkáni államokat és kezdhették meg a Magyar Királyság elleni támadásokat. A tizenhatodik, tannenbergi csata is megerősíti a korábban leírtakat, hogy a nehézlovasság egyre kevésbé képes hatékonyan szembeszállni olyan csapatokkal, amelyekben a (könnyű- és nehéz-) lovasság, illetve a gyalogság hatékonyan képes együttműködni. Ebben az ütközetben a lengyel és litván csapatok látványos győzelmet arattak a teuton lovagrend felett, így megerősítették a Lengyel Királyság fennmaradását és gátat vetettek a lovagrend további hódításának. A lengyelek azonban képtelenek voltak kihasználni a győzelmüket, így a lovagrend képes volt elveszett hatalmának egy részét visszaszerezni, majd később az általuk birtokolt területekből jött létre a későbbi Poroszország. A következő híres csata Agincourt mellett zajlott le, ahol V. Henrik¹³ angol uralkodó kis létszámú, betegségtől gyötört seregét támadta meg a jelentős túlerőben lévő francia sereg.

⁹ A város Belgiumban található, Antwerpen közelében.

¹⁰ III. (Plantagenet) Edward angol király (Windsor, 1312. november 13. – 1377. június 21.) szinte teljes uralkodása alatt háborút folytatott Franciaország ellen, amelyet elveszítve csak Calais kikötővárosát tudta megtartani. Ennek ellenére több olyan cselekedete volt – a parlament hatalmának növelése, az angol nyelv elterjedése stb. –, amelyek miatt a jelentősebb angol uralkodók között tartják számon.

¹¹ A város Franciaország északi részén található Crécy-en-Ponthieu és Calais városok közelében.

¹² A híres város Spanyolország északi részén, a Rioja Alta régióban, a Najerilla folyó partján található.

¹³ V. Henrik angol király (Monmouth, Wales, 1387. augusztus 19. – Vincennes, 1422) csak rövid ideig, alig kilenc évig uralkodott Angliában. Fő céljai a francia trón elnyerése és az egykori franciaországi angol birtokok visszafoglalása volt. Bár katonai és politikai sikereket is elért, korai halála megakadályozta a tervei megvalósulását.

Az angol íjászból és páncélosokból álló szilárd fegyelmű sereg ismét győzelmet aratott a francia lovagokból, gyalogosokból és számszerűjászból álló, vakon rohamozó franciák felett. A tizennyolcadik csatának is van magyar vonatkozása, hiszen egyes történészek szerint a Vítkov-hegyen vívott ütközetben Hunyadi János is részt vett, és itteni tapasztalatai alapján hozta létre saját hadiszekerését. Ebben a csatában a nagyrészt földműves szerszámokkal felszerelkezett, a puskaport és a szekérvárat mesterien alkalmazó huszita parasztek arattak győzelmet a többszörös túlerővel rendelkező, páncélba öltözött, korszerű fegyverekkel ellátott, több (magyar, cseh, morva és német) nemzetből álló lovagsereg felett. A következő esemény Konstantinápoly 1453-as török ostroma, amikor is II. Mehmed¹⁴ szultán terjeszkedő oszmán birodalma felszámolta a mélyen a török határ mögé került, csekély területű keresztény városállamot, amelyet növekvő birodalma fővárosává tett. A várost alig 10 000 keresztény védte hét hónapon keresztül egy 120 000 fős, a kor legütőképesebb tüzérségével rendelkező ostromló sereggel szemben. Ennek az ostromnak is van magyar vonatkozása, mivel a törökök legnagyobb ágyúját egy magyarországi ágyúöntő, bizonyos Orbán mester készítette. Az utolsó, a huszadik csatában, ami Brunkeberg mellett¹⁵ zajlott, a svéd felkelő parasztek megsemmisítették az ellenük küldött dán és német nehézlovasokból álló sereget, így megmentették az akkor létrejövő svéd nemzetállamot. A gyenge fegyverzettel rendelkező svéd milícia tagjainak íjásztudásával és halálosan hatékony lesvetési taktikával bebizonyította, hogy a népfelkelők képesek hatékonyan megküzdeni akár hivatásos katonákkal is.

A könyvben elemzett húsz csata leírásánál az összegzést az események hátterének bemutatása követi, majd az ütközetek rövid, tömör ismertetése, s végül a következmények tárgyalása. A szemből álló felek harcrendjét és az általuk végrehajtott hadmozdulatokat több mint 200 ábra és részletes taktikai térkép mutatja be. Az olvasó így képet kaphat a tárgyalt időszak eseményeiről, szereplőiről, a kor harcászati manővereiről, eljárásairól és a fegyverneméről. A könyv elolvasását javaslom mindazoknak, akik érdeklődnek a középkor eseményei, szereplői iránt.

¹⁴ II. (Hódító) Mehmed (Drinápoly, 1432. március 30. – Hünkárçayırı, 1481. május 3.) oszmán szultán 1444–1446 között, illetve 1451-től haláláig uralkodott. Ő foglalta el Konstantinápolyt és a Balkán még független államait, de 1456-ban Hunyadi Jánostól vereséget szenvedett Nándorfehérvárnál. A magyarokkal szemben később sem ért el sikereket, Hunyadi Mátyás többször megverte a törököket, akik Mehmed uralma alatt nem támadtak többet az országra, de a Balkánon, Itáliában és a Közel-Keleten tovább hódítottak. A szultán 30 évi uralkodása alatt 12 országot hódított meg és 200 várost kényszerített megadásra.

¹⁵ A csata 1471. október 10-én zajlott le Svédországban, a ma már Stockholm területén található Hötorget–Brunkebergsasen mezején.

E SZÁMUNK TARTALMA

KOVÁCS ZOLTÁN ALEZREDES

A VOLT JUGOSZLÁVIA TAGÁLLAMAI BIZTONSÁGÁNAK ÉRTÉKELÉSE A REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUM ELMÉLET ALAPJÁN

A hidegháború vége felé a biztonság fogalmának újraértelmezése keretében Buzan bevezette a Regionális Biztonsági Komplexum elméletet, ami más régiók mellett a volt délszláv tagállamokra is jól alkalmazható. A délszláv háborúk kezdete óta eltelt húsz évben a régió biztonsága változatos képet mutatott és sokat fejlődött, de továbbra is maradtak a biztonságot veszélyeztető nyitott kérdések.

Kulcsszavak: Balkán, biztonság, regionális biztonsági komplexum.

TORMA BÉLA NYÁ. EZREDES

AZ IRAKI-IRÁNI HÁBORÚ (1980–1988) – 3. rész. SZADDAM HUSSZEIN PSZICHOLÓGIAI HADVISELÉSE

Tanulmányomnak ebben a részében bemutatom az iraki rezsimnek az ENSZ szankciók feloldása érdekében kül- és belpolitikájában tett erőfeszítéseit. Szaddam külpolitikájában erősen előtérbe került a nemzetközi közvélemény meggyőzése az ENSZ embargó jogtalanságáról, és az iraki népre gyakorolt embertelen hatásáról. Az Arab-öböl országaiban a humán jogok biztosításával kapcsolatosan az ENSZ által alkalmazott ún. kettős mérce gyakran került az újságok címlapjaira. Szaddam Husszeinek belpolitikájának középpontjába Irak szuverenitása és az iraki nép egysége került. A kérdésre elsőként az arab világ adott választ. Az Arab Liga Miniszteri Tanácsa megerősítette elkötelezettségét Irak függetlensége és népe egysége mellett. Az embargó által befolyásolt iraki gazdasággal kapcsolatban Szaddam Husszeinek új gazdaságpolitikát: az önellátásra támaszkodó gazdálkodást hirdette meg. „Az olaj Irak gazdagságának része, de nem minden” jelentette ki az elnök. A továbbiakban áttekintést adok a háborús károkat szenvedett infrastruktúra rekonstrukciója érdekében tett iraki erőfeszítésekről. Végül a 778. sz. ENSZ BT határozat alapján ismertetem a külföldi bankokban letétbe helyezett iraki pénzalapok befagyasztását, és felhasználásának lehetőségeit. Röviden ismertetem az iraki javaslatot olajexportjának felújítására.

Kulcsszavak: az ENSZ BT 778. (1992) sz. határozata, Tarik Aziz miniszterelnök-helyettes, Nemzetközi Ellenőrző Csapat, Abu Musa sziget a Pezsa-öbölben, Kurd Front, humán jogok Iránban, Irak-ellenes szankciók, kettős mérce, az embargó vége, USA légtérsértések, embargó által befolyásolt iraki gazdaság, az embargó megszüntetése, iraki olajexport felújítása, iraki pénzalapok befagyasztása, Bagdad emlékművei.

CONTENTS

LIEUTENANT COLONEL ZOLTÁN KOVÁCS

**ASSESSMENT ON THE SECURITY SITUATION
OF THE FORMER YUGOSLAV MEMBER STATES BASED
ON THE REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY**

At the end of the cold war while redefining security, Buzan introduced the theory of Regional Security Complex, which among other areas can be used for the states of the former Yugoslavia. Since the breakout of the Yugoslav war, the security situation of the region was variable and developed significantly, but there still are open questions endangering security.

Keywords: Balkans, security, regional security complex.

COLONEL (RET.) BÉLA TORMA

**THE IRAQ–IRAN WAR (1980–1988) – PART 3.
SADDAM HUSSEIN’S PSYCHOLOGICAL WARFARE**

In this part of my study, I present the efforts of the Iraqi regime, made in its foreign- and domestic policy in the interest of lifting UN sanctions. In Saddam’s foreign policy, the convincing of the international public opinion about the unlawful of the UN embargo and its inhuman impact on the Iraqi people became strongly into prominence. In connection of the human rights application in the Arab-Gulf countries, the issue of “double standards” applied by the UN, published several times in the front pages of Iraqi newspapers. In Saddam’s internal policy focused on the Iraq’s sovereignty and the Iraqi people’s unity. This question was answered first by the Arabic World. The Arab League Ministerial Council confirmed its commitment on Iraq’s independence and its people’s unity. In consequence of the embargo limited economy of Iraq, Saddam Hussein announced the new economic policy, the subsistence economy, based on self sufficiency. *“Oil is part of Iraq’s wealth but not all of it”* said the president. Further I give an overview over the Iraqi efforts made in the interest of the reconstruction of war wrecked infrastructure. Finally I write about the seizure of Iraqi assets in foreign banks abroad (UNSC Resolution 778), and the possibilities of it spending. I briefly describe the Iraqi proposal to resume its oil export.

Keywords: UNSC Resolution 778 (1992), Deputy Prime Minister, Tarik Aziz, International Inspection Team, Guld Island of Abu Musa, Kurdish Front, Human rights in Iran, Anti Iraq sanctions, double standard, the embargo is over, US air violation, embargo motivated economy of Iraq, lift embargo, resume of Iraqi oil exports, seizure of Iraqi funds (assets), Baghdad Monuments.

DR. VIDA CSABA ALEZREDES

**LÉTEZIK-E MÉG A HÍRSZERZÉSI CIKLUS?
(MIRŐL SZÓL A HÍRSZERZÉS?)**

A XX. század második felétől a hírszerzési ciklus meghatározó szereplője a hírszerzés folyamatának, amely alapján működtek a hírszerző szolgálatok. Az elmúlt tíz évben, kiemelten az angolszász szakirodalomban egy tudományos vita alakult ki, amely arra vonatkozik, hogy a hírszerzési ciklus már nem fedi le a hírszerzés folyamatát. A vitában részt vevők tíz témakörben vitatták a hírszerzési ciklus érvényességét. Ezekről azonban megállapítható, hogy általában olyan problémákat vetnek fel, amelyek nem befolyásolják a hírszerzési ciklus elméleti alapjait, hanem a hírszerzési folyamat gyakorlati tapasztalataiból fakadnak. A szerző tanulmányának célja az volt, hogy ezt a tudományos vitát a hazai tudományos közéletbe is bevezesse.

Kulcsszavak: hírszerzés, hírszerzési ciklus, elemzés-értékelés, adatszerzés, politikai döntéshozók.

BALOGH PÉTER EZREDES

**AZ ELEKTRONIKAI TÁMOGATÁS ÉS
A SIGINT HELYZETE A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN**

A háromdimenziós térben az információ megszerzése, a birtoklásával elért információs fölény által elért sikerek nagy hatással voltak a történelem alakulására. Az emberiség története a háborúk története is egyben és evolúciója a hagyományos társadalmi folyamatok mellett kísérője volt az emberiség fejlődésének. A technika, technológia fejlődésével a hagyományos hadszínterek mellett (szárazföldi, tengeri, légi és kozmikus) megjelent az információs hadszíntér is.

A Magyar Honvédség a XXI. század kihívásaira felkészülve alakítja át a szervezetét, meghonosít korszerű gondolatokat és a lehetőségeihez képest modernizálja a haditechnikai eszközeit. Az Információs műveletek részét képező elektronikai hadviselés és a rádióelektronikai felderítés korszerűsítése elengedhetetlen feladat. Csak így képesek a várható hatások kiváltására, az alaprendeltetésben megfogalmazott feladatok végrehajtására. A dolgozat áttekinti az elméleti háttérrel és a Magyar Honvédség jelenleg birtokolta képességeit. Végül ajánlásokat fogalmaz meg a jövőbeni feladatok vonatkozásában.

Kulcsszavak: információs műveletek, összadatforrású felderítés, elektronikai hadviselés, rádióelektronikai felderítés, ISTAR.

LIEUTENANT COLONEL CSABA VIDA, PhD

**IS THERE AN INTELLIGENCE CYCLE?
(WHAT IS THE INTELLIGENCE ABOUT?)**

In the second half of the XX Century the intelligence cycle became key player of intelligence processes, on this basis operate the intelligence services. Over the last ten years, especially in the international literature, appeared a scientific debate, which refers to the intelligence cycle is no longer covered by the intelligence process. The participants of the debate determinate ten problems that were discussed in the validity of the intelligence cycle. These can be stated that the problems not affect the theoretical foundations of the intelligence cycle, because the problems arises the practical experience of the intelligence process. The author's study was designed to introduce this scientific debate on the domestic scientific community as well.

Keywords: intelligence, intelligence cycle, analysis, data collection, political decision makers.

COLONEL PÉTER BALOGH

**CURRENT SITUATION OF ELECTRONIC SUPPORT
AND SIGINT AT THE HUNGARIAN DEFENCE FORCES**

During History the information itself has highly effected the outcomes of major events. Alongside the evolution of technology the information dimension appeared next to the traditional scenes such as ground, air and maritime.

In the XXIst century the Hungarian Defence Forces has been struggling with the cognitive and technological challenges. There is a high need to modernize electronic warfare and SIGINT assets to meet modern requirements. This paper deals the principals of EW and SIGINT and proposes solutions to reach our goals.

Keywords: information warfare, all source analysis, Electronic Warfare, Signals Intelligence, ISTAR.

DR. NYESTE PÉTER R. ÖRNAGY

**A NEMZETBIZTONSÁGI CÉLÚ STRATÉGIAI FELDERÍTÉS/
ELHÁRÍTÁS ÉS A BŰNÜGYI CÉLÚ STRATÉGIAI HÍRSZERZÉS
ÖSSZEHASONLÍTÁSA, KIEMELTEN A SZERVEZETT BŰNÖZÉS
ELLENI FELLÉPÉS TERÜLETÉN**

A szerző célja röviden összehasonlítani a nemzetbiztonsági szolgálatok és a bűnüldöző szervek által folytatott hírszerző tevékenységeket, fókuszálva a stratégiai hírszerzésre. A cikkben a szerző meghatározza a nemzetbiztonsági célú felderítő/elhárító tevékenység és a bűnügyi célú hírszerzés lényegét. Ezt követően a stratégiai célú hírszerző tevékenységek alapjait meghatározó fontosabb dokumentumokat tekinti át, majd a hírszerzés szervezett bűnözés elleni fellépési stratégiáit tárgyalja. A szerző végül összegzi a két stratégiai hírszerző szakterület hasonlóságait és különbségeit.

Kulcsszavak: szervezett bűnözés, stratégiai hírszerzés, bűnügyi hírszerzés, nemzetbiztonsági felderítés/elhárítás.

BÖRCSÖK ANDRÁS

**UKRAJNA KÜLPOLITIKÁJA
A 2010-ES ELNÖKVÁLASZTÁS UTÁN**

A szerző írásában arra vállalkozik, hogy megvizsgálja a 2010-es ukrain elnökválasztás utáni időszak külpolitikáját. A rövid történelmi áttekintést követően, ismerteti a jelenleg érvényben lévő meghatározó, az ukrán külpolitikai folyamatokra markáns módon befolyást gyakorló dokumentumokat és törvényeket, majd kitér Ukrajna Európai Unióval, Amerikai Egyesült Államokkal és NATO-val fenntartott viszonyára. Részletesen tárgyalja Ukrajna és az Oroszországi Föderáció kapcsolatát, azon belül is a Fekete-tengeri Flotta, az energetika, és a hadiipar kérdéskörét, majd kitér az ukrán külpolitika egyéb aspektusaira is. Vizsgálódása részét képezi továbbá az ukrán külpolitika kihívásainak ismertetése és blokkba történő integrálásának gondolata, valamint az erről kialakított vélemények. Tanulmányát egy összegzéssel zárja, amelyben értékeli Janukovics elnök külpolitikáját és bizonyos következtetések levonására is vállalkozik.

Kulcsszavak: Ukrajna, ukrán külpolitika, Janukovics, ukrán–EU kapcsolatok, ukrán–orosz kapcsolatok, ukrán–amerikai kapcsolatok, ukrán–NATO kapcsolatok, ukrán–FÁK kapcsolatok, Keleti Partnerség, Fekete-tengeri Flotta, GUAM.

POLICE MAJOR PÉTER NYESTE, PhD

COMPARATIVE ASSESSMENT ON THE STRATEGIC INTELLIGENCE/COUNTER-INTELLIGENCE IN THE SERVICE OF NATIONAL SECURITY AND THE STRATEGIC INTELLIGENCE IN THE SERVICE OF CRIMINAL INVESTIGATION WITH A SPECIAL REGARD TO FIGHTING AGAINST ORGANISED CRIME

The author's aim is to compare the intelligence activities of the security services and law enforcement agencies, focusing on strategic intelligence. The author of the article defines the detection / prevention operations of national security and criminal intelligence essentials. Then, an overview of the most important documents defining the basics of intelligence activities for strategic purposes, and discusses strategies for action against organized crime intelligence. Finally, the study combines the two strategic intelligence field similarities and differences.

Keywords: organized crime, strategic intelligence, criminal intelligence, national security detection/prevention.

MR. ANDRÁS BÖRCsök

UKRAINE'S FOREIGN POLICY AFTER THE 2010 PRESIDENTIAL ELECTION

In his research the author examines Ukraine's foreign policy after the 2010 presidential election. After a brief historical review he analyses the current legal regulation having impact on Ukraine's foreign policy, including strategic documents and laws that describe Ukraine's relations with the EU, United States and the NATO. The author studies the Ukrainian-Russian relations in detail, including the Black Sea Fleet, energy and defence industry and other aspects of the Ukrainian foreign policy. Further, he describes the challenges of the Ukrainian foreign policy and the question of integration into a military bloc. The study ends with a summary where the author draws conclusion and assesses President Yanukovich's foreign policy.

Keywords: Ukraine, Ukrainian foreign policy, Yanukovich, Ukrainian–EU relations, Ukrainian–Russian relations, Ukrainian-American relations, Ukrainian–NATO relations, Ukrainian–CIS relations, Eastern Partnership, Black Sea Fleet, GUAM.

DEÁK ANITA ÖRNAGY

AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ HADERŐREFORMJA – AZ ÁTFEGYVERZÉS: CÉLOK, TERVEK, EREDMÉNYEK

Az Oroszországi Föderáció megalakulása óta a katonai vezetés több haderő-átalakítási és átfegyverzési programot indított, azonban az eddigi reformok mindössze létszámleépítést jelentettek, a haderő korszerű eszközökkel történő ellátása érdekében kezdeményezett állami fegyverzeti programok pedig nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az orosz regionális/nagyhatalmi célok megvalósításához elengedhetetlen a kor katonai és új típusú biztonsági kihívásainak megfelelni képes haderő, éppen egy ilyen haderő létrehozása a célja a 2008-ban megindított haderőreformnak. A jelenlegi haderőreform kapcsán az orosz állami vezetés az egyik legfontosabb, egyben legkritikusabb helyzetben lévő területnek a haderő átfegyverzését tekinti. A 2020-ig tartó időszakra szóló Állami Fegyverzeti Program keretében az orosz haderő korszerű, modern technológiai alapokon létrehozott fegyverekhez és haditechnikai eszközökhöz jut. Az Állami Fegyverzeti Program sikeres megvalósításához azonban elsődleges fontosságú a fegyvereket előállító hadiipari vállalatok felfejlesztése, mivel az orosz hadiipar képességei és kapacitásai a jelenlegi állapotukban nem alkalmasak a tervek maradéktalan megvalósítására.

Kulcsszavak: Oroszország, haderőreform, hadiipari komplexum, biztonsági kihívások, átfegyverzés, fegyverek és haditechnikai eszközök, Állami Fegyverzeti Program.

BINDER TAMÁS ÖRNAGY

KRIPTOGRÁFIA ÉS KRIPTOANALÍZIS AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN

A hidegháborús fenyegetés megszűnésével a demokratikus társadalmakban a magántitok védelméhez fűződő állampolgári jog érvényesítése egyre inkább természetes igénnyé vált. Az információs társadalom a magánszemélyek számára is megteremtette ezen jog érvényesítésének az eszközeit, mégpedig az új korszakába lépett rejtjelezés-tudomány révén. Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy a szakmai részleteket a lehetséges mértékig mellőzve rövid áttekintést adjon a rejtjelezés és a hozzá szorosan kötődő rejtjelfejtés tudományának fejlődéséről, vázolja a XX. század végén megjelent új trendeket, és rávilágítson a fejlődés esetenként nem közismert mozgatórugóira.

Kulcsszavak: kriptológia, titkosító algoritmus, rejtjelező berendezés, Crypto AG, IACR.

MAJOR ANITA DEÁK

ARMED FORCES REFORM OF THE RUSSIAN FEDERATION – REARMAMENT PROCESS: AIMS, PLANS AND ACTUAL RESULTS

Since the establishment of the Russian Federation, the military leadership has launched several military conversion and rearmament programmes, however, the reforms so far only been reported layoffs. Besides, the state armaments programmes initiated in order to supply the Armed Forces with modern equipment did not prove to the expectations. For the Russian state leadership in order to achieve its objectives regarding the Russian regional/global power ambitions it is essential to develop the Russian Federation's Armed Forces into forces which are able to meet the contemporary military and other security challenges. The establishment of such a force is a key objective of the military reform initiated in 2008. Concerning the current military reform, the Russian state leadership regards as one of the most important, and also as the most critical area of the military reform the rearmament of the Armed Forces. Under the State Armament Programme for the period up to 2020, the Russian Armed Forces are to receive advanced, modern, state-of-the-art weapons and military equipment. However, in order to successfully implement the State Armament Programme it is highly essential to upgrade those companies of the military industrial complex which are responsible for the production of the new weapons and military equipment. The capabilities and capacities of the Russian military industrial complex in their present state are not suitable for the realization of the plans in full.

Keywords: Russia, military reform, military-industrial complex, security challenges, rearmament, weapons and military equipment, the State Armament Programme.

MAJOR TAMÁS BINDER

CRYPTOGRAPHY AND CRYPTOANALYSIS IN THE INFORMATION SOCIETY

The fundamental right to privacy became obvious in the democratic states after the end of the Cold War. Starting a new era after the information society has been established, the cryptology gave an opportunity even for the citizens to have this right granted. This paper makes an attempt to deliver a short overview on the history of the cryptology without getting engaged in the mathematical details, to present the new trends appeared at the end of the 20th century, moreover, to explain the hidden motives standing in the background of its development.

Keywords: cryptology, cipher algorithm, cipher machine, Crypto AG, IACR.

BÉRES-DEÁK DÉNES ÖRNAGY

FELKELÉSELLENES MŰVELETEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A felkelés, valamint a hatalom felkelésellenes fellépése közel egyidős az emberiséggel. A felkelés fogalma napjainkra összemosódott az aszimmetrikus hadviselés, a gerilla hadviselés, valamint egyes esetekben már magával a terrorizmus fogalmával is. Ezen fogalmak egybeolvadása könnyen adódik a különböző, felkelésben részt vevő szereplők eltérő jellemvonásaiból és gyors alkalmazkodóképességéből, továbbá az említett hadviselési módok hasonló jellemzőiből. A felkelők gyakran terrorista-, illetve gerillamódszereket alkalmaznak céljaik eléréséhez, forradalmi vagy radikális eszméket támogatnak, aszimmetrikus fenyegetést jelentenek korunk haderői számára, és legtöbbször nehezen megkülönböztethetőek a civil lakosság tagjaitól.

Kulcsszavak: aszimmetrikus hadviselés, terrorizmus, felkelés, felkelésellenes műveletek, felkelésellenes műveletek megvívásának alapelvei.

DR. RESPERGER ISTVÁN EZREDES

KIS HÁBORÚK NAGY HATÁSSAL. A XXI. SZÁZAD FEGYVERES KONFLIKTUSAI, A TERRORIZMUS ÉS AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS JELLEMZŐI

A szerző művében a fegyveres konfliktusok hatásait vizsgálja az iraki és az afganisztáni konfliktusok tükrében. Vizsgálja a terrorizmus és az aszimmetrikus hadviselés jellemzőit. Saját fogalomalkotása a Carl von Clausewitz által írt hadtudományi mű, a „*Háború*” című művének háború fogalmán alapul. Részletesen tárgyalja az iraki ellenállás módszereit, részletezi a veszteségeket, továbbá a fegyveres konfliktusokat, amelyek ténylegesen „kis háborúk, nagy hatással”.

Kulcsszavak: aszimmetrikus hadviselés, terrorizmus, veszteségek, az iraki ellenállás módszerei, katonai tapasztalatok.

MAJOR DÉNES BÉRES-DEÁK

**GENERAL CHARACTERISTICS
OF THE ANTI-INSURGENCY OPERATIONS**

Insurgencies and counter insurgency actions of any ruling powers are almost as old as humanity. Until recently the word insurgency appeared to be synonymous with asymmetric warfare, guerrilla warfare and in some cases even with terrorism itself. The reason for these words becoming synonyms is the different characteristics of actors involved in the insurgency and the ability to adopt quickly and further more the similarity among these warfares. Insurgents often adopt terrorist or guerrilla methods to achieve their goals, they support revolutionary or radical views, pose asymmetric threat to any national armed forces and it is very challenging to differentiate them from civil population.

Keywords: asymmetric warfare, terrorism, insurgency, counter insurgency operations, principles of counter insurgency operations.

COLONEL ISTVÁN RESPERGER, PhD

**SMALL WARS WITH GREAT IMPACT. ARMED CONFLICTS
OF THE 21ST CENTURY, CHARACTERISTICS OF TERRORISM
AND ASYMMETRIC WARFARE**

In this essay work the author examines the effects of the armed conflicts in the view of the Iraq and the Afghanistan conflicts. The author investigates the terrorism's and the asymmetric warfare's characteristics. The author's own conceptualization takes basis on the Carl von Clausewitz's concept of war from the Clausewitz's work „*War*”. It discusses the Iraqi resistance's methods, the losses as well as those armed conflicts, whose are „small wars, big effects” for actually.

Keywords: asymmetric warfare, terrorism, losses, Iraqi resistance's methods, military experiences.

CONTENTS

SECURITY POLICY

LIEUTENANT COLONEL ZOLTÁN KOVÁCS

**ASSESSMENT ON THE SECURITY SITUATION
OF THE FORMER YUGOSLAV MEMBER STATES BASED
ON THE REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY**

COLONEL (RET.) BÉLA TORMA

**THE IRAQ–IRAN WAR (1980–1988) – PART 3.
SADDAM HUSSEIN’S PSYCHOLOGICAL WARFARE**

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

LIEUTENANT COLONEL CSABA VIDA, PhD

**IS THERE AN INTELLIGENCE CYCLE?
(WHAT IS THE INTELLIGENCE ABOUT?)**

COLONEL PÉTER BALOGH

**CURRENT SITUATION OF ELECTRONIC SUPPORT
AND SIGINT AT THE HUNGARIAN DEFENCE FORCES**

POLICE MAJOR PÉTER NYESTE, PhD

**COMPARATIVE ASSESSMENT ON THE STRATEGIC
INTELLIGENCE/COUNTER-INTELLIGENCE
IN THE SERVICE OF NATIONAL SECURITY
AND THE STRATEGIC INTELLIGENCE IN THE SERVICE
OF CRIMINAL INVESTIGATION WITH A SPECIAL REGARD
TO FIGHTING AGAINST ORGANISED CRIME**

FACTS ABOUT COUNTRIES

MR. ANDRÁS BÖRCsök

**UKRAINE'S FOREIGN POLICY
AFTER THE 2010 PRESIDENTIAL ELECTION**

MAJOR ANITA DEÁK

**ARMED FORCES REFORM OF THE RUSSIAN FEDERATION –
REARMAMENT PROCESS: AIMS, PLANS AND ACTUAL RESULTS**

HISTORY OF INTELLIGENCE & RECONNAISSANCE

MAJOR TAMÁS BINDER

**CRYPTOGRAPHY AND CRYPTOANALYSIS
IN THE INFORMATION SOCIETY**

FORUM

MAJOR DÉNES BÉRES-DEÁK

**GENERAL CHARACTERISTICS
OF THE ANTI-INSURGENCY OPERATIONS**

COLONEL ISTVÁN RESPERGER, PhD

**SMALL WARS WITH GREAT IMPACT. ARMED CONFLICTS
OF THE 21ST CENTURY, CHARACTERISTICS OF TERRORISM
AND ASYMMETRIC WARFARE**

FOR READERS

LIEUTENANT COLONEL JÁNOS BESENYŐ, PhD

**MEDIEVAL GREAT BATTLES 1000–1500
(FROM HASTINGS TO CONSTANTINOPLE) –BOOK REVIEW**

CONTENTS

OUR AUTHORS

CONDITIONS OF PUBLICATION

A KÖTET SZERZŐI

Balogh Péter	ezredes, a Felsőfokú Vezető Képző Tanfolyam parancsnoka
Béres-Deák Dénes	őrnagy, a KNBSZ munkatársa
Dr. Besenyő János	alezredes, az MH GEOSZ osztályvezetője
Binder Tamás	őrnagy, a KNBSZ munkatársa
Börcsök András	az International Business School MSc hallgatója
Deák Anita	őrnagy, a KNBSZ munkatársa, a Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Kovács Zoltán	alezredes, a HM munkatársa, a Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Dr. Nyeste Péter	r. őrnagy, a Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Dr. Resperger István	ezredes, egyetemi docens, a Nemzeti Közszerológálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet igazgatója
Torma Béla	nyá. ezredes
Dr. Vida Csaba	alezredes, a KNBSZ munkatársa, egyetemi adjunktus, az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj ösztöndíjasa

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT
KÖVETELMÉNYEK:

Etikai követelmények:

- az írásmű **máshol, ebben a formájában még nem jelent meg;**
- **a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona;**
- korrekt, **visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;**
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- **a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti,** mely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül **elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos** tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző **írásokat** – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal); a kéziratot Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban, elektronikus adathordozón (CD-n), és lehetőség szerint egy kinyomtatott példányban is kérjük megküldeni;

- lehetőség van a kézirat interneten történő megküldésére is, a felderito.szemle@knbsz.gov.hu e-mail címen. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a közlésre elfogadott írásokért – megbízási szerződés alapján, a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzókkal összhangban, a rendelkezésre álló pénzkeret függvényében – szerzői honoráriumot fizetünk;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez „**Rezümét**” **kell mellékelni**, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez **3–5 kulcsszó megadása** szükséges, magyar és angol nyelven.
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

A KÖZLEMÉNYEKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul)

REZÜMÉ (magyarul, angolul)

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul)

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az **idézések jegyzetben**¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, melyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében levő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmaznia kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (2) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (3) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq (letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Budapest, 2005, Zrínyi Kiadó. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Budapest, 1994, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia. pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19–20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) [www. globalsecurity.org/army/iraq](http://www.globalsecurity.org/army/iraq) (letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrása (vagy: Szerkesztette: ...);
- az ábra, vázlat sorszáma (pl. 1. ábra.);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – (World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja).

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELÉRHETŐSÉGEINK

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

E-mail: felderito.szemle@knbsz.gov.hu

Telefon: Dr. Kobilka István ezredes,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9576, HM 61-300
e-mail: kobilka.istvan@knbsz.gov.hu,
kobilka.istvan@gmail.com

Dr. Resperger István ezredes
06(30) 996-5064, HM 29-420
e-mail: resperger.istvan@uni-nke.hu,
drresi@gmail.com

Dr. Vida Csaba alezredes
06(1) 386-9344/5300, HM 65-300
e-mail: vida.csaba@knbsz.gov.hu

Tóth Krisztina zászlós
06(1) 386-9344/5021, HM 65-021
e-mail: toth.krisztina@knbsz.gov.hu